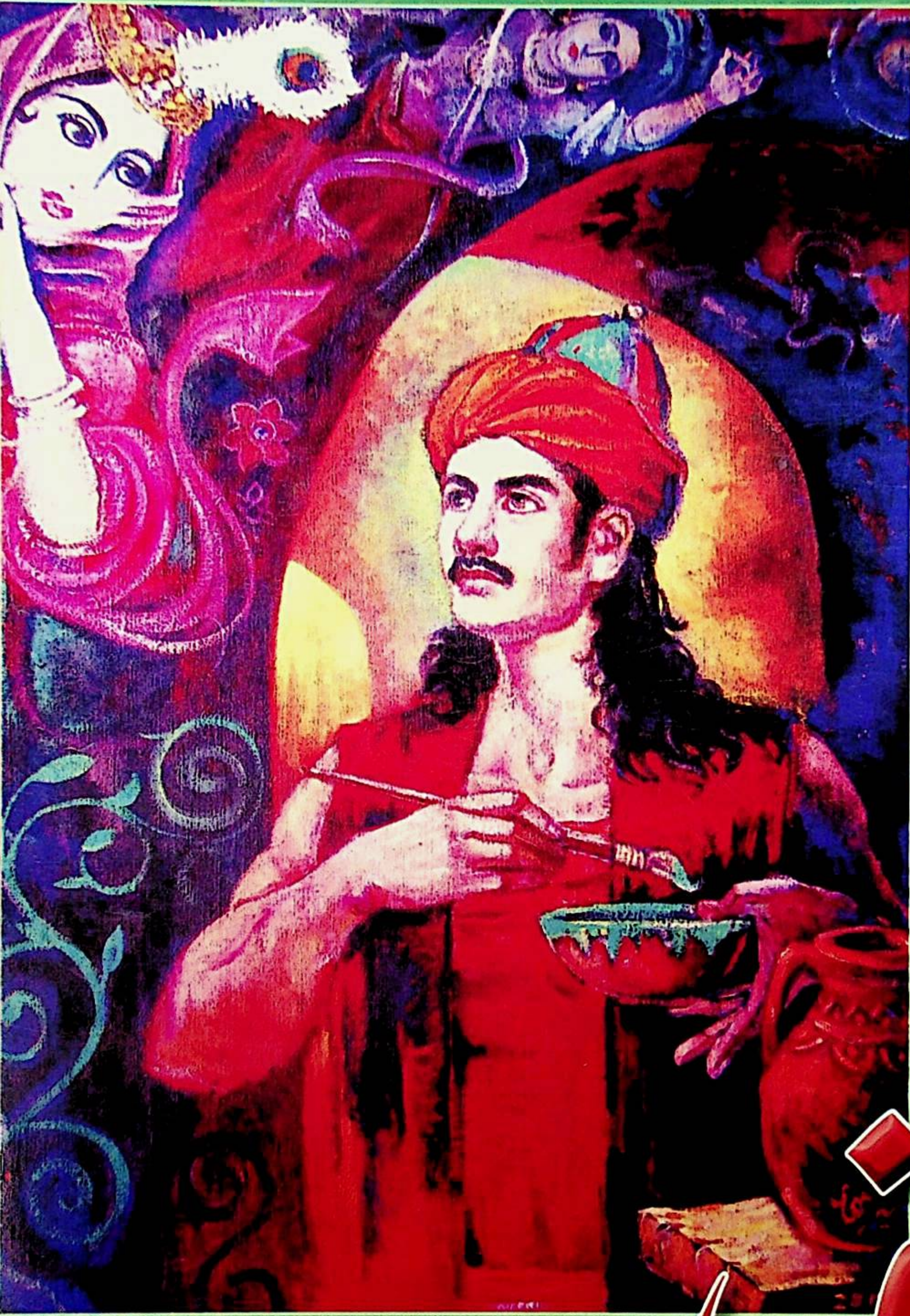

2010. 5

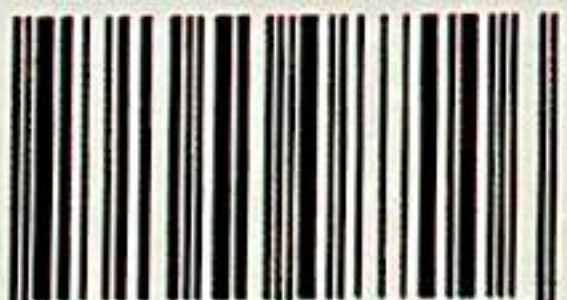
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە مۇنەۋۋەر ژۇرنال
شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتىغا نائىل ژۇرنال

BULAK

بولاق

ISSN 1005-0876

9 771005 087006

源泉 (布拉克) © BULAK

نہایت غمزدہ لکیریں

یوز سوز و مدین بر گمہ بر مہس جاؤ اب ٹول نوش لب،
تاغزنی یوقتور دسم، و اقسک، هیچ ہر مہس بہ جب

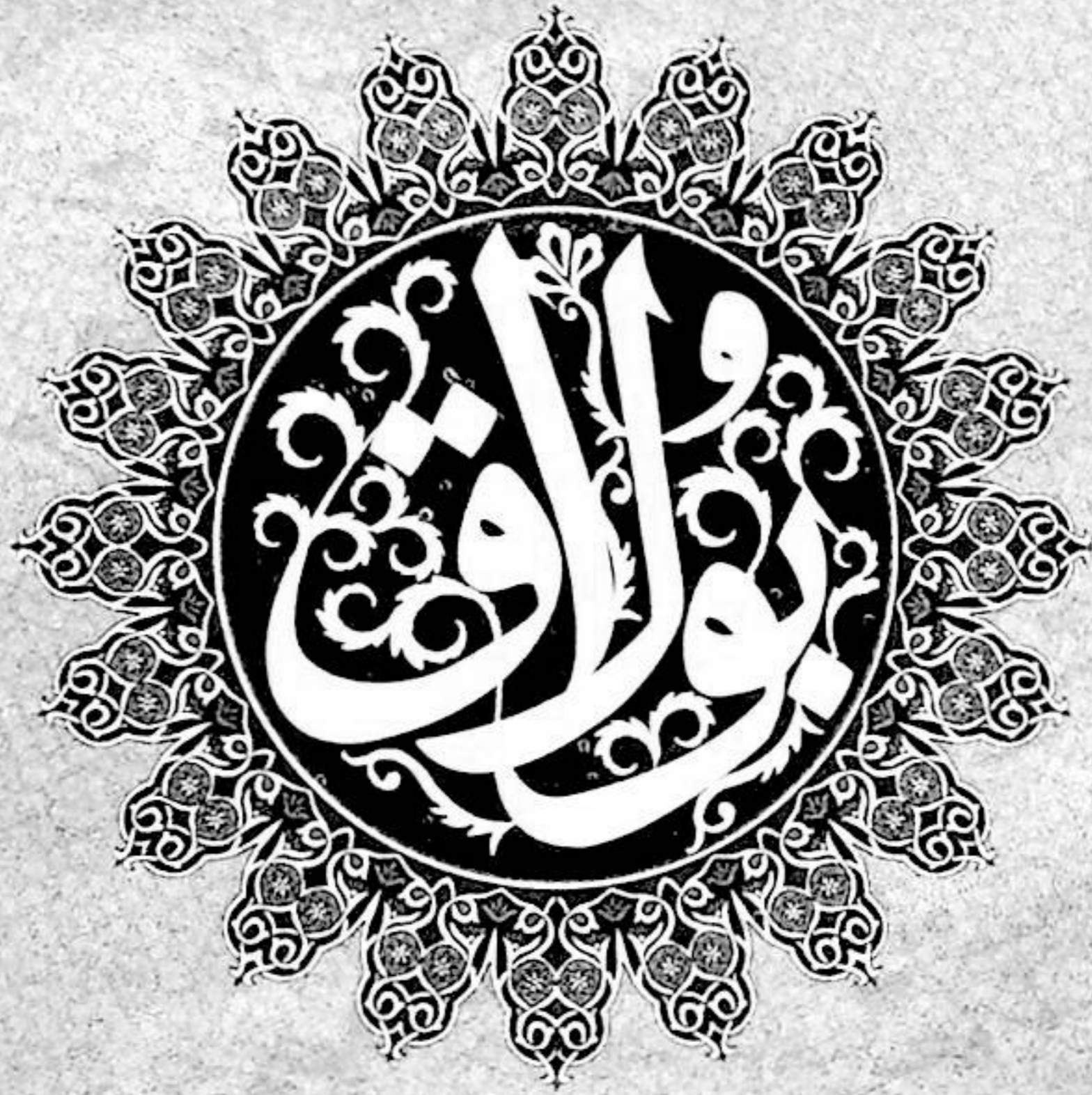
نوقتہ خالک شہن شہین لبٹ ٹوستہ دور،
نوقتہ چون تاستن بولور حد رقابہ اکم یاز لب

وہ سل نی یہ کاش مویہ سہر بولغوسہ دور، چون ہر دور
دلبہ رم نازون مسراجورن بہ غایت بے دہب

کہ رقویاش دہرہ ریوز و گنی، گہرم بولوب چہ کمتسخ،
نلکہ جوڑمی یوق، سنار تاسماندن ہر لہ تہب

رئلک تال چاکلک بہار کوشکونہ سنتاک،
نہ می مدلاہت نہ خلی، چونکیم خستہ سہر بولاس روتہب

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە فولكلورنىڭ قوش ئايلىق نەشرى

31 - يىل نەشرى
ئومۇمىي 134 - سان

دل تو جانانم و سر تو جانانم
عقل تو جانانم و قوت تو جانانم

تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان

تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان

تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان
تو کجایی که گوشت و استخوان

تو کجایی که گوشت و استخوان

تو کجایی که گوشت و استخوان

بۇلاق

2010 - يىللىق 5 - سان

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

باش مۇھەررىرى: ئابلەت ئىمىن

بۇ ساندا

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

مەئلۇماتۇل - ئافاق ..... ئەمىننىدىنخان ھۈسەيىنى ھىرەۋى (5)

موللا مۇھەممەدسەئىدىنىياز تەرجىمىسى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ئەركىن ئىمىننىياز قۇتلۇق
ئەجمەلخان ھەبىبۇللا ھاجى

مىرئاتى شەرئ ..... غىياسىدىن (17)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: بارات تۇرسۇنباقى

شېئىرلار ..... ھاجى ئىمىن يېڭىھىسارى (24)

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان روزىمۇھەممەت،
بۇۋىمەريەم شېرىپ خۇشتار

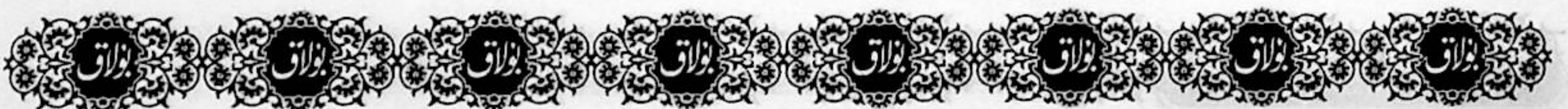
كەنزۇر - راغبىن ..... ئوبەيدۇللا ئەقسەرىي (37)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسم ئابدۇراخمان

مەشھۇر شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر

فىتىنە ..... ئۇرغان ئاتاجان (47)

ئۇيغۇر چىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇللا مۇھەممەت

ئەدەبىي مۇھاكىمىلەر

- «مەجالسۇن نەفائىس» تا ئىپادىلەنگەن نەۋائىينىڭ ئەدەبىي تەنقىد قارىشى ئۈستىدە ئىزدىنىش ..... جۈمە ئالىم (76)
 ئۆزبېكىستان قول يازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى ..... ئەمەك ئۈشمەنمەز (83)
 ئۇيغۇرچىغا ئاغدۇرغۇچى: يۈسۈپجان ياسىن
 ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا خاتىرىلەنگەن يەكەندىكى بىر قىسىم يەر ناملىرى ..... سۇلتان مامۇت ئىبراھىم (92)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

- ياماقچى ..... توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر (106)
 بېيىت - قوشاقلار ..... نەشرگە تەييارلىغۇچى: بۇغدا ئابدۇللا (110)

※

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: مىڭئۆي ۋە پەرھاد - شېرىن (رەسسام: پەرھات ئىبراھىم)

※

※

※

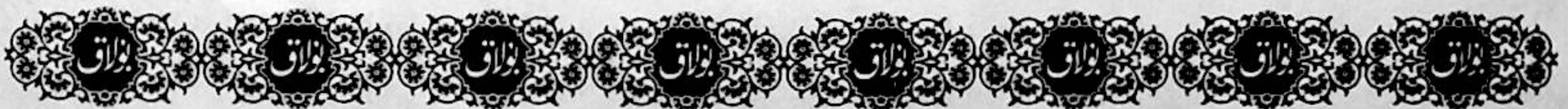
مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلشەھەر نېغمەت

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

خەتتاتلار: ياسىن كېرىم، مەتتۇرسۇن ئابدۇرىشىت، مەمەت نەۋبەت

تەھرىر بۆلۈمىنىڭ تېلېفون نومۇرى: (0991) 2815971
 ئېلېكترونلۇق خەت ساندۇقى: bulak@yahoo.cn
 تارقىتىش بۆلۈمىنىڭ تېلېفون نومۇرى: (0991) 2827472

تېبابەت ئىلمىنىڭ بايىنى

تېبابەت ئىلمى نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتتىن ئىبارەت ئىككى خىل بولىدۇ. نەزەرىيە دېگەنمىز، ئىنسان بەدىنىنىڭ ئەھۋالىنى بىلدۈرىدىغان ئىلمىدىن ئىبارەت. تېبابەت ئىلمى بىلەن ئىنسان بەدىنىنىڭ ساقلىق، كېسەللىك ئەھۋالى بىلىنىدۇ. بۇ ئىلمىنىڭ پايدىسى ساغلاملىققا پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ زىيانلىق ئىشلاردىن يېنىشنى بىلىشتىن ئىبارەت. تېبابەت ئىلمىنىڭ نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتتىن ئىبارەت ئىككى قىسمىغا بۆلۈنۈشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، تېبابەتتە ئىشنىڭ قانداقلىقى بايان قىلىنماستىن، بەلكى پەقەت شۇ ئىش ھەققىدە چۈشەنچە بېرىلىدۇ، بۇ نەزەرىيە دېيىلىدۇ. مەسىلەن، ماددىنىڭ تۆت خىل بولۇشى، مىزاجىنىڭ توققۇز خىل بولۇشىغا ئوخشاش؛ ياكى ئىشنىڭ قانداقلىقى ۋە ئەمەلىي مەشغۇلاتى بايان قىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئىشنىڭ ياندۇرۇش مەشغۇلاتى ۋە ئۇنىڭ قەدەم - باسقۇچلىرى بايان قىلىنغانغا ئوخشاش، بۇ ئەمەلىيەت دېيىلىدۇ. ئەمەلىيەت ئىلمىگە باغلىق بولىدۇ. ئىلم بولمىسا ئەمەلىيەتمۇ مەۋجۇت بۇلالمايدۇ. تېبابەتنىڭ ئەسلىي مەقسىتى بار ساقلىقنى ساقلاپ، يوقالغىنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. ھالبۇكى، بىرنەرسىنى ساقلاش ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىش بىلەن بولىدۇ. مەلۇم بولغاچكى، شەيئىنىڭ سەۋەبىنى تونۇغاندا، ئاندىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ ھەقىقىتىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئومۇمىي تونۇشتا، سەۋەب يەنە بىر ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىغا ۋاسىتە بولىدىغان ئىشنى كۆرسىتىدۇ، ھۆكۈمالارنىڭ تونۇشىدا بولسا، سەۋەب بىر ئىشنىڭ بارلىققا كېلىشى ئۇنىڭغا باغلىق بولغان ئىشنى كۆرسىتىدۇ.

سەۋەب تۆت خىل بولىدۇ. چۈنكى، سەۋەب سەۋەب بولۇنغۇچىغا تەۋە بولىدۇ ياكى بولمايدۇ. قۇۋۋىتى بىلەن تەۋە بولسا «ماددىيە» (ماددىي سەۋەب) دېيىلىدۇ. مەسىلەن، تەختنى ياغاچقا تەۋە قىلغانغا ئوخشاش؛ ئەگەر ئۇ تەسىرى بىلەن (بىلىپ) تەۋە بولسا ئۇ شەكلى سەۋەب (سۈۋەرىي) دېيىلىدۇ. مەسىلەن،

* بېشى ئۆتكەنكى ساندا.

تەختنى تۆت بۇرجەك ياكى ئالتە بۇرجەك تەسەۋۋۇر قىلغانغا ئوخشاش؛ ئەگەر سەۋەب سەۋەب بولغۇچىدىن بولسا ئۇنى سەۋەب (سەۋەبى فائىلى) دېيىلىدۇ. مەسىلەن، ياغاچچىغا ئوخشاش. ئەگەر تەختنى ياساش پادىشاھنىڭ ئولتۇرۇشى ئۈچۈن بولسا ئۇ «سەبەبى غائىبىيە» (نىشان سەۋەب) دېيىلىدۇ. بىلگىنىكى، ماددىي سەۋەب ئەڭ ئىشەنچلىك بولىدۇ. ساغلاملىق ئۇنىڭغا باغلىق بولىدۇ. ئۇ مۇرەككەپ ياكى ئاددىي بولىدۇ. ئاددىي بولسا نەچچە رۈكنى بولىدۇ؛ مۇرەككەپ بولسا ئارىلاشما ھالەتتە بولغان بولىدۇ، ئۇ ئەزالاردىن ئىبارەت؛ ياكى ئۈچۈچان بولىدۇ، ئۇ روھلاردىن ئىبارەت؛ ياكى ئوتتۇرا ھال بولىدۇ، ئۇ خىلىتلاردۇر.

شەكلى سەۋەبلەر مىزاجىنىڭ مۆتىدىللىكىگە سەۋەب بولغۇچىدۇر.
ئەرگان

ئەرگان ئاساس دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ تۆت ماددىدىن ئىبارەت. تۆت ماددا ئاددىي جىسىم (ئې-لېمېنت)لار بولۇپ، ئۇنىڭ قىسىملىرىدىن ئادەم بەدىنى ۋە باشقىلارنىڭ بەدىنى تۈزۈلىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ئوت بولۇپ، تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىقتۇر؛ ئىككىنچىسى ھاۋا بولۇپ، تەبىئىتى تى ھۆل ئىسسىقتۇر؛ ئۈچىنچىسى سۇ بولۇپ، تەبىئىتى ھۆل سوغۇقتۇر؛ تۆتىنچىسى تۇپراق بولۇپ، تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇقتۇر.

روھلار

تېۋىپلارنىڭ نەزەرىدىكى روھ بۇسسىمان ئۈچۈچان جىسىم بولۇپ، ناھايىتى ئۈچۈچانلىقىدىن يۈرەك-تەخلىتلارنىڭ ئارىلىشىشىدىن ھاسىل بولۇپ، تومۇرلار ئارقىلىق ھەرقايسى ئەزالارغا تارقىلىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئەزالاردا ھاياتلىق ۋە ھېس - ھەرىكەت قابىلىيىتى بارلىققا كېلىدۇ. ئۇ روھى ھاياۋانىي (ھايات-لىققا مەنسۇپ روھ) دېيىلىدۇ. ئۇ قۇۋۋىتى ھاياۋانىي (ھاياتلىق قۇۋۋىتى) ئۇنىڭ بىلەن داۋاملىشىدۇ؛ بۇ روھنىڭ بەزىسى مېڭىگە يەتسە مېڭە ئۇنىڭدىن باشقا بىر خىل كەيپىيات قوبۇل قىلىپ ئورۇن ۋاسىتىسى بىلەن ئۇنىڭدا يېڭى بىر مىزاج ھاسىل بولىدۇ، ئۇ روھى نەفسانىي (نەفسانى روھ) دەپ ئاتىلىدۇ. قۇۋۋىتى تى نەفسانىي (نەفسانى قۇۋۋەت) شۇنىڭ بىلەن داۋاملىشىدۇ. دېمەك، بۇ روھ بىلەن ئىنسان سۆزلەيدۇ. ھېس - ھەرىكەت پەيدا قىلىدۇ. روھنىڭ بەزىسىدە يەنە بىر خىل كەيپىيات ھاسىل بولىدۇ. ئۇ روھى تەبىئىي (تەبىئىي روھ) دەپ ئاتىلىدۇ. قۇۋۋىتى تەبىئىي (تەبىئىي قۇۋۋەت) ئۇنىڭ بىلەن بارلىققا كېلىدۇ. قۇۋۋىتى تەبىئىيىدىن غىزالىنىش ۋە ئۇخلاش بارلىققا كېلىدۇ.

خىلىتلار

خىلىت ھۆل، سۇيۇق جىسىم بولۇپ، كەيلىس ئاۋۋال ئۇنىڭ بىلەن ئېرىيدۇ. خىلىتلار سەپرا، سەۋدا، قان ۋە بەلغەمدىن ئىبارەت تۆت خىل بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ تەبىئىتى بولىدۇ.

مىزاج

مىزاج تۆت رۈكنى (ئەرگان)نىڭ بىرى بىرىگە ئارىلىشىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ بىرى بىرىگە قارىمۇقارشى بولغان سۈرەتلىرى ۋە ماددىلىرىنىڭ تەسىر قىلىشى ۋە تەسىرنى قوبۇل قىلىشى، بىرى بىرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىشى بىلەن ئوتتۇراھال بولغان بىر خىل كەيپىيات پەيدا بولىدۇ، ئۇ مىزاج دېيىلىدۇ. كەيپىياتلارنىڭ ھېچقايسىسىغا مايىل بولمىغان، مۆتىدىل تۇرغان كەيپىيات ھەقىقىي مۆتىدىل كەيپىيات دېيىلىدۇ. ئۇ «مۆتىدىل بىل فەرەز» (پەرزەن مۆتىدىل) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، بۇنداق ئالىي دەرىجىلىك مۆتىدىل مىزاجنىڭ ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. مىزاج سو-

غۇقلۇققا، قۇرۇقلۇققا ياكى ھۆللۈككە ۋە ياكى ئىسسىقلىققا مايىل بولىدۇ. بۇنداق بىر خىل كەيپىياتقا مايىل بولغان مزاج غەيرىي مۆتىدىل يەككە مزاج دېيىلىدۇ. مزاج قۇرۇق سوغۇققا، قۇرۇق ئىسسىققا ياكى ھۆل ئىسسىققا ۋە ياكى ھۆل سوغۇققا مايىل بولىدۇ. بۇنداق مزاج غەيرىي مۆتىدىل مۇرەككەپ مزاج دېيىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ ھەقىقىي مۆتىدىل مزاجنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەندۇر. يۇقىرىدىكى توققۇز خىل مزاج ئەقىلنىڭ ئۆلچىمى بويىچە مۆتىدىل بولۇش - بولماسلىق نۇقتىسىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ ئايرىلغاندۇر. ئەمما، تېۋىپلارنىڭ نەزەرىدە مەشھۇر بولغىنى شۇكى، ئەركانلاردىن تۈزۈلگەن ھەر قانداق مۇرەككەپ كەيپىياتتا ئەڭ مۇۋاپىق ۋە لايىق بولغان بىر خىل مۆتىدىللىك ھاسىل بولىدۇ. بۇ مۆتىدىللىك تەقسىماتتا ئادىل بولۇش دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققاندۇر. مەزكۇر مۆتىدىللىك ياكى تۈر ئېتىبارى بىلەن بولىدۇ. مەسىلەن، ئىنسان مزاجىنىڭ باشقا تۈرلەرگە سېلىشتۇرغاندا مۆتىدىل بولغىنىغا ئوخشاش؛ ياكى سىنىپ ئېتىبارى بىلەن بولىدۇ. مەسىلەن، تۈركىي، ھىندى خەلقلەرنىڭ مزاجىغا ئوخشاش؛ ياكى ئەزا ئېتىبارى بىلەن بولىدۇ. مەسىلەن، تېرىنىڭ مزاجىغا ئوخشاش.

يۇقىرىدىكىدەك پەرەز قىلغاندا، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرى ئەمەلىيەت (رېئاللىق) نىڭ سىرتىدا، سەككىزى بولسا ئەمەلىيەت (رېئاللىق) نىڭ ئىچىدە بولىدۇ. ئەمما، ئۆلىمالار يۇقىرىدا ئېيتىلغان سىنىپلارنىڭ راستلىقى ۋە دۇرۇسلىقىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ قىلىشقان. شەيخۇررەئىس ئىزاھ بېرىپ: «خەتتى ئۈستۈۋادا تۇرغۇچىلار سىنىپلارنىڭ مزاجى مۆتىدىلرەك بولىدۇ، چۈنكى ئۇ يەردە كېچە بىلەن كۈندۈز باراۋەر بولىدۇ، كەيپىياتلار بىرى بىرىنى سۇندۇرالمىدۇ. دېمەك، خەتتى ئۈستۈۋادا جايلارنىڭ ئەڭ مۆتىدىلدۇر» دېگەن. ئەمما، ئىمام مۇھەممەد رازى ئىزاھ بېرىپ: «تۆتىنچى ئىقلىمدا ياشىغۇچىلارنىڭ مزاجلىرى ئەڭ مۆتىدىل بولىدۇ، چۈنكى بۇ ئىقلىم بارلىق ئىقلىملارنىڭ ئوتتۇرىسىدۇر. نەسىل قالدۇرۇش، كۆپىيىش ئۇ يەردە ئاساندىر. مۆتىدىللىك راست ۋە دۇرۇست ئادەمنىڭ ئېتىبارى بىلەندۇر» دېگەن.

ئادەملەرنىڭ يېشى ۋە دەۋرلىرى

كىشىلىك ھاياتنىڭ دەۋرلىرى تۆت دەۋرگە بۆلۈنىدۇ. بىرىنچىسى، ئۆسۈش (بالىلىق) دەۋرى

بۇ دەۋر بىرقانچە باسقۇچلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ. بىرىنچىسى بالىنىڭ تېز ئۆسۈۋاتقان باسقۇچى بولۇپ، «سىننى ھەداسەت» (بوۋاقلۇق) دەۋرى دېيىلىدۇ. ئۇ بالىلىق يېشىدىن باشلىنىدۇ. بۇ دەۋر كىچىك بالىنىڭ ھەرىكەت ئىقتىدارى بولمىغان ۋاقتىدىن باشلىنىدۇ؛ ئىككىنچىسى بالىنىڭ نارەسەندىلىك باسقۇچى بولۇپ، «سىننى سەبا» بالىلىق دەۋرى دېيىلىدۇ. ئۇ كىچىك بالا ئۆرە تۇرالايدىغان ۋاقتتىن باشلىنىدۇ. بەزىلىرى بۇ دەۋر بالىنىڭ ئەزالىرى قاتقان ۋاقتتىن باشلىنىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، بالىنىڭ يېتىلىش باسقۇچى بولۇپ، «سىننى تەرەئىرەئە» ئۆسمۈرلۈك دەۋرى دېيىلىدۇ. بۇ باسقۇچ كىچىك بالا يۈگۈرۈپ ئوينىيالايدىغان دەۋردىن باشلىنىدۇ؛ ئۈچىنچىسى كېيىن يىگىتلىك (غۇلامىيە) باسقۇچى باشلىنىدۇ. بۇ باسقۇچ «سىننى رەھاق» (بۇرۇتى خەت تارتىش باسقۇچى) مۇ دېيىلىدۇ. بۇ باسقۇچ بالا بالاغەتكە يەتكەندىن باشلىنىپ ياشلىق (سىننى فەتا) باسقۇچىغىچە، يەنى 30 ياشقا كىرگۈچە داۋاملىشىدۇ. بۇ ياشقا كىرگەن ۋاقتى «سىننى شەباب» (ياشلىق باسقۇچى) دېيىلىدۇ.

ئىككىنچىسى، توختاش دەۋرى (سىننى ۋوقۇق)

بۇ دەۋر «سىننى شەباب» (ياشلىق دەۋرى) مۇ دېيىلىدۇ. ئۇ ياشلىق دەۋرىنىڭ ئاخىرىدىن تاكى 40

ياشقىچە داۋاملىشىدۇ. ئوتتۇرا ياشلىق دەۋرى (سەننى كۈھۈلەت) بۇ دەۋر ئوتتۇرا ياشلىق دەۋرىنىڭ ئاخىرىدىن تاكى 60 ياشقىچە داۋاملىشىدۇ. تۆتىنچىسى، قېرىلىق دەۋرى (سەننى شەيخۇخىيەت) بۇ دەۋر ئوتتۇرا ياشلىق دەۋرى ئۆتكەندىن كېيىن تاكى ئۆمۈرنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىدۇ. ستتە زەرۋىيەت (ئالتە زۆرۈر ئىش) ئادەم ھاياتلا بولىدىكەن، تۆۋەندىكىدەك ئالتە ئىش ئۇنىڭغا زۆرۈر بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ ستتە زەرۋىيەت (ئالتە زۆرۈر ئىش) دەپ ئاتىلىدۇ. بىرىنچىسى، روھىي ئامىللار (ئەئرازى نەفسانىيە)؛ ئىككىنچىسى، ھاۋا؛ ئۈچىنچىسى، يېمەك - ئىچمەك؛ تۆتىنچىسى، قوبۇل قىلىش ۋە چىقىرىش؛ بەشىنچىسى، ئۇخلاش ۋە ئويغاقلىق؛ ئالتىنچىسى، ھەرىكەت ۋە جىملىقتۇر.

روھىي ئامىللار

ئۇ «ئەئرازى نەفسانىيە» دېيىلىدۇ. روھىي ئامىللار روھنىڭ قوزغىلىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللاردىن ئىبارەت. ئۇلار سىرتقى تەرەپتىن ياكى ئىچكى تەرەپتىن تەسىر قىلىدۇ. سىرتقى تەرەپتىن تەسىر قىلىدىغانلىرى ئىچىدە بىراقلا يۈز بېرىدىغىنى غەزەپلىنىشتۇر. تەدرىجىي يۈز بېرىدىغىنى شادلىق ۋە لەززەتلىنىشتۇر؛ ئىچكى تەرەپتىن تەسىر قىلىدىغانلىرى ئىچىدە بىراقلا يۈز بېرىدىغىنى قورقۇش بىلەن جىددىيلىشىشتۇر. تەدرىجىي يۈز بېرىدىغىنى غەم - قايغۇدۇر. ئامىللاردىن ھەر ئىككى تەرەپتىن تەسىر قىلىپ ئىچكى تەرەپتىن ئاۋال تەسىر قىلىدىغىنى خىجالەتدۇر. ھەر ئىككى تەرەپتىن تەسىر قىلىپ سىرتقى تەرەپتىن تەسىر قىلىدىغىنىمۇ خىجالەتدۇر.

تومۇر سوقۇش

تومۇر سوقۇش روھنىڭ قاچىسى بولغان يۈرەكتىن چىقىدىغان ھەرىكەتتۇر. ھەربىر تومۇر سوقۇش كېڭىيىش، جىمجىتلىق ۋە قىسقىراشتىن ھاسىل بولىدۇ. تومۇرنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرى ساپ ھاۋانى سۈمۈرۈپ، بۇزۇق ھاۋانى چىقىرىش ئۈچۈن ئاپىرىدە قىلىنغاندۇر.

يۇنانلىقلارنىڭ ئىلاجى

مىزاج بۇزۇلۇش (سۇئۇل مىزاج) ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچىسى، ماددىلىق مىزاج بۇزۇلۇش (سۇئى مىزاج ماددى) دۇر. ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشنىڭ تەدبىرى تۆت خىلدىن ماددىنى ئىستىپراغ (خالىي قىلىش) قىلىشتۇر؛ ئىككىنچىسى، ماددىسىز مىزاج بۇزۇلۇش (سۇئى مىزاج سازەج) تۇر. ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشنىڭ تەدبىرى قارىمۇقارشى تەدبىر بىلەن مىزاجنى تەڭشەشتۇر. قارىمۇقارشى تەدبىر دېگەننىمىز، ئىسسىقلىققا سوغۇقلۇق قىلىش، سوغۇق كېسەلگە ئىسسىقلىق قىلىش، قۇرۇقلۇققا ھۆللۈك قىلىش، ھۆللۈككە قۇرۇقلۇق قىلىشتۇر.

بۆھران

بۆھران كېسەللىكنىڭ ئىنسان تەبىئىتى (بۇ يەردىكى تەبىئەت ئادەم بەدىنىدىكى ئىدارە قىلغۇچى كۈچنى كۆرسىتىدۇ) بىلەن تىرىكشىشىدىن پەيدا بولىدىغان، ئۇشتۇمتۇت يۈز بېرىدىغان ئۆزگىرىشتىن ئىبارەت. ئۆلىمالار ئىنسان تەبىئىتىنى سۇلتانغا، كېسەللىكنى مەملىكەتكە ھۇجۇم قىلغان دۈشمەنگە، بۆھران كۈنىنى ئۇرۇش كۈنىگە ئوخشاتقان. بۇ كۈندە سۇلتان بولغان ئىنسان تەبىئىتى دۈشمەن بولغان كېسەللىكنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۇنى تەن مەملىكىتىدىن قوغلاپ چىقارسا، ئۇ تولۇق ياخشى بۆھران

(بۆھرانى تام) دېيىلىدۇ. بۇ كېسەللىكنىڭ تېز ساقىيىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ؛ ئەگەر سۇلتان غەلبە قىلغان بولسىمۇ دۈشمەننى تولۇق يوقىتىلمىغان بولسا، بەلكى يەنە ئۇرۇش قىلىشقا تىگىشلىك بولسا ئۇ كەمتۈك ياخشى بۆھران (بۆھرانى ناقىس جەيىد) دېيىلىدۇ. بۇ كېسەللىكنىڭ ئۇزاققا سوزۇلىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ؛ ئەگەر دۈشمەن غەلبە قىلىپ سۇلتاننى مەغلۇپ قىلغان بولسا، دۈشمەن مەملىكەتنى قولغا ئالغان بولسا، بۇ تولۇق ناچار بۆھران (بۆھرانى تام رەدى) دېيىلىدۇ. بۇ ئەھۋالنىڭ ناھايىتى يامانلىقىنى بىلدۈرىدۇ؛ ئەگەر دۈشمەن غەلبە قىلغان بولسىمۇ تەن مەملىكىتىنى بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن يەنە بىر مەيدان ئۇرۇش قىلىشقا تىگىشلىك بولسا، ئۇ ناچار كەمتۈك بۆھران (بۆھرانى ناقىس رەدى) دېيىلىدۇ.

زەھەرلەرنىڭ تۈرلىرى

زەھەرلەر مەدەن مەنبەلىك زەھەرلەر (زەھەرى مەئدەنىيات)، ئۆسۈملۈك مەنبەلىك زەھەرلەر (زەھەرى نەباتات)، ھايۋان ۋە ھاشارات مەنبەلىك زەھەرلەر (زەھەرى ھايۋانات) دەپ ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ. ھاشاراتلارنىڭ چېقىشى، چارۋىلارنىڭ چىشلىشىمۇ ھايۋان مەنبەلىك زەھەرلەر قاتارىدا ھېسابلىنىدۇ. زەھەر قايتۇرىدىغان يېمەك - ئىچمەكلەر، سەپرا، سەۋدانىڭ سۈرگىلىرى، قۇۋۋەتلىگۈچىلەر (مۇقەۋ - ۋىيات)، ئاچقۇچىلار (مۇفەتتەھات)، ئۇچۇچانلاشتۇرغۇچىلار (مۇلەتتەھات)، سۈيدۈك ھەيدىگۈچىلەر (مۇ - دىرات)، تاش پارچىلىغۇچىلار (مۇفەتتەھات)، مۇزەۋۋىرات، قورۇغۇچىلار (قابىزات)، تارقاتقۇچىلار (مۇ - ھەللىلات)، يۇمشاتقۇچىلار (مۇلەيىنات)، پۇشۇرغۇچىلار (مۇنزىجات)، تېتىكلەشتۈرگۈچىلەر (مۇنشىيات) قاتارلىقلار. بۇنىڭ تەپسىلاتى (مۇفەررىھات) تېبابەت كىتابلىرىدا بايان قىلىنىدۇ. يەنە ئاغرىق پەسەيتكۈ - چى دورىلار، باشنى ئېغىر قىلغۇچى دورىلار، قورساقتىكى، قۇلاقتىكى قۇرتنى ئۆلتۈرگۈچى دورىلار، بۇ - رۇننىڭ قېنىنى توختاتقۇچى دورىلار، قاننى تارتقۇچى دورىلار، قاننى سۈرگۈچى دورىلار، ئاياللارنىڭ پەرجىنى قورۇتقۇچى دورىلار، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار، ئەرلىكنى كۈچەيتكۈچى دورىلارمۇ تېبابەت كىتابلىرىدا تەپسىلىي ۋە تولۇق بايان قىلىنىدۇ.

تەرياق تەجرىبىسى

تەرياقلار، مۇفەررىھاتلار، ئىترىپىللار، مەجۇنلار، شەربەتلەر، لۇئۇقاتلار، مۇراببالار، قىياملار، سە - كەنجىمىنلەر، جاۋارشلار، سۈرگۈچى قۇرسلار، ھەبلەر، ئايارەجلەر، سۈپۇپلار، مەتبۇخلار، چۈشكۈرتىمە - لەر (ئەتۇسات)، غەرغەرىلەر، سۇنۇنلار، تىللار، زىمادلار، نۇتۇللار، كۆز دورىلىرى، مەرھەملەر، سەپمىلەر (زەرۇرات)، سەمرىتكۈچىلەر (مۇسەممىنات)، جۇلا بەرگۈچىلەر (جالىيات) قاتارلىقلار تېبابەت كىتابلىرىدا تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ.

تۆۋەندىكى مۇبارەك دۈرۈت ھەممە ئىللەت ۋە رەنجلەرگە شىپا بولىدۇ: ئى ئاللا، مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئەھلى ئەۋلادىغا ھەربىر كېسەللىك ھەم ئۇنىڭ داۋاسى ۋە شىپاسىنىڭ سانىچە رەھمەت قىلسىلا ۋە سالامەت قىلسىلا.

پادىشاھلىققا نام بېرىشنىڭ قائىدىلىرى

بەگلەر ۋە مەملىكەتلەرگە قائىدە - نىزام ئۆگەتكۈچى ئۇلۇغ ئەمىرلەرنىڭ ناملىرى، ئىززەت - ئىكرام ئىگىلىرى بولغان خانلارنىڭ ناملىرىنىڭ بايانى

بەلەن ماكان ئەمىرلەرنىڭ ۋە ئىقتىدار ساھىبى بولغان ۋەزىرلەرنىڭ ھەربىرى ئىقتىدارغا بېقىپ لايىق مەنسەپ تۇتقاندۇر.

ھەزرىتى پادىشاھزادىنىڭ كۆپ ناملىرى باردۇر. مەسىلەن، خىدىيۇ، خۇداپىگان، زىللى سۇبھان (پاك خۇدانىڭ سايىسى)، خەلىپەتۇر - رەھمان (شەپقەتلىك خۇدانىڭ خەلىپىسى)، جاھان پاناھ، ئالەم پاناھ، گىيتى (جاھان) پاناھ، پادىشاھى جاھان ۋە جاھانىيان (جاھان ۋە جاھاندىكىلەرنىڭ پادىشاھى)، پىرى مۇرشىد (يولباشچى پىر) قاتارلىقلارغا ئوخشاش. ھەزرىتى پادىشاھلارنىڭ كۆپ ناملىرى باردۇر. مەسىلەن، خالايق پاناھ، بارگاھ، مەلىكى جايگاھ، بارگاھى پەلەك دەرگاھ، دەرگاھى پەلەك رۇتبە، بارگاھى سۇلايمان مەرتىبەت، دەرگاھى ئاسمان جاھ، دەرگاھى ئەر ش ئىشتىباھ، بارگاھى خالايق، سەجدىگاھ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

پادىشاھزادە يەنە تۆۋەندىكى ناملار بىلەن ئاتىلىدۇ: ساھىبى رسالە (ئىش ئىگىسى)، ۋەلىيى ئەھدى، فەرامىن، مۇتائى رسالە (ئىشتا بويىسۇنۇلغۇچى)، نۇۋۋابى قۇدىسى ئەلقاب، پادىشاھزادە، كامگار، نامدار، كەرامى نەسەب (نەسەبى ئېسىل)، نۇرى ھەدەقەئى خىلافت ۋە ئۆبەت (خەلىپىلىك ۋە ئېسىللىك كۆز نۇرى)، نۇرى ھەدەقەئى سەلتەنەت (پادىشاھلىق كۆز نۇرى)، دەۋلەت فۇرۇغ، دىدمانى ئىززى ۋە ئىقبال، چىراغى خاندانى جاھ ۋە جالال، كۇھى بەلەند ماكان (ئېگىز تاغ)، رەفئۇل قەدر (قەدرى ئۈستۈن)، رەفئەت مۇش شەئىن (شانى ئۈستۈن)، سىتۇدەئى خىمال (خىسلەتلىرى مەدھىيەلەنگەن)، خەجەستەئى شىيەم (خىسلەتلىرى مۇبارەك)، ئالەم ۋە ئالەمدىكىلەرنىڭ شاھزادىسى قاتارلىقلاردۇر. بەگلەرنىڭ ئۇلۇغلىرى پادىشاھ، بېگىم، نۇۋۋابى قۇدىسى ئەلقاب، نۇۋۋابى مەلىكە دېگەن ناملار بىلەن ئاتالغان.

ھەرەم ھەرىمىنىڭ ئۆيىچى ۋە سارايدىكى خىزمەتكارلار خەۋەسىسى پەردە دەپ ئاتالغان. ھەربىرى نەغمىچى ۋە خۇش ئاۋاز مۇغەننىلەر نەغمە سازان، تەرتكاران، كائىنان، كالانوت ۋە خەۋاس. سانى خەۋاس دەپ ئاتالغان. ئۇلار ۋاقتى كەلگەندە سائادەتلىك پادىشاھنىڭ بەلەند خىزمەتلىرىگە ھازىر بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە (مۇغەننىلەر ئېيتىدىغان ناخشىلارنى دېمەكچى بولۇشى مۇمكىن) بىر خىتاب ۋە نام بېرىلگەن. مەسىلەن، رەئىراي، نەرتراي، سوكرراي، تەرەل تەرەڭ، روپرەڭ، پەرەمرەڭ، نەرت، كەندىھا، سورسەرەس، پەرەم تەرەڭ نەرت، سانجى، راڭ، سەنكا، سوكىيان، جەندەر، كارنھا، ئەرسى، كام، كەندىھا، كوندھا، چونداھا، پەرەم، روپ، ئوتەم، روپسەرەس، روپۋەرەس، روپ سودرەس، ۋەرەسەن سەرەس، ۋەرسى، سەرەس، كام سەرەس، چەنچەل، جىتۇن، ئوتەم، دەرەسەن، كىيان، مەتى، روپ مەتى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئۇنىڭدىن باشقا سۇرۇد ۋە مۇغەننى دەپ ئاتالغان، مۇزىكا پېنىنىڭ ھۈنەرۋەنلىرى بولغان نەغمىچىلەر مەھر، كەۋكەب (مۇزىكا ناملىرى بولۇشى مۇمكىن) ۋە ئاھاڭلارنى ئىجاد قىلىشقا. ئىلمى سەڭ (مۇزىكا ئىلمى) ماھىرلىرى ھىندى خەلقىنىڭ ئاھاڭلىرىنى، ئىسىملىرىنى ئالتە خىلغا مۇئەييەنلەشتۈرۈشكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، بىھەر؛ ئىككىنچىسى، مالكۇس؛ ئۈچىنچىسى، ھەندۇل؛ تۆتىنچىسى، سەرىراك؛ بەشىنچىسى، سىگەھمەلار؛ ئالتىنچىسى، ۋىپەك دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىھتىياجلىق بولغان ۋاقىتلاردا نەغمىچىلەردىن مۇتەربان، قولان، گوھەندىھا، كەلانوتان، ناتكان، ژىدھادىيان، كەندەرپان، نەتۇھار، رەققاس، سازەندە، نەۋازەندە دەپ ئاتالغانلىرى تەكلىپ قىلىنىدۇ. چالغۇلاردىن دارغۇنۇن، ئۇد، چاڭ، راۋاب، تەنبۇر، پەكادەج، مەردەڭ، بەين، سەرمەندەل، كەنەر، سارەنكى،

تۈزگۈچى)، ناھىجى مەناھىجى دۆلەت ۋە ئىقبال (دۆلەت ۋە ئىقبال يوللىرىنى ئاچقۇچى)، ساھىبۇس سەيفى ۋەل قەلەم (قىلىچ ۋە قەلەم ئىگىسى)، رافىئۇل - لىۋائى ۋەل ئىلىم (ئىلىم ۋە بايراق كۆتۈرگۈچى)، ۋە - زىرۇ ساھىبىت تەدبىر (تەدبىرلىك ۋەزىر)، يەكرەك، ۋاپادار دېگەن ناملار ۋە سۈپەتلەر بىلەن ئاتالغان. ۋەزىرگە ۋەزىرلىك ئەمىلى تاپشۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ مەرتىۋىسى كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، مەملىكەتنىڭ ھەممە ئىشلىرى ئۇنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرۇلىدۇ. خەت بىلەن بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ نازارەتچىلىكىدە بولىدۇ. دەپتەر خانىدىكى مىرزىلارنى كۆزىتىپ پادىشاھ دەرگاھىدىكى باشقا خىزمەتكارلاردىن ئىمتىيازلىق قىلىشقا مەسئۇل بولىدۇ.

پادىشاھنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىدە بىردىن ۋەزىر ئولتۇرىدۇ. سول تەرەپتىكىسى خاسى. دىۋان (دىۋاننىڭ خاس بېگى)، شەرىفۇ جۈملەتۇل - مەملىكەت - جۈملەتۇل (مەملىكەتنىڭ ئۇلۇغى) دەپ ئاتىلىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكىسى ئالاھىدە دەپتەرنى تۇتۇپ ئولتۇرىدۇ.

دىۋان خانىسىنىڭ ئەتراپىدا بىر توپ ۋاپادارلار تۇرىدىغان بولۇپ، ھەربىرىگە خىزمەت بەلگىلەنگەندۇر. مەسىلەن، ئەتراپتىن كەلگەن پۇل ۋە ماللارنى تاپشۇرۇپ ئالغۇچى، قەرز تاپشۇرۇپ ئالغۇچى، پۇل ۋە ماللارنى تەقسىملىگۈچى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

خىزمەتچىلەر خادىمى شەرىف (ئۇلۇغ خىزمەتچى)، ئەربابى تەھاسىل (ھاسىلات ئىگىلىرى) دېيىلىدۇ. بەزىلىرىگە دورغا، كەچرى دىۋان، ۋاقى، نەۋىس، كەچرى دېگەن مەنسەپ ۋە مەرتىۋە بېرىلگەن. چوڭ باخشا، شىلارنىڭ بەزىسى باخشى ئەۋۋەل، بەزىسى مىر باخشى، باخشۇل - مەملىكەت دېگەن ناملار بىلەن ئاتىلىدۇ. مەلۇم رسالىدە ئۇلار يەنە ئىمارەت، ئىيالىت پاناھ، بەسالەت، شەھامەتى دەستىگاھ، ئۈمدەئى قۇدۇبىيان (ياخشى ئۆلگە)، ئەقىدەت نىھاد (جىسمىغا ئەقىدە سىڭگەن)، زۇبەدەئى مۇخلىسانى بائىتقاد (ئېتىقادلىق ئىخلاسمەنلەر تايانچى)، مەنزۇرى نەزەرى پادىشاھ (شاھ نەزەرىگە نائىل بولغۇچى)، مەۋرىدى ئەلتافى نامۇندە - تەھا (چەكسىز ئىلتىپات مەنبەيى)، مەھبەتى ئەلتافى بىگەران (چەكسىز خەيرلىك مەنبەيى)، خانى زى شان (شانلىق خان)، شەجائەت نىشان (شەجائەت نىشانى)، سەمسامۇد - دەۋلە (دۆلەت تۇتقۇسى)، بافەر - ھەك، بەخشىل مەلىك (شاھ باخشى) دەپ پۈتۈلگەن. ئۇلار يەنە ئىككىنچى باخشى، تەن باخشى دەپ ئاتىلىدۇ. بەزىدە ئۇلار ئۈچىنچى باخشى، تۆتىنچى باخشى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. باخشى ياكى دورغا شاگىرت پىشەۋەر (شاگىرت يېتەكچىسى)، تەسەببەھ (خاتالىقنى تۈزەتكۈچى)، ئەمىن دېگەن مەنسەپلەرگە مۇشەھەررەپ بولغاندۇرلەر. گۈرزىدارلار (ياساۋۇللار) نىڭ دورغىسىنى ئەرلەرنىڭ ئىشلىرىنى بېجىرىش، يارلىق يەتكۈزۈش ۋە قازىنىڭ ھۆكۈمىنى يەتكۈزۈشكە ئەۋەتىدۇ. مەزكۇر رسالە ئاپتورىنىڭ يېزىشىچە، ئەسكەر باشلىقى ئېتىدە - مادى خىلافت (خەلىپىلىك تايانچى) دەپ ئېيتىلغان.

ئۇلۇغ پادىشاھلار فەرمان رەۋائى (پەرمانى راۋان)، ئېتىقادى سەلتەنەت (سەلتەنەت ئېتىقادى)، كىشى - ۋەركەشان (ئەل سورىغۇچى)، رۇكۇنۇس - سەلتەنەتلى قاھىرە (كۈچلۈك سەلتەنەت تايانچى)، ئەزۇدۇد - دەۋلە (دۆلەت بىلىكى)، مۇستەشارۇ دەۋلەتلى - خاقانىيە (خاقانىيە دۆلىتى مەسلىھەتچىسى)، مۇئتمەنۇ ھەشەمەتر - رەفئەتس - سۇلتانىيە (ئالىي ھەشەمەتلىك سەلتەنەت ئامانەتدارى)، ئەقىدى كەشاي (تۈ - گۈنچە يەشكۈچى)، مۇئاقىدى دىن ۋە دەۋلەت (دىن ۋە دۆلەتنى تۇتقۇچى)، سىپەھ ئارابى مەئرەكەئى فەتھى ۋە نەسرى (فەتھ ۋە نۇسرەت يۈرۈشىنىڭ قوشۇن تەييارلىغۇچىسى)، سەيفى مەسلۇل (يالىڭاچ قىلىچ)، با - زۇبى شەھىنشاه (شاھىنشاه بازۇسى)، رۇمى مەئرەكەئى دۈشمەنگاھى (دۈشمەنگاھ يۈرۈشىنىڭ نەيزىسى)، ئىفتىخارى پەردىلان (پەردىلان ئىپتىخارى)، جان سىپار (جاننى ئاتىغۇچى)، خۇلاسى ئىكجەھتان، ۋافادا -

رى كەنجۇر، ئەسرارى شاھى (شاھانە سەرلار)، دانايى خەلىپەنى ئىلاھى (ئىلاھى خەلىپىنىڭ داناسى)، زۇبەدەنى پىشى قۇدەما (قەدىمكىلەر تاللانمىسى)، يەكتايى ساھىبۇش - شەۋكە ۋەل ئىھتىرام (شانۇ شەۋ-كەت ۋە ئىھتىرام يېگانىسى)، شاھىنشاه، رۇمۇزى سەلتەنەت (سەلتەنەت نىشانى)، نىگەھبانى قەۋانىنى مەئىدەت (ئەدلىيە قانۇنلىرىنىڭ ساقلىغۇچىسى)، قۇدۇۋەنى خەۋانىنى بەلەند ماكان (ئالىي مەرتىۋىلىك خانلار ئۆلگىسى)، ئالەمقەدار، ئۈمدەنى ئۆمەرايى سەئادەت نىشان (سائادەت نىشانى بولغان ئەمىرلەر تايان-چى)، فىرۋزى ئاسار، يارى ۋافادار (ۋاپادار يار)، مۇارزۇد - دىن، سىپەھسالار دېگەن ناملار بىلەن ئاتال-غان ۋە شۇنداق يېزىلغان. ئۇلۇغ خان دىۋانى خان سامان دەپ ئاتاشقان. ۋەزىرلار رسالىلىرىدە پاناھى ئەۋالى ۋە مەئالى (يۇقىرى تۆۋەننىڭ پاناھى)، دەستىگاھ، سەزاۋەرى ئەۋاتىق، ئىھسان، مەۋرىدى مەراھىمى بىگەران دەپ سۈپەتلەنگەن.

خانلار (ھۇجرىلار) دىۋانى بۇيۇتات دېيىلگەن. فەرراشخانلارنى باشقۇرۇشتا ئىتتىبارغا ئىگە بولغان دورغىلار، خەزىنىنىڭ ئامانەتدارى بولغانلار، تۆگىخانا ۋە كالاخانلارنى باشقۇرغۇچىلار ئىربابۇت - تەھا-ۋىيل (چىقىمدارلار) دەپ ئاتالغان. پادىشاھنىڭ خەزىنىلىرىنى باشقۇرغۇچىلارنىڭ ھەربىرىگە دورغا، خەزىنىچى، تەھۋىلدار، مۇشرىقدار ۋە ئەمىرى خازىن دېگەن ناملار بېرىلگەن. پادىشاھنىڭ خەزىنىلىرى خەزىنەنى ئامىرە (ئاۋات خەزىنە)، خەزىنەنى گۈل (گۈل خەزىنىسى)، خەزىنەنى خەرج (خىراجەت خەزىنىسى)، خەزىنەنى جەمئى (يېغى خەزى-نىسى)، خەزىنەنى بەھىيلە (بەھىيلە خەزىنىسى)، خەزىنەنى ھەبىيب (ھەبىيب خەزىنىسى)، خەزىنەنى خە-رىيد (سودا خەزىنىسى)، خەزىنەنى بەيتۇل - مال (دۆلەت خەزىنىسى)، خەزىنەنى پايپاقى (زاپاس خەزىنە)، خەزىنەنى ئەمۋال (مال - مۈلۈك خەزىنىسى)، خەزىنەنى رەئسۇل - مال (دەسمايە خەزىنىسى)، خەزىنەنى شاگىرد پىشە (شاگىرت خەزىنىسى)، خەزىنەنى توب، خانەنى نەزىر ۋە پىشكەش، خەزىنەنى مەھەللى ئەز-دىرۇن (ئىچكى خەزىنە) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى پادىشاھنىڭ تەسەررۇپىغا تە-ئەللۇقتۇر.

سەدۇرس - سۇدۇر (باشنىڭ بېشى) دەپ ئاتالغان ۋەزىرگە سەدۇرل - ئەلىيەتىل ئالىيە (ئالىيلارنىڭ ئالىيسىنىڭ بېشى) دەپ نام بېرىلگەن. ئۇ يەنە رسالەنى سىيادەت ۋە نىقايت (خوجايىنلىق ۋە پاكلىق ئىگىسى)، پەناھى شىجائەت ۋە شىھامەت (باتۇرلۇق ۋە ئىسلىق پاناھى)، دەستىگاھى ۋە سەزاۋەرى ئىنا-يەتى پادىشاھى (پادىشاھنىڭ خەير - ئىھسانغا سازاۋەر بولغۇچى)، قابىلى مەرھەمەت (مېھىر - شەپقەتنى قوبۇل قىلغۇچى)، زىللى سۇبھانى (خۇدانىڭ سايىسى) ۋە سەدۇر رەفىئۇل - قەدر (قەدرى ئۈستۈن بول-غۇچى) دېگەن ئىبارىلەر بىلەن سۈپەتلىنىدۇ. مائاش ئالغۇچى خەلقلەر، سەدىقە يېگۈچىلەر، ياردەمگە ئې-رىشكەنلەر، مەسچىتنىڭ خادىملىرى، ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى بۇي ۋەزىرگە تەئەللۇق بو-لىدۇ. قازىنىڭ ھۆكۈمى ئۇلۇغ مەنسەپلەرگە زىننەت بېرىدىغان بولۇپ، ھۆكۈم چىقارغۇچى قازىل - قۇززات (قازىلار قازىسى) دەپ ئاتىلىدۇ. قازى پەرمان چۈشۈرسە شەرىئەت ئىشلىرىدا ئۇنىڭ يەنە بىرى شېرىك قىلىنمايدۇ. قازىنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن ئىجرا بولىدىغان بارلىق ئىشلار، جېدەل - ماجىرالارنى بېسىق-تۈرۈش، دەۋاگەرلەرنىڭ دەۋاسىنى شاھقا يەتكۈزۈش، نىكاھ مەيلى ۋەلى بىلەن بولسۇن ياكى ۋەلىسىز بولسۇن، ئۇنىڭ ئەقدىنى پۈتۈش، چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلغۇچىلارنى توسۇش، مۇساپىرلارنىڭ ماللىرىنى باشقۇرۇش، يېتىملارنىڭ ماللىرىنى ساقلاش، ساراڭلارنىڭ ماللىرىنى بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق ئىشلار-نىڭ ھەممىسى مەزكۇر ۋەزىرنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرۇلغاندۇر.

پەتىۋا بېرىش مەنسىپى مۇفتىغا تاپشۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ ئايەت - ھەدىستىن ھۆكۈم چىقىرىش، مال-ئىشلىرىنى ھېسابنى چىقىرىش، گۇناھ ئۆتكۈزگەنلەرنى تۇتۇش، قويۇپ بېرىش، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ يامان ئىشلاردىن توسۇش، توختام تۈزۈش ياكى بىكار قىلىش ئۇنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، دىيانتىنىڭ زىيادىلىكى، پەرىزكارلىقىنىڭ مۇكەممەللىكىدىن خەلق ئارىسىدا ئىسلام شەرىئىتىنى تارقىتىدۇ ۋە تونۇشتۇرىدۇ. گۇناھ - مەئسىيەت بىلەن مەشغۇل بولغۇچىلار، يەنى پاسىقلارنىڭ قوللىرىنى نەپسى خاھىشىنىڭ يوللىرىدىن قايتۇرىدۇ. خەلقنى بەش ۋاق نامازنى ئوقۇشقا، جۈمە نامىزىنى ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. جازا بەلگىلىمىلىرىنى ئىجرا قىلىش، شارابخورلار، مەست قىلىدىغان نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىدىغان غۇچىلارنى چەكلەش، بازارنىڭ گەز، جىيە، چىڭ، شىڭ، كۆرە، تارازىلىرىنىڭ قانداقلىقىدىن خەۋەر تېپىش پادىشاھلىق ئۈچۈن زۆرۈر ۋە لازىمدۇر. نامازسىز پاسىق، زىناخورلارنى يۇرتتىن قوغلاپ چىقىرىش. مۇ پادىشاھلىق ئۈچۈن زۆرۈردۇر. ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلاردىن توسۇشتەك مۇھىم ئىشقا بىر دەقىقىمۇ سەل قارىماسلىق، زۆرۈر بولسا ئۇنى ئىجرا قىلىشنى دورغا ۋە باشقا خىزمەتكارلارنىڭ بىرىگە تاپشۇرۇش لازىمدۇر. ئاتخانغا قارىغۇچى دورغى ئىستەبلى (ئېغىل دورغىسى) دەپ ئاتىلىدۇ، نازارەتچىلىك قىلىش ئىشى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغاندۇر. توپخانا دورغىسى مىر ئاتەش دېيىلىدۇ، توپخاننىڭ نەق - نېسى بارلىق تەئەللۇقاتى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. پادىشاھنىڭ پەلەكتەك ئالىي مەرتىۋىلىك دەرگاھىنىڭ تايانچ كىشىلىرى پادىشاھنىڭ مۇبارەك شەھىرى ئىچىدە ھەمىشە ھازىر تۇرىدۇ.

ياساۋۇللار سۆھبىتىنىڭ بايانى

ئوڭ - سول تەرەپتىكى ياساۋۇللار خاس ۋە ئام خەلقىنىڭ دەفتەرخانىسى (ئىشخانىسى) دا ئۆرە تۇرىدۇ. ئۇلار پادىشاھ ئاتقا مىنگەندە تەختنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ سەئىيى ئىھتىمام كۆرسىتىدۇ. ئادالەت دورغىسى ئادالەت دىۋانىدا تۇرۇپ پەرىياد تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەرزىنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا يەتكۈزىدۇ. ئىككىنچى دورغا ئاياقتا ئولتۇرغانلارنىڭ ئەرزىنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا يەتكۈزىدۇ. داك دورغىسى مەملىكەتنىڭ پۈتۈنچىسى بولۇپ، ئەتراپتىكى ناھىيەلەردىن كەلگەن خەۋەرلەرنى دەپتەرگە پۈتۈپ ئېلىپ قويدۇ. ئەمىرى ۋاقىئە خان (ۋەقە ئوقۇغۇچى ئەمىر) مەرتىۋىسى يۇقىرى ئەمىرلەردىن بولۇپ، ئۇنىڭغا چوڭ خىزمەت تاپشۇرۇلغاندۇر، ئۇ باشقا ئەمىرلەرنىڭ ھۇزۇرىدىمۇ ئىناۋەتلىكتۇر. ئۇ ئەتراپتىكى بەگلەردىن كەلگەن ھەرقانداق ۋەقەنى پادىشاھ ھۇزۇرىدا ئوقۇپ بېرىدۇ. ھەربىر ئىشقا بىر دورغا بەلگەلەنگەن بولۇپ، ئەتراپتا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر ئۇنىڭ خاس دورغىسىغا يەتكۈزۈلسە، ئۇ دەھال پادىشاھ ھۇزۇرىغا يەتكۈزىدۇ.

چەبۇترە دورغىسى، كۈتۈۋال دورغىسى شۇنداق مەنسەپدۈركى، پادىشاھنىڭ كېلىشىم تۈزۈش ياكى كېلىشىمنى بۇزۇش ئىشلىرى، پادىشاھنىڭ بازارلىق ئىشلىرى ئۇنىڭغا تەئەللۇقتۇر. كۆزەتچى ۋە ئامانەتچىلەر ئۇنىڭغا ھەمراھدۇر.

دورغىلىق مەنسەپلىرى: دورغا دەۋاب (چارۋىلار دورغىسى)، دورغا چەرىمانە، دورغا كوتو پارچە، دورغا دارۇش - شىپا (شىپاخانا دورغىسى)، دورغا خالىسە، دورغا كىتابخانا (كىتابخانا دورغىسى)، دورغا ئەرا - ئىزاخانا (ئەرزخانا دورغىسى)، دورغا كىراخانا (كىراخانا دورغىسى)، دورغا مېۋەخانا (مېۋەخانا دورغىسى)، دورغا سوكەجخانا، دورغا خوشبۇخانا (ئەتىرخانا دورغىسى)، دورغا گۈلاپخانا (گۈلاپخانا دورغىسى)

قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە شۇنىڭغا ماس بولغان خىزمەتلەر بېرىلگەندۇر. ئۇلار شۇنىڭغا مەسئۇل بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، ئۆزگىسىنىڭ ئەھدىسىدە بولغايلار (يەنى تاپشۇ-رۇلغان ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققايلەر).

ئىككىرىنىڭ نۇسخىسىنىڭ بايانى

ئىككىرىغا ئون ئالتە خىل دورا ئىشلىتىلىدۇ: ئىككى يېرىم سەر سەندەل، ئىككى يېرىم سەر نارەنجى پوستى، بەش مىسقال بېھى بىنەفشە، بەش مىسقال ئەنبەر، ئىككى يېرىم سەر لازەن، سۈنبۇل ئىككى يېرىم سەر، ئىپار ئىككى يېرىم سەر، گۈلاب ئىككى يېرىم سەر، نەندەل بىر سەر، بورىيا بىر سەر، ئىككى سەر ئالتە دام، لۇبان ئالتە دام، ناۋات ئۈچ سەر، ئەنبەر، لازەن تۆت دامدىن، گۈلاب يەزىدى ئۈچ شېشە. شەھەرلەرنىڭ چوڭى جودەھىر دېگەن شەھەردۇر. ھىندىستاندا فۇسھەت نىشان جودەھىر دېيىلىدۇ؛ دۈكەن ۋىلايىتىدە رەئىس مەككە دېيىلىدۇ. ھىندى مەملىكىتىدە قائىدە قانۇن قانۇن - قائىدە كوي دېيىلىدۇ؛ دۈكەن مەملىكىتىدە دىس پاندى دېيىلىدۇ. دىۋان قانۇنلاردىن خەۋەردار بولۇپ، رەسمىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنى چۈشىنىدۇ.

ئاتاقلارنىڭ بايانى

ئۇلار مۇتەسەددىيانى ئۆمدە (ھەر ئىشقا ئۆزىنى بېغىشلىغۇچى)، سىپەھساران (لەشكەر ساقلىغۇچى)، جان سىپار (جاندىن كەچكۈچى)، فىرۋى شىئار، ئۆمەرايى ئىزام (كاتتا ئەمىرلەر)، ئاسىق جاھى، ئا-سىفخان، ئاسىقى مۇتەسەددۇد - دەۋلە (دۆلەت تايانچى)، ئېتىمادۇد - دەۋلە (دەۋلەت تايانچى)، نىزامۇل - مەلىك (شاھ ئىنتىزامى)، خانى خانان (خانلار خانى)، ئەمىرۇل - ئۆمەرا (ئەمىرلەر ئەمىرى)، زۇلفىقار - خان، خانى جاھان (جاھان خانى)، خانى خان (خاننىڭ خانى)، خانى دەۋران (دەۋران خانى)، مىيرى جۈملە (ھەممىنىڭ ئەمىرى)، مىيرى مىيران، مەھابەتخان (ھەيۋەتلىك خان)، ئەمىرى خان، خانى زەمان (زامان خانى)، ئەلى مەردانخان، غازىيۇد - دىن (دىننىڭ غازات قىلغۇچىسى)، خانى زەفەر جەڭ (جەڭدە زەپەر قازانغۇچى خان)، فەتھى جەڭ (جەڭدە فەتھى قىلغۇچى)، نۇسرەت جەڭ (جەڭدە نۇسرەتكە ئېرىشكۈچى)، فىرۋى جەڭ (جەڭ فىرۋىسى) قاتالىقلاردىن ئىبارەت. ئالىي مەرتىۋىگە ئىگە باشقا خانلارمۇ شۇنداق ئېتىبار ئىگىلىرىدۇر.

ساراي خوجايىنلىرىنىڭ ئاتاقلىرىنىڭ بايانى

ئۇلار كۆپ خىزمەتلەرگە بەلگىلەنگەندۇر. ئۇلار بەزىدە خاس ئىشنىڭ دورغىسى بولىدۇ. مەسىلەن، ئۇلارغا دەربارى خان، بەختادۇرى خان، خىزمەتكارى خان، مەھرەمى خان، ئەنبەرى خان، مەسئۇدى خان، ياقۇتى خان، مۇتەبەرى خان، ئېتىبارى خان دەپ ناملار بېرىلگەندۇر. ئۇلار ئەرلەرنىڭ نام سورۇنىدا كامالى ھەشەمەت بىلەن ئولتۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ كاتتىلىرىغا ئالە مان ئوغلى، خالىقمان؛ يەنە خىزمەتكارلار گۈ-رۇھىغا لەئلى چەند، ھىرا چەند؛ ئۇلارنىڭ دادىلىرىغا خىزمەتكارى خان دەپ، يەنە چارۋا مال دورغىسى، تۆگەخانا دورغىسى، كالاخانا دورغىسى دەپ نام بېرىلىپ بېشى ئۈستۈن قىلىنغاندۇر.

ئىدارە قىلىنىۋاتقان مەملىكەتلەرنىڭ گەزلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنىڭ بايانى

تۆۋەندە ھەرقايسى ئۆلكىلەر، ئۇنىڭغا ئالاقىدار ئىشلار ۋە مەملىكەتلەرنىڭ بارغانسېرى ئېشىۋاتقان ئۈزۈنلۈكلىرىنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىدۇ.

لاھور پورتىدىن تۇھامەنى بەنداسالغىچە بىنگالغا تەئەللۇقتۇر. 994 گۈرۈھ پادىشاھلىق، 1740 رەسىمى بەگلەر ئۆتكەندۇر، ئۇلار ھىندىستاننىڭ كۆپ قىسىم ۋىلايەتلىرىدە مەشھۇر ۋە تونۇشلۇقتۇر. ھەر بىر گۈرۈھ پادىشاھ 5000 گەزدۇر، ھەر گېزى 42 بارماق دەپ بەلگىلەنگەندۇر. دارۇل - خىلافت شاھجاھانئابداتىن لاھور پورتىغىچە 437 گۈرۈھ پادىشاھ، 764 گۈرۈھ رەسمى بەگلەر ئۆتكەندۇر. دارۇل - خىلافتە - تىن تۇھامەنى بەنداسالغىچە 557 گۈرۈھ پادىشاھ، 975 گۈرۈھ رەسمى بەگلەر ئۆتكەندۇر. شۇ بويىچە بولغاندا لاھور پورتىدىن تەھتەھ دەپگەن شەھەرگىچە 25 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. تەھتەھەدىن بەھكەر - غىچە 130 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. بەھكەردىن مۇلتانغىچە 99 گۈرۈھ پادىشاھ، مۇلتاندىن دارۇس - سەلتەنەت لاھورغىچە 75 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر.

ئىدارە قىلىنىۋاتقان مەملىكەتلەرنىڭ توغرىسى تىبەت ۋىلايىتىنىڭ چېگراسىدىن قەدىرلىك كەش - مىرنىڭ تۆرىدىن تاكى سالاپۇر شەھىرىگىچە 672 گۈرۈھ پادىشاھ، 1176 گۈرۈھ رەسمى بەگلەر ئۆتكەندۇر. دارۇل - خىلافت شاھجاھانئابداتىن تىبەت چېگراسىغىچە 330 گۈرۈھ پادىشاھ، 598 گۈرۈھ رەسمى بەگلەر ئۆتكەندۇر. تىبەت چېگراسىدىن كىچىكى تىبەتكىچە 60 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. كىچىك تىبەتتىن كەشمىرگىچە 64 گۈرۈھ پادىشاھ، كەشمىردىن لاھورغىچە 101 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. لاھور - دىن شاھجاھانئابداتىنغىچە 105 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. شاھجاھانئابداتىن ئەكبەرئابداتىنغىچە، ئەكبەرئابداتىن خۇشاللىق يۇرتى بۇرھانىپورغىچە 178 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. بۇرھانىپوردىن ئورەڭئابداتىنغىچە، خەجەس - تە بۇنىيادىغىچە 42 گۈرۈھ پادىشاھ ئۆتكەندۇر. ئورەڭئابداتىن سالاپۇرغىچە 78 گۈرۈھ رەسمى بەگلەر ئۆتكەندۇر.

شاھجاھانئابداتىن تەرەپتە سەككىز سەركار، 285 كەنت باردۇر. ئەكبەرئابداتىن تەرەپتە 14 سەركار، 143 كەنت باردۇر. لاھور تەرەپتە 5 سەركار، 335 كەنت باردۇر. ئەھمەدئابداتىن تەرەپتە 9 سەركار، 200 كەنت باردۇر. ئالەئابداتىن تەرەپتە 26 سەركار، 268 كەنت باردۇر. ئودەھ تەرەپتە 5 سەركار، 149 كەنت باردۇر. بىنگال تەرەپتە 27 سەركار، 219 كەنت باردۇر. كەشمىر تەرەپتە 51 كەنت باردۇر. مالۋە تەرەپتە 257 كەنت باردۇر. مۇلتان تەرەپتە 7 سەركار، 98 كەنت باردۇر. كابۇلنىڭ ئەتراپىدا 40 كەنت باردۇر. تەھتەھ ئەتراپىدا 4 سەركار، 57 كەنت باردۇر. دۇكەن ئەتراپلىرىدا 552 كەنت باردۇر.

(تۈگىدى)

(نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن ئەركىن ئىمىننىياز قۇتلۇق شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر قەدىمكى ئەسەرلىرى ئىشخانىسىدا، ئەجمەلخان ھەبىبۇللاھاجى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەت تەتقىقات ئىشخانىسىدا)

غىياسىدىن

سەئىتى شەرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: بارات تۈرسۈنباقى

كى يەئنى ئانام بولدى راھەت ئارا،
سەقەردىن چىقىپ كىردى جەننەت ئارا.

سەئەئى رەھمىنىڭ بەيانى

«ئەجايىب مۇھىمات» ئارا بار سەرىپ،
دېدى: ئاندى باردۇر بۇ قەۋلى سەھىپ.
كى بار سەئەئى رەھمىدىن ۋاجىبى،
مۇسۇلمانلار، بار يەقىن ۋاجىبى.
ئانى مەئنىسى ئولكى ھەر يەردە بار،
كى قارىنداشۇ خىشۇ تەبار.
ئالارغە مۇرۇۋۇۋەت قىلىپ دائىما،
كۆڭۈللەرنى خۇش ئېتىپ دائىما.
ئىراق بولسەلەر گەر ئەقەللا سەلام،
يىبەرۈپ ئالارغە يېتۈرۈپ پەيام.
رەسۇل ئايدى: سەئەئى رەھم ئەيلەگەن،
ئۇزاق ئۇمر، كۆپ رىزق كۆرەر بىگۇمان.
ئەگەر قەتئ ئېتەر ئۇمر ئاز، رىزق كەم،
بۇلار خەلق ئارا خارۇ زارۇ دژەم.
قارىنداشغە ۋەسل ئەيلەغەنغە خۇدا

ھىكايەتۈن ئەلى سەبىلۇت - تەمسىل
دېدى مەۋلەۋىي: جامى قۇتبى زەمان،
كىتابىدە كىم ئاتى «نەفەات» دېگەن.
دېدى مالكى شەيخى ساھىب تەمىز،
تەئامىدە ھازىر ئىدۇك نەچچەمىز.
ئارامىزدا بار ئېردى بىر گۈدەكى،
ۋەلىلىغىدە يوق ئىدى بىر شەكى.
بەسى يىغلار ئىدى بۇ گۈدەك بۇدەم،
تەئام ئالماس ئېردى يېمەس ئېردى ھەم.
چۇ سىررىنى سوردۇك، دېدى: مادەرىم
ئۆلۈپ ئېردى، بولدى نەچچە ۋەقتكىم؛
كۆرەرمەن ئانى ھالىيا نار ئارا،
ئۇشۇل دەۋزەخى كۆزدەمۇ مار ئارا.
دېدى شەيخ: يەتمىش مىڭ ئايتىپ ئىدىم،
ۋەلى ئاندى ئولغانغە يارماپ ئىدىم.
دېدىم كۆڭلۈم ئىچرە: ئايا كىردىگار،
سەۋابى ئانى ئانەسىگە يېتەر.
ئۇشۇل بەچچە خۇرسەند بولۇپ كۈلدى خۇش،
دېدى: ئانەمى ھالەتى بولدى خۇش؛

* بېشى ئۆتكەنكى ساندا

ئاتەۋۇ ئانەغە فەرزەندىنى ھەققىنى بەيىانى

ئاتە - ئانەغە ۋاجىب ئەيلەدى ھەق،
كى فەرزەندىغە جۇد بەرگەي سەبەق.
دېگەيلەركى سايىلغە بەر ئاشۇ نان،
بەئەئاز ھۈرمەت ئۇزات مەھمان.
ئوق ئاتماقۇ سۇ يۇزماق ئاداب ھەم،
يەنە بىلدۈرۈپ ئىلمۇ خەتۇ قەلەم.
تاپار مۇندىن ئاتە - ئانە كۆپ سەۋاب،
بە زىنھار بۇ ئىشكە قىلسۇن شىتاب.
بۇ سۆزلەرنى فەرزەندە بىلدۈرمەسە،
قىلىپ زور بۇ ئىشلارنى قىلدۈرمەسە.
گۇناھىكى فەرزەندى بىلمەي قىلۇر،
ھەممە ئاتە - ئانەسىغە بىتىلۇر.

خاتۇن ئېرىدىن بىئىجازەت چىقماقنى
بەيىانى

ئېرۈر لازىم ئولكىم ئۆيىدىن خاتۇن،
ئېرى ئىزن ئەگەر بەرمەسە چىقماسۇن.
ئەگەر چىقسە ھەربىر قەدەمغە خۇدا
ياراتۇر تامۇغ ئىچرە بىر ئۆي ئاڭا.
نەكىم ئەتسە ئاقتاب ئاڭا تۇلۇۋ،
ھەممە لەئىنەت ئەيلەر ئاڭا تار جۇۋ.
بەس، ئول خاتۇنى مەئىرەكە يا بازار،
ئېرىدىن ئىجازەت تىلەمەي بارار.
كىرەر دەۋزەخ ئىچرە بەھۈكىمى ھەدىس،
قىيامەتنى ياد ئەتمەگەي ئول خەبىس.

تۆكەر باشىغە رەھمەتنى بىئىيا.
خۇدا رەھمەتنى ئول كىشىدىن ئالار،
كى مەھرەم قارىنىدىن قەتئ ئېتەر.
ئەگەر مەھرەمى بولسە ھەر ھەفتەدا،
نەكىم ھاجەتى بولسە قىلسۇن رەۋا.
ئەگەر ھاجەتى بولسە قىلسۇن رەۋان،
قولىدىن ئەگەر كەلسە بولسە تەۋان.
ئەمۇ خالۇ ئاكەنى ئەب ئورنىغە،
ئاپە، ئەممە، خالەنى ئەم ئورنىغە؛
بۇلارنى ئاتە - ئانەدەك ھۈرمەتى،
ئاڭا لازىم ئېرىمىش ئالار خىزمەتى.
رەسۈلى خۇدايى جەھان دېدىلەر:
ئوكاغە ئاكا ھەققى گۇيا پەدەر.

كىنە ساقلاماقنى بەيىاندا

كىشى مۇئىمنى كىنەسىن ساقلاسا،
ئاڭا كىنە ئەيلەپ كەلام ئايتماسە.
ئەگەر ئۆتسە ئۈچ كۈندىن ئارتۇق بۇ كىن،
قەبۇل ئولماغاي ھېچ ئەمەل قىلماغىن.
قايۇسى كېلىپ ئىلگەرى سۆز قىلار،
خۇدا رەھمەتى ھەم بىھىشتى ئۇلار.
مەگەركىم سۆز ئايتماس ئاڭا ھېچ گاه،
بۇ دىنىكىم ئېرۈر ئاسىۋۇ پۈرگۇناھ.
رەسۈلى خۇدا خەلقنى سەرۋەرى،
كىنە ئەتتى بەئزى ساھابەلەرى.
كى ئەللىك كۈنى ئاڭا سۆز دېمەدى،
ساھابەنى ھەم سۆز دېمەك قويمادى.
يەنە زەينەپ ئېردى رەسۇل جۇفتلارى،
نىكاھلارىدە ئېردى ھەم خۇفتلارى.
كۈنى قىلدى بىر غەيبەت ئاندىن زۇھۇر،
سۆز ئايتمايدىلار ئىككى ئاي بىقۇسۇر.

ئىجازەت ئەگەر بەرسە ئەر ھەم لەئىن،
 پاتار لەئىنەت ئىچرە ئىكەۋى يەقىن.
 مەگەر كىم شەرىئەتدە بارماق ھەلال،
 ئېرى رۇخسەت ھەم بەرسە يوقتۇر زەۋال.
 كى يەئنى ئاتە - ئانەنى ئۆيىگە،
 يەنە مەھرەمنى بارار كويىگە.
 ۋەيا دايدۇر ياكى غەسسالەدۇر،
 بىرەۋدە ۋەيا ھەققى بار ئالەدۇر.
 ۋەيا مۇندە ھەق باركى بەرگەي بارىپ،
 ۋەياكىم گۇۋاھدۇركى بەرگەي بارىپ.
 ۋەيا دىننى لازىم مەسايىللارنى،
 ئۆيىندە سورارغە كىشى يوق ئانى.
 بۇ يەرلەرغە بارماق مۇجەۋۋەز بېرۇر،
 ھەلالدۇر ئېرىگەكى رۇخسەت بېرۇر.
 بۆلەكلەر بۆلەك يەرغە بارسە يەقىن،
 ئېرى بەرسە رۇخسەت ئىكەۋى لەئىن.
 «فەتاۋىيىيى فىرۇزى شاھىيى» ئارا،
 بۇ سۆزلەر بەتەفسىل تاپتى ئەدا.
 يەنە ئەرغە لازىمكى نامەھرەمى،
 ئۆيىگە كىرەر مەنئە ئەتسۇن ھەمى.
 ئەگەر مەنئى ئەتمەس دەيۇس ئولغاي ئول،
 گۈنەھغە باشىدىن ئاياغ تولغاي ئول.
 قىيامەتدەكىم جەننەت ئاچىلغۇسى،
 بارار بەش يۈز يىلچە يولغە ئىسى.
 دەيۇز ئانچە مەھشەردە رەسۋا بۇلار،
 ئىسىدىن ھەم ئانى يىراقراق ئۇلار.
 بىتىمكىلىگدۇر «تەرغىبۇ تەزھىب» ئارا،
 دېدىلەر بۇ سۆزنى رەسۋلى خۇدا.
 بارار بەش يۈز يىلغە بۇيى بىنەشت،
 ئىسىن تاپماغاي ئۈچ كىشى بەدسىرىشت.
 بىرى ئولكى قىلسە كىشىگە سەخا،
 قىلىپ مىننەت ئول خەير قىلغاي ھەبا.
 بىرى ئول كىشىدۇركى بولغاي دەيۇس،

دېدىلەر ساھابەكىم: ئولغاي دەيۇس.
 رەسۋل ئايدى: ئولدۇركى نامەھرەمى.
 كىرەر ھەر زەمان ئۆيىن ئىچرە ھەمى.
 ئانى ئەتمەگەي. مەنئە غەيرەت قىلىپ،
 مۇسۇلمان ئەرەنلەرنى ئىبىرەت قىلىپ.
 بىرى ئولكى خەمىر ئىچمەك ئولسە ئىشى،
 خۇدا رەھمەتتىن ئىراق ئول كىشى.
 رەسۋل ئايدىلار: تاغلا مەھشەر ئارا،
 ھەمە بەندە ..... مەلامەت ئىتەر.
 ئۇشۇل كۈندە خۇممار ئىلەنۇ بۇتپەرەست،
 بارار ھەق قاشىغە ئىكەۋ ھەم نىشەست.
 تەئام يىمەككە تۆرت فەرز باردۇر،
 ئانىڭ بەيانىدە
 يېمەك فەرزدۇر دەفئە ھەلاك،
 يېماغلىغە تۆرت فەرز بار، بولمە شاك.
 بىرىدۇر يېمەسە مەگەر كىم ھەلال،
 يەنە بىركى رىزقىن بېرۇر ھەقئەئال.
 يەنە ھەرنە بەرگەنغە بولسە رىزا،
 يەنە تەئام قۇۋۋەتى بار ئاڭا.
 خۇداۋەندە ھەرگىز گۈنەھ ئەتمەسۇن،
 گۇناھ ئىلە نامە سىياھ ئەتمەسۇن.
 ئېرۇر سۇننەتى كۆپ خۇدايى جەھان،
 ئەگەر خاھلاسە بىر - بىر ئەتسەم بەيان.
 بىرى قول يۇماقدۇر تەئامدىن بۇرۇن،
 مۇنى ئىككى قول بەندىدىن باشلاسۇن.
 بىرى ئولكى كەفىشىن ئاياغدىن ئالىپ،
 ئوتۇرسۇن تەۋازىئەدە باشىن سالىپ.
 بۇيۇماق فەقىرلىكنى دەفئە ئەيلەگەي،
 كەتۈرگەي غەنالارنى نەفئە ئەيلەگەي.
 ئەگەر قولى پاك ئېرسە بىقالۇ قىل،
 تەئامدىن بۇرۇن ھاجەت ئېرمەس دېگىل.

ئەگەر يۈسە قول خۇبىكىم جايى پاك،
ئارتسۇن قولىن، تۇرماسۇن ئابناك.
تەئامدىن كېيىن ھەم سۈنەندۈر يۇماك،
خۇدا پاكدۇر، دۈستدۇر ئاڭا پاك.
بوسۇن مۇندە مىقدارى ئالايىشى،
كى سۈننەتكە ئولسۇن مۇۋافىق ئىشى.
بۇ غۇسل ئەتكەنى دەفئ ئەيلەر لەمەم،
جۈنۈن يا سەغىرە گۈنەلەر ئەدەم.
يۈگەن سوڭرە مەسسە ئەيلەسۇن باشىغە،
بىلەكلەرنى ھەم ئىچۇ تاشىغە.
پەيمەبەر دېدىلەركى: بەئدەت - تەئام،
ۋۇزۇ ئەيلەسۇن ئۇشبۇ ئېرمىش مەرام.
بۇ سۆزلەر بارى شەرئە ئىچرە سەرىھ،
ئېرۇر كۆپ فەتاۋى كىتابدە سەھىھ.
يەنە سۈننەت ئولكىم قويۇپ يەرغە زەرفى،
سالپ سۇفرەغە قىلسە ھەر كىمگە سەرفى.
خۇسۇس سۇفرەكىم رەڭگى بولسۇن قىزىل،
ئانى ھەر بىرى لۇقمەسىغە دېگىل.
ئانى جايى جەننەتى ئەئلا بولۇر،
يەنە ھەزرەت ئىيساغە جارا ئۇلۇر.
چۇ فارىغ ئەگەر بولسە ئول ئەكلدىن،
تاپار ھەججى ئۈمرە سەۋابىن يەقىن.
ئەتا قىلدى گۇيا مىڭ ئاچغە تەئام،
گۇناھى بەدەندىن تۆكۈلغەي تەمام.
«ئەجايىب مۇھىمات» ئارا بار تەمام،
بۇ مەجمۇئە قەۋلى رەسۇلى كىرام.
يەنە سۈننەت ئولدۇركى زەرفۇ ۋەسسە،
يىغىلسۇنلار ئاندە شەرىفۇ ۋەزىئە.
ئىلىك كۆپ ئەگەر داخىل ئولسە تەئام،
مۇبارەك بولۇپ بەركەت ئەيلەر مەقام.
خۇداۋەندە مەھبۇبىدۇر ئول تەئام،
كى زەرفىغە كۆپ كىرسە دەستى ئەنام.
يەنە زەرفى بولسۇن سەفال ياكى چۇب،

بىرىنجۇ مىس ئەر بولسە مەكرۇھ كۆپ.
ۋە لېكىن «ئەجايىب مۇھىمات» ئارا
دېدى بولدى پىلھال فەتۋى مۇڭا.
ئەگەر بولسە ئول زەرفى قەلىنلاغان،
كەراھەت كۆرىلغاي ئاندىن ھەمان.
ۋە لېكىن ئېرۇر خاسىيەتلىك سەفال،
دېدىلەر رەسۇلى خۇدايى تەئال.
بۇ سۆز ھەزرەت مەۋلەۋىي شەمسىددىن،
دېدى مۇختەسەر شەرھى ئىچرە يەقىن.
ئەگەر زەرفى يا نۇقرەدۇر يا تىلا،
ھەرامدۇر يېمەك ئىچىدە ئول ئەنا.
رەسۇل ئايدىلار: يېسە ئاندە تەئام،
ئىچىدە بولۇر دەۋزەخ ئوتى تەمام.
رەسۇلدىكى بەئزىلەر قىلدى نەقل،
كى سۈننەت تەئام ۋەقتى سەر گاۋۇ بەقل،
رەسۇل ئايدى: «ئەننەھلى نەئمۇل ئەدام»،
تەئام ۋەقتى سىركە كەتۈرۈڭ مۇدام.
رەسۇل ھەر كىشى ئىچسە سىركە دېدى،
باشىدە فەرىشتە قىيام ئەيلەدى.
فەراغەت ئوشۇل ئەكلدىن بولغۇچە،
گۇناھىن خۇدادىن تىلەر ئۆلگۈچە.
يەنە ئولكى مايىل تەئامغە بولۇپ،
ئوتۇرسۇن باشىنى قويمىراق سالپ.
ئوتۇرسۇن ئېتىپ ئوڭ ئاياغنى نەسەب،
چەپىن ئۈستىگە ئاليە قويسۇن فەھەسەب.
تەئام ۋەقتى گەر ئەيلەسە ئىتتەكا،
مۇباھدۇر ئالار كىبرىدىن بولماسا.
يەنە ئولكى تويماي تۇرۇپ تۇئمەدىن،
كۆتەرسۇن قولىن دېدى ئەھلى يەقىن.
يەنە ئولكى تا ئىشتەھا كەلمەسە،
كى يەئنى يۈرەكى كۆپ ئاچ قالماسە.
نېچۈككىم كىشى توقلۇق ئۈزرە تەئام،
يېسە دوست تۇتماس گۈرۈھى كىرام.

بۇلارلار فەرىشتە بارى دۈشمەنى، بۇلارلار بولۇر كۆڭلى كۆپ قاتىغ ئۆز دەنى. ئەگەر ئاچ بولغاندە يەر ھەر كىشى، تەبىئەتلەرگە ھېچ ۋەقت تۈشمەس ئىشى. يەنە سۈننەت ئەتتى رەسۈلى خۇدا، قارىلاردىن ئولماق تەئام ئىبتىدا. يەنە باشلاسۇن ئەھلى فەزلۇ كامال، مەشاىخلارۇ ساھىبۇ قالۇ ھال. يەنە گەر تەئام يېسە جەمئى بىلەن، قولىن ئالماسۇن ئىلگەرى جەمئىدەن. پەيەمبەر ئەلەيھىسسالوات ۋەسسالام، قولىن بارچەدىن بەئد ئالاتتى تەئام. يەنە نەفرەتى تەبئ بولمىش سۇخەن، تەئام ۋەقتى ئاچماسۇن ئاڭا دەھەن. كى يەئنى ئۆلۈك يا نىجىس يا كەسەل، بۇلاردىن كەلام ئايتماسۇن بۇ مەھەل. يەنە تۇرماسۇن قەرد ھاجەت يېمەي، كى يەئنى تەئامنى تەمام ئەيلەمەي. بۆلەك نەرسەگە بولماسۇن مۇشتەغىل، ئەگەر شۇغل ئەتسە كەراھەت دېگىل. دېدى شەرئە ئىچرە تەئامۇ نەماز، ئىكەۋ ئىتتىفاقا مەئەن كەلدى بازى. قويۇڭ ئىلگەرىراق تەئامغە قەدەم، بۇدۇر قەۋلى مۇختارى ئىندەل - ئەدەم. مەگەر ۋەقت نەسقى يا جامائەت كېتەر، بۇ دەمدە شۇرۇئنى نەمازغە ئېتەر. ئىمامكىم ئىدى فىقھ ئارا بىنەزەر، بۇ بابەتدە بىر سۆزنى كۆپ ياخشى دەردەم. كى گەر نەفسى تۇئمەغە مۇشتاق ئەمەس، تەئام تۇرسە ھەم ھېچ زەرەر ئەيلەمەس. بۇ سورۇندە ئەۋلا ئوقۇماق نەماز، خۇدايى تەئالاغە ئايتماق نىياز. ۋەگەر ئىشتىھا نەفسىدە بولسە كۆپ،

ۋەيا تۇرسە قالغاي تەئام كۆپ ساۋۇپ. بۇ سۈرەتدە ئەۋلا يېمەكلىك تەئام، دېدى شەرئەنى شەرھىدە بۇ كەلام. يەنە ئەكلىدىن فارىغ ئولغان زەمان، ھەنۇز ئالدىدە بولسە دەستۇرخان. تۇرۇپ كەتمەسۇن بەلكى بولسۇن سەبۇر، كى تا ئەيلەسۇن دەستۇرخاننى دۇر. يەنە كەلسە گەر ئەكل ۋەقتى كىشى، رەۋا يوق ئانگىچۈن بولار تۇرمىشى. يەنە بولسە بىر ئادەمى خانىدە، ئەگەر كەلسە ھەركىم مۇنى ياندىدە. بۇ كەلگەنغە ئول تۇئمەدىن بەرمەسۇن، مەگەر ساھىبى تۇئمە ئىزن ئەيلەسۇن. ۋە لېكىن خەزانەدە بار بۇل خەبەر، بۇ بابدە تەئەممول ئېرۇر مۇئتەبەر. يەنە يېمەسۇن يولدىە يا تىك تۇرۇپ، يەنە يول يۈرەر ۋەقتىدە يا يۈرۈپ. كىشى تويگەن ئۈستىگە يېسە تەئام، ھەرامدۇر بۇ فەۋقى شەبئ ۋەسسالام. تەئام يېسە فەۋقى شەبئ ھەر قاىۇ، بۇلادۇر بەرەس ھەم غەم ئەتكەي غۇلۇ. «ئەجايىب مۇھىمات» ئارا بار سەرىھ، پىتىپدۇر نەچە سۆز بەقەۋلى سەھىھ. كىشى دېسە فەۋقى شەبئنى ھەلال، ئۇلار كافر ئەلبەتتە ئول لامەھال. كى فەۋقى شەبئ ئولدۇر ئەتسە كامان، يېسە ئەمدى مەئدەمغە بولغاي زىيان. يەنە يېسۇن ئولكىم تەبەقدىن تۇشەر، بېھىشت ھۈرى ئىينلەرى مەھرى بۇلار. يەنە دەفئ ئەتكەي فەقىرلىقنى ئول، يوق ئەيلەر جۇنۇنۇ بەرس ھەم بەكۈل. جۇزامۇ ھەماقەتنى ھەم دەفئ ئېتەر، ۋەلەد تا ۋەلەددىن بۇ ئەيىلەر كېتەر.

ئەگەر تۇشسە قولىدىن تەئامنى ئالىپ، ئەگەر ئەگەر پاكدۇر زود ئاغزە سالپ. ئەگەر بىنەگاھ ئەگەر تۇشسە ناپاك ئارا، مېشىق ياكى ئىتلارغە قىلسۇن غىزا. ئەگەر مۇنداغ ئەتمەسە شەيتان لەئىن، يېگەي ئول تەئام دېدى ئەھلى يەقىن. يەنە سۇننەت ئولكىم ئىلىكلەرنى، يالاپ خۇب ئالسۇن يوقۇ بارىنى. بەلھە ماي ئەگەر قىلسە لەتتەغە پاك، بۇ ئىسرافدۇر فىئلى شەيتانى شاك. بۇ سۆز «دۇررى بەيزا» دە قىلغىل تەلەب، رەسۇل سۇرخ ئېتەردى ئىلىكىن يالاپ. يەنە سۇننەت ئولكىم تەبەق كاسەنى، يالاپ قولۇ تىل بىرلە قويسە ئانى. دېدىلەر رەسۇلى بەشىرۇ نەزىر، رەسۇلى جىنۇ ئىنسۇ خۇردۇ كەبىر. مۇناجات ئېتىپ ئول تەبەق بەر دەۋام، خۇدادىن گۇناھىن تىلەيدۇر مۇدام. يالاغان سوغىن سۇ سالپ ئەندەكى، يۇۋۇپ ئىچسە ئول سۇنى بىل بىشەكى. كى گۇيا بىرەر قۇلنى ھۇر ئەيلەدى، سەۋابىن بۇ ياغلىغ پەيەمبەر دېدى. كىشى سەرقۇتىدىن ئەبا ئەتمەسۇن، كى بەس خۇردەنى يەئنى ئەيب ئەتمەسۇن. دېدىلەر رەسۇلى خۇدايى جەللىل، ئېرور سۇرى مۇئىمن شىفايى ئەللىل. يەنە مەغفەرەت ئەيلەغەي ھەق ئانى، يەنە دەفئ ئېتەر بەئزۇ كىبرۇ مەنى. يەنە سۇننەت ئولكىم تەئامدىن كېيىن، خىلال ئەيلاماقنى بەيان ئەيلەيىن. دېدىلەر رەسۇل: ھەركىم ئەيلەر خىلال، ئانى بىرلە ئىمان بولۇر بىزەۋال. يەنە تىشنى ئەتكەي سەھىھۇ قەۋى،

يەنە رىزق كەلگەي ئاڭا نەۋ نەۋى. دېدى ئىبنى ھەزرەت ئومەر: ھەر كىشى خىلال قىلماسە سۇست ئولغاي تىشى. دېدى شەرئە ئىچرە نەچە نەرسە بار، خىلال ئەتمەسۇن ئول بىلەن زىنھار. مۇرۇدۇ يوقۇ ھۇققەنى ئۇستىخان، ئانارۇ سۇپۇرگۇ ۋە مازۇ يامان. يەنە چۆبى رەيھانۇ ھەم چۆبى گۈل، يەنە چۆبى ئەنجىرۇ يولغۇن دېگۈل. يەنە چۆبى كەشنىزۇ تېمۇر بىلە، يەنە خارۇ سۇرخەز خەرلۇخ ئىلە. يەنە بەندە بول جۇملەدىن نەھىي تام، قىلىپدۇر پەيەمبەر ئەلەيھىسسالام. ئانى ھەر بىزىغە دەلىلۇ سەرىھ، بىتتىپ «شەرھى شەرئە» دە جۇملە سەھىھ. يەنە بەچچەئى ياشلار ئاغزۇ قولىن يۇماي ياتسە ئافەت يەتۈرگەي لەئىن. يەنە سۇننەت ئولكىم تەئام قارنى پۇر بولۇپ ياتماسۇن كۆڭلى قاتتىغ بولۇر. دېسۇن زىكر يا دەرس تەكرار ئېتىپ، بۇلار بىرلە ئەشكەمنىكىم بار ئېتىپ. يەنە ئىنساب ئولدۇركى كۆپ ئەشكەمىن، تولا ئەتمەسە ھەر زەمان تۇئمەدىن. دېدىلەر پەيەمبەر ئەلەيھىسسالام: بۇ دۇنيادە ھەر كىمكى يەر كۆپ تەئام قىيامەتدە كۆپ ئاچلىك تارتادۇر، بۇ توقلۇقدىن ئول لەھزە ھەسرەت قىلۇر. دەر ئېردى نەسەتدە لۇقمان ھەكىم: كىشى بولسە توقلۇق بىلەن مۇستەقىم، كېتەر كۆڭلىدىن فەيزىيۇ ھېكمەتى، بۇلار كاھىلۇ قالماغاي تائەتى. دېدىلەر رەسۇلى خۇدايى دۇرۇد، جەھاندە نە خۇش ئىشكى تاپگەي ۋۇجۇد.

ئانى بائىسى ئاچلىك بىگۇمان،
 يەنە ھەرنەكىم دۇنيادە بار يامان.
 ئانى بائىسى كۆپ يېمەكلىك ئېرۇر،
 يەنە لەغۋە سۆز كۆپ دېمەكلىك ئېرۇر.
 يەنە ئەقلىنى ساق ئېتەر ئاچلىك،
 كۆڭۈل ئاقۇ شەفقا بېتەر ئاچلىك.
 يەنە سۈننەت ئۆلكىم يېمەسۈن تەئام
 يامانلار بىلە، قىلماسۈن ھەم كەلام.
 يامان سۈھبەتتىن قاچىڭ بىدەرەڭ،
 ئالار بىرلە ئولتۇرماغە ئەيلە نەڭ.
 دېدى «رەۋزە» ئاتلىغ كىتابدە كىشى:
 گۇناھى كەبىرەدۇ ئەگەر قىلمىشى.
 ئانى بىرلە بىردەم مۇساھىب بومەك،
 گۇناھى كەبىرەدۇ بىرەيىبۇ شەك.
 يامانلار بىلە سائەتى يۈرمەڭىز،
 ئالار سۈھبەتتە دەمىي تۇرماڭىز.
 دېدى شاھى لەۋلاك خەيرۇل - بەشەر،
 كى سۈھبەت مۇقەررەردۇر تەئسىر ئېتەر.
 ئەگەر ياخشىلار بىرلە قىلسە مەقام،
 بولار بىل خەير ياخشىۋۇ نىكىنام.
 يامان سۈھبەتتىن يامان بولغۇسى،
 ئالار فىئىلى مۇندە ئەيان بولغۇسى.
 يەنە سۈننەت ئۆلكىم تەئامنى ئىسىغ
 يېمەسۈنكى بولادۇر رەڭگى سارىغ.
 بولار زېھنى ھەم پەست، كۇتاھ دەم،
 تەندە ئەيان بولغۇسى دەردۇ غەم.
 يەنە سۈننەت ئۆلدۈركى ئاشقە ئەگەر
 تۈشەر پەششەئى سۆز بۇدۇر مۇختەسەر.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

(نەشرگە تەييارلىغۇچى خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىدا)

داچى ئىمىن يېڭىسارىيى

شىپىركى

شەرىكە تەييارلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان روزىمۇھەممەت، بۇۋەيىمىرىم شېرىپ خۇشتار

ئەي بەرادەرى ئەزىزلەر، قاراپ باقسام سالىم ئەللىكىدىن ئاشىپدۇر، ساقالىم تەمام ئاقارپىدۇر، تىش-لىرىم تۈشۈپدۇر. مەن گۈمراھ غەفلەتتىن بىيدار بولماي ئۇخلاپ ياتىپدۇرمەن. قولۇمدا ئاخىرەت تەرىپىگە ھېچ ئوزۇقنىڭ ئەسلا تەئىنى يوق، بۆلۈم يادىمدا يوق. ئەللاھتەئالانىڭ ئەمرىن قىلماي قەلەندەر سەفەت دۇنيانى ئىزلەپ قوتار ئېشەك سەفەت ئىشلەپدۇرمەن. مەندە نې نەماز ۋە نې روزە زەكات. ھەقتەئالانىڭ ھوزۇرىغا ئالىپ بارادىغان بىر نېمەرسەنىڭ تايىنى يوق، قارىسام ئەجەل باشىمغا كېلىپ پەرۋاز قىلىپ تۈرۈپدۇر، ۋاھسەرەت شۇنداغ غەنىمەت ياشلىقىمنى غەفلەتتە ھەۋايى ھەۋەس بىرلە بەرباد بېرىپدۇرمەن. تەن سەھەتلىك ۋەقتىمدە خۇدانىڭ ئەمرىن قىلماپدۇرمەن، يۈزىمىڭ ھەسرەت - نادامەت بۇ دۇنيادىن يۈزۈم قارا كېتىپ قالىدۇم. مەن ئۆلسەم، ئەي خىش - ئەقربىبارلار، يار ۋە بەرادەرلەر، ۋە بالا - چاقىلەر مەنى گۈمراھىغا يىغلاپ زار تەزەررۇۋ قىلماڭلار، مېنىڭ نىفەك تەنمىنى ئاياغ ئاستىغا تاشلاپ خار تۇتۇڭلار، مەن گۈمراھنىڭ كەفەنىمنى ئاقدىن قىلماي قارا بۆزدىن قىلماڭلار. مەن ئۆلسەم يىغلاپ فەرياد قىلماڭلار. مەن بولسام بۇ دۇنيادا ئەللاھتەئالانىڭ ئەمرىن قىلماي يامان ئىشلارنى قىلىپ غەفلەتتە ئۆتۈپ كەتتىم، ئاھ ھەسرەت، يۈزىمىڭ نەدامەتتە كېتىپ قالىدۇم.

مۇدام ئىزلەپ بۇ نەفسىمنىڭ مۇرادىن،
ھەمىشە نەفس كويىدا گەدامەن.
بۇ راس يولدىن يامان يولغا ئاداشقان،
ئەجەبمۇ بەدنىيەت يۈزى قارامەن.
قەلەندەرمەن بۇ نەفسىمنىڭ كويىدا،
يارانلار، نەفس كويىدا گەدامەن.
ئارا يولدا قالىپ بىمار بولغان،
ھارپ قالغان بۇ يولدا بىنەۋامەن.

خۇدايا، تەۋبە قىلىدۇم بۇ قولۇم ئال،
ھىدايەت قىل مېنى بىر ياخشى يول سال.

مەن ئۆلسەم، ئەھلى ئەۋلاد، قىلماڭلار زار،
مېنىڭ نىفەك تەنمىنى ئەيلەڭلار خار.
ئاياغ ئاستىغا تاشلاڭلار تەنمىنى،
قارا بۆزدىن قىلماڭلار كەفەنىمنى.
ماڭا لايىق ئەمەسدۇرلار بۇ ئاق تون،
رەفنىقىم ئېردىلەر شەيتانى مەلئۇن.
ماڭا بۇ نەفسى شەيتان بولدى ھەمراھ،
ئۈرۈپ يولدىن مېنى ئول قىلدى گۈمراھ.

يامانلاردىن يامان يۈزى قارامەن،
جەھاندا نەفس ئىتدەك مۇبتەلامەن.

* بېشى ئۆتكەنكى ساندا.

يانا ھەق دەپ كېچە كۈندۈز سادا قىل. ھەق
 ئىمىن ھاجى مۇدام يىغلاپ خۇداغە،
 قولۇڭ ئاچىپ مۇدام يىغلاپ دۇئا قىل.
 ئىشتىڭلار سۆزۈمنى، ئەييۇھانناس،
 يانا سىررىمنى بىر - بىر ئەيلەيىن فاش.
 ئىشتىپ بۇ سۆزۈمنى، ئەي خەلايىق،
 قايرەدە كۆرسەڭىزلەر ئاتىڭىز تاش.
 كى مەن ئېردىم يانا يالغانچى فاسىق،
 دىلىم ئېرمەس ئېردىلەر بەلكى سادىق.
 قىلۇر ئېردىم مۇدام ھاسىدۇ غەيبەت،
 خەلايىقنى قىلۇر ئېردىم شىكايەت.
 مېنىڭدەك بىر يامان يوقدۇر جەھاندا،
 ئۆزۈم ئېردىمكى فاسىق بەلكى گۇمراھ.
 تۈتۈپ باغلاپ مېنى ئەمدى ئۇرۇڭلار،
 قارا سۈرتۈپ يۈزۈم دارغە ئاسىڭلار.
 خۇدا ئەمرىنى قىلماي ئەرتەۋۇ كەچ،
 يۈزۈم بولدى قارا غەفلەتدە يۈرگەچ.
 قاچىپ يۈرگەن ھەمىشە ئەمرى ھەقدىن،
 ئوقۇماغان يانا ياخشى سەبەقدىن.
 بولۇپ نەفسىمغە ئۇلفەت يول ئاداشقان،
 ئەجەب كۆڭلى قارامەن ئەقلى قاچقان.
 تۈتۈپ شەيتانغە قولۇمنى بەرگەن،
 كى بوستاننى قويۇپ بىر چۆلگە كىرگەن.
 تەكەببۇر تەۋقىنى بوينۇمغە ئاسقان،
 ھىدايەت يولىدىن مۇتلەق ئاداشقان.
 ئۆزۈم تۇججار زەمان دەپ ئادەم ئەتكەن،
 بۇ دۇنيادىن فەقەت غەفلەتدە كەتكەن.
 بۇ مالنى بۇت قىلىپ باشىمنى ئۇرغان،
 بۇ شۇم نەفسىم توزاقىغە ئېلىنغان.
 كىيىپ ياخشى مائالاردىن ئىگىنىنى،
 سالىپ قولغە مۇدام ئالتۇن نىگىنىنى.

تەرەھھۇم قىل ھىدايەت يولىغە سال،
 بەھۇرمەتى كەرىم ئىسمىڭ قولۇم ئال.
 كەرىم ئىسمىڭ سىفاتىڭ ھۆرمەتىدىن،
 كەچۈرگەيسەن يامان بۇ فىئىلى ئەفئال.
 گۇناھىمنى كەچۈرگەيسەن، خۇدايا،
 غەربىنى روزى مەھشەر قىلماغىل زار.
 يانا بۇ ئەرش كۇرسى ھۆرمەتىدىن،
 زەمىنۇ ئاسماننىڭ ھۆرمەتىدىن،
 ھەبىبىڭ مۇستەفاننىڭ ھۆرمەتىدىن،
 بەھەققى چەھارىارلار ھۆرمەتىدىن،
 جەمئى ئەنبىيالار ھۆرمەتىدىن،
 شەھىدى كەربالارنىڭ ھۆرمەتىدىن.
 خۇدايا، سەن كەچۈرگەيسەن گۇناھىم،
 ئوشۇل ئادەم ئاتاننىڭ ھۆرمەتىدىن.
 ئېرۇرسەن جۈملە ئالەم پادىشاھى،
 «زەلەمنا رەببەنا» نىڭ ھۆرمەتىدىن.
 تەرەھھۇم ئەيلەگىل، ئەي خالىقى تاق،
 مېنىڭدەك ناتەۋاننىڭ ھالىغە باق.
 خۇدايا، تەۋبە قىلدىم، تەۋبە قىلدىم،
 ئوشۇل مەھشەر كۈنى قىلغىل يۈزۈم ئاق.
 ئىمىن ھاجى خۇداغە يىغلا دائىم،
 مۇدام ماتەمدە بولغىل يۈرمەگىل ساق.
 ئىمىن ھاجى بۇ غەفلەتتىن كۆزۈڭ ئاچ،
 يامانلار سۇھبەتىدىن سەن نارى قاچ.
 ئىمىن ھاجى مۇدام يىغلاپ نەۋا قىل،
 سەھەر بىيدار بولۇپ كۆپ ئىلتىجا قىل.
 ئۇلۇغ زاتنىڭ سىفاتىڭ ھۆرمەتىدىن،
 غەربىنىڭ ئۇشبۇ ھاجاتىم رەۋا قىل.
 ئىمىن ھاجى خۇداغە زار يىغلاپ،

ئاڭدا دىل بەرگۈچىنىڭ ئەقلى كامدۇر.
 جەھان باغدا گۈللەر ئاچىلىپدۇر،
 قاراپ باقسام نەفەسدە ئول سولۇپدۇر.
 كېلىپ پادى سەبا تەگسە شاخىغە،
 تۇرۇش بەرمەي شامالغا ئول توزۇپدۇر.
 تەمام گۈللەر بولۇر ئاخىر تۇمان بىل،
 كۆزۈڭ ئاچغىل، ئايا، ھەق ئەمرىنى قىل.
 ھاياتلىقىغە ئۆلۈم باردۇر كۆزۈڭ ئاچ،
 بولۇپ ھۇشيار، ئايا، سەن ھەق تەرەق قاچ.
 كېلۈر ئاخىر ھاياتلىقىغە زەۋاللىق،
 بولۇپ غافىل، ئايا، قىلما نادانلىق.
 بۇ ياشلىغ بىر بەھار، سەن قەدرىنى بىل،
 بەھار ۋەقتىدە ئەمرى ھەقنى تېز قىل.
 ئىبادەت قىل بەھاردە تاشغە مۇھر باس،
 قىرىغاندا، ئايا، سەن قۇمغە مۇھر باس.
 بۇ تاش ئۈستىدەكى خەت ئەسلا كەتمەس،
 بۇ قۇمغە ھەر نېچكۈك خەت قىلسە تۇرماس.
 ئۆزۈڭنى توختاتىپ قىلغىل سۆزۈڭنى،
 ئايا غافىل، يانا ئاچغىل كۆزۈڭنى.
 بەھارستان ھەمىشە بولمىغايلار،
 شاخىدا ئاچىلىپ گۈل تۇرمىغايلار.
 چىقىپ كېتەر بەھار، كىردى بىلىڭ كۈز،
 كۆزۈڭ ئاچ ئۇيقۇدىن ئەمدى ئۆزۈڭ تۈز.
 شەمالى كۈز تېگىپ يافراغ قۇرۇتقاي،
 خەزان ئەيلەپ سېنى يەرگە يىقىتقاي.
 زىمىستانغە ئۆزۈڭنى ئەيلە تەييار،
 مۇدام ھالىڭغە يىغلا، ئەي نىكۇ ھال.
 ئىمىن ھاجى خەتەرنەكدۇر بۇ يوللار،
 بۇ ئۇيقۇدىن ئىمىن ھاجى كۆزۈڭ ئاچ.
 ئايا كۆڭۈل قارا ھالىڭغە يىغلا،
 سەھەر بىيدار بولۇپ يۈرەكنى داغلا.
 ئىمىن ھاجى ئۆزۈڭنى ئەمدى چاغلا،
 سەھەر ۋەقتىڭ يەقنى بېلىڭنى باغلا.

باغى ئالتۇن كۆزى ياقۇت ئۆزۈكنى،
 مۇدام ئىلغاپ ئالىپ رەڭگى سۆزۈكنى.
 قارا ساچلىق، كۆزى شەھلا، قارا قاش،
 ئالىبان دائىما لەبى سۆزۈكنى.
 كى سەير ئەيلەپ جەھاننىڭ باغلارنى،
 يەھان يۈردۈك مۇدام بۇ خام ئۆزۈكنى.
 بېرىپ دىلنى جەھان رەئىنلارغە،
 قىلىپ جەبرى ئۆزۈمنىڭ جانلارغە.
 جەھان رەئىنلارغە بەرمە دىلنى،
 ئۆزۈك دەپ سالماغىل سەن بۇ نىگىنى.
 ۋەفا قىلماس جەھان رەئىنسى مۇتلەق،
 كىيەرمىز ئاقىبەت بۇ بۆز ئىگىنى.

كۆزۈڭنى ئاچ، ئايا، ھۇشيار بولغىل،
 بۇ غەفلەتتىن، ئايا، بىيدار بولغىل.
 سەھەرلەردە خۇداغە زار يىغلاپ،
 بەرادەرلەر، ئوشۇل غەمدىن قۇتۇلغىل.
 سەھەرلەردە خۇداغە ئىلتىجا قىل،
 قولۇڭ ئاچىپ مۇدام يىغلاپ دۇئا قىل.
 ھەمىشە يالبارىپ قادىر خۇداغە،
 كۆزۈڭ ياشىن تۆكۈپ يىغلاپ نەۋا قىل.
 ئىمىن ھاجى، بۇ دەردىڭگە دەۋا يوق،
 مۇدام يىغلاپ يانا قەددىڭ دۇئا قىل.

ئاچىلغان گۈل سۇلۇرلار بىر نەفەسدە،
 بۇ جان بىلسەڭ، يارانلار، بىر قەفەسدە.
 جەھان رەئىنسىدا يوقدۇر ۋەفا بىل،
 مۇدام يىغلاپ خۇدانىڭ ئەمرىنى قىل.
 جەھان رەئىنسى سائەتلىك ئارامدۇر،

ئەزىز ئۇمۇرۇم گۇناھ بىرلە ئۆتۈپ كەتتى مېنىڭ، يارەب،
 مېنىڭدەك ئاسىي گۇمراھغە ئۆزۈڭ رەھم ئەيلەگىل، يارەب.

گۇناھ ئاستىدە قالدۇم مەن، ئەجەبمۇ يول ئاداڭنى مەن، ئەجەب ھەيران بولۇپ قالدۇم ماڭا ھادىي ئۆزۈڭ، يا رەب. يا رەب.

ماڭا رەھم ئەيلەڭ، ئەي شاھ، كەرەملىك ئەي خۇداۋەندە، بەھەققى ھۈرمەتى قۇرئان ئىچىدە ئۇشبۇ بىسىمىلاھ، بەھەققى ھۈرمەتىدىن، ئەي خۇدايا، بۇ كەلامۇللاھ، ئەۋۋەل - ئاخىر مېنىڭ فۇشتى پەناھىمىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب.

بەھەققى ھۈرمەتى سۈرە «بەقەر» ئول سۈرەئى «تاھا»، كەچۈرگەيسەن گۇناھىمنى، خۇدايا، ئەي خۇداۋەندە، كەچۈرگەيسەن بەھەققى ئۇشبۇ «سۇبھانەللەزى ئەسرا»، بەرھەقسەن خۇداۋەنداۋۇ ئەھدەسەن ئۆزۈڭ، يا رەب.

بەھەققى ھۈرمەتى «ئىننا فەتەھنا»، سۈرە «ئەر - رەھمان»، زەمىنۇ ئاسمانغە، جۈملە ئالەمگە ئۆزۈڭ سۇلتان، مۇھەممەد مۇستەفاغە يەئنى نازىل ئەيلەدىڭ قۇرئان، زەمىنۇ ئاسماننى يەئنى بەرپا ئەيلەدىڭ، يا رەب.

بەھەققى ھۈرمەتى «ئەلھەمدۇلىللاھ» سۈرەئى «يا سىن»، ھەبىبىڭنىڭ يانا بىر ئىسمى ئېرىدىلەر ئەبۇلقاسىم. ھەمىشە زار يىغلاپ تۆكىمىدىمەن ئۇشبۇ كۆز ياشىم، مېنىڭدەك پۇرگۇناھ فەزلىڭگە ئالغايىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب.

سېنىڭ رەھمانۇ رەھىم ئىسمىڭ كەرىمدۇر، ئەي خۇداۋەندە، بەھەققى ھۈرمەتى قۇرئان ئىچىدە سۈرەئى «كافى ھا»، بەھەققى ھۈرمەتى دوستۇڭ مۇھەممەد ئول رەسۇلىللاھ، مۇھەممەد ئۇممەتى بىز رەھم قىلغايىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب.

بەھەققى ھۈرمەتى سۈرە «تەبارەك»، ئەي خۇداۋەندە، كى بار قۇرئان ئىچىدە سۈرە «ۋەششەمسى»، «ئىزا يەغشا»، ساڭا مانەند يوق ئەرزۇ سامادا، ئەي خۇداۋەندە، ئۆزۈڭ قادىر، ئۆزۈڭ قەھھار، ئۆزۈڭ ۋەھھاب، كەرىم، يا رەب.

ئۆزۈڭ رەھمان، ئۆزۈڭ سۇبھان، ئۆزۈڭ سۇلتان، خۇداۋەندە، ئۆزۈڭ ھەننان، ئۆزۈڭ مەننان، ئۆزۈڭ بۇرھان، خۇداۋەندە،

ساڭا مانەندە يوق ئەرزۇ سامادا، ئەي خۇداۋەندا،
بۇ بىسىمىلاھىر - رەھمانىر - رەھىمنىڭ ھۈرمەتى، يا رەب.

سېنىڭ توقسان يانا توقۇز ئىسمى سىفاتىڭ ھۈرمەتى، ئەي شاھ،
كەچۈرگەيسەن گۇناھىمنى خۇدايا، ئەي خۇداۋەندا،
گۇناھ بىرلە ئۆتۈپ كەتكەن مېنىڭ ھالىمغا ۋاۋەيلا،
تەرەھھۇم ئەيلەگىل مەندەك غەرب قۇلغە ئۆزۈڭ، يا رەب.

نې ھەددىمدۇر بۇ سۆز يازماق مېنىڭدەك ئاسىي گۇمراھغە،
قولۇمغا بۇ قەلەم ئالدىم تەۋەككۈل قىلدىم ئاللاھغە،
تەفەككۈر ئەيلەدىم دائىم تەۋەججۇھ قىلدىم ئول شاھغە،
دىلىمغا ئەيلەدىڭ ئاسان بۇ سۆزلەرنى ئۆزۈڭ، يا رەب.

غەرب ھاجى ئىمىن گۇمراھ بۇ سۆزلەرنى يازىپ ئۆتتۈم،
كى يۈز مىڭ داغ بۇ دۇنيادىن ئەجەب كۈلفەت بىلەن كەتتىم،
خۇدانىڭ ئەمرىن قىلماي ئەجەب ئىللەت بىلەن كەتتىم،
گۇناھىمنى كەچۈرگەيسەن ئۆزۈڭ رەھمان - رەھىم، يا رەب.

ئىمىن ھاجى غەرب مىسكىن بۇ سۆزلەرنى دېدى يىغلاپ،
سەھەرلەر قىلىمىدىم تەۋبە ساڭا يىغلاپ يۈرەك داغلاپ،
خۇدانىڭ يولىغە كىرگىل ئىمىن ھاجى بېلىڭ باغلاپ،
ھىدايەت يولىغە سالغىل غەربىلەرنى ئۆزۈڭ، يا رەب.

دۇئا ئەيلەڭ، ئىمىن ھاجى غەربىغە، ئەي مۇسۇلمانلار،
خۇدانىڭ زىكرىن ئايتىڭ ئايا، ئەي جانى جانانلار،
خۇدا جويغە خۇدايىم ھەر نەفەسدە مەرھابا دەرلەر،
غەربىلەرنىڭ يانا فۇشتى پەناھىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب.

* * *

زەمىنۇ ئاسماننى ئافەرىدە ئەيلەدىڭ، يا رەب،
ئوشۇل شەمسۇ قەمەرنى ئافەرىدە ئەيلەدىڭ، يا رەب.

خۇداۋەندا، زەمىنۇ ئول سەمانى ئافەرىد ئەتتىڭ،

سەما ئۈستىدە بۇ شەمسۇ قەمەرنى ئافەرىد ئەتتىڭ،

سەما ئۈستىدەكى جۈملە مەلەكنى ئافەرىد ئەتتىڭ، سەپە رەسەم
خۇدالىغ قۇدرەتتىڭنى ئاشكارا ئەيلەدىڭ، يا رەب! مەلە ئاق نەمە

زەمىن ئۈستىدە ئىنسان جۈملە ھەيۋان ئافەرىد ئەيلەپ، قانمىپ
ئاقار دەرياۋۇ ئەشجار، ئابى جارىي ئافەرىد ئەيلەپ، كالى ئۇلك ئالى
يانا دىۋۇ پەرىيۇ تاغۇ تاشنى ئافەرىد ئەيلەپ، مەھمۇد رەسەم
تەمام جاندارغە جان بەرگەن ھەقىقەت پادىشاھ، يا رەب. مەھمۇد رەسەم

يانا ئول ئەرشۇ كۈرسۇ لەۋھى مەھفۇز ئافەرىد ئەتتىڭ، مەھمۇد رەسەم
يانا ئول سىدرەتۇل بۇ مۇنتەھانى ئافەرىد ئەتتىڭ، مەھمۇد رەسەم
يانا جەننەت بىلەن بۇ يەتتى دەۋزەخ ئافەرىد ئەتتىڭ، مەھمۇد رەسەم
يانا قادىرلىغىڭنى ئاشكارا ئەيلەدىڭ، يا رەب. مەھمۇد رەسەم

تولۇۋ ئەيلەپ يانا كۈن بۇ جەھاننى رەۋشەنا ئەتتى، مەھمۇد رەسەم
نەماز شامدىن كېيىن ئالەم يۈزىنى قاپقارا ئەتتى، مەھمۇد رەسەم
تولۇۋ ئەيلەپ يانا ئاي تۈن كېچەنى رەۋشەنا ئەتتى، مەھمۇد رەسەم
ئۆزۈڭ قادىر، ئۆزۈڭ قەھھار، ئۆزۈڭ ۋەھھاب، كەرىم، يا رەب.

ئەجەب چوڭ پادىشاھدۇرسەنكى بىر ئىسمىڭ سېنىڭ خالىق، مەھمۇد رەسەم
زەمىنۇ ئاسمان، شەمسۇ قەمەر، يۇلدۇز تەمام مەخلۇق، مەھمۇد رەسەم
كۆرۈپ قۇدرەتلىرىڭنى مەن ئەجەبمۇ قىلمىدىم قۇللۇق، مەھمۇد رەسەم
مېنىڭدەك ئاسىي گۇمراھغە تەرەھھۇم ئەيلەگىل، يا رەب. مەھمۇد رەسەم

سەما ئۈستىدە يۇلدۇزغە مۇقەررەب يەتتى يۇلدۇزدۇر، مەھمۇد رەسەم
ئارام ئالماي ئۇلار دائىم سېنىڭ ئەمرىڭغە مەشغۇلدۇر، مەھمۇد رەسەم
ئۇلار تۆرت بۇرجى ئالەمنىڭ ئىشىغا دائىم ھازىردۇر، مەھمۇد رەسەم
ئۇلارگە ھەرنى ئىشنى ئەمرى فەرمان ئەيلەدىڭ، يا رەب. مەھمۇد رەسەم

مالائىكلەرگە مۇقەررەب دۇر ئوشۇل ئەزرائىل، مىكائىل، مەھمۇد رەسەم
سېنىڭ پەيىكىڭ بۇ جىبرائىل يانا سۇر قولدا ئىسرافىل، مەھمۇد رەسەم
يانا مىقائىلۇ دەردائىلۇ بىل ئۇشبۇ قەھرائىل، مەھمۇد رەسەم
ئارام ئالماي سېنىڭ ھۈكۈمىڭغە مەشغۇلدۇر بۇلار، يا رەب. مەھمۇد رەسەم

خۇدايا، قۇدرەتتىڭدىن بۇ زەمىننى ئافەرىد ئەتتىڭ، مەھمۇد رەسەم
كى تۈبۈرۈكسىز يانا بۇ ئاسماننى ئافەرىد ئەتتىڭ، مەھمۇد رەسەم

زەمىن ئۈستىدە ئىنسان، بەلكى ھەيۋان ئافەرىد ئەتتىكى، لەسە
ئۆزۈڭ قادىر، ئۆزۈڭ سۈبھان، ئۆزۈڭ سۇلتان، كەرىم، يارەب.

يېمەك بۇغداي، قۇناق، ئارفا، گۈرۈچ، زېغىر ياراتىپسەن، سەمە
يانا ئاتۇ كالا، قوي، نازۇ نىئمەتلەر ياراتىپسەن، قۇندۇز، ئۆلەك
زەمىن ئۈستىدە دەريا، باغۇ بوستانلار ياراتىپسەن، قۇندۇز، ئۆلەك
يانا رەھمان - رەھىم ئىسمىڭ كەرىمدۇرلار سېنىڭ، يارەب.

ئولۇغ زاتىڭ سىفاتىڭ، قۇدرەتىڭگە بەلكى سەللامنا، ئالەيھى
كى ئاجىز بەندەلەرگە ئۇشبۇ ئىھسانىڭگە سەللامنا، ئالەيھى
كى يوقىدىن بار قىلىپ بىزنى ياراتقاننىڭگە سەللامنا، ئالەيھى
تەمام ئىنساننى تۇفراقىدىن ياراتىپسەن ئۆزۈڭ، يارەب.

ئوشۇل ئادەم ئاتامىزنى بۇ خاكىدىن ئافەرىد ئەيلەپ، ئالەيھى
مەلەكلەرگە يانا سەن سەجدە قىل دەپ بەلكى ئەمر ئەيلەپ، ئالەيھى
ئەزەزىل كىمىر قىلدى ئۇشبۇ خاكىدۇر بەلكى مەن نۇر دەپ، ئالەيھى
كى مەردۇد ئەيلەدىڭ ئۇشبۇ ئەزەزىلنى، كەرىم، يارەب.

ئەزەزىلنى قىلىپ مەردۇد سەمادىن قۇۋلادىڭ يەرگە، ئالەيھى
ئەداۋەت قىلدىلار مەردۇد، دۈشمەن بولدىلار بىزگە، ئالەيھى
ھەمە ئىش بەلكى ئاساندۇر ياراتقان تەڭرىنىڭ ئۆزىگە، ئالەيھى
كى يولدىن ئۇرماسۇن مەردۇد بىزنى ھادى ئۆزۈڭ، يارەب.

قىلىپسەن بىزنى ئۈممەت، ئەي خۇدايا، ئول مۇھەممەدكە، ئالەيھى
دۈرۈد ئايتىڭ كېچە - كۈندۈز، يارانلار، نۇرى ئەھمەدكە، ئالەيھى
بىھەمدۇللا، قىلىپدۇر بىزنى ئۈممەت ئول مۇھەممەدكە، ئالەيھى
ھەبىبىڭ ھۈرمەتىدىن بىزنى رەھمەت ئەيلەگىل، يارەب.

بىھەمدۇللا، مېنىڭكى ئول خۇدايى مۇھەببەت بار، ئالەيھى
كى يوق يەردىن مېنى بار ئەيلەگەن ئول پادىشاھىم بار، ئالەيھى
مۇھەممەد مۇستەفا ئاتلىغ مېنىڭ فۇشتى پەناھىم بار، ئالەيھى
مۇھەممەد ئۈممەتى بىز رەھم قىلغايىسەن ئۆزۈڭ، يارەب.

مۇھەممەد ھۈرمەتىدىن ئۈممەتنى غەرق رەھمەت قىل، ئالەيھى
ئۆزۈڭ ھادى خۇداۋەندا غەربىلەرنى ھىدايەت قىل، ئالەيھى

ھەبىبىڭ ئۈممەتتىگە ئاقىبەت ئىمان كىرامەت قىل، سەيپىڭ بەلەن
مۈھەممەد ئۈممەتنى غەرقى رەھمەت ئەيلەگىل، يا رەب. سەيپىڭ

ئىمىن ھاجى غەربى يولدا قالغان پۈر گۇنادۈرمەن، سەيپىڭ بەلەن
دەۋا بەرگىل بۇ دەردىمگە، ئىلاھا، بىدەۋادۈرمەن، سەيپىڭ بەلەن
غەربى بىكەسۇ بۇ يولدا قالغان بىنەۋادۈرمەن، سەيپىڭ بەلەن
ئىمىن ھاجى غەرب قۇلىنىڭ، قولۇم ئالغىل ئۆزۈڭ، يا رەب. سەيپىڭ

خۇداۋەندا، سېنىڭ بۇ قادىر ئىسمىڭنىڭ تىفەيلىدىن، سەيپىڭ بەلەن
يانا بۇ ئەرش كۈرسى لەۋھى ئىسمىڭنىڭ تىفەيلىدىن، سەيپىڭ بەلەن
زەمىنۇ ئاسمانۇ جۈملە ئالەمنىڭ تىفەيلىدىن، سەيپىڭ بەلەن
گۇناھى بەندەلەرنى ئەفۋ قىلغايىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب. سەيپىڭ بەلەن

خۇداۋەندا، ئوشۇل ئادەم سەيفىۋىللاھ تىفەيلىدىن، سەيپىڭ بەلەن
جەمئى ئەنبىيالار، ئول رەسۇلىللاھ تىفەيلىدىن، سەيپىڭ بەلەن
بىھەققى ھۈرمەتى ئۇشبو كەلامۇللاھ تىفەيلىدىن، سەيپىڭ بەلەن
ئولۇغ ئىسمىڭ سېنىڭ ھەننانۇ مەننان ھۈرمەتى، يا رەب. سەيپىڭ بەلەن

سېنىڭ قىلغان بۇ نەقىشك بىر - بىرىگە ئوخشىماس ھەرگىز،
تونۇتمىسالك ئۆزۈڭنى كەم ئەقىللەر تونۇماس ھەرگىز، سەيپىڭ بەلەن
قىياسغە توغرى كەلمەس بۇ سېنىڭ ئەۋسافلارنىڭ ھەرگىز، سەيپىڭ بەلەن
كى سەتتارۇل - غۇيۇبدۈرسەن بۇ ئەيىبىم ياپ ئۆزۈڭ، يا رەب. سەيپىڭ بەلەن

ئۆزۈڭ ۋاھىدى بەرھەقسەن دۇ دۇنيادا، خۇداۋەندا، سەيپىڭ بەلەن
ساڭا مانەند ھەرگىز ئىككى دۇنيا بولماغاي ئەسلا، سەيپىڭ بەلەن
كى ۋاھىدسەنكى بېرۈرسەن دۇ دۇنيادا ئايا، ئەي شاھ، سەيپىڭ بەلەن
زەمىنۇ ئاسماننىڭ شاھى سۇلتانى ئۆزۈڭ، يا رەب. سەيپىڭ بەلەن

سېنىڭ كى بىرلىكىڭنى بىلمىگەن ئەلبەتتە كاھىلدۇر، سەيپىڭ بەلەن
ساڭا ئىمان كەتۈرمەي يۈرگۈچى ئەلبەتتە جاھىلدۇر، سەيپىڭ بەلەن
ساڭا ئىنكار قىلغاننىڭ ھەمەنىڭ دىنى باتىلدۇر، سەيپىڭ بەلەن
خۇدايا، جۈملەنى ئۇشبو بەلادىن ئاسراغىل، يا رەب. سەيپىڭ بەلەن

خۇدايا، بەندەلەرنى ئەۋۋەلا - ئاخىر ھىدايەت قىل، سەيپىڭ بەلەن
ھەبىبىڭ ئۈممەتتىگە ئاقىبەت ئىمان كىرامەت قىل، سەيپىڭ بەلەن

زەمانى ئاخىرىدە دىنى ئىسلامنى سالامەت قىل، مەدەنىيەت ئىسمىمە
ئىمىن ھاجى غەربىغە رەھم قىلغايىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب. سەئىدە

ئىمىن ھاجى غەربىنىڭ سەندىن ئۆزگە پادىشاھى يوق، زىننىتە
ساڭا ئەرز ئايتۇرۇ، سەندىن ئۆزگە دادى خاھى يوق، ئىمىن ھاجى غەربى
خۇداۋەنداكى، سەندىن ئۆزگە ھېچ فۇشتى پەناھى يوق، ئىمىن ھاجى
ئىمىن ھاجى غەربىنىڭ دادىغە يەتكىل ئۆزۈڭ، يا رەب. سەئىدە

ئىمىن ھاجى غەربىغە بىر دۇئا ئەيلەڭ، مۇسۇلمانلار، ئىمىن ھاجى
دۇئادا ياد قىلىڭ مەندەك غەربىنى يارۇ يارانلار، ئىمىن ھاجى غەربى
خۇدانى ياد ئەيلەڭ كېچە - كۈندۈز، ئەي مۇسۇلمانلار، ئىمىن ھاجى
خۇدايا، جۈملەگە تەۋفىق ئەتا قىلغىل ئۆزۈڭ، يا رەب. سەئىدە

ئىمىن ھاجى قارا يۈزنىڭ تۈتۈپ قولىنى باغلاڭلار، ئىمىن ھاجى
تۆمۈرنى قىزىتىپ يەئنى بەدەنلەرىمنى داغلاڭلار، ئىمىن ھاجى
كېسەك بىرلە ئۈرۈپ يەئنى ئۆلدۈرمەكنى چاغلاڭلار، ئىمىن ھاجى
ھىدايەت قىل غەرب ھاجى ئىمىنغە ئاقىبەت، يا رەب. سەئىدە

بۇ دۇنيادا مېنىڭدەك پۇر گۇناھىدىن بولماغاي ھەرگىز، ئىمىن ھاجى
كى يالغانچى، ھەسەدخور، يۈز قارادىن بولماغاي ھەرگىز، ئىمىن ھاجى
يانا يولدىن ئاداشقان بىنەۋادىن بولماغاي ھەرگىز، ئىمىن ھاجى
ئىمىن ھاجى غەربىنى يولغە سالغىل سەن ئۆزۈڭ، يا رەب. سەئىدە

ئىمىن ھاجى غەرب يولدىن ئاداشقان پۇر گۇناھدۇرلار، ئىمىن ھاجى
ئىمىن ھاجى غەربىنىڭ دائىما ھالى تەباھدۇرلار، ئىمىن ھاجى
كۆزۈڭ ئاچقىل، ئىمىن ھاجى، بۇ دۇنيا بىۋەفادۇرلار، ئىمىن ھاجى
بۇ دۇنيا ئافەتتىدىن مەن غەربىنى ئاسراغىل، يا رەب. سەئىدە

ئۆزۈڭ ئۇيغات بۇ غەفلەتتىن ئىمىن ھاجى گۇنەھكارى، ئىمىن ھاجى
سەھەرلەردە بولۇپ بىيدار يۈرەكنى ئەيلەگىل نارىي، ئىمىن ھاجى
دەۋامى كېچە - كۈندۈز خۇداغە ئەيلەگىل زارى، ئىمىن ھاجى
خۇداۋەندا، ئىمىن ھاجى غەربىغە رەھم قىل، يا رەب. سەئىدە

ئايا گۇمراھ ئىمىن ھاجى، سېنىڭ ھالىڭ نېچۈك بولغاي، ئىمىن ھاجى
سېنىڭ بۇ جان بېرۇر ھالەتدە ئەھۋالڭ نېچۈك بولغاي، ئىمىن ھاجى

ياماندۇر فىئىلى خۇيۇڭ بەلكى ئەھۋالنىڭ نېچكۈك بولغاي،
كېتەر ھالدا ماڭا ئىمان ھەمراھ ئەيلەگىل، يا رەب.

ئىمىن ھاجى، سېنىڭ قىلغان ئىشىڭ دائىم خەتادۇرلار،
ئۆزۈڭ ئويغات بۇ غەفلەتتىن، بۇ دۇنيا بىبەقادۇرلار،
ئىمىن ھاجى، بۇ دۇنيا ئاقىبەت جانغە جەفادۇرلار،
ھىدايەت قىل ئىمىن ھاجى غەرب قۇلغە ئۆزۈڭ، يا رەب.

ئۆزۈڭ ھادى مېنىڭدەك يولدا قالغان ئاسىي گۇمراھغە،
ئۆزۈڭنى سال، ئىمىن ھاجى، ياراتقان ئۇشبۇ ئەللاھغە،
خۇدايا، رەھم قىل مەندەك غەرب فاسقۇ گۇمراھغە،
ئۆزۈڭ قادىرۇ قەھھارسەن، ئۆزۈڭ غەففار، كەرىم، يا رەب.

ئۆزۈڭ رەھم ئەيلەگىل، يا رەب، مېنىڭدەك بىنەۋا قۇلغە،
يانا بۇلبۇلنى ئاشىق ئەيلەدىڭ ئۇشبۇ قىزىل گۈلغە،
سالىبان ئىشىق ئوتىنى كۆيدۈرۈپ بىچارە بۇلبۇلغە،
قىزىل گۈل ئىشىقىدە بۇلبۇلنى ھەيران ئەيلەدىڭ، يا رەب.

ئىمىن ھاجى غەربىغە بىر دۇئا ئەيلەڭ، مۇسۇلمانلار،
خۇدانىڭ زىكرىنى ئايتىڭ، ئايا ئەي ئەقلى پۇر دانلار،
ئامانەتدۇر بىلىڭلار تەن ئىچىندە بۇ ئەزىز جانلار،
تەمامى بەندەلەرگە رەھم قىلغايىسەن ئۆزۈڭ، يا رەب.

كى سەندىن باشقا ئەسلا بەندەنىڭ فۇشتى پەناھى يوق،
بۇ ئاجىز قۇللارنىڭ سەندىن ئۆزگە دادخاھى يوق،
سېنىڭدىن باشقا ھەرگىز ئىككى ئالەم پادىشاھى يوق،
يانا ئول ئەرش كۇرسى لەۋھى مەھفۇز ھۇرمەتى، يا رەب.

بۇ ھالەتدە يۈرەكى قان ئىمىن ھاجى غەرب قۇلنىڭ،
قىزىل گۈل ئىشىقىدە كۆزىگە كەلمەس ئۇيقۇ بۇلبۇلنىڭ،
خۇدايا، رەھم قىلغىل ھالىغە ھاجى غەرب قۇلنىڭ،
غەربلەرگە ئوشۇل مەھشەردە دىدارىڭنى بەر، يا رەب.

ئىمىن ھاجى غەرب قۇل، دائىما يىغلاپ نەۋا قىلغىل،
كى ئۆلتۈر نەفسى جاھىلنى قانائەت پادىشاھى قىلغىل،

ئىمىن ھاجى، خۇداغە يىغلابان كۆپ ئىلتىجا قىلغىل،
بىسىمىلاھىر - رەھمانىر - رەھىمنىڭ ھۈرمەتى، يا رەب.

* * *
خۇدايا، ئاسىيلارنىڭ ھالىغە رەھىم ئەيلەگىل، يا رەب،
گۇناھى ئاسىيلارنى مەغپىرەت قىلغىل ئۆزۈڭ، يا رەب.

ئىمىن ھاجى غەربىغە رەھىم قىلغىل، ئەي خۇداۋەندا،
ئۆزۈڭسەن ھەر دۇ ئالەم پادىشاھى قادىرى يەكتا،
كەچۈرگەيسەن گۇناھىمنى بىھەققى ئول كەلامۇللا،
ئوشۇل دوستۇڭ مۇھەممەد مۇستەفانىڭ ھۈرمەتى، يا رەب.

كى سەتتارۇل - غۇيۇب ئاتلىغ مېنىڭكى پادىشاھىم بار،
مۇھەممەد ئۈممەتتىمەن دەپ مېنىڭ كۆپ ئىتتىقادىم بار،
مېنىڭ ئەسلا غەمىم يوق، دوستلار، قادىر خۇدايىم بار،
ھەبىبىڭ ئۈممەتنى غەرقى رەھمەت ئەيلەگىل، يا رەب.

خۇدايا، بىزگە رەھمەت قىل مۇھەممەدنىڭ تىغەيلىدىن،
گۇناھىمنى كەچۈرگىل نۇرى ئەھمەدنىڭ تىغەيلىدىن،
كى رەھمانىر - رەھىم يەئنى كەرىم ئىسمىڭ تىغەيلىدىن،
مۇھەممەد ئۈممەتنى دەۋزەخدىن ئازاد ئەيلەگىل، يا رەب.

بۇ ئاجىز بەندەلەرنىڭ سەندىن ئۆزگە پادىشاھى يوق،
كى رەھمانىر - رەھىمدىن باشقا ئەسلا دادى خاھى يوق،
كەرەملىك پادىشاھسەن، سەندىن ئۆزگە پادىشاھى يوق،
تامامى ئاسىيلارنى مەغپىرەت قىلغىل ئۆزۈڭ، يا رەب.

بۇ سۆزلەرنى دەبان ئۆتتى ئىمىن ھاجى گۇنەھكارى،
خۇداغە بەندە بولساڭ كىچە - كۈندۈز ئەيلەگىل زارى،
ئەگەرچە بەندەدۇرسەن قىل يۈرەك باغرىڭنى مىڭ پارى،
كەرىم ئىسمىڭ، سىفاتىڭ ھۈرمەتى رەھىم ئەيلەگىل، يا رەب.

ئايا غافىل ئىمىن ھاجى، خۇدا ئەمرىنى قىلماسەن،
بولۇپ بىيدار سەھەرلەر زىكرى ئەللاھدىن گەپ ئۇرمامسەن،
مۇدام يىغلاپ يانا ئول پادىشاھغە ئەرز قىلماسەن،

ئىمىن ھاجى غەربىنى بۇ قەزادىن ئاسراغىل، يا رەب.

ئىمىن ھاجى غەرب قۇل دائىما يىغلاپ نەۋا قىلسام،
گۇناھىمغا قىلىپ تەۋبە ھەمىشە ئىلتىجا قىلسام،
سەھەرلەردە بولۇپ بىيدار مۇدام يىغلاپ دۇئا قىلسام،
غەربلەرنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت ئەيلەگىل، يا رەب.

غەربلەرنى، خۇدايا، ئىككى دۇنيادا سالامەت قىل،
كېتەر ۋەقتىدە ئاجىزلارگە سەن ئىمان كەرامەت قىل،
ئايا غافىل ئىمىن ھاجى، مۇدام قۇرئان تىلاۋەت قىل،
ئىمىن ھاجى غەرب قۇلنى بەلادىن ئاسراغىل، يا رەب.

ئىمىن ھاجى غەربنىڭ دىللارى بۇزۇلۇپ
جۈنۇنلارى ئۆرلەپ ئايغان سۆزلەرى

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

غەمىم يوقدۇر مېنىڭكى ياراتقان پادىشاھ بار،
ھەقىقەتۇ ئادالەت ماڭا ئول دادىشاھ بار،

ئەۋۋەل - ئاخىر، يارانلار، ماڭا قادىر خۇدا بار،
رەھمان - رەھىم ناملىغ كەرەملىك پادىشاھ بار،

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

خۇدا بىزنى بەندەم دەپ ياراتىدۇر، يارانلار،
بۇ دۇنيادا ۋەفا يوق ھالىڭلارگە يىغلاڭلار،

بىيدار بولۇپ سەھەردە بۇ يۈرەكنى داغلاڭلار،
بۇ يول قاتخ سەفەردۇر مەھكەم بەلنى باغلاڭلار،

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

جان بېرىدۇر خۇدايىم ئاڭغا قىلغىل تەشەككۈر،
تەۋەككۈلنى پىشە قىل ھەرگىز قىلما تەفەككۈر،

ئەھۋالىڭغا ھەمىشە يىغلاپ دېگىل، يا غەفور،
زار يىغلاپ سەھەردە، ئىچ شەرابى ئەنتەھۇر،

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن،

ئىنشائاللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ئۇمىدىم كۆپ خۇدادىن ئۆزىگە بەندە قىلىپدۇر،
بەندە ئەيلەپ ئۆزىگە ئەزىز جاننى بېرىپدۇر،

مۇھەممەد مۇستافاغا بىزنى ئۇممەت قىلىپدۇر،
ئەمرى ھەقىقى قىلغاننىڭ جايىن جەننەت قىلىپدۇر،

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

خۇدا بىزگە، بىلىڭلار، ئەزىز جاننى بېرىپدۇر،
بەندە ئەيلەپ ئۆزىگە بىزنى مۇئىمىن قىلىپدۇر،

بىيدار بولۇپ سەھەرلەر يىغلا ئاڭغا باھۇزۇر،
ئەفۇ قىلغىل گۇناھىم ئادىل ئۆزۈڭ، يا غەفور،

بىھەمدۇللا، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ئەزەلدە ھەقتەئالا نۇرى ئىمان بېرىپدۇر،
رەسۇلىللاھغا ئاللا پەرمان نازىل قىلىپدۇر،

تەشەككۈر، مىڭ تەشەككۈر بىزنى مۇئىمىن قىلىپدۇر،
ھەمدى خۇدا ئىتايلىك غەيرى مىللەت قىلماپدۇر،

خۇداغە ھەمدى ئايتسام بىيدار بولۇپ سەھەردە،
تەۋبە قىلىپ ھەمىشە زار قىلسام سەھەردە،
ئىشقى ئوتىدە يۈرەكنى مەن داغلىسام سەھەردە،
ئىللەللاھ دەپ زىكر ئايتىپ، نەۋا قىلسام سەھەردە،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ياراتىدۇر خۇدايىم بىزنى مەنى بۇ ئابدىن،
ئايا غافىل، بىيدار بول ئويغات ئۆزۈڭنى خابدىن،
ئەسلىڭ سېنىڭ، ئەي نادان، بىر مۇشتىنى تۇرايدىن،
سەھەرلەردە بىيدار بول ئىبرەت ئالغىل غۇرايدىن،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

بۇ دۇنياغا كېلىپمىز مۇندا تۇرماي كېتەرمىز،
ئاخىر ئۆلۈپ، يارانلار، گۆرىستاندا ياتارمىز،
غافىل بولما، يادانلار، بىز ئاقىبەت ئۆلەرمىز،
ياقا يەڭسىز، يارانلار، ئاق ئىگىنى كىيەرمىز،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

خۇدا بىزنى ياراتىپ نۇرى ئىمان بېرىدۇر،
زىكرى خۇدا ئايتايلىك گۇيا زەبان قىلىدۇر،
جاھىل قىلماي بىزنى بىل مۇسۇلمان قىلىدۇر،
بىيدار بولۇپ سەھەردە قىلغىل ئۆزۈڭ قىزىل گۈل،
تەشەككۈر، مىڭ تەشەككۈر، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ئىمىن ھاجى سۆزلەيدۇر، دىندارى ھەق كۆزلەيدۇر،
دائىم غافىل بۇ گۇمراھ ھېچ ئۆزىگە كەلمەيدۇر،
يادىدا يوق بۇ ئۆلۈم ھاياتلىغىنى كۆزلەيدۇر،

باتىنىدا ھېچ گەپ يوق، زاھىرىدا يىغلايدۇر،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

يىتىپ كەلدى بۇ ئەجەل ساڭا ئەمدى ئەتقەرىب،
غافىل يۈرۈپ ئاقىبەت يولدا قالدۇق تەلمۈرۈپ،
ھاجى ئىمىن يىغلاغىل خۇدايىمغە يالبارىپ،
زار يىغلاغىل سەھەردە زەئفىراندەك سارغارىپ،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ئىمىن ھاجى گۇمراھنى ئەمدى باغلاپ ئۇرۇڭلار،
قولۇم باغلاپ ئارقاغە سەزايىلار قىلىڭلار،
قارا سۈرتۈپ يۈزۈمگە ئىشەككە مىندۈرۈڭلار،
تەئزىر ئۇرۇپ، شەرئىدە مېنى ئىبرەت قىلىڭلار،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ئىمىن ھاجى گۇمراھنى تۈتۈپ دارغە ئاسىڭلار،
نافاك تەنىمنى داردا ئۈچ كۈن ئاسىپ قويۇڭلار،
ئەئزالارمىم فارچىلاپ گۈزەلەرگە ئاسىڭلار،
خەلايىقلار كۆرۈبان مەندىن ئىبرەت ئالىڭلار،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

ئىمىن ھاجى بىنەماز ھەم فاسقىدۇر مۇنافىق،
ھېچ ياخشى ئىش قىلمايدۇر شەرئەتكە مۇۋافىق،
ھەركىم كۆرەر ئەجرىنى ئەمەلگە مۇۋافىق،
بۇ يوللاردا مەھكەم تۇر، يالغان ئايتما بول سادىق،
بەھەمدۇللاھ، يارانلار، خۇدايىمنىڭ قولىمەن،
خۇدايىمنىڭ ھەبىبى مۇھەممەد ئۇممەتتەن.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

(نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن بۇۋەنەرىيەم شېرىپ خۇشتار شىنجاڭ تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپتە، ئابدۇراخمان روزىمۇھەممەت قاراقاش ناھىيە ئاقساراي ئوتتۇرا مەكتەپتە) يېزىشقا ياردەم بەردەش

ئۈبەيدۇللا ئەقسەرىي

كەنزۇر - راغبىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسم ئابدۇراخمان

خاجە مۇھەممەت ئوغلى ئۈبەيدۇللا (ئەقسەرىي) 1901 - يىلى خوتەن لوپ ناھىيەسىنىڭ سامپۇل يېزىسىدا ئۇششاق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ ساۋاتىنى ئائىلىسىدە چىقىرىپ، 15 ياشقا توشقاندا خوتەن شەھىرىگە كېلىپ ئون يىلغا يېقىن ئوقۇغان. يەنە ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ قاغىلىق، يەكەن، يېڭىسار قاتارلىق جايلاردىكى مەدرىسىلەردە ئالتە يىلدەك ئوقۇغان. ئوقۇش ھاياتىدا ئەرەب، پارس تىللىرىنى ئۆگەنگەندىن باشقا، شېئىرىيەتكە ئىشتىياق باغلاپ بىر قىسىم شېئىرلارنى يازغان. 1940 - يىللىرى يازغان شېئىرلىرىنى رەتلەپ «كەنزۇر - راغبىن» (قىزىققۇچىلار خەزىنىسى) دېگەن نام بىلەن ئاتىغان. شائىر كېيىنكى ھاياتىنى خوتەن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈپ، 1987 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن. مەرھۇمنىڭ ساۋاقداش، زامانداشلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرى خېلىلا كۆپ بولۇپ، ئىلگىرى سىياسىي ھەرىكەتلەردە يىغىۋېلىپ كۆيدۈرۈلگەن. ھازىر ئۇنىڭ بىر دېھقان بۇرادىرىنىڭ قولىدا ساقلىنىپ قالغان «كەنزۇر - راغبىن» دېگەن كىتابىدىن بىر قىسىم شېئىرلارنى تاللاپ نەشرگە تەييارلاندى. بۇ ئەسەردىكى بىر قىسىم شېئىرلار 1995 - يىللىرى «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا مەتتىمىن تۈردىنىڭ تەييارلىشىدا نەشر قىلىنغان. بۇ قېتىم ئۇنىڭ ئاشۇ ئېلان قىلىنغان شېئىرلىرى قىسقارتىلىپ، يېڭىلىرى نەشرگە سۈنۈلدى.

ئاخىرەتكە بارغاندا نې يامان جەزا كۆرەرسەن.

بىرىنچى باب، دېھقانچىلىقنىڭ بەيانى

ئەگەرچە جوغلىسا ئاشنى تۈمەن - تۈمەن چارەك،
تەمام يازدا ئەرام يوق ماڭا ئېتىز ئارەك.

دېھقانچىلىق بىلەن ھەركىم زېمىنغا ئىشلەيدۇ،
ئاخىرى نەفەستە نې ۋەجھى قولىنى چىشلەيدۇ.

ئېتىزغا ئىشلىسە قۇلدەك قىشچە يەرمەن دەپ،
نېسىپ بولماي كېتەر جەھاندىن تولا نەدامەت يەپ.

كى ئۇششەننى ئەدا قىلمايىن دېھقان بولغاي،
كى ئاقىۋەتتە ئاڭا دەرد ئىلە فىغان بولغاي.

ئەقسەرىي ئۈبەيدۇللا، دۇنيايى دۇنغا گوللانما،
ئاخىرەتكە بارغاندا دەۋزەخ ئىچرە خۇيلانما.

بەش نەماز ئەدا قىلماي دۆڭ بىلەن چەۋەك تۈزەسەن،

تۆتىنچى باب، دۇنيانى ھەرامزادەنىڭ خەلقىنى
فەنلەپ كەتمەكنىڭ بەيىنى

كىشى جەھاندا بولۇرمۇ ھىسابتا قارۇنچە،
تۇپراققا كەتتى بۇ قارۇن غەنى ئىدى شۇنچە.

ئوشۇل كۈنكى خۇدا قەھرىدىن غەزەب تۇتتى،
زەمىنگە لۇقمە قىلىپ بەردى، يەر يۇتتى.

پۇل تېپىپ بۇ دۇنيادا سەن قارۇندەك،
ئەگەردە ئاچچىقنىڭ بولسا ياغى زاغۇندەك.

ئىبەرسە بىر كۈنى ھەق قاشىغىزغە شاھى ئۆلۈم،
قولدىماس سېنى دۇنيا، ھەق مېنىڭ بۇ سۆزۈم.

بۇزۇق خاتۇن بۇ جەھان بىۋەفا ھەمىشە ئىشى،
قورقىڭىز قارىنداشىم كۈلكىدىن ئاچىلسا چىشى.

بۇرادىرىم جان ئاكا، بۇ جاھان قىلۇرمۇ ۋەفا؟
بەش، ئالتە كۈن سېنى گۈللەپ ئۇرار كۆزۈڭگە تۇپا.

گۈللىغاي سېنى ئالداپ ئالتە كۈن باھارىدا،
بىر كۈنى ساتار سىزنى بەد ئەھلى بازاردا.

بالام دېگەي سېنى بەش كۈن قىلار سېنى بىر گۈل،
ئاخىرىدا خار قىلىپ قىلغۇسى ئۆزىگە قۇل.

ئىمىلداشىم، جىگەرىم، مۇھتەرەم قارىنداشىم،
جەھان ئىشىنى كۆرۈپ توختاماي تۆكۈلەر ياشىم.

بۇ جەھان چىرايلىقكى، سۈرەت قىزىلگۈلدۈر،
ئەقلى يوق ھەماقەتلەر جانۇ دىل بىلەن قۇلدۈر.

ئەقسەرىي ئۈبەيدۇللا، دۇنيانىڭ ئازابىدىن،
تاتىدى، تەمە! ئۈزدى دۈمبەلىك غىزاسىدىن.

بەشىنچى باب، بىۋەفا خاتۇنلارنىڭ بەيىنى

قاشىڭدا تۇرسىمۇ گەر ھەر سىفەت خاتۇن دائىم،
ئەگەرچە بولسىمۇ ئايدەك قۇچاقتىكى ئۇ ئايىم.

يۈزىنى كۆرسە چىداپ تۇرالمىسا بۇ يۈرەك،
مەڭزىنى كۆرگەچ يەنە جىگەرگە يەتسە كۈيەك.

قارا كۆزىگە قاراپ تويىمىسا ئەزىز جانىم،
كىرىپكىنى ئوق قىلىپ ئاتسە ئوقنى ئۇ خانىم.

كىرىپكى ئانىڭ كەمچەت، قاشلىرى قەلەم ياڭلىغ،
بولسىمۇ ئۇلۇغزادە خەلق ئىچرە ئول داڭلىغ.

بەدەنلىرى خۇب يۇمشاق بولسا كەبى ئاق پاختا،
سىينەسى ئانىڭ، ھەي - ھەي، بولسىمۇ كۈمۈش تاختا.

كۆكرەكىدە ئەمچەكلەر خۇشمۇ ئۇز لىغىلدايدۇ،
كۆرسە بۇ ئانارلارنى بۇ يۈرەك جىغىلدايدۇ.

ئاغزى بەك كىچىك قىزدۇر، لەۋلەرى قىزىل مارجان،
سۆيسە لەۋنى شوردايدۇ، تىللىرى ھەسەل، ۋايجان.

قەددى گۈلسۈرۈخ بەلكى، پۈتلىرى ئانىڭ، ھەي - ھەي،
باغ ئىچىدىكى سەرۋى، سۈرەتى ئانىڭ تەي - تەي.

قوللىرىدا تىرناقى، ساپ قىزىل خىنە ياققان،
مېڭىشى ئەجەب سازدۇر، قوپسىلار ئەجەب چاققان.

سۆزلىسە ئەجەب بۇلبۇل، ھەممە سۆزلىرى ياخشى،
خۇش سۈزۈكتۈر ئاۋازى، ئايتسا بەزىدە ناخشى.

قاشلىرىدىكى ئوسما بەكمۇ ئۇز ياراشىپتۇر،
ھەممە ئەل بولۇپ ئاشىق ئارقىدىن قاراشىپتۇر.

قولدا قوش بىلەيزۈك تۇرسا بەلكى جالدىرلاپ،
تۇرسىمۇ بىلەكلىرى كۈنگە ئوخشاش يالدىرلاپ.

خۇلقىسى ئەجەب ياخشى، تولغىنىپ كۆڭۈل ئالۇر،
ھەر كېچىسى قۇچاقىڭدا بۇ يۈرەككە ئوت سالۇر.

مۇنچە ياخشى ئۈچ - تۆت خان ساڭا بولسا خىزمەتتە،
سەن كېچەۋۇ كۈندۈزلەر ئوينىساڭمۇ ئىشرەتتە.

ئاقىۋەتتە ئەزرائىل كەلسە جاننى ئالغالى،
بەدنىيەت مۇنافىقىنى دەۋزەخ ئىچرە سالغالى.

ھېچنېمەڭگە خاتىرە يوق ئەزرائىل جاننىڭ ئالغاي،
شۇنچە ياخشى ئۈچ - تۆت خان ئۆيدە قاراشىپ قالغاي.

جامائىتىڭ سەن ئۈچۈن قەبرىگە قازار يەرنى،
ئۆيۈڭدە قالغۇچى خانىم خىيال قىلۇر ئەرنى.

تەئەللۇقۇڭنى بېرىپ خانغا قىلىپ ئىدىنىڭ يارىم،
ئۆلسەڭ ئەگەر بىر كۈن، دەر خاتۇن: نېمە كارىم.

ئۆيۈڭدە قالغۇچى خان ئالىپ بۆلۈپ مىراس،
يوغان بوياننى خىيال ئەيلىگەي، سۆزۈم ھەق راست.

چىقىسىمۇ، چىقىمىسىمۇ ئىددەتى تېگەر ئەرگە،
ئاۋايلىغان خانىڭىزنىڭ يانى تىگەر داق يەرگە.

خەققە يېدۈرۈپ بارچە قولىدىكى تەئەللۇقنى،
قورساقى ئاچ ئابدال كەبى يېدىلەر ئېچىغ پوقنى.

خەجلىمەي يىغىپ ياتقان تەڭگە بىلەن ئالتۇنلار،
مېغىزنى چىقىپ بۇزغاي بالا - باقى خاتۇنلار.

ئۆلۈپ مازاردا ياتۇرسەن قاراڭغۇ گۆردۈر جايىڭ،
خاتۇنلىرىڭنى ئويلاپ سىزىپ ئىدى بۇ جاننىڭ.

ئۆلسىڭىز، قارىنداشىم، بۇ خانلار ئۈنۈتقايلار،
ياتىپ غالچا ئاستىدا تامىقىنى قاققايلار.

تورۇسنى كۆرسە خانىم، سېنى ئۈنۈتقاى دىلدا،
دۇئا قىلۇرمۇ بىر قېتىم ئاھ، ساڭا بەش - ئون يىلدا.

بەرمىگەن زەكات پۇلىنىڭ ئازابى ساڭا ئوڭچى،
پۇلۇڭنى خەجلىپ ئالۇر تۈزكۈردۈر خاتۇن شۇنچى.

بىۋەفايى ئالەمدە ھەممە ۋەقت ئەھۋال شۇ،
بۇ جەھانغا دىل بەرگەن ئادەم ئىچتى داغمال سۇ.

ئەي خۇدا، پەناھ بەرگىل كارگاھى دۇنيادىن،
چۈنكى بىز نەفسدارمىز مەۋەھايى ئۇقبادىن.

سۆزلىرىڭنى قىسقا قىل، دىلى سۇنۇق ئۈبەيدۇللا،
گەپنى سوزما دەپ ھەدىس ئوقۇدى ھەبىبۇللا.

ئالتىنچى باب، مالدار بايلار بەيانى

قويلرىڭ سېنىڭ يۈز، مىڭ، يايلىقنىڭ ھەممە تاغدا،
ھەممىسى سېمىز ئېرىك گۈشلىرى تەمام ياغدا.

قويلرىڭ ئەجەب يۇڭلۇغ، قوزلىرى تېخى گۈللۈغ،
ساتسالار ئالۇر ھەركىم نەرقى چوڭ بەھا پۇللۇغ.

شۇل كۈنكى جان بەر دەپ كەلسە تەڭرىنىڭ ئەمرى،
قويلرىڭ قالۇر مۇندا، نە قىلۇرسەنا ئەمدى.

مال - دۇنيا بالاڭنىڭكى، بىر ماياق ساڭا قايدا،
قىلماغاي ساڭا ھەرگىز بىر دۇئا ئۇ يىل - ئايدا.

قوي، قوتاز كۆپەيگەندە بولسىمۇ تۈمەن، مىڭ، يۈز،
تولسىمۇ ئېغىللارنىڭ قىلمايدۇ ئەجەل ھېچ يۈز.

سۈتلىرىدە ھەر دائىم بولسىمۇ سېرىق ياغلار،
قۇرۇتى بىرلە قايماققا تولسىمۇ كۈنۈڭ چاغلار.

شۇل كۈنكى ئەزرائىل ئۆيىگە كەلسە مالدارنىڭ،
قالماغايكى ساق ھەرگىز بىر كۈمۈتچە جاندارنىڭ.

ئۆزى مىنەرگە ھەمىشە باقىپ تۇرغان ئېتى،
قوناقنى ئۈگۈت ئەيلەپ يىگەن يوغان ئېشى.

ئەقسەرىي ئۈبەيدۇللا بۇ جاھاندا مەستانە،
سەككىزىنچى بابىدىن سۆزلىگىلىكى مەردانە.

سەككىزىنچى باب، ئىسراف ئىگىن
كىيگەنلەرنىڭ بەيانى

ئۆزۈڭ ۋۇجۇدىنى بىلمەي كىيەرمۇسەن توننى،
قەنئەت ئەتمەيۈ بىرگە تېخى كىيىپ ئوننى.

ئىچىڭدە شايدە كەمزۇر، تاشىڭدا ئەلپاكى،
بېشىڭدا دوزرەسى مەخمال، دىلىڭدا ناپاكى.

ياتار تەككىيە، تۆشەكلەر تاۋار مەخمالدىن،
ئانىڭدە ئەسلى خەۋەر يوق ئاخىرقى ئەھۋالدىن.

قاچانكى بىر كۈنى تەڭرىم بۇ جان ئەمانەتنى
بېرىشكە ئەمىر چۈشۈرسە كۆرۈڭ نەدامەتنى.

خام كىيىشكە نومۇسۇڭ بەكمۇ كۆپ ئىدى، ئەي جان،
ئاخىرى كەفەنلىكنى خامدىن ئەتتى، ۋاي ئەرمان.

سۆزلىگىل، ئۈبەيدۇللاھ، قەبرىنىڭ ئەزابىدىن،
مۇنكىرۇ نەكىرلەرنىڭ ھەۋلەناك سوئالىدىن.

توققۇزىنچى باب، قەبرىدىكى سوئال -
جەۋابلارنىڭ بەيانى

توققۇزىنچى بابدا قەبرىنىڭ بەيانى بار،
چاققىلى خەلايىقنى قەبر ئىچىدە باردۇر مار.

كەفەننى خامدا قىلۇرلار ئىمام - مۇئەزرىنىمىز،
فىغانۇ نالە قىلۇر ھويلىدا ئاكا - ئىنىمىز.

باش - ئاياغنى بوغسا، بۇ مېيىت تۈلۈم بولغاي،
گۆر ئەزابىدىن قورقۇپ دىللىرىغا غەم تولغاي.

قۇلا ۋە شىرغەنى ئىلغاپ باقاردى بايبەچچە،
ئانىڭ ئەۋزەلى ئاتنىڭ باھاسىدەك نەچچە.

يوغان قۇرۇشقىچە كۆپكى، كۈمۈشتە سىرلانغان،
يەنە لەپلەمە، پەرقۇ مۇرادىغا قانغان.

ئەگەرچە بولسا زاتى ئەرەب قەبىلىدىن زاتى،
ئانىڭكى بولغۇسى ئاخىر جىنازىدىن ئاتى.

كىشى كەتسە جەھاندىن قالۇر ئانىڭ مالى،
ئۆزىگە بولغۇسى ھەمراھ ئىمانى - ئەئمالى.

ۋە ئىزنى دېدىڭ ئەلگە مۇددىئا ئۈبەيدۇللا،
قىلمادى ئەمەل نەفسىڭ ئەۋۋەلەن بەتەقۋەللا.

يەتتىنچى باب، ئۆي بىنا قىلغانلارنىڭ بەيانى

كىشى كى ئۆيىنى ئېگىزلەر ئۇ ھەم كېتەر بىر كۈن،
ئىمارەتم قېنى سىز دەپ قىچارسا چىقماس ئۇن.

بۇرادەرىم، ئاڭا جان ئاتىڭىز مۇ بەك ئىشلەپ،
تېگىگە تاشنى قويۇپ، تېمىنى پىششىق خىشلاپ.

بۇ ئۆيلىرىڭگە كىرەلمەي تۇرارمۇ ئەزرائىل،
ئەجەلگە توغرا بولالماپسەن، ئەمەسمۇ سەن قايىل.

ئەجەب ئۆز ياراشىپتۇ ئۆيۈڭگە دەرۋازى،
يىراققا يەتكۈسى توپتەك ئېچىلسا ئاۋازى.

ئەجەپ تۆمۈرنى قېقىپسەن ئىشىككە چەمبەرلەپ،
بۇ ئۆيگە مانچىنى بەردىڭ كۈمۈشنى سەر - سەرلەپ.

غەربى ئىشىك بىلەن ئۆيدىن نېمە؟ دېگىل، ئەي يار،
سېنىڭ بۇ جەبرى - جەفايىڭ بىكاردۇر - بىكار.

قاچانكى بىر كۈنى كەلسە جان ئالغۇچى ئەلچى،
ئىشىك توسارمۇ غۇجامنى، قېنى دېگىل غالچى.

سوراماغاي ئۆيۈڭ نەچچە، نەچچە قات بىساتلار بار؟
نەچچەسى ئانىڭ زىلچە، نەچچە زەدۋالى بار؟

بۇ سوراققا مۇئىنلەر توختىماي جەۋاب ئايتار،
ياخشى بولسا جەۋابى ئول پەرىشتىلەر قايتار.

بولمىسا جەۋابى ھەق، گۈرزە بىرلە ئۇرغايلا،
ھەر سوراقنى ئىككۈيلەن قايتا - قايتا سورىغايلا.

ھەر گۈرزىدە بىچارە بولغۇسى تېرىقتەك ئول،
مۇھتەرەم ئاكا ھەرگىز بولماغىل جەھانغا گول.

قەبرىگە مېسال ئەمدى ياغچىنىڭ جۇۋازىدۇر،
قىستىماققا يارلىقنى ھەق شۇ كۈنى قازىدۇر.

قەبرىدە يىلانلارنىڭ كىچىكى مېسال تاغدەك،
ئادەم ئوغلى ئىنساننى يەر گويا سېرىق ياغدەك.

مەرزەلىك غىزالاردا ئۇشبۇ تەننى بىز باققان،
ئاخىرەتدە گۇناھكار تەننى ئەجدىھا چاققان.

قەن - شېكەر يىگەن تىللار ئاندا بولغۇسى ھەيران،
ئېسىل ئىگىن كىيگەن تەنلەر ئاندا بولغۇسى ۋەيران.

تەڭرى ئەمرىنى تاشلاپ مەئشەتكە ماڭغان پۇت،
گۆركە كىرسە شۇل سائەت يامشۇر بىرەر مىڭ قۇرت.

ياخشىلىقنى جارى قىل، قىل ھەق يولىدا تائەت،
گۆر ئەزابى ئالدىدا قالماغاي سەندە تاقەت.

تەۋبە قىل، ئۈبەيدۇللا، ماجەرا گۇناھىڭدىن،
ۋە لېكىن ئۈمىد ئۈزۈمە، رەھىملىك خۇدايىڭدىن.

ئونىنچى باب، ئۆلەماتى بىئەمەللەرنىڭ بەيانى

موللىنىڭ ئەزابى چوڭ گۆرگە كىرسە، ئەي جانىم،
تەڭرىدىن تىلەرمەنكى ساق قىلغايىسەن ئىمانىم.

دەفنەدىن يانپ كەلسە ئەھلى سۈننەتكە دەملەر،
گۆر ئەزابىنى كۆرگىل ئەمدى بولدى ماتەملەر.

مۇنكىرۇ نەكىر ئاتلىغ ئىككى خوجىمىز تەييار،
قەبرىگە كىرىپ ھازىر تۆت سوراق قىلۇر، ئەي يار.

سورىغۇسى خۇدايىڭ كىم، قايسى ئېرۇر پەيغەمبەر؟
دىنىڭىز قېنى قايسى، قايسى ئىلىمدۇر رەھبەر؟

سوراماغاي ئۆيۈڭ نەچچە، قوي - قوتازلىرىڭ نەچچە،
قىلماغايكى يۈز - خاتىرە بولساڭىزمۇ بايىبەچچە.

سوراماغايكى زەمىنلەردىن مۇندا قالغۇسى مولاق،
بولسامۇ ئۇ مۇنبەت يەر، خاھ بولسىمۇ شورلاق.

سوراماغاي ئاتاڭ كىمدۇر، قايسى ئاخۇن؟
سوراماغاي ئىگىنلەردىن قانچىسى تاۋار - دۈردۈن؟

قانچىسى چىپەر قۇتتىن، قانچىسى ئېسىل مەخمال؟
سوراماغاي ھىسابگاھتا ئۇشبۇ نەرسىدىن ئەھۋال.

سورىغۇسى بۇ ئەشىدىن قايسى جايغا سەرف ئەتتىڭ،
تاپقىنىڭ ھەلالدىنمۇ، يا ھەرام قېتىپ تاپتىڭ.

مىنگىلى ساڭا بەندەم ئارغىماقنى قوش بەردىم،
بەزمە بىرلە مەشرەبتە دۈمبە بىرلە تۇش بەردىم.

كىيىگىلى ئىگىن بەردىم، سۆيىگىلى خاتۇن بەردىم،
ئەتىياز ھاۋا ئىللىق، چېلىمدە ئوتۇن بەردىم.

ماڭغىلى ئاياغ، پۇت ھەم، تۇتقىلى قولۇڭ بەردىم،
ئىشتكىلى قۇلاق ھەمدە كۆرگىلى كۆزۈڭ بەردىم.

ھە، مانا قېنى تۇھفەڭ، تۇھفىنى چىقارمىسەن،
نىمىتىمنى يەپ ئاندا، مۇنداق سەن تانالامسەن؟

سوراسا تەڭرىمىز بىزدىن ھالىمىز نېچۈك بولغاي،
ھەق ئۆزى ئاسان قىلسا، كارىمىز تۈزۈك بولغاي.

ئىلىم بەردىلەر تەڭرىم، بىر ئەمەل پەقەت يوقتۇر،
شۈبھىلىك تەئاملاردىن قارىنىمىز ئەجەب توقتۇر.

ئاغزىمىزدا رەڭگارەڭ ۋە ئىزنى دېدۇق ئەلگە،
قىلمىدۇق ئەمەل زادى ۋە ئىزىمىز كېتەر يەلگە.

جامائەت دېگەي بىزنى ياخشى ئېيتتى داموللام،
ئول ئاۋام سۆزى بىزنى خويما قىلدىلار گوللام.

ئاخۇنۇم بولۇپدۇرمىز ياڭزا بىرلە تون سىيلاپ،
سايىگە قارايتۇرمىز سەللىنى يوغان قىرلاپ.

قالتىس ياسىنىپ ھەردەم ئۆزىمىزنى پەندۇردۇق،
تەرك ئېتىپ ئىبادەتنى نەقسىمىزنى قاندۇردۇق.

نېچۈك نەقسىمىز قانماي بۇ جەھانغا ھەرگىزمۇ،
نەفى شۇم بەلاخورغا تۇتۇلۇپ ئىكەنمىزمۇ.

ئىلىمنى بېرىپتۇر ھەق قەدرىنى بىلەلمەيمىز،
كىم تەئام ئېتىپ بەرسە، شۈبھىدىن ئانى يەيمىز.

ئۇشبۇ كۈندە ئاخۇنلار بولدىلا تونۇردەك، ھەي!
باتىنى بۇ ئاخۇننىڭ تىنجىغان ئۆرۈكتەك، ھەي!

غورۇر - كىبرىگە غەرق ئۇشبۇ كۈندە موللار،
زەننە ھىيلە قىلىپ بىر - بىرىنى گوللار.

سورۇنلاردا موللاملار كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ،
تەلمۈرۈپ يۈرەر بولدى بەللىرىنى مۈكچەيتىپ.

بۈگۈن كىم ئۆلدىكى دەپ قۇلاق بېرىپ تىڭلاپ،
بىر كىشى ۋەفات قىلسا ئۆيىگە كەلدى شىڭ - شىڭلاپ.

بىرى بەردى بىر دوللار بىر مۇددەرس ئاخۇنغە،
ھەم شېرىكتۇر بەش مەزىن ئۇچراشقاندەك ئالتۇنغە.

شۈنچىلىك تەفاۋەتكە بۇ جېنىڭنى قىينايسەن،
ئەتىگە پۇشەيمان يەپ ئۆز ئېتىڭنى تىينايسەن.

ئىچىدە ئىلىمى يوق كىشىكى مۇددەرس نامى،
كىتاب چىقسا قولغا يېشەلمەيدۇ مەئنانى.

بېشىدا سەللە يوغان ئۇلار مۇددەرس ئاخۇندۇر،
نامى موللايۇ، ئەمما ئەقلى بولسا ئارۇندۇر.

زەمانە ئەھلى بىرلە بىر بولۇپ ئالۇر يەمنى،
كىتاب قېشىغا كەلسە دەۋىرىدۇ نەم - نەمنى.

ئەقسەرىي ئۇبەيدۇللا، ئۇشبۇلاردىن ئىبرەت ئال،
مەئشەرنىڭ ئالامىتى مەن دېگەن مۇشۇ ئەھۋال.

ئون بىرىنچى باب، قازىنى بىئەمەللەرنىڭ
بەيانى

بەزىلەر قازى بولۇپ كەنتتەدە مۇھر باستى،
ئۇلار زەمانغە ئاخۇن بولۇپ تۇرار راستى.

زەمانە خەلقىغە ئاخۇن شەرىئەتى قايدا؟
زەمان سازغا لايىق ئالۇر يوغان پايدا.

بىرىنى يۈزىگە قاراپ ئاغىيىنە يا پۈلىنى ماراپ،
ئەۋۋىلى غەربىلەرنى قوغلايۇر مالنى تالاپ.

جەھاندا ھۈرمەتى بەش كۈن مۇنى دېگەن موللا،
زەمانە خەق بىلەن بىر بولۇپ سېنى گوللا.

ئۇ موللىلار نان ئۈچۈن ئىلىمنى سېتىپ ئەلگە،
تائىتى چولتا، گەپلىرى بولار يەلگە.

ئىلىمىگە ئىشەنمەڭ سىز موللىنىڭ ئازابى چوڭ،
تەتۈرلۈكنى تاشلا، ھەق يولىدا بولغىل ئوڭ.

سەد ھازار شۈكرىكى بۇ خوتەن ۋىلايەتتە،
بولغاندا رەسۇلىللا، ھەق قازى ئاخىرەتتە.

ئاخۇنۇم بولاي دېسەڭ ھەق رىزاسىنى تۇتقىل،
يازدىكى سەدەفلەردەك مەئرىفەت سۈيى يۇتقىل.

ھەزرىتى رەسۇلىلا قانداق ئۆتتى دۇنيادىن،
پەشلىرىڭنى قىستۇرغىل، بولما ھەۋلى دۇنيادىن.

ھەممە ئاخۇنۇم دەيدۇر، بولماغىل ئاڭا سەن گول،
چەتتىن سە شەرىئەتتىن ھېچكىشى تاپالماس يول.

خەقنىڭ ئەقىداتى ئالتە كۈندىدۇر زايىل،
خەق دېسىمۇ ھەزرىتىم، بولماغىل ئاڭا مايىل.

خەلق كۆرسە ئەيىبىڭنى يوق بۇلار ئەقىداتى،
ئىلىمنى خۇدا بەرگەن بىر ئۇلۇغ سىغەت زاتى.

رىزقىنى خۇدا بەرگەي، غەم يېمە ئۈبەيدۇللا،
ھەر مەھەل خۇدايىم بار، دىلدا بولسا سىدقۇللا.

ئون ئىككىنچى باب، خەلق ئەقىدىسىنىڭ
سۈستلىقىنىڭ بەيانى

خەلقنىڭ ئەقىداتى نەزىرگە قىچىرغايىلار،
كاتتىراق ئەقىداتى ئۇششەرنى بېرۇر بايىلار.

ئۇششە بەرسە بىر چارەك، مىننەتى تۈمەن مىڭ جىڭ،
ئۇششەرنى ئالۇر چاغدا بىر خىجالىتى يۈز مىڭ.

دەرسكە قىچىرغايىلار كاتتىراق ئەقىداتى،
بىر تاۋاقتا ئاش بەرگەي زەللىدۇر ئاننىڭ ئاتى.

ياغدىن ھېچنەرسە يوقكى، سۇ بىلەن گۈرۈچ قېتىلىپ،
بۇ گۈرۈچ مۇسافىرنى قورغانسېرى ئېتىلىپ.

قازان قىزىپ بولۇر دەۋزەخ، گۈرۈچكى گۈناھكارى،
سۇ بىلەن كېلىشمەيدۇ ياغ ئېرۇر مەدەتكارى.

گۈرۈچنى قازاننىڭكى توۋا قىلدۇرۇپ ۋىز - ۋىز،
موللا، ئاخۇنۇم يېگەي، مەيدىسى بولۇر پىز - پىز.

ئەئلىمى ۋىلايەتتۇر، ئەۋزىلى مۇسۇلمانان،
مۇسەننەد شەرىئەتتۇر، ئىفتىخارى مىسكىنان.

ھەممىدىن ئېرۇر قايىق رەفئەتەن ۋە مۇقداران،
ھەممىدىن ئېرۇر سابىق شەققەتەن ۋە ئىساران.

ھەق ئاڭا بېرىپتۇركى بەھەترى ھەممىدە خەسال،
يوق ئاننىڭ ۋۇجۇدىدا پىننىچە زەممە فەئال.

خۇلق ھەم لەتافەتتە ھەممىدىن ئېرۇر كامىل،
جۇدۇ ھەم سەخاۋەتتە ھەممىگە ئېرۇر شامىل.

خىسلىتى ئەزىزلەرنىڭ ھەلىم ئىلە تەۋەزىئەدۇر،
ئىللىتى خەسسىلەرنىڭ خەشم ئىلە تەكەببۇردۇر.

ھەق ئۆزى ئەزىز قىلغاي بۇ كىشىنى مىساققا،
كى ئىبلىس تۇتالمايدۇر بۇ كىشىنى قىسماقتا.

ھەم يەنە ئاننىڭ باردۇر قاشلىرىدا تۆت يارى،
ھۆكىمى شەرىئىتى ئىجرا قىلغۇچى ئۇلار بارى.

دوستلارم بۇلار بولسا ۋارىسانى پەيغەمبەر،
چىڭ ئۇرۇڭلار، يارانلار، قاشلىرىغەكى رەھبەر.

مۇھتەرەم خۇجام باشلىق ئۇششۇ كۈندەدۇر خۇرشىد،
ھەق تەرەفكە باشلايدۇر ھەممىسى ئېرۇر مۇرشىد.

چۈنكى بۇ تەرىقەتنىڭ يىلتىزى شەرىئەتتۇر،
ئەۋۋەلەن شەرىئەتتۇر، بەئدەزان تەرىقەتتۇر.

ئۇششۇلار تەرىقەتنىڭ يىلتىزىغە سەققادۇر،
رەۋنەقى شەرىئەت بۇلار بىلەن مۇسەففادۇر.

ياشسۇن، خۇداۋەندا، ئۇششۇلار تۈمەن مىڭ يىل،
دەۋلەتى فۇزۇن بولغاي، رىزقىنى پاراۋان قىل.

ھەم يەنە يانپ كەلدۇق باشتىكى نەسبەتكە،
ئەسقىرى يۈرەكلىك بول، غەيرەتۇ ھەممەتكە.

دەيدۇ: مەن بېرەي دەپسەم، بۇ قىزىمغا خېرىدار كۆپ،
مولىمغا بېرەي دەيمەن، مولىمغا ئەقىدەم كۆپ.

توۋا - توۋا، يا ئاللا، بۇ سۆزى تامام يالغان،
كەلمىگەچكە سودىگەر ئاغزىغا مۇنى ئالغان.

ئەقەللى تەنزىچى ئالسا، بېرەرمۇ ئۇ مولىمغا،
ھاقارەت ئەيلىگۈچە سەللە بىلەن تونلارغا.

مانا شۇ، بەرادەرلەر، دۇنيادا ئەقىداتلار،
ھەقىنى دەپ تۇرۇڭ دائىم كۆپ كېلۈر خىراجەتلەر.

ئەقسەرىي ئۈبەيدۇللا، بولماغىل خۇشامەتگۈي،
رىزىقىنى خۇدا بەرگەي، بولسىڭىز قانائەتگۈي.

ئون ئۈچىنچى باب، بۇدەفا ئاشاننىڭ بەيانى

ئەجەب زەمان بولدىلاركى ئادەم ئەۋلادى،
تىلدا دوستلۇقى كۆپتۈر، دىلدا يوق زادى.

جەھاندا ئۈچ نېمە يوقتۇر، تېپىلماغاي ھەرگىز،
بىرىنچى ياخشى بەرادەر تېپىلماغاي شەكسىز.

ئاغزىدا مەن ساڭا دوست دەر، تىلى ئەجەپ ياغلاش،
قاچانكى ھادىسە كەلسە، يۈرىكىگە تاڭغاي تاش.

تالادا دوستلۇقى كۆپتۈر، ئاغزىدا داۋاسى،
بىراقكى زەررىچە يوقتۇر دىلدا ئىخلاسى.

جەھاندا تېپىلغايكى گۆھەر بىلەن مارجان،
تېپىلماغاي بۇ جەھاندا يارۇ - ئاشنا، ۋايىجان!

مۇنافىقە بولۇپتۇر جەھان تولاراقى،
تېشىدا تونلار ئاقتۇر، دىلدا يوق ئاقى.

بەزىدە كۆرۈشكەيمىز ھەر ھەفتە ئازىنە،
داستىخان ئۈستىدە ئۇ خويمۇ ياخشى ئاغىنە.

ئادەتتە گۈرۈچ، خۇدايا دەر، كۆزلىرىدە لىق ياش،
ئالسىلار تاۋاقلارغا چاپلىشىپ تۇرار ئاش.

يېمىگىن، قارىنداشىم، خام گۈرۈچنى پوم - پوملاپ،
بىرەرسى خوش ئەتكەندە قوي لېۋىڭگە بىر دوملاپ.

زاغرىغا ئۇماچ ياخشى، ياخشىدۇر گۈرۈچكە ياغ،
تۈتى بىلەن بۇلبۇلنىڭ جەننىتى بۇلادۇر باغ.

بالىلار ئاتىسىدىن، قوزىلار ئانىسىدىن،
بولمىسۇن جۇدا مۇئىمىن مەھرىبان خۇداسىدىن.

بولمىسۇن، بەرادەرلەر، بۇ گۈرۈچ جۇدا ياغدىن،
قوي، قوزا بىلەن ئۆچكە بولمىسۇن جۇدا تاغدىن.

بەزىسىنىڭ ئەقىداتى ئون - يىگىرمە سەر تىزا،
بەرسىمۇ ئەگەر بىر پۇل قىلغۇسى ئاڭا رىزا.

ھەر قاچانكى، ئەي ئاخۇن، بەرسىڭىز ئاڭا ئىزا،
ياندۇرۇپ ئالۇر سىزدىن نەزىرىنى ئول پىزا.

مەن كەمىنە بىچارە بۇ جەھاننى خوپ بىلدىم،
شۇنچىلىك ئەقىداتى سىزگە مەن بايان قىلدىم.

مۇھتەرەم قارىنداشىم، بۇ سۆزۈمنى تىڭشاپ تۇر،
سۆزلىرىم ئۈبەيدۇللا يۈرۈكۈڭدە ساقلاپ تۇر.

بىرەۋنىڭ تۆت قىزى بولسا ياخشىسىنى باي ئالغاي،
تويلىقىغا شاڭخادەن، ئىسكىلاچىنى سالغاي.

بىرىنى ھۈنەرۋەنگە بەرگۈسى تېخى چاپلاپ،
تويلىقىغا بەرمىسە بىر تاۋار ئۆزىنى چاغلاپ.

بىرىنى دېھقان ئالغاي، تويلىقىغا دەييارى،
ئاچچىقىنى كەلتۈرسە قولىدا ئاتى تەييارى.

ئۈچىدىن ئېشىپ قالغان بىر قىزى تۇرار ئەمدى،
مولىنى يۇۋاش چاغلاپ مولىمغا سوۋار ئەمدى.

كىچىك بالىنى قورساقتا كۆتەرسىلەر مەزلۇم،
ئانىڭكى بۆشۈكىنى ئول خۇدا قىلۇر مەلۇم.

ئەزەلدە بىزگە بېرۇر رىزقىنى ياراتتى خۇدا،
قايانغا بارسا بۇ ئادەم بولۇرمۇ رىزقى جۇدا.

قولۇڭغا كەلسە غەنىمەت بىلىپ يەپ ئال سەن ئاكا،
بۈگۈننى ئەتىگە قويما، كېتەر بۇ رەنجى بىكا.

بەد ئەھلىلەرگە قاراپ ئىشىك كېيىن قالغاي،
بۈگۈننى بىلسە غەنىمەت ھاياننى شۇ ئالغاي.

يەنە شۇ بەد ئەھلىلەر ئەگەرچە قىلۇر ساڭا بەك ئەيب،
مۇنى ئىشىتمە، بەرادەر، بولۇر تېخى لەك ئەيب.

خۇدانى ھەر نېمە دەيدۇ بىئىمان غەلەتلەر شۇ،
سېنى نېچۈك دېمىسۇنلەر توغۇلمىشىڭ بىر سۇ.

كۆڭۈل خۇدا بىرلە بولغىل، ساڭا خۇدا يار،
ئىشىڭنى تەڭرىگە تاپشۇر، ئۆزى مەدەتكار.

زەمانە ئەھلىدىن ئۈزگىل كۆڭۈلنى، ئەي تالىب،
خىجالەت خۇدانىڭ ھوزۇرىدىن قالىپ.

ھوزۇرى دىل بىرلە ھەركىم خۇدانى ياد ئەتسە،
ئەجەب ئەمەسكى، خۇدايىم دىلىنى شاد ئەتسە.

ھوزۇرى دىل بىلەن ھەركىم بولۇر خەراباتى،
تەنىدە بولسىمۇ ۋەيران، دىلى ئىمارەتتى.

سۆزلەگىل ئۈبەيدۇللا، مەھرەڭ ھىدى كېلۇر،
سۆزلىرىڭ ئارىسىدىن ئىشىقنىڭ بۇيى كېلۇر.

ئون بەشىنچى باب، ئەھلى دىللارنىڭ ۋە
مۇرشىدلارنىڭ بەيانى

ھەق ئۈچۈن ئاداش بولغان ئەھلى مەئرىفەت بارمۇ؟
بىر - بىرىگە كۆيمەكتە ئاشىقلىق سېفەت بارمۇ؟

يەپ ئاشار زەماندا ئاشنا بۇلادۇرمىز،
گەر تېپىلسا بىر پۇرسەت يارنى بۇلادۇرمىز.

چوڭ - كىچىك بەرادەرلەر ھەممىمىز ئالادۇرمىز،
ئاشنانى تاپقاندا پەم بىلەن سالادۇرمىز.

ئاش يېگەندە، ئاغىنە، يەتسە فاڭقان تەڭلىك،
ئاش يېگەندە بەرادەرلەر خوش بولۇر قىزىل رەڭلىك.

ئاش يېگەن زەماندا مەن ساڭا دېگەن ھامىي،
كەلسە ناگىھان يايى ئارقىغا قاچار ئامىي.

بادىيان ئىچەر بولسا سىزنى ئىزدىگەي يارىم،
شەرە چاپلىرى بولسا، دەر مېنىڭ نېمە كارىم.

جەھاننى تەجرىبە قىلدىم، ئەي ئۇلۇغ قارىنداشىم،
ۋەفاسى يوق بۇ جەھاندىن تۆكۈلدىلەر خوب ياشىم.

ئىشەنچ قىلما پەقەت خەلقىتىن تەمە ئۈزگىل،
خەلقىتىن تەمە قىلساڭ، رىزقىنى قاچان كۆرگىل.

ئەقسەرىي ئۈبەيدۇللا، يادىنى خۇدا بولغىل،
پەندىنى ئۆزۈڭگە بېرىپ، خەلقىتىن جۇدا بولغىل.

ئون تۆتىنچى باب، رىزقىنى ھەقتىن تەلەپ
قىلماقنىڭ بەيانى

ئاۋام بېرەرمۇ ساڭا رىزقىنى ئايا تالىب،
ئەجەبكى نەفسى بەلاخور ساڭا ئىكەن غالىب.

خەلقىتىن تەمە قىلما، ئەقسەرىي ئۈبەيدۇللا،
رىزقىڭنى رەھمانىم ھەرقاچان بېرۇر ۋەللا.

ساڭا قورساقنى بېرىپتۇر خۇدايى رەھماننىڭ،
كېيىن قالۇرمۇ يېمەكتىن سېنىڭكى ئاش - ناننىڭ.

جوھۇدىنى ئايرىمىدى رىزقىدىن خۇدا ھەردەم،
مۇئىمىن مۇسۇلمانغەكى كەم بولۇرمۇ رىزقۇ يەم.

شكەستلىك بىلەن ھەركىم خۇدايىنى ياد ئەيلەر،
ئول كىشىنى خۇدا ئاقىۋەتتە شاد ئەيلەر.

تەڭرىمىز پۈتۈنلەيدۇ كىمكى دىلنى سۇندۇرسە،
ئىشقىنىڭ ھوسۇلى كۆپ كىمكى دىلدا ئۇندۇرسە.

ئۈستىلار دۇكانىدا كۆرمىدىڭمۇ ئاتەشنى،
موم سىفەت قىلۇر ئۈستى يۇمشىتىپ تۆمۈر - تاشنى.

كۆرسىڭىز ئۇ ئاشقىنىڭ زاھىرى كۆمۈرچىدۇر،
ئىشقىنىڭ دۇكانىدا شۇ كىشى تۆمۈرچىدۇر.

تاش دىلىڭنى، ئەي يارەن، شۇ تۆمۈرچىگە تاپشۇر،
قىل ئۆزۈڭنى پەرۋانە، ئوتقا سەن ئۆزۈڭنى ئۇر.

بازغانى ئۇنىڭ شەرئى، سەندەلى تەرىقەتتۇر،
مەئرىفەت ئۆزى ئوتتۇر، قۇرچىلىرى ھەقىقەتتۇر.

بۇ تۆمۈرچىلەر كىمدۇر، يولغا سالغۇچى پىرلار،
زىكرىدىن كۆرۈڭ با سۇر ھەق چۆلىدە پاك دىللار.

بۇ سىفەت كىشى بولسا تەڭرىنىڭ ئۇلۇغ قۇلى،
مۇرەھمەت ئۈزۈل جانغە بولسىلار ئىمان نۇرى.

قولىغە كەلسە ئۇ قىلغان ئەجرىدىن ئۈنۈم بىر كۈن،
خۇش بولمايدۇ قايسى جان، كۆڭلى ھەم بولۇر پۈتۈن.

ھەر كىشى ئۇلۇغ پىرنىڭ كۈلبەسىنى ئۆرگۈلدى،
خانە كەئبەتۇلانى شۇل زەماندا چۆرگۈلدى.

ئىشقى خۇمىرىدىن ھەركىم بىر پىيالە مەي ئىچكەي،
جۈملە ماسەۋەللاھنى ئارقىغا ئېتىپ كەچكەي.

(بۇ ئەسەرنىڭ ئاخىرى يوقالغان)

ئىشقىسىز قارا دىل ھەق ئۈچۈن ئاداش بولماس،
ئىشقىسىز كۆڭۈللەرگە مەئرىفەت ئوتى تولماس.

بۇ جەھاندا سۇلتان كىم، دىل كاۋاب مەسەللىك قۇل،
بولسىمۇ گەدايزادە تەنلىرىدە بىر قات جۇل.

ئەھلى زاھىر بىلمەس، ئىشقى بولسا بىر گەۋھەر،
قەدرىنى بىلىشكە لازىم بولدى بىر زەرگەر.

مەئرىفەت بازارىدا ئىشقتىن دۇكان ئاچتى،
كىم شىكەستە دىل بولسا، ئىشقتىن گەۋھەر چاچتى.

ئەھلى تەن بازارىدا، پۇل بىلەن بولۇر جۇدا،
ئەھلى دىل بازارىدا مەئرىفەت بىلەن سودا.

كىم يوغان قىلۇر گەپنى ئەھلى تەن ئانى چوڭ دەر،
كىم ئۆزىنى خار ئەتسە ئەھلى دىل ئانى ئوڭ دەر.

ئەھلى تەن ئاراسىدا تون بىلەن بولۇر ئىززەت،
مەردۇ ھەق تونى جۈلدۈر، جەندىدىن تاپۇر لەززەت.

بارچە نەرسە سۇنغاندا، نەرخى پەسلىنىپ كەتكەي،
دىلنى سۇندۇرۇپ ساتقىل، ئۆز كامالىغا يەتكەي.

سىنماغان پۈتۈن چىنىنى ئوغرى كىرسىلەر ئالغاي،
پارچە - پارچە سىنغان چىنە ئۆز ماكانىدا قالغاي.

تەنپەرەست ھەماقەتلەر كۆڭلىنى پۈتۈن تۇتقاي،
كەلسە بىر كۈنى شەيتان ھەممىنى پۈتۈن يۇتقاي.

دىلنىڭ ئوغرىسى شەيتان، ھەر ۋاقىت سەن ھازىر بول،
زىكرى ھەق بىلەن شەيتان ئوغرىلارغا نازىر بول.

(نەشرگە تەييارلىغۇچى خوتەن «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدىن دەم ئېلىشقا چىققان)

ئۆزبان ئاتاچان (ئۆزبېكىستان)

قىسقىچە

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇللا مۇھەممەت

ئۆزىنى ئەقىللىق تۇتاتتى، لېكىن ئەقىللىرى ۋە چاكىنا خوتۇن ئىدى.

— زەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇر

1

كەچ كۈزنىڭ بىر كۈنى، ئەلىشىر نەۋائىي چارچاپ ھالىدىن كەتكىنىگە قارىماي، ئېتىمنىڭ چۈلۈۋىرىنى شەھەر چېتىدىكى كۆركەم، كىچىك باغ — شەۋقىيىگە بۇرىدى. يېنىدىكى مۇلازىمەت ئۈندىمەي ئېتىنى شۇ تەرەپكە بۇراپ ئەگەشتى.

سارايدىن ھارغىن چىراي، لېكىن نېمىگىدۇر مەمنۇن بولۇپ چىققان شائىر شەۋقىيە تەرەپكە ماڭماقتا، مۇلازىم كۆڭلىدە نېمىنىدۇر سەزگەندەك قىلىسىمۇ، لېكىن شائىرنىڭ نېمىگە بۇنچە مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلمەيتتى. بەلكى باغدا بىرەر نەرسە ئايدىڭلىشار. «ھەرھالدا نەۋائىي شۇ پەيتتە باغقا بىھۈدە بارمايۋاتقاندۇ، مەلىكىنى ئاگاھلاندۇرۇش كېرەك» دەپ ئويلىدى مۇلازىم.

ئېتىمنىڭ چۈلۈۋىرىنى بوش قويۇۋېتىپ كېتىۋاتقان نەۋائىي خىيالغا پاتقاندى. ئۇ ھازىر شەۋقىيەگە بېرىپ ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشقان مۇھەممەد ۋەلىبەگ، دەرۋىش ئەلى كىتابدار ۋە سەمەرقەنتلىك مېھمان يىگىت بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئۇلار ئەمىر ئەلىشىر نەۋائىينى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇشماقتا. ئەمىر ئەلىشىر سۇلتان ھۈسەيىن بايقارانى زەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇر مىرزىغا چېرىك بىلەن ياردەم بېرىشكە كۆندۈرەلمىدى. پادىشاھ ھىراتتا بولغان بولسا، بەلكىم باشقىچە بولارمىدىكىن، ئاستىرابادقا، ئالىي ھەزرەت قارارگاھىغا چاپارمەن ئارقىلىق مەكتۇپ يوللاپ ئۇچراشماق مۈشكۈل، ئەمما شۇنداق بولسىمۇ نوپۇزلۇق ئەلچىلەرنى سەمەرقەنتكە تېزلىك بىلەن ماڭدۇرۇشقا پادىشاھنى كۆندۈردى. بۇ ھىراتنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ياخشى. ھۈسەيىن بايقارا ئەلچىلەرنىڭ سەمەرقەنتكە بېرىشى شەيبانىخاننى ئەلۋەتتە چۆچۈتىدۇ. شۇنىڭ ئۆزى زەھىرىدىن مۇھەممەدكە، سەمەرقەنت ئەھلىگە مەدەت بولىدۇ. بەلكى مەردانە بابۇر مىرزا ئەلچىلەردە ياخشى تەسىرات قالدۇرسا، كېيىن چېرىك بىلەن ياردەم بېرىشكە يول ئېچىلىپ قالار. ئىنشائاللا! ئول يىگىت شىجائەتلىك ھۆكۈمدار بولۇشنىڭ سىرتىدا يەنە شائىر ئىكەن، بۇنىڭغا ئۇنىڭ ئىلگىرى ئەۋەتكەن ئىككى — ئۈچ رۇبائىيسى دەلىل. مانا، تۈنۈگۈنكى مەكتۇپتىكى رۇبائىيسى خېلى دۇرۇس. ئۇنىڭ ئۈستىگە پېقىرغا شۇنچىلىك ئىخلاس قىلىپ ئۈمىد باغلاپتۇ.

نەۋائىي زەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇر ئەۋەتكەن رۇبائىينى يادقا ئوقۇدى:

بابۇر بىلەن مىر ئىتتىپاقى بولسە،
يوقتۇر غەم ئەگەر جەھان نىفاقى بولسە.
بۇدۇر تىلەكمىكى، شاھ دەرگەھىدە
مەن بەندە ئۈچۈن ھەمىشە باقى بولسە.

ئەپسۇس، سالامەتلىك ياخشى ئەمەس، دەۋر بورىنى سالامەتلىككە نۇقسان يەتكۈزدى.
ئەلىشىر نەۋائىي شۇنداق خىياللار بىلەن مېڭىپ، شەۋقىيە بېغىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ
قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى، پەقەت ساھىب دارا ئات چولپۇرىنى تۈتۈپ سالام بەرگەندىن كېيىنلا،
ئاندىن ئۆزىگە كەلدى - دە، ساھىب دارا ۋە مۇلازىمنىڭ ياردىمىدە ئاتتىن چۈشتى، قامچىسىنى
مۇلازىمغا بېرىپ، ئۆزى باغ ئىچكىرىسىگە قاراپ يۈردى.

— مېھمانلار قەيەردە؟

— ئۆستەڭ بويىدىكى ئۆيدە، — جاۋاب بەردى ساھىب دارا.

— ئېيتىڭ، ھازىر تاھارەت ئېلىپ، يەڭگىلەر كىيىنىپ بارمەن، پىشىن نامىزىنى بىرگە
ئوقۇيمىز.

— خوپ، بولىدۇ ھەزرەت. چۈشلۈك داستىخاننى شۇ ئۆيگە ھازىرلىسۇنمۇ؟

— ياق، سۆھبەتكە مالال بولۇر، داستىخان كۈتۈپخانا ئالدىدىكى ئۆيگە سېلىنسۇن.

— خوپ، بولىدۇ ھەزرەت، — ساھىب دارا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم قىلدى - دە، ئىككى-
ئۈچ قەدەم ئارقىغا چېكىنىپ، مېھمانلار ئولتۇرغان ئۆي تەرەپكە كەتتى. مۇلازىم شائىرنىڭ ئېتىنى
ئۆزى مىنىپ كەلگەن ئات بىلەن بىللە يېتىلەپ ئاتخانا تەرەپكە يۈردى، نەۋائىي ئۆزىنىڭ خاس
خانسىگە كىرىپ كەتتى.

2

غىجدۇۋان سەھراسىدىكى شەيبانخان قارارگاھى. سوغۇق چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي، خان زەر
يىپلاردىن ئېشىلگەن ئارقانلار بىلەن تارتىلغان كەڭ، ئېگىز، 30 — 40 كىشى بىمالال سىغىدىغان
يىپەك چېدىردا ئىران گىلىمى ئۈستىگە سېلىنغان يۇمشاق ئورۇن ئۈستىدە سالاپەت بىلەن
ئولتۇراتتى، قولىدا تەسبىھ، شىرە ئۈستىدە قەلەمدان، دۈۋەت ۋە قەغەزلىر بار ئىدى. بىر ۋاراققا ئۈچ
بېيىت يېزىلغان. يېڭى غەزەل يېزىۋاتقاندا كۆرۈنەتتى. ھۇزۇرىدا 20 — 22 ياشلىق ئاددىيغىنا
كىيىنگەن گۈزەل جۇۋان ئەدەپ بىلەن يەرگە قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ئەركەكلەرنىڭ ئۈستى
كىيىمى تەقلەپ قويۇلغان بولۇپ، كىيىم ئۈستىدە نەقىشلەنگەن كەمەر ۋە قىلىچ تۇراتتى. جۇۋاننىڭ
پۇتىدا كېيىك تېرىسىدىن تىكىلگەن ياخشى ئۆتۈك بار ئىدى. ئۇ نۆۋكەر يىگىت كىيىمىدە كەلگەندەك
قىلاتتى.

— فېتنە بانۇ، سەن بۈگۈن كېچىدىلا ھىراتقا يول ئېلىشىڭ كېرەك. بىزنىڭ لامزەللىرىمىز
ئەزىمەتنىڭ يىگىتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. سەمەرقەنت سارايدىكى بىزگە سادىق ئادەملەرنىڭ خەۋەر
بېرىشىچە، ھىراتقا دەرۋىش ئەلى كىتابدار ۋە مۇھەممەد ۋەلىبەگ بىلەن بابۇرنىڭ بىر يىگىتىمۇ

كەتكەنكەن. ئېيتىلىشىچە، ئۇ ئەمىر ئەلشىرگە مەكتۇپ ئېلىپ كەتكەنمىش. بەلكىم ئۇلار ھازىر ھىراتقا يېتىپ بارغاندۇ. — مەن تەييارمەن، ئالىي ھەزرەت، — ئايال تەزىمگە تۇرماقچى ئىدى، خان ئىشارىسى بىلەن يەنە جايغا ئولتۇردى. — بىلىمەن، تەييارسەن، لېكىن بۇ قېتىمقى ئىش ھەتتا سەندەك ئەقىللىق ئايال ئۈچۈنمۇ غايەت مۈشكۈلدۇر. — جېنىم پىدا بولسۇن، — ئايال قولىنى كۆكسىگە قويدى. — ئۇنىڭ ئايپاق بىلەك، نازۇك بارماقلىرى خاننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. خان كۆزىنى يۇمۇپ بىر تەمشەلدى. — دە، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ جۇۋانغا سىنچىلاپ تىكىلدى ۋە: — قىزىم، دەرھەقىقەت ساڭا مۈشكۈل ئىش تاپشۇرۇۋاتىمەن. سەمەرقەنت، بەلكى ماۋەرائۇننەھر تەقدىرى ۋە بەلكىم — ... خان يەنە نېمىنىدۇر ئېيتماقچى ئىدى — يۇ، ئۆزىنى توختاتتى، — بۇ ئىش بەلكى بىزنىڭ تەقدىرىمىز بىلەن باغلىقتۇر. — سەزدىم، ئالىي ھەزرەت، — جۇۋان بېشىنى تۆۋەن سالىدى، — بابۇر مىرزا تەرەپدارلىرى ھازىر خېلى كۆپەيگەن، دەپ ئاڭلىدىم. — راست دەيسەن، فىتنە، — خاننىڭ كۆزلىرى چاقنىدى، — راست، ئەگەر خوراساندىن بابۇرگە ياردەم كەلسە، شەھەرنى ئالماق بەكمۇ مۈشكۈل بولۇر. سەمەرقەنت بابۇر قولىدا ئىكەن، ماۋەرائۇننەھرنىمۇ ئۇنىڭكى دەپسە بولۇۋېرىدۇ. ھىرات سارىيىغا بىز ئەۋەتكەن ئەلچىلەر بايقارانى خېلى ۋاقىتقا ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشتىن تۇتۇپ تۇردى. ئەمدى ۋەزىيەت ئۆزگەرگەندەك قىلىدۇ. بايقارا ئاستىرئابداتا رافىزى ئوغلى مۇھەممەد ھۈسەيىننىڭ ئىسياننى باستۇردى بولغاچ. ئاڭلىشىمچە، ئەمىر ئەلشىر ۋە بەزى نوپۇزلۇق ئەمىرلەر پابىرغا خەيرخاھدەك قىلىدۇ. سەن ھۈسەيىن بايقارانى بىزگە خەيرخاھ قىلىشىڭ كېرەك. — بۇنىڭغا كۆپ ۋاقىت كېرەك، ئالىي ھەزرەت، — ئايالنىڭ لېۋىدە تەبەسسۇم ئەۋج ئالدى. ئۇ بېشىدىكى سەللە ئورالغان كۇلاھنى بېشىدىن ئالغانىدى، تۈرمەكلەنگەن ئىككى ئۆرۈم چېچى تولغىنىپ يۇمشاق ئورۇن ئۈستىگە چۈشتى. — ھىراتقا بارغاندىن كېيىن سەندە بىر — ئىككى ھەپتە مۆھلەت بولۇر. ئىشنى شۇ ۋاقىت ئىچىدە بېجىرەرسەن. مانا بۇ خالىتىدا خىراجىتىڭ ۋە سوۋغىلار ئۈچۈن ئالتۇن بار. بۇنى بولسا، — خان ناھايىتى چىرايلىق ئىشلەنگەن، قاپقىقىغا قىممەتباھا تاشلار قالدالغان قۇتىنى قولىغا ئېلىپ ئاچتى ۋە ئىچىدىكى يىرىك قىممەتلىك دورىلارنى كۆرسەتتى، — مەلىكىگە تۆھپە قىلۇرسەن، ئىشىڭ ئاسانلاشسا ئەجەب ئەمەس، — شەيبانىخان ئۆزىمۇ زوقلىنىپ دۇر تىزمىلىرىنى تاماشا قىلدى، كېيىن قۇتقا سېلىپ بېكىتىپ خالتا ۋە قۇتىنى فىتنە تەرەپكە سۈرۈپ قويدى. فىتنە ئۇلارنى ئالدى — دە، خانغا تەشەككۈر ئېيتتى. ئۇ سۆھبەت تۈگىدى، دەپ ئويلاپ تۇرماقچى بولغانىدى، خان ئۇنى توختىتىپ شىرە ئۈستىدىكى ئوراقلىق زەر ھەل قەغەزنى ئېلىپ فىتنەگە ئۇزاتتى. — بۇ بابۇر مىرزىنىڭ ساڭا بەرگەن «يارلىقى» دۇر. سەن قەيسەر يىگىتنىڭ ئايغاقچىسى بولۇپ بارىسەن. بۇ «يارلىق» ھىراتتىكى بابۇر مىرزىنىڭ ئادەملىرىگە ساڭا ياردەم بېرىشنى بۇيرۇپ يېزىلغان. قورقما، بۇنى ئەسلىي نۇسخىدىن پەرقلەندۈرۈش مۈشكۈلدۇر، قالغانلىرى ئۆزۈڭگە باغلىق. مۇكاپاتنى

قايتقىنىڭدا ئالسىن. ئۇ مەلىكىلەرگە بېرىلىدىغان تۆھپە دەرىجىسىدە بولىدۇ. ئوغلۇڭدىن تەشۋىشلەنمە، — شەيبانىخان سۆھبەت تۈگىگىنىگە ئىشارەت قىلىپ غەزەل يېزىۋاتقان ۋاراقنى قولغا ئالدى.

ئايال ئالدىرىماي چېچىنى تۈرمەكلەپ كۈلاھىنى، تونىنى كىيىپ، بېلىگە كەمەرنى باغلاپ، قىلىچىنى تاقىدى، خالتا ۋە قۇتمىنى ئېلىپ خانغا تەزىم قىلغاندىن كېيىن ئارقىچىلاپ ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. شەيبانىخان قولدىكى ۋاراقنى قايتا شىرە ئۈستىگە قويدى — دە، جۇۋاننى كۆز قىرى بىلەن كۆزەتتى. ئايال ئىشىك ئالدىغا ئەمدىلا يەتكەندە، خان ئۇنىڭغا:

— فىتنە! توختا، بۇ ياققا كەل، مانا بۇنىمۇ ئېلىۋال، بەلكى كېرەك بولۇپ قالار، — دەپ ھەييارلارچە ھىجايىدى، — يولۇڭدىكى بەزى توسۇقلارنى ئېچىشقا بۇنىڭ ياردىمى بولۇپ قالار. مەنمۇ سەن بىلەن. فىتنە يۈگۈرۈپ كېلىپ خان ئۇزاتقان بىلەزۈكنى تەزىم قىلىپ ئالدى ۋە ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدى.

— بۇ خاسىيەتلىك بىلەزۈك. بۇنىڭ ئۈستىدىكى يىلاننىڭ ئىككى كۆزىدىكى لەئىل تاشلار ئۈستىدە ئىككى خىل زەھەر بار. بىرى دەرھال ... ئۆزۈڭ چۈشىنىسەن، ئىككىنچىسى ئاستا تەسىر قىلىدۇ. زۆرۈرىيەتكە قاراپ ئىشلىتەرسەن، ئېھتىيات قىل، — خان كېتىۋەر دېگەندەك يېنىدىكى ياستۇققا يانپاشلىدى.

فىتنە تەزىم قىلدى — دە، چېدىردىن چىقتى. **3**

ئەلىشىر نەۋائىي مېھمانلار ئولتۇرغان خانغا كىرگەندە مۇھەممەد ۋەلىبەگ، دەرۋىش ئەلى كىتابدار ۋە بابۇر مىرزىنىڭ يىڭىتى كۆچ ھەيدەربەگ ئۇنىڭ ئالدىدا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ئۇلار نۇرانە چىراي ۋە سالاپەتلىك شائىرغا قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بەردى. نەۋائىي بابۇر مىرزىنىڭ يىڭىتىگە قاراپ تەبەسسۇم بىلەن، مۇلايىم ھالدا مۇراجىئەت قىلدى:

— سەمەرقەنتكە بارغىنىڭىزدا مىرزىنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇرغايىسىز. پادىشاھ ئالىي ھەزرەت، مەۋلانە كامالىددىن ھۈسەيىن گازۇرگاھىدىن ئىبارەت ياخشى بىر زات باشلىق ئەلچىلەرنى سەمەرقەنتكە يولغا سېلىش ئۈچۈن ئاستىراپادىدىن چاپارمەن ئارقىلىق پەرمان ئەۋەتتى. تەييارلىق ئىشلىرىغا دىۋان تەرىپىدىن بۈگۈن كۆرسەتمە بېرىلۇر. ئېھتىمال يېقىن كۈنلەردە سەپەرگە چىقىدۇ.

كۆچ ھەيدەربەگ ئورنىدىن تۇرۇپ قۇللۇق قىلدى، كېيىن جايغا ئولتۇرۇپ: — تەشەككۈر ئەمىر ھەزرەتلىرى، ئەمما ... مىرزا چېرىك بىلەن ياردەم بېرىلىشىنى كۈتمەكتە. مىرزىغا ھازىر ئەندىجاندىن خەلىل مىرزا نۆۋكەرلىرى بىلەن يەنە ئەييوببەگچەك ۋە قەشقەر مەھمۇدلىرى ئۆز كىشىلىرى بىلەن ياردەمگە كەلدى. سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا ۋە بەدىئوززەمان مىرزا ياردەمگە قول سوزسىلا، شەيبانىخان ئۈستىگە يۈرۈش قىلىش نىيىتى بار ئوخشايدۇ.

— بىلىمەن، لېكىن پادىشاھ ئالىي ھەزرەت نېمىشقىدۇر چېرىك بىلەن ياردەم بېرىشكە ئالدىرىمايۋاتىدۇ. ئەلچىلەرنىڭ ھازىر سەمەرقەنتكە — بابۇر مىرزا ھۈزۇرىغا بېرىشىنىڭ ئۆزى شەيبانى كۆڭلىگە غۇلغۇلا سالغۇسىدۇر. بەلكى ئەلچىلەر ئەھۋالنى باھالاپ قوشۇن بىلەن ياردەم بېرىش خوراسان

مەنپەئەتتە ئىكەنلىكىگە ئىشەنچ ھاسىل قىلىش. ئەگەر شەيبانىخان سەمەرقەنتنى ئېلىپ ماۋەرائۇننەھرنى ئىگىلەپ بولغان ھامانلا قوشۇنلىرىنى ھىراتقا ئەۋەتىشتىن ئەنسىرەيمەن. بۇ ئەندىشەمنى پادىشاھ ئالىي ھەزرەتكە بىلدۈرگەندىم، ماڭا تەسەللى بېرىپ: «شەيبانىخان بۇنىڭغا جۈرئەت قىلالمايدۇ» دەپ يېزىپتۇ.

بىز خاننىڭ نەپسى ماۋەرائۇننەھر بىلەن تويماس، دەپ ئويلايمىز، ھەزرىتىم، — نەۋائىينىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى دەرۋىش ئەلى كىتابدار، — بىز زەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇر ھۇزۇرىدا بولغىنىمىزدا شۇنىڭغا ئىقرار بولدۇق. بەزى ئەسىر ئېلىنغان نۆۋكەرلەر بىلەن سۆھبەتلەشكەندىمۇ، شۇنداق تەسىرات قالدى.

— مىرزا ئىككىمۇ پىكىرلىرى شۇنداق، بۇنى سىز ھەزرەتكە يەتكۈزۈشۈمنى سورىغانىدى، — دېدى مۇھەممەد ۋەلىبەگ.

— پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ئاستىراپادىتىن قايتقىنىدىن كېيىن يەنە مەسلىھەت قىلۇرمىز، — نەۋائىي سەمەرقەنتتىن كەلگەن يىگىتكە تىكىلدى، ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدى: — دەرۋەقە، بابۇر مىرزاغا دۇئايى سالغىنىمىنى يەتكۈزەرسىز، ئەۋەتكەن رۇبائىلىرىنى ئوقۇپ، كۆڭلۈم شاد بولدى، خېلى تەسەللى تاپتىم. ئاقتاپ تەلئەت مۇمىن مىرزا قەتل قىلىنغاندىن كېيىن كۆڭلۈم كۆپ بۇزۇلغانىدى. خەيرىيات، تېمۇرى شاھزادىلاردىن زەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇردەك مۇناسىپ مەرت يىگىت چىقىپتۇ. سەمەرقەنت ۋە ھىيرى ئىتتىپاقى — خوراسان ۋە ماۋەرائۇننەھر ئاسايىشى ۋە پاراۋانلىقىدۇر. پىكىرىمنى مىرزاغا بىلدۈرەرسىز.

— ئىنشائاللا، — قۇللۇق قىلدى كۆچ ھەيدەربەگ. يەنە بۇنىمۇ بابۇر مىرزاغا يەتكۈزەرسىز، يېڭىدىن پۈتۈلگەن «مۇھاكەمەتۇل لۇغەتەيىن»، —

نەۋائىي كىتابىنى كۆچ ھەيدەربەگكە ئۇزاتتى. كۆچ ھەيدەربەگ ئىككى قوللاپ كىتابىنى ئېلىپ، ئۈچ مەرتە سۆيدى ۋە پېشانىسىگە تەگكۈزگەندىن كېيىن: «بۇ كىتابنىڭ بېشى ئاسمانغا يەتكۈسىدۇر. ھەزرەت، ئەمدى ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، — دېدى.

— رۇخسەت بېرىمەن. پەقەت بىر ئاز مۇھلەت ئۆتسۇن، ئاندىن ئېھتىياتكارلىق بىلەن يولغا چىقىڭ.

— شەيبانى ئايغاقچىلىرى ھىراتتىمۇ كۆپ، ئېھتىيات قىلغان تۈزۈك، — نەۋائىينىڭ پىكىرىنى قۇۋۋەتلىدى مۇھەممەد ۋەلىبەگ.

4

زەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇرنىڭ سەمەرقەنتنى ئىككىنچى قېتىم قولغا ئالغىنىغا ئىككى ئايدىن ئاشتى، شەيبانىخان بۇخارا تەرەپكە كەتتى، ئۇ بۇ يەردە تۇرۇپ كۈچ توپلىماقتا ئىدى. تۈركىستان تەرەپتىن ئۇنىڭغا ياردەم كەلگەنمىش. بابۇر مىرزا ھىراتقا ئەلىشىر نەۋائىي ھۇزۇرىغا ئىشەنچلىك يىگىتى — كۆچ ھەيدەرنى بەلخكە، يەئنى بەدىئۇز زەمان مىرزا ھۇزۇرىغا قارا بارلاشنى ئەۋەتتى، ئۇلار تېز ئارىدا قايتسا كېرەك. ئەگەر ھۈسەيىن بايقارا ۋە ئۇنىڭ ئوغلى بەدىئۇز زەمان مىرزا ياردەمگە

نۆۋكەرلىرىنى ئەۋەتسە شەيبانخاننى يېڭىش مۇمكىن بولاتتى. ھۈسەيىن بايقارا ئاستىراپاد ھاكىمى — ئوغلى مۇھەممەد ھۈسەيىن مىرزىنىڭ ئىسياننى باستۇرۇشقا كۆپ ھەرىكەت قىلدى. ئاتا — بالا سۈلھى تۈزۈش ئىشى دېگەن خەۋەر كەلدى: دەرھەقىقەت شۇنداق بولسا، بەلكى ھىراتتىن ياردەم كېلىپ قالار.

سەمەرقەنت پەتمە ئېتىلىگەندىن كېيىن ئازغىنا ۋاقىت ئۆتۈپ شاۋدار، سوغدى، ميانقال قورغانلىرى ۋە تۈمەنلىرى بابۇر مىرزىغا تەۋە بولدى. غۇزار ۋە قەرىشى شەيبانخان ئىختىيارىدىن چىقتى. بابۇر مىرزىنىڭ قوشۇنى ياردەمگە كەلگەن ۋە سەمەرقەنت پىدائىيلىرى ئۈچ مىڭ ئاتلىقتىن ئاشتى. بابۇر مىرزا ھازىرقى ئەھۋالدىن خېلىلا مەمنۇن ئىدى. قەلئە تاملىرىنىڭ بۇزۇلغان جايلىرى ئوڭشالدى. كېچە — كۈندۈز ساقچىلار ھەممە دەۋازىلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇردى. شەھەر ئاھالىسى بىر ئاز ۋەھىمگە چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئاسايىشلىق ھۆكۈم سۈرۈپ كەلدى. ھۈنەرۋەنلەر، سودىگەرلەر، شەھەر، قىشلاق ئاھالىسى ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل ئىدى.

بابۇر مىرزا يېنىغا قاسىمبەگنى ئېلىپ رەستىدىن ئايلانغىلى چىقتى. بازار ئاۋام روھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈردى، ئۆزى ئادەملەر بىلەن ئۇچراشقا ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىراق چۈشىنىدۇ، بۇنىڭدىن سىرت، سەمەرقەنت بازىرىدا كىتابلار كۆپ، ئۇلاردىن سېتىۋېلىش كېرەك. بابۇر مىرزا رەستىلەرنى ئايلىنىپ، بازارنىڭ ناچار ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى، ئىلگىرىكى تۆكمە ھالەتنىڭ يوقلۇقىنى، نەرخنىڭ ئۆسۈپ كەتكەنلىكىنى سەزدى — دە، كۆڭلى بۇزۇلدى، تېزىرەك شەيبانخانغا قارشى كۈچ توپلاپ ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئىقرار بولدى ۋە قاسىمبەگكە بۈگۈن پېشىن نامازدىن كېيىن قوشۇن كۆرىكىنى بىللە ئۆتكۈزۈشكە تەييارلىق قىلىشنى بۇيرۇدى.

ئۇلار ئايلىنىپ كىتابدارلار ئالدىغا كەلدى، رەستىدە كىتابپۇرۇشلار ھەقىقەتەن كۆپ ئىدى. مانا ئىمام ئەل — غەززالى ۋە مۇئەللىمى سانى فارابىنىڭ بىرنەچچە ئەسەرلىرى، ئىبن سىناننىڭ «قانۇن» ۋە «ئەش — شىپا»سى، خاجە ئەھرار ۋە خاجە ئەبۇلئەيس رسالىلىرى، سەئىدى، ھافىز، سەنايى كەمال خوجەندى، لۇتقى، جامى، نەۋائى دىۋانلىرى ۋە كۈللىياتلىرى. بابۇر مىرزا ئۆزىگە لايىق كىتابنى تاللىدى — دە، سودىلاشمايلا ھەققىنى تۆلەپ، نۆۋكەرگە ئات ئۈستىگە ئارتىلغان خۇرجۇنغا سېلىشنى بۇيرۇدى. شەھەردە ئەھۋال ئېغىر بولۇشىغا قارىماي كىتابلار قىممەت ئىدى. دېمەك، كىتاب سېتىۋېلىش، ئىلىمگە قىزىقىش ھازىرمۇ كۈچلۈك ئىدى. بۇنىڭدىن بابۇر مىرزىنىڭ كۆڭلى يورۇدى. ئۇ قاسىمبەگ بىلەن ئاتلىرىغا مىنىپ ساراياغا كەتتى.

بابۇر مىرزا ساراياغا قايتىپ كېلىپلا، سېتىۋالغان كىتابلىرىنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. سەئىد قاسىم ئىشىكىغا كىتابلارنى ئېلىپ كېلىش بىلەنلا، بابۇر مىرزا ئۇنى بىر — بىرلەپ قايتا كۆرۈپ چىقتى — دە، خاجە ئەھرارنىڭ كىتابىنى ئايرىپ ئېلىپ، ئېھتىرام بىلەن قولىغا ئېلىپ سۆيىدى، كۆزىگە سۈرتتى ۋە ئاۋايلاپ ۋارقىلىدى، سەمەرقەنتنى ئېلىش ھارپىسىدا كۆرگەن چۈشنىنى ئەسلىدى. چۈشىدە خاجە ئوبەيدۇللاھ كەلگەنمىش. بابۇر مىرزا ھەزرەت ئۇنىڭ ئالدىغا چىققانمىش. ھەزرەت ئولتۇرغاندا ئاددىيلا داستىخان سېلىنغانمىش. ھەزرەت نېمە دەيدىكىن دەپ تۇرسا، بابۇر مىرزىغا قاراپ ئىشارەت قىلغانمىش. بابۇر مىرزا: «بۇ ئىش مەندىن ئەمەس، داستىخان سالغۇچى سەۋەنلىك قىپتۇ» دېگەنمىش. ھەزرەت ئۆزىنى قوبۇل قىلغانمىش ۋە ئۆيىدىن چىققانمىش، بابۇر مىرزا ئۆزىتىپ

چىققانمىش. ھويلىدا ھەزرەت خاجە ئۈبەيدۇللاھ بابۇر مىرزىنى قولىدىن تۈتۈپ كۆتۈرگەنمىش، مىرزىنىڭ بىر ئايىغى يەردىن كۆتۈرۈلگەنمىش. تۈرك تىلىدا: «شەيخ مەسلىھەت بەردى» دېگەنمىش. بۇ چۈشنى كۆرۈپ بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ سەمەرقەنت ئېلىندى. بابۇر مىرزا خىيال قاينىمىدا ھاياجاندىن كۆزىنى يۈمدى، بىر تامچە ياش كۆڭۈل بۇلىقىدىن ئېتىلىپ چىقىپ پاكىز چىرايى، مەردانە يۈزىگە يۇمىلاپ چۈشتى، بابۇر مىرزا كەچ كۈزدە بار - يوقى ئىككى يۈز قىرىق يىگىت بىلەن سەمەرقەنت يېنىدىكى ئەسفىدەك قورغاندا تۇرغانىدى. بىر كۈنى ئەڭ يېقىنلىرى دوست ناسىر، نويان كوكۇلتاش، خانقولى كەرىمداد، شەيخ دەرۋىش خۇسرەۋ كوكۇلتاش مىرىم ناسىرلەر سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. بابۇر مىرزا ئۇلاردىن مۇستەھكەم قەلئەسى بولغان سەمەرقەنتنى قاچان ئېلىش مۇمكىنلىكىنى سورىغاندا بەزىلەر: بىر ئاي، بەزىلەر: ئالتە - يەتتە ئاي، يازدا، دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. نويان كوكۇلتاش ئون تۆت كۈن دېگەنىدى، ئون تۆت كۈندە شەھەر ئېلىندى. بۇ ئىش ئەسلىدە نويان كوكۇلتاشقا ئايان بولغانىكەن!

سەمەرقەنت قەلئەسى تەئرىپى ئالەمگە يېيىلغان، بوۋىسى ئەمىر تۆمۈرنىڭ ئۆزى باش بولۇپ قۇرغان، شائىرلار: كۈنگۈرەئى دەندان شۇدە بەر شەھىرىدە، تاكى بىھايەد سەرى قەسىرى بەلەند. سۈرخ شۇد ئەز شەرمىكى، شۇد خاك بۇس، كۈنگۈرەئى ئەرش چۈ تاجى خۇرۇس.

دەپ تەرىپلەپ شېئىر يازغان قەلئەنى شەيبانىخان شەھەر ھاكىمى قىلىپ قالدۇرغان جانۇەفا مىرزا بەش - ئالتە يۈز نۆۋكىرى بىلەن مۇداپىئەدە بولغانىدا، ئېلىش مۈشكۈل ئىش بولغانىدى. ئاللا ئىنايىتى بىلەن ئېلىندى ...

بابۇر مىرزا تەلىپىنى سىناپ تەۋەككۈلگە كىتابىنى ئاچقاندى، «ۋالدىيئە» سەھىپىسى چىقتى. بابۇر مىرزا بۇنى ياخشى ئالامەت دەپ بىلدى. «قېنى ئەمدى بۇ ئۇلۇغ ئەسەرنى تۈركچىگە ئۆرۈسەم» دەپ خىيالدىن ئۆتكۈزدى ئۇ. زىسالە مۇتالىئەسىگە بېرىلىپ كەتكەن بابۇر مىرزىنى پېشىن نامىزىغا چاقىرىپ ئېيتىلغان ئەزان ئاۋازى سەگەكلەشتۈردى، ئۇ كىتابىنى ياستۇق ئاستىغا قويدى - دە، نامازغا تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى.

پېشىن نامىزىدىن كېيىن بابۇر مىرزا قاسىمبەگ بىلەن رىگىستان يېنىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان قوشۇن كۆرىكىگە باردى. قەلئەدىكى ئۈچ مىڭغا يېقىن ئاتلىقلار ۋە يەنە شۈنچىلىك پىيادە ئەسكەرلەر مەيدانغا توپلانغانىدى. يىراقتىن بابۇر مىرزا ۋە قاسىمبەگنى كۆرۈپ ئۇلار سەپكە تىزىلىشقا باشلىدى. ناغىرلار چېلىندى، تۇغدارلار، بايراقدارلار سەپ ئالدىغا چىقىپ تۇرۇشتى. بابۇر مىرزىنىڭ تاللانغان، ئۇرۇش كۆرگەن، جەسۇر ئاتلىق يىگىتلىرى ئايرىم سەپ تۈزۈشكەندى. ئۇلار ئىخچام كېيىنگەن، قوراللىرى جايىدا، ھەرقاچان جەڭگە كىرىشكە تەييار يىگىتلەر ئىدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرى بەش - ئون نۆۋكەرگە تەڭ كېلەلەيتتى. پەھلەۋىيە رەھبەرلىرى قەلئەنى ئېلىشقا تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى. ئايرىم سەپلەردە بەزى نۆۋكەرلەر كەمەرلىرىنى ئالدىراش باغلىشاتتى، قېلىپچىلىرىنى تۈزەشتۈرەتتى.

بابۇر مىرزا ئۇچقۇر ئېتى ئۈستىدە سەپلەرنى ئايلىنىپ چىقتى - دە، مۇھەممەد مەزىد، خاجە ھۈسەين ۋە قەنىبەر ئەلى سەللاخنى مەيدان ئوتتۇرىسىغا چاقىردى. ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى كىيىم ۋە قوراللىرىنى تۈزىتىۋاتقان نۆۋكەرلەرنى كۆرسىتىپ تەنبە بەردى: *بۇ نۆۋكەرلەر ئۇچقۇر ئېتىنى تۈزۈۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ قولىدا قورال بار، ئۇلارنىڭ قولىدا قورال بار، ئۇلارنىڭ قولىدا قورال بار.*

— نۆۋكەر دائىم تەق تۇرمىقى كېرەك. ئەگەر ھازىر دۈشمەن ھۇجۇم قىلىپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ بۇ نۆۋكەر كەمىرنى باغلىغۇچە كۆكسىگە ئوق سانجىلىدۇ. رىۋايەت قىلىدۇلاركى، قوشۇنى سەپ تۈزگەندە ئىسكەندەرنىڭ بىر سىپاھى كىچىك نەيزىسىنىڭ تاسمىسىنى توغرىلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنى ھەيدىۋېتىپ: «قورال ئىشلىتىش كېرەك بولغان پەيتتە ئۇنى توغرىلاۋاتقان جەڭچى جەڭگە يارىماس» دېگەنكەن، — بابۇر مىرزا ئۆزىدىن ھەتتا 25 - 30 ياش چوڭ بولغان مەسلەكداشلىرىغا تەنبە بېرىۋاتقاندا، ئۆزىنى ئوڭايسىزلانغاندەك ھېس قىلىسىمۇ، لېكىن بىلىندۈرمەي سۆزىنى داۋام ئەتتى، — ئۇلۇغ بوۋىمىز ئەمىر تۆمۈربەگ نۆۋكەرلەرنىڭ ھەر ۋاقىت تەق تۇرۇشىغا، قورال - ئەسلىھەلىرىنىڭ تولۇقلىقىغا، ھەربىي مەشىقلەرگە زور ئەھمىيەت بەرگەن. بىزمۇ بۇنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى.

— مىرزا! — خاجە ھۈسەين ئويناقلاپ تۇرغان ئۇچقۇر ئېتىنى تىنچلاندۇرماقچى بولۇپ بابۇر مىرزاغا مۇراجىئەت قىلدى، — خاس يىگىتلىرىڭىز باشقا نۆۋكەرلەرنى ئون كىشىدىن - ئون كىشىدىن مەشىق قىلدۇرسا، ئۇلار ئات ئۈستىدە قىلىچ بىلەن چېپىشنى، دۈشمەننى قوغلىغاندا ۋە قاچقاندا ئاتتا چېپىپ كېتىۋېتىپ كاماندىن مولچالغا ئوق ئېتىش ۋە پىيادە نەيزە بىلەن ئۇرۇشۇش ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىۋالسا.

— دۇرۇس، خاجە، قاسىمبەگ بۇ ئىشنى مەسلىھەت بويىچە بېجىرىدۇ.

— شەيبانىخان كۈچ توپلاپ ھۇجۇمغا ئۆتۈشى مۇمكىن. مۇھەممەد مەزىد مۇگەپكە قوشۇلدى.

— قەلئەدىكى بۇغداي، گۈرۈچكە ئوخشاش دان ھەمدە ئات - ئۇلاغ يەم زاپىسىنى ئېنىقلاپ قويۇش كېرەك.

— ھازىرچە شەيبانىخان شەھەرنى قامال قىلىش ئېھتىمالىدىن يىراقتۇر. لېكىن، ياخشى ئەسلىتىشىڭىز، بۇ زۆرۈر مەسلىھەت بىلەن ئەتە سۆھبەتتە تەپسىلىي مۇھاكىمە قىلماق لازىم. قوشۇننىڭ مائاشى ۋاقتىدا بېرىلسۇن. ھەر كىم تەيىنلەنگەن ئورنىدا بولسۇن. بىز ھازىر مۇھەممەد تارخان، سەيد قاسىم ئىشىككاغا ۋە مىرشاھ قاۋچىنلار شەيخۇل ئىسلام ھەزرەتلىرىنىڭ زىيارىتىگە بارىمىز. زۆرۈر بولسا، شۇ دەرگاھتىن تاپارسىز.

5

«فىتنە» شەيبانىخان بەرگەن لەقەم بولۇپ، بۇ جۇۋاننىڭ ئەسلىي ئىسمى نازۇك ئايىم ئىدى، ئۇ ئەندەلۇسىيەدە تۇغۇلۇپ، بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى سەمەرقەنتكە كۆچۈپ كەلگەنىدى. شەيبانىخان نازۇك ئايىمنىڭ پەۋقۇلئاددە گۈزەللىكى ۋە دانا ئايال بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا فىتنە نامىنى قويغانىدى. نازۇك ئايىمنىڭ ئېرى شەيبانىخاننىڭ باھادىرلىرىدىن بىرى بولۇپ، بابۇر مىرزا ۋە شەيبانىخان ئوتتۇرىسىدىكى ئەندىجان ئۈچۈن بولغان كىچىك توقۇنۇشتا ئۆلتۈرۈلگەنىدى. شۇنىڭدىن

بۇيان ئايىمنىڭ بابۇر مىرزىغا ئاداۋىتى بار ئىدى. بۇنى شەيبانىخان ياخشى بىلگىنى ئۈچۈن بابۇر مىرزىغا زەخمەت يەتكۈزىدىغان ئىشلاردىن بەزىسىنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى. بۇ ئايالنىڭ ھۆسىنى - لاتاپىتىگە ئۆزى مەپتۇن بولسىمۇ، سىياسىي فىتىنلەردە پايدىلانغىنى ئۈچۈن ھەرمىگە كىرگۈزمىگەندى. نازۇك ئايىم نىسبەتەن ئازات ۋە ئەركە، شەيبانىخاننىڭ بابۇر مىرزىغا قارشى كۆرىشىدە پىدائىي، نىشانغا خاتاسىز تېگىدىغان قورالى ئىدى. شەيبانىخان بابۇر مىرزىنىڭ سۆيۈملۈك ئايىسى، شۇ دەۋردە ماۋەرائۇننەھردە ئەڭ گۈزەل، پەزىلەت ساھىبى، ئەقىللىق قىز بولغان خانزادە بېگىمگە ئاشىق ئىدى، كېيىن سەمەرقەنت قامىلىدا بابۇر مىرزىغا قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ، سۈلھى تۈزۈشكە مەجبۇر بولغاندا، سۈلھىنىڭ يېزىلمىغان شەرتلىرىدىن بىرى - خانزادە بېگىمنى خانغا بېرىش كېرەكلىكىنى خانغا ئۇقتۇرۇپ، بابۇر مىرزىنىڭ يۈرىكى ئېزىلىشىگە سەۋەبچى بولغان شۇ فىتىنە - نازۇك ئايىم ئىدى.

فىتىنە ھىراتقا سوغ چۈشكەندە، ئەلىشىر نەۋائىي ۋاپاتىنىڭ يەتتىنچى كۈنى يېتىپ كەلدى. ھىرات سەلتەنەت تۈۋرۈكى، مەملىكەت تايانچى، دىنۇ دۆلەت ئەربابلىرىنىڭ بىرى، مەملىكەت ۋە مىللەت ساھىبلىرىنىڭ پېشىۋاسى، خەيرلىك بىنالارنىڭ قۇرغۇچىسى، خاقانى دۆلەتنىڭ مەدەتكارى، سۇلتان ھەزرەتلىرىنىڭ يېقىنى نىزامىدىن مىر ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ۋاپات بولۇشى بىلەن بوشاپ قالغان، مۇڭ، ئەلەم، ئۆكۈنۈش قۇچىقىدا ئىدى.

ئەدەبىي پائالىيەتلەردە، كاسپىلار ۋە ھۈنەرۋەنلەر، زەرگەرلەر ۋە دۇكاندارلار، مۇدەررىسلەر ۋە تالىپلار، ئۆلىما ۋە دەرۋىشلەر، ئەلىشىر نەۋائىي ۋاپاتىغا يېزىلغان روھىي ئازاب مەرسىيەلىرى، تارىخلارنى ئوقۇپ، دىللارنى لەرزىگە سالغۇچى دەردلىك كۈيلەرنى چېلىپ، كۆزلەردىن قانلىق ياش ئاققۇزغۇچى نالە قوشاقلارنى كۈيلەپ، ئۇ ئۇلۇغ ئىنساننىڭ ئالىي پەزىلەتلىرىنى ئەسلەيتتى. شۇ كۈنى ھۈسەيىن بايقارا ۋە خەدىچە بېگىم بىر ھەپتە داۋام ئەتكەن تەزىيەلەردىن كېيىن ھەۋزى ماھىياندا مەرىكە ئېشى بېرىپ، ماتەم كىيىملىرىنى ئالماشتۇردى، شائىرنىڭ قېرىنداشلىرى ۋە يېقىنلىرىغا، مۇسبەت ئەھلىنىڭ كۆپچىلىكىگە سوۋغا بەردى. مەۋلانا كامالىدىن ھۈسەيىن گازۇرگاھى باشلىق ئەلچىلەر ئىلگىرى دىۋاننىڭ بىپەرۋالىق بىلەن ئارقىسىغا سۆرەش ئۈچۈن يوللار بېكىتىلگەن، دېگەن باھانىلەر بىلەن، كېيىن بولسا ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن ھازىرغىچە ھىراتتا ئىدى. ھىرات سارىيى بۇ ئېغىر يوقىتىش، ئىچكى فىتىنلەر ۋە نىزالاردىن بوشىماي، بابۇر مىرزىنى ئۈنۈتقاندەك قىلاتتى، فىتىنە ھىراتقا كەلگەن كۈنلا سەمەرقەنتكە كارۋان ماڭمىغىنىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلدى. بۇ ئىش ئۇنىڭغا ئاسان ئىدى. چۈنكى، شەيبانىخان ھىراتتا كىم بىلەن ئۇچرىشىش زۆرۈرلۈكىنى، كىم ئۇنىڭ خەدىچە بېگىم «زىيارىتىگە» كىرىشىگە ياردەم بېرىشىنى چۈشەندۈرگەندى.

ھىراتتا فىتىنە چۈشكەن ئۆيىنىڭ ئىگىسى ئوتتۇرا ياشلاردىكى ئەر - خوتۇن بولۇپ، يالغۇز ئوغلى مەشھەدكە كېتىپ قالغان ۋە دەرۋىشلەر بىلەن يۇرت كېزىپ يۈرەتتى. ئۇلار ھىراتتىكى ھەممە ئىشلاردىن خەۋەردار ئىدى. پادىشاھ تەزىيەدار بولغانلىقى سەۋەبلىك دۆلەت ئىشلىرىنى گويا ئۈنۈتقاندەك ئىدى. ھۈسەيىن بايقارا ئەڭ يېقىن دوستى، يۆلەنگەن تېغى ئەلىشىر نەۋائىيدىن ئەبەدىي جۇدا بولۇپ، خۇدىنى يوقىتىپ گاراڭ بولۇپ يۈردى. مەرھۇمنىڭ يەتتىنچى كۈنى ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى ۋەزىر خاجە ئەفەزەلنى چاقىرىتتۇرۇپ، دۆلەت ئىشلىرىنى سۈرۈشتۈردى. ئەلچىلەرنىڭ سەمەرقەنتكە ھازىرغىچە كەتمىگەنلىكىنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولدى ۋە تېزلىك بىلەن كارۋاننى ھازىرلاشنى بۇيرۇدى. ۋەزىر خاجە

ئەفزەل باشچىلىقىدا ئەلچىلەرنى ئەۋەتىشكە تەييارلىق كۆرۈشكە باشلىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئەلچىلەر ئۆزلىرىنى
 ڧىتىنە تۇرۇۋاتقان ئۆي ئىگىسى كوزىچى مۇھىددىن ئالدىراپ كېلىپ خوتۇنغا مېھمان ئايالنى
 كۆرۈشى كېرەكلىكىنى ئېيتتى. ڧىتىنە تۇرۇۋاتقان خانىگە ئۆي ئىگىسى ئايال كىردى - دە، بوسۇغىدا
 تۇرۇپ: خانىم، ئېرىمنىڭ سىزگە زۆرۈر گېپى بار ئىكەن، قوبۇل قىلىشىڭىز، - دېدى. ڧىتىنە
 - مەرھەمەت كىرسۇن، - قولىدىكى كىتابنى يېنىغا قويدى ڧىتىنە ۋە رومىلىنى بېشىغا
 ئارتىپ، يۈزىنى ياپتى. ڧىتىنە ئۆزىنىڭ مۇھىددىن ئالدىراپ كېلىشىنى كۆرۈپ، رومىلىنى
 ئۆي ئىگىسى ئايال كۆز قىرى بىلەن نازۇك ئايىم - ڧىتىنە ئوقۇۋاتقان كىتابقا قارىدى. بۇ
 نەۋائىينىڭ دىۋانى ئىدى. ئايال تەئەججۇپ بىلەن نازۇك ئايىمغا بىر تىكىلدى - دە، ئىشىكىنى ئېچىپ
 ئېرىنى چاقىردى:
 - كىرىڭ، خانىم سىزنى كۈتمەكتە، - ئېرى ئۆيگە كىردى ۋە كەتمەكچى بولۇۋىدى، ڧىتىنە ئۇنى
 توختاتتى. خانىم: - سىزنىڭ ئۆزىڭىزنىڭ ئۆيىڭىزگە كىرىشىڭىز كېرەك، - دېدى. ڧىتىنە
 - ياق، شۇ يەردە بولۇڭ، سىزدىن يوشۇرۇن سۆزىمىز يوق، خالىي قالساق، مۇسۇلمانچىلىقىمۇ
 زىتتۇر... ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، - ئورنىدىن تۇردى ڧىتىنە. خانىم: - سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە كىرىشىڭىز كېرەك، - دېدى.
 - ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام، - مۇھىددىن كوزىچى بىر چەتكە ئولتۇردى، - خانىم، مۇھىم يېڭى
 خەۋەر باردۇر. خانىم: - مۇھىم بولسا تېزرەك ئېيتىڭ! خانىم: - مۇھىم بولسا تېزرەك ئېيتىڭ!
 - بۈگۈن پادىشاھ ئالىي پەرمان بېرىپ، سەمەرقەنتكە تېزدىن ئەلچى ئەۋەتىشنى ئېيتىپتۇ، شۇ
 چاغقىچە ماڭمىغانلىقىدىن دەرغەزەپ بولۇپتۇ. خانىم: - پادىشاھ ئالىي پەرمان بېرىپ، سەمەرقەنتكە تېزدىن ئەلچى ئەۋەتىشنى ئېيتىپتۇ، شۇ
 - دەرغەزەپ بولغىنى ئورۇنلۇق، پادىشاھ سەمەرقەنتكە ئەلچى ئەۋەتىشكە ئەلشىرىبەگ مەسلىھىتى
 بىلەن قارار قىلغانىدى. ئەلچى ئەۋەتىلمىسە، دوستقا خىيانەت قىلغانغا ئوخشاپ قالىدۇ. خانىم: - پادىشاھ ئالىي پەرمان بېرىپ، سەمەرقەنتكە تېزدىن ئەلچى ئەۋەتىشنى ئېيتىپتۇ، شۇ
 - ئۇ ھالدا ئالىي ھەزرەت خانىنىڭ تاپشۇرۇقى قانداق بولار؟ - كوزىچى مۇھىددىننىڭ كۆزلىرى
 چاقناپ كەتتى. خانىم: - قانداق تاپشۇرۇق؟ - سورىدى ڧىتىنە ئېھتىيات بىلەن. خانىم: - پادىشاھ ئالىي پەرمان بېرىپ، سەمەرقەنتكە تېزدىن ئەلچى ئەۋەتىشنى ئېيتىپتۇ، شۇ
 - خانىم، بىز ئالىي ھەزرەت شەيبانىخاننىڭ سىزدەك ئىشەنچلىك ئادەملىرىمىز. بىز ئالىي
 پەرمان ئالغانىمىز. سىزگە ياردەم بېرىش بىزنىڭ ۋەزىپىمىزدۇر. لېكىن، ئىش مۇشكۈللىشىپ قالدى.
 - گېپىڭىز توغرا، سارايدا سىزگە خەيرخاھ مەنسەپدار بارمۇ؟ خانىم: - بىر ئادەم بار، ئۇ ئادەم
 - بار، خانىم، ئەمىر - ... كوزىچى بىر پەس «ئېيتايىمۇ، ئېيتايىمۇ» دەپ ئويلاندى - دە: -
 ئەمىر مۇزەپپەر، - دەپ جاۋاب بەردى. خانىم: - ئەمىر مۇزەپپەر، ئۇ ئادەم ئىشەنچلىك ئادەم.
 - بولمىسا، - كوزىچىنىڭ سۆزىنى بۆلدى ڧىتىنە، - بۈگۈن شۇ ئەمىر بىلەن ئۇچرىشىڭ. ئۇل
 ئەمىر خەدىچە بېگىمنىڭ يېقىن كېنىزەكلىرىدىن بىرىگە: «سەمەرقەنتتىن ئالىي مەرتىۋىلىك بىر
 خانىم كەپتۇ، ئۇ خانىم مەلىكىگە ئەمىر ئەلشىرىننىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن تەزىيە بىلدۈرمەكچى
 ئىكەن، قاچان قوبۇل قىلىدىكىن»، دەپ ئېيتسۇن، كېنىزەك ئىسمىنى سورىسا، «ئىسمىنى پىنھان
 ساقلاپ ئېيتىمىدى، ئۆزىنى پەقەت مەلىكىگە تونۇشتۇرماقچى» دېسۇن. خانىم: - ئەمىر مۇزەپپەر، ئۇ ئادەم
 - خوپ، بولىدۇ خانىم، لېكىن

— چۈشەندىم، — فىتىنە ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆي بۇلۇڭىدا تۇرغان كىچىككىنە ساندۇقچە ئالدىغا بېرىپ قاپقانى ئاچتى. — دە، بىرنەرسە ئېلىپ قايتىپ جايغا ئولتۇرغاچ، مۇھىددىننىڭ ئۇزاتتى، — ئەمىرگە سوۋغا بېرىش ئۈچۈن زۆرۈر ئالتۇننى ئېلىش، ئىش ئاسانلىشىدۇ. مانا بۇنى، — ئۇ چەپ قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىدىكى ئۈزۈكنى ئالدى، — كېيىنكە كەپ بېرىش. —
 كوزىچى مۇھىددىن ئالتۇن تەڭگىلەردىن يېرىمىنى ئالدى. — دە، فىتىنە يېنىك بولۇپ قالغان خالتىنى ئۇزاتتى. فىتىنە خالتىنى ئېلىپ يېنىدىكى ياستۇق تېگىگە قويدى. —
 — ئەمىر بىلەن ئۇچراشقىنىڭىزدىن كېيىن ماڭا خەۋەر بېرىڭ، كېچىسىمۇ، كۈندۈزمۇ، مەن ساقمۇ، بىتاپمۇ، مەن ئويغاقمۇ، ئويغۇدۇمۇ، دەرھال ھۇزۇرۇمغا كېلىڭ، ھەرگىز كېيىنكى سۈرمەڭ، مەلىكە ئۈچۈن گورجىستاندىن گۈل كەلتۈرۈلگەن، ئۇنى ئەمىر كۆرسەتكەن كېيىنكە كەپ بېرىش كېرەك. خۇدا يار بولسۇن، — فىتىنە ئوقۇۋاتقان كىتابىنى قولغا ئالدى. —
 ئەر — خوتۇن ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىغا چىقىشتى. فىتىنە كىتابىنى قايتا جايغا قويۇپ دەھلىزدىكى ئوچاق ئالدىغا باردى ۋە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. — دە، يالقۇنى پەسىيىپ قالغان ئوتقا ئوتۇن تاشلىدى، مۇزلىغان نازۇك، ئاپپاق قوللىرىنى ئوتقا قاقلىدى. ئۇ خەدىچە بېگىم بىلەن ئۇچرىشىشنى ئويلايتتى. مەلىكە ئۇنى قاچان قوبۇل قىلىدۇ؟ قوبۇل قىلارمۇ؟

6

كۆچ ھەيدەربەگ سەمەرقەنتكە كېلىش بىلەن دەرھال خاجە كالانى ئىزدەپ تاپتى. يىگىت يىرتىلىپ كەتكەن يالاڭ كىيىمدە، كۆزىنىڭ ئەتراپى ئىششىغان، كۆكەرگەن، ئۆزى ئاجايىپ بىر ئەھۋالدا بولغىنىدىن خاجە كالان ئۇنى دەررۇ تونۇيالماي قالدى، كېيىن تونۇپ قۇچاقلاپ كۆرۈشتى، ئەھۋالىنى سورىدى.

— نېمە بولدى، ھەيدەربەگ؟ ئەھۋالىڭ يامان كۆرۈنىدۇ!

— تەقسىرىم، ئاۋۋال بابۇر مىرزىغا يىگىت ئەۋەتىپ مېنىڭ كەلگەنلىكىم خەۋىرىنى يەتكۈزسىڭىز! كېيىن يۇيۇنۇپ باشقا كىيىم كىيىۋالاي، مىرزا بىلەن بۇنداق ئۇچراشسام ئۇيات بولار؟ — ئەلۋەتتە، تېز ھامامغا كىرىپ يۇيۇنۇۋېلىڭ. كىيىم بېرىشنى بۇيراي، ئۆزۈم بېرىپ بابۇر مىرزىغا خەۋەر قىلاي، ئول زات ھازىر شەيخۇلئىسلام زىيارىتىدەدۇر. شەيبانى يىگىتلىرىدىن ئاجايىپ بىر ئاتنى ئولجا ئالغانىدىم، ئوقتەك ئۇچىدۇ. تېز قايتىپ كېلىمەن، — خاجە كالان مۇلازىمغا كۆچ ھەيدەرگە ياردەم بېرىش، كىيىم بېرىش ۋە ئۇنىڭغا تائام تەييارلاپ قويۇشنى بۇيرۇدى. — دە، ئۆزى ئاتخانا تەرەپكە ئالدىرىدى، ئۇ ھىراتتىن مۇھىم خەۋەر كەلگىنىنى بىلەتتى.

بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى، خاجە كالان تۇرغان ئۆيگە بابۇر مىرزا، قاسىمبەگ، سەيىد قاسىمبەگ ئىشىكىغا ۋە خاجە كالانىڭ ئۆزى يېتىپ كەلدى. بابۇر مىرزا تاقەتسىزلىنىپ، كۆچ ھەيدەر بىلەن سارايدا ئەمەس، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدە ئۇچرىشىشنى قارار قىلغانىدى. ئۇ ھىراتتىن كېلىدىغان خەۋەرنى شۇنداق زارىقىپ كۈتەتتى.

يېڭىلا بابۇر مىرزا شەيخۇلئىسلام ئەبۇلمەكارىم ھەزرەتتىن ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ۋاپات ئەتكىنى ھەققىدىكى مۇدەھىش خەۋەرنى ئاڭلىدى. شەيخۇلئىسلام ئۆيىدىكى سۆھبەت پەقەت ئەلىشىربەگ

توغرىسىدا، ئۇنىڭ ئالەمشۇمۇل ئىشلىرى، غەزەلىياتى، قەسىدىلىرى ۋە مەسنەۋىيلىرى، بۈيۈك «خەمىسە»سى خۇسۇسىدا بولدى. شەيخۇلئىسلام قۇرئان - تىلاۋەت قىلىپ، ئەلىشىر بەگنىڭ روھىغا بېغىشلىدى. دوستلار خامۇش، مۇسبەتلىك ئىدى. بىر يېرىم سائەت ئىچىدە، يەنى بۇ ھېكايىنىڭ مۇھىم قىسمىدا پاكىز ئورۇن سېلىنغان خانىگە كىرىپ ئەمدىلا ئولتۇرغانىدى، سالام بېرىپ كۆچ ھەيدەر كەلدى. بابۇر مىرزا ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ماتەمدە ئولتۇرغانلىرىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى، ھەرھالدا ئۇ خوشخەۋەر بىلەن كەلگەن تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇلار بۇنچىۋالا خاپا؟ پاتىمە ئوقۇلدى. بىر يېرىم سائەت ئىچىدە، بىر سائەت ئۇزاقتىن بۇيان كۈتمەكتىمىز، ئۇزاق تۇرۇپ قالدىڭىز ھەيدەربەگ، — بابۇر مىرزا ئۆزىدىن بىر — ئىككى ياش چوڭ كۆچ ھەيدەرگە سىنچىلاپ تىكىلدى. ھەيدەربەگ، ھەيدەربەگ، ھەيدەربەگ، — مىرزا، — ئەدەپ بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى خاجە كالان، — مېنىڭچە ھەيدەربەگ ھەزرىتى نەۋائىي ۋاپاتىدىن بىخەۋەر ئوخشايدۇ، ھەيدەربەگ بىلەن بۇ ئۇزۇن يولدا بىرەر سەزگۈزەشتە بولغاندەك كۆرۈنىدۇ. بىر يېرىم سائەت ئىچىدە، يەنى بۇ ھېكايىنىڭ مۇھىم قىسمىدا پاكىز ئورۇن سېلىنغان خانىگە كىرىپ ئەمدىلا ئولتۇرغانىدى، سالام بېرىپ كۆچ ھەيدەر كەلدى. بابۇر مىرزا ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ماتەمدە ئولتۇرغانلىرىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى، ھەرھالدا ئۇ خوشخەۋەر بىلەن كەلگەن تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇلار بۇنچىۋالا خاپا؟ پاتىمە ئوقۇلدى. بىر يېرىم سائەت ئىچىدە، بىر سائەت ئۇزاقتىن بۇيان كۈتمەكتىمىز، ئۇزاق تۇرۇپ قالدىڭىز ھەيدەربەگ، — بابۇر مىرزا ئۆزىدىن بىر — ئىككى ياش چوڭ كۆچ ھەيدەرگە سىنچىلاپ تىكىلدى. ھەيدەربەگ، ھەيدەربەگ، ھەيدەربەگ، — مىرزا، — ئەدەپ بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى خاجە كالان، — مېنىڭچە ھەيدەربەگ ھەزرىتى نەۋائىي ۋاپاتىدىن بىخەۋەر ئوخشايدۇ، ھەيدەربەگ بىلەن بۇ ئۇزۇن يولدا بىرەر سەزگۈزەشتە بولغاندەك كۆرۈنىدۇ.

— ھەزرىتى نەۋائىي ۋاپات بولدى؟ — چىرايى تاتارغان ھالدا سورىدى كۆچ ھەيدەربەگ، — بىز كۆرۈشكەندە ھارغىن بولسىمۇ، بەردەم ئىدىغۇ؟

— ھەيدەربەگ، ھەزرىتى نەۋائىيىدىن جۇدا بولدۇق. بىر قۇدرەتلىك خەيرخاھىمىز بار ئىدى، ئۇنىڭدىنمۇ ئايرىلىپ قالدۇق، — بابۇر مىرزا كۆزىدىن ئېقىپ چۈشكەن ياشنى ئېرتتى.

— سىز ئالىي ھەزرەتكە مىرئەللىشىر ئۆز ئېھتىراملىرىنى بىلدۈرۈشۈمنى سورىغان، بىر رسالىسىنى سىزگە ھەدىيە قىلغانىدى!

— رسالە! ئەلىشىر بەگ ماڭا رسالىسىنى بەردىمۇ؟ نېمە ئۈچۈن بەرمەيسىز؟ قېنى؟! — بابۇر مىرزا ھاياجان بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— رسالە — ... بېشىنى تۆۋەن قىلدى كۆچ ھەيدەر، — رسالىنى يەتكۈزۈپ كېلەلمىدىم، ئالىي ھەزرەت!

— نېمە ئۈچۈن، نېمە ۋەقە يۈز بەردى؟

— ئامۇدىن ئۆتكەندىن كېيىن دەشتتە شەيبانى يىگىتلىرىگە دۇچ كېلىپ قالدىم، مەن ئۆزۈم يالغۇز، ئۇلار ئوندىن ئارتۇق ئىدى.

— كۆرۈشمەي تەسلىم بولدىڭىزمۇ؟

— ياق، كۆرۈشتۈم، ئۇلاردىن ئۈچىنى ئۆلتۈرۈپ، ئىككىسىنى يارىداز قىلدىم، كېيىن ئۆزۈم يارىلىنىپ قاچقىنىمدا ئېتىمغا ئوق تېگىپ يىقىلدى. مەن ئۇلارنىڭ قولغا چۈشتۈم.

— كېيىن نېمە بولدى؟

— شەيبانى ھۇزۇرىغا ئېلىپ باردى ... سوراق قىلدى.

— سىرنى ئاشكارىلاپ قويماڭىز؟

— ياق، ئالىي ھەزرەت، ئەمما، ئەلىشىر بەگ رسالىسىنى كۆرۈپ شەيبانىخان كۆپ شۈبھىلەندى، «سەن ھىراتتىن كېلىۋېتىپسەن، راست گەپنى ئېيت» دەپ تەھدىت سالدى، قىيىندى.

— ھە، ئەھۋالڭىزدىن مەلۇم.

— بىر ھەپتىدىن كېيىن كېچىسى قېچىشقا پۇرسەت تاپتىم. ئات — ئۇلاغسىز دەشتتە يوشۇرۇنۇپ سەرسان يۈردۈم. كېچىكىشىمنىڭ سەۋەبى مانا شۇ.

— ھېچ بولمىسا رسالنىڭ نامىنى ئېيتىپ بېرىڭ! — «مۇھاكىمەتۇل - لۇغەتەين»، ئالىي ھەزرەت.
 — «مۇھاكىمەتۇل - لۇغەتەين»! ئەپسۇس... تەقدىر شۇنداق ئىكەن، ھىيرىدىن ياردەم كېلەرمۇ؟
 — ئالىي ھەزرەتتى، ئەمىر ئەلشېرىپبەگنىڭ ئېيتىشىچە سەمەرقەنتكە، سىزنىڭ ھۇزۇرىڭىزغا مەۋلانا كەمەلدىن ھۈسەين گازۇرگاھى باشچىلىقىدا ئالىي نوپۇزلۇق ئەلچىلەرنى ئەۋەتىش ھەققىدە ئالىي پەرمان بېرىلگەن، يېقىن كۈنلەردە ئەلچىلەر كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.
 — كەمەلدىن ھۈسەين گازۇرگاھى ئۆلىما زات. خوشخەۋەر ئېلىپ كەپسىز، ھەيدەربەگ، بارىكالا.
 — مۇئاۋىنلارنىڭ سىزگە ھۆرمەت ۋە ئېتىراپى تۈپەيلىدىن، ئۇ ھەزرەتنىڭ ھەرىكەت ۋە سىياسىتى بىلەن بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشىدۇ.

— ئالىي زاتنىڭ پاك روھى شاد بولسۇن! — ئولتۇرغانلار قوللىرىنى ئېچىپ دۇئا قىلىشتى.
 — خاجە كالان بەگ، ئەلچىلەرنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق كۆرۈڭ. كۆچ ھەيدەرگە خەزىنە ھېسابىدىن ياخشى بىر ئات ۋە قىلىچ تارتۇق قىلىنسۇن، — بۇيرۇدى بابۇر مىرزى.
 تا ناماز شامغىچە بابۇر مىرزى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا كۆچ ھەيدەر ھىرات تەسىراتلىرى، ئەلشېرىپ نەۋائىي بىلەن ئۇچراشقانلىقى ۋە دەشتتىكى سەرگۈزەشتلىرىنى تەپسىلىي ئېيتىپ بەردى. مېھمانلار شام نامىزىنى خاجە كالان ئۆيىدە ئوقۇدى.

7

بىر ھەپتە داۋامىدا تەزىيەلەرنى قوبۇل قىلىپ چارچاپ ھالىدىن كەتكەن خەدىچە بېگىم ئىككى كۈندىن بېرى ئارام ئېلىپ ئۆزىگە كەلدى. مەلىكە بىرنەچچە يىللار داۋامىدا سارايدا كۆرۈپ، سۆھبەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۇلۇغلۇقىنى بىلىدىغان ئەلشېرىپ نەۋائىينىڭ قانچىلىك بۈيۈك زات ئىكەنلىكىنى ئەمدى تېخىمۇ چۈشەندى. سۇلتان ھۈسەين بايقاراننىڭ نەۋائىيغا بولغان مېھرىنى، ئۇلارنىڭ زامانە سىناقلىرىدىن ئۆتكەن دوستلۇقى نەقەدەر سەمىمىي بولغانلىقىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە قەلبى بىلەن ھېس قىلدى.
 خەدىچە بېگىم ئەلشېرىپ نەۋائىينىڭ «بەدايئۇل - ۋەسەت» دىۋانىنى قولغا ئالدى - دە، تاۋۇس پېيىدىن بەلگە قىلىپ قويۇلغان سەھىپىسىنى ئاچتى ۋە غەزەلنىڭ بىرىنچى مىسراسىغا كۆزى چۈشتى ۋە ياد ئوقۇشقا باشلىدى:
 بېھى رەڭگىدەك ئولمىش دەردۇ ھەجرىڭدىن ماڭا سېيما،
 دىماغىم ئىچرە ھەر بىر تۇخىمى ياڭلىغ دانەنى سەۋدا...
 بۇ غەزەلنىڭ يېزىلغىنىغا ئون ئۈچ يىل بويىچە ئەمىر ئەلشېرىپ ئاستىراپادا بىر يىلدىن كۆپرەك تۇرۇپ ھىراتقا قايتقان كۈنلىرى ئىدى، خەدىچە بېگىم شۇ چاغدا ئۆز مۇلازىمى ئارقىلىق ئەلشېرىپ نەۋائىيغا قۇندۇز تېرە جۇۋا ۋە بىر دانە بېھى ئەۋەتكەنىدى. بېھى بىر يىللىق ئاستىراپاد دەۋرىگە ئىشارەت ئىدى. شۇ كۈنى ئاخشامدا نەۋائىينىڭ ئۇششۇ غەزىلىنى مەۋلانا ئەبدىللاھ كاتىپ مەلىكىگە

ئېلىپ كەلگەندى... خەدىچە بېگىم غەزەلنى ياد ئوقۇپ، چۈشۈرگىسىنى يەنە بىر قېتىم مەمنۇنلۇق بىلەن تەكرارلىدى:

نەۋائىي گەر قۇياش نارەنجىدىن بىھرەك كۆرۈر، نې تاڭ،
بىھىنى لۇتق قىلمىش مەھدى ئۇليا ئىسمەتۇد - دۇنيا.

«بۇ مىسرالاردا ئىستىھزا يوشۇرۇنغان ئەمەسمىكىن؟» مەلىكىنىڭ كۆڭلىدە گۇمان پەيدا بولدى -
يۇ، ئۇ يەنە ئۆزىگە تەسەللى بەردى، «نېمىلا بولسۇن ئۇشبۇ سۆزلەر، بۇ تەرىپ شائىر ئەسەرلىرى بىلەن
ئەسىرلەردىن ئەسىرلەرگە قالغۇسىدۇر. ئەۋلادلار شۇ سۆزلەر بىلەن مېنى ياد ئەتكۈسىدۇر!»

مەلىكىنىڭ خىيالىنى خانىگە كىرگەن كېنىزەك گۈلنازنىڭ يېنىك يۆتەل تاۋۇشى بۇزدى.
— ئۇ... قورقۇتتۇۋەتتىڭ، تاۋۇش چىقىرىپ كىرمەسەن؟

— مەلىكەم، يۆتلىپ ئىشارە بەردىم، ئاڭلىمىدىڭىز، — ئەركىلىدى گۈلناز.
گۈلناز دېگەن ئىسمىنى كېنىزەككە مەلىكە قويغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمىنى سارايدا

ھېچكىم بىلمەيتتى. گۈلناز دائىما خۇشچاقچاق، نازلىنىپ سۆزلەيدىغان، نازلىنىپ كۈلىدىغان
كېنىزەك ئىدى. مەلىكە قىز تەبىئىتىگە ماس ئىسىم قويغانىدى.

— مەر ئەلىشىر ھېچ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيۋاتىدۇ. قېنى قولۇڭنى سوزغىنا، بارمىقىڭدا يېڭى
ئۈزۈك تۇرىدۇغۇ؟ — مەلىكە كېنىزەك تەرەپكە قولىنى ئۇزاتتى، ئۈزۈكنىڭ قىممەتباھا ئىكەنلىكىنى

دەرھال سەزدى. «بۇنداق ئۈزۈكنى پەقەت سۇلتانلار سوۋغا قىلىشى مۇمكىن، ئالىي ھەزرەتمۇ - يا؟»
خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ئۇ.

— كىم ھەدىيە قىلدى بۇنى، گۈلناز؟
— ئاكام، پادىشاھ ئالىي ھەزرەت قوشۇنى بىلەن ئاستىراپادقا بارغىنىدا ئاكام بىر كۈرد

سودىگەردىن ئەرزان باھادا ئالغانىكەن، — ھېچ ئۇيالىماي، نازلىنىپ جاۋاب بەردى گۈلناز قولىنى
مەلىكىگە ئۈزىتىپ.

— شۇنداقمۇ؟ — مەلىكە كېنىزەكنىڭ سۈرمە قويۇلغان كۆزلىرىگە تىكىلدى، چىرايلىق شەھلا
كۆزلەر كۈلۈپ تۇراتتى، — شاھانە سوۋغا. باھاسى چوڭ شەھەرنىڭ بىر ئايلىق بېجى بىلەن باراۋەر،

چاقىرمىسام نېمىگە كەلدىڭ؟
— مەلىكەم، سەمەرقەنتتىن يېقىندا كەلگەن بىر مېھمان ئايال سىزگە گۈلدەستە ئەۋەتتىتۇ.

— گۈلدەستە؟ قىش پەسلىدىمۇ گۈلدەستە ئەۋەتتىتۇ؟ قېنى ئېلىپ كەلچۇ!
گۈلناز يۈگۈرۈپ خانىدىن چىقتى - دە، قوشنا خانىدا قالدۇرغان گۈلدەستىنى ئېلىپ كەلدى.

تۈرلۈك رەڭدىكى ئەتىرگۈللەردىن تىزىلغان گۈلدەستىنى گۈلناز خانىگە ئېلىپ كىرگەندە، ئۆيىچى
يورۇپ كەتكەندەك بولۇپ نازۇك خۇش پۇراق تارالدى.

— مەرھەمەت مەلىكەم!
مەلىكە ئىككى قوللاپ گۈلدەستىنى ئالدى، ئاستا پۇرىدى، كېيىن يۈزىنى گۈللەرگە تەگكۈزۈپ

راھەتلەندى.
— بۇنداق رەڭگارەڭ گۈللەرنى قىش پەسلىدە ئۆمرۈمبويى ئىككىنچى مەرتەم كۆرۈشۈم. بىرىنچى

قېتىم — ... مەلىكە بىر دەقىقە خيالغا چۆمدى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ھەرىمىنى ئەسلىدى، —
 ھە، ئۇنىڭغا كۆپ ۋاقىت بولدى. مانا شۇنچە يىل ئۆتۈپ قولىمدا شۇنداق گۈلدەستە تۇرۇپتۇ، بۇ تېخى
 ئۇنىڭدىنمۇ گۈزەلرەك. بۇ گۈلدەستەنى ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 مەلىكە بىردىن جىم بولدى، سەگەكلەشتى، كۆڭلىدە گۈلدەستە زەھەرلەنگەن بولسىچۇ، دېگەن
 شۈبھە پەيدا بولۇپ، ئوتتەك قىزغىنلىقى سوۋۇدى. ئۇ شىددەت بىلەن گۈلناز تەرەپكە بىر قەدەم
 تاشلاپ: ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 — گۈلناز سەنمۇ پۇراپ كۆرچۈ، ماڭا پۇرىقى ئانچە ياقىمىدى، — دېدى. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 گۈلناز نازلىق تەبەسسۇم بىلەن گۈلدەستىنى ئالدى — دە، يۈز — كۆزلىرىگە تەگكۈزدى، چوڭقۇر
 نەپەس ئېلىپ پۇرىدى ۋە شۇ ئەسنادا يادىغا كەلگەن بۇ بېيىتىنى ئوقۇدى: ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 دەۋرىڭىزدە ئالىمۇ ئابىد قويۇپ ئىلمۇ ئەمەل، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 بولدى فىكرۇ زىكر ئالارگە دائىما سەۋتۇ غەزەل. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 قاشۇ كۆزۈڭكى فەتئەسى ئەلنىڭ بارىن زار ئۆلتۈرۈر، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 بىر بەھانە بىش ئەمەسدۇر ئادەم ئوغلىگە ئەجەل. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا بەرگەن ئىكەن.
 — مەلىكەم، ئەنسىرىمەڭ، ئاۋۋال كېنىزەكلەر، كېيىن ئۆزۈم پۇراپ كۆرگەنمەن، — نازلىنىپ
 كۈلدى گۈلناز، — ھەزرىتى لۇتفىي ئېيتقىنىدەك، ھەر باشقا بىر ئۆلۈم.
 — بارىكالا! بارغىن، لوڭقا ئېلىپ كەل، گۈلدەستىنى سېلىپ قويىمىز، دېگىنە، ئۇ خانىم كىم
 ئۆزى؟
 — سەمەرقەنتلىك دۆلەتمەن مېھمان ئىكەن. تۈنۈگۈن مۇلازىمدىن شۇ گۈلدەستىنى ئەۋەتىپ:
 «ئەگەر مەلىكە قوبۇل قىلسا، مىرئەلشىر ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن تەزىيە بىلدۈرمەكچى ئىدىم»
 دېگەنكەن، گۈلدەستىنى ئېلىپ قالدىم، ئەمما جاۋابىنى بەرمىدىم، مەلىكەم نېمە دەيدىكەن.
 — گۈلدەستىنى نېمە ئۈچۈن تۈنۈگۈن ئېلىپ كەلمىدىڭ؟
 — مەلىكەم، تۈنۈگۈن سىز ئەسىر نامىزىدىن كېيىن ئالىي ھەزرەت ھۇزۇرىغا كىرىپ
 كەتكىنىڭىزچە ئول دەرگاھىدىن چىقىمىدىڭىز، شۇڭا...
 — ھە، توغرا ئېيتىسىەن، تەزىيە تۈگىدى. ئەتە ۋە ئۆگۈن يىراق يۇرتلاردىن تەزىيەگە كەلگەن
 ئەلچىلەر، ئەمىرلەر، ئالىملار، ئوقۇمۇشلۇق زاتلار ئۈزىتىلىدۇ. ئۈچىنچى كۈنى ناشتىغا تەكلىپ قىل.
 — خوپ مەلىكەم، — گۈلناز تەزىم قىلىپ خانىدىن چىقتى...
 فەتئە مەلىكە ھۇزۇرىدىكى ناشتىغا بېرىش ئۈچۈن ھېچقانداق بېزەك تاقىماي، ئاددىي، لېكىن
 قىممەت باھا كىيىملەرنى كىيىدى. ئەمىر مۇزەففەرنىڭ خوتۇنى ئۇنى كوزىچىنىڭ ئۆيىدىن ساراينىچە
 ئۈزىتىپ كەلدى. گۈلناز مەلىكە سارىيىنىڭ ئالدىدا فەتئەنى كۈتۈۋېلىپ، ئۇنى مەلىكىنىڭ ھۇزۇرىغا
 باشلاپ كىردى. تاملىرىغا گۈللەر سىزىلغان چوڭ، كەڭ خانىدا ئوندىك ئايال شىرە ئەتراپىدا
 سۆھبەتلەشمەكتە. يۇقىرىدا ئاددىي كىيىنگەن، پەقەت قۇلاقلىرىغا كىچىككىنە زۇمرەت كۆزلۈك زىرە
 تاقىغان خەدىچە بېگىم ئولتۇراتتى. گۈلناز بىلەن مېھمان كىرگەندە ھەممە ئايال ئەدەپ بىلەن
 ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. مەلىكە ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان موماي، ئۇلۇغۋار بىر خانىم جايدىن

قىمىرلىماي ئولتۇرۇۋەردى. فەتتە كېنىزەك ئۆگەتكەندەك بوسۇغىدا تۇرۇپ ئۈچ قېتىم تەزىم قىلىپ سالام بەردى، كېيىن گۈلنازغا بىر قارىدى. دە، مەلىكىگە كۆز قىرىنى تاشلىدى. «ئام سەت لىغىنەم، مە مەلىكە فەتتەنى قول ئۇچىدا ئۇلۇغۋار ئىما بىلەن ئۆزىنىڭ يېنىدىكى ئورۇنغا تەكلىپ قىلدى، گۈلناز مېھماننى كۆرسىتىلگەن جايغىچە ھەمراھ بولۇپ ئېلىپ كەلدى، مەلىكىگە يەنە تەزىم قىلىشقا ئىشارە قىلدى. فەتتە بۇ ئىشارىسىز مۇ چىرايلىق، سالاپەتلىك خەدىچە بېگىمگە كۆزى قايتا چۈشۈشى بىلەن يەنە تەزىم قىلىپ تۇرۇپ قالغانىدى، مەلىكە يېقىملىق كۈلۈپ، فەتتەگە قولىنى ئۇزاتتى، فەتتە ئېگىلىپ مەلىكىنىڭ قولىنى سۆيىدى، لېۋىدىن تەبەسسۇم جىلۋىسى تارقالمىغان مەلىكە فەتتەگە:

— قىزىم، ئۇيالماڭ، ئۆز ئۆيىڭىزدىكىدەك بىمالال ئولتۇرۇڭ، ئىسمىڭىز؟ — دېدى.
 فەتتە بىردەم گاڭگىراپ قالدى، لېكىن دەرھال ئېسىگە كېلىۋالدى.
 — تەشەككۈر مەلىكەم، مەن بۇنچە ئىلتىپاتقا لايىق ئەمەسمەن، — فەتتە كۆپ قاتارى ئورنىغا ئولتۇرۇپ مەلىكىگە مىننەتدارلىق بىلدۈردى، كېيىن ئۆزىنى تونۇشتۇردى، — مەلىكەم، مېنىڭ ئىسمىم نازۇك ئايىم، ئاتام نازاكەتنى قەدىرلەيدىكەن، ئارزۇ قىلىپ شۇنداق ئىسىم قويغانىكەن.
 — ئاتىڭىزنىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشقاندا قىلىدۇ، قىزىم.

فەتتە بىلەن مەلىكە ئوتتۇرىسىدا ئىككى ئايال — ۋەزىر ئەفزەلىدىننىڭ ئايالى سەمەربانو ۋە ئەھمەد تەۋەككۈل بارلاسىنىڭ قىزى ئولتۇراتتى. فەتتە مەلىكىگە ئۆزىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن باشقا ساراي ئەھلى ئاياللىرى بىلەن قولىنى كۆكسىگە قويۇپ بىر — بىردىن ھال سوراشتى — دە، ئەپچىل ئولتۇرۇپ قۇرئان — تىلاۋەت قىلىشقا باشلىدى. ئۆيىچى چوڭقۇر سۈكۈناتقا چۆمدى. بۇ ياش، گۈزەل ئايالنىڭ قۇرئاننى مۇلايىم، شېئىرىي ئاھاڭدا تىلاۋەت قىلىشى، خۇسۇسەن خەدىچە بېگىمنى مەپتۇن قىلدى. ئاياللارنىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئېقىشقا باشلىدى. مەلىكە رومىلىنى ئېلىپ كۆزلىرىنى سۈرتتى. ئۇ ھازىر ھۆڭرەپ يىغلاشتىن ئۆزىنى زورغا تۇتۇپ تۇراتتى. نازۇك ئايىم ئەلىشىر نەۋائىينىڭ پاك روھى ھەققىگە دۇئا قىلدى. ئۇ ئاللاتائالادىن ئول ھەزرەتكە جەننەتنىڭ ئالىي يېرىدىن نېسىپ قىلىشنى كۆزىدە ياش دۇردانىلىرى مۆلدۈرلەپ تۇرۇپ ئىلتىجا قىلدى. ئاياللار نازۇك ئايىمغا قوشۇلۇپ دۇئا قىلدى. ئۇلار ھازىر گويىا باشقا بىر ئالەمدە ئىدى.

— مەلىكەم، مەن سىزگە نەۋائىي ھەزرەتلىرىنىڭ فانىدىن باقىيىگە ئۆتۈشى، خۇراسان ۋە ماۋەرائۇننەھر، بەلكى پۈتۈن مەشرىقتىكى مۇخلىسلىرىنى كۆزى ياش ھالدا قالدۇرغىنى بىلەن تەزىيە بىلدۈرىمەن، ئاللا ئۇنىڭ مەقبەرىسىگە نۇر چاچسۇن، ئۇ پاك زاتقا ئاللانىڭ رەھىمىتى بولسۇن، بۇ يوقىتىش ھىرات ئۈچۈن، پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ۋە سىز بېگىم ئۈچۈن ئېغىر جۇدالىقتۇر، ئەمما ئۇلۇغلار ئۆز خەيرلىك ئىشلىرى، رسالىلىرى بىلەن ئۇلارنى سۆيگۈچى قەلبلەردە ھاياتىنى مەڭگۈ داۋام ئەتتۈرىدۇ.

— تەشەككۈر خانىم، سىز بىزنى كۆپ تەسىرلەندۈردىڭىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىزگە تەسەللى بەردىڭىز، دېمەك سەمەرقەنتتىن كەلدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

— مەلىكەم، سەمەرقەنتنىڭ ئۆزىدىن ئەمەس، شەھەر يېنىدىكى بىر كەنتتە ئىستىقامەت قىلىمەن.
 — سىز سەمەرقەنت سارىيىغا، بابۇر مىرزا سارىيىغا يېقىن ئەمەسمۇ؟

— ياق، مەلىكەم. بىز بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن ئەندەلۇسىيەدىن كەلگەندۇق. كۆپ رىيازەت چەكتۇق. جەننەتتەك شەھەر سەمەرقەنت يېنىدا تۇرۇپ قالدۇق، رەھمەتلىك ئاتام سارايغا يېقىن

بولۇشنى خالىمىدى.

— ئەندەلۇسىيەدىن؟

— بۇنىڭ تارىخى ئۇزۇن مەلىكەم. قىسقا ئېيتسام، سۇلتان ئەھمەد مىرزا زامانىدا ئاتام سودىگەرچىلىك بىلەن ئەندەلۇسىيەگە بارغانىكەن. مەن شۇ يەردە تۇغۇلغانىكەنمەن. ئاتام شۇ يەردە يەرلىكلىشىپ قالغان پارس سودىگىرىنىڭ قىزى ئىكەن. ئاتام تۈركىي قوۋمىدىن ئىدى. ئاتا - ئانامنىڭ مازىرى شۇ يىراق يۇرتتا قالدى، — فىتىنە ئايىغى ئاستىدىكى گىلەمگە مەيۈس تىكىلىپ جاۋاب بەردى، بىر تامچە ياش ئۇنىڭ يۈزىدە ئېرىق ياسىدى.

— نازۇك ئايىم، ھەزرىتى ئەلىشىرنىڭ ئەسىرىدىكى بۇ بېيىتى سىز ئۈچۈن پۈتۈلگەندەك قىلىدۇ، نە مەلىكە ئوقۇدى:

نىگارى تۈركۈ تاجىكەم كۈنەد سەد خانە ۋەيرانە،
بەدان مۇزگانى تاجىكانەۋۇ چەشمانى تۈركانە.

— شېئىر بىلەن سىمانىڭ بۇنچىلىك ئۇيغۇن كەلگەنلىكىنى قاراڭ، — مەلىكە ئەتراپتىكى ئاياللارغا مۇراجىئەت قىلدى.

— مەلىكەم، ھەزرىتى نەۋائىي مۇبالىغىلىرىدىن يۈز ھەسسە كۆپرەك مۇبالىغە قىلىدۇ. لېكىن، ئەلىشىرىيەگە «فەرھاد ۋە شېرىن» دا گويا سىزنىڭ مەجلىسىڭىزنى تەرىپلىگەندۇر:

بولۇپ شىرىن بىشاتىنىڭ نەدىسى،
ئالاردىن خۇش مەھنجانۇ ھەرىمى.
كېلىپ ھەرقايسى بىر قەزل ئىچرە ماھىر،
مەھارەت شىۋەسى ھەربىردە زاھىر.

بىرى ئەشئار بەھرى ئىچرە غەۋۋاس،
بىرى ئەدۋار دەۋرى ئىچرە رەققاس.

بىرى مەنتىق رۇسۇمىدە رەقەمكەش،
بىرى ھەيئەت رۇقۇمىگە قەلەمكەش.

بىرىنىڭ شىۋەسى ئىلمى ھەقايىق،
بەلاغەتدە بىرى ئايىتىپ دەقايىق.

بىرى تەرىخدە سۆز ئايىتىپ فەسانە،
بىرى ھىكمەت فەنى ئىچرە يىگانە.

ھېساب ئىچرە بىرىنىڭ زېھنى بارىپ،
مۇئەمما دە بىرىسى ئات چىقارپ.

بۇ فەنلەردە بۇلار بىر - بىردەن ئەھسەن، يۈز ئۇل فەنلىق ئارا ھەر قايسى يەكفەن. بۇ پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسى سىز شەۋكەتلىك مەلىكىدە مۇجەسسەمدۇر. ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائىي سىزنى شۇ سەۋەبتىن ئىككىنچى بىلىقسى دېگەندۇر، - فەتنەنىڭ سۆزى مەلىكىگە بالدەك خۇشياقتى. مەجلىس ئەھلىدە جانلىنىش يۈز بەردى. مەسنەۋىينىڭ، بۇ ھەيرەتنامۇز شېئىرىنىڭ ئوقۇلۇشى يىغىلغانلارنى نازاكت بىلەن ئۇلۇغلاش، مەلىكە ھەققىدىكى تەئرىپ ھەممە ئايالنى ھاياجانلاندىردى، مەلىكىنىڭ كۆڭلىدە نازۇك ئايىم - فەتنەگە نىسبەتەن ئىللىق بىر تۇيغۇ ئويغاندى. مەلىكە نازۇك ئايىم ئەۋەتكەن گۈلدەستىنى ئەسلىدى - دە، تېخىمۇ خۇشال بولدى.

كېنىزەكلەر داستىخانغا تائام تارتتى. ئاياللار بىر - بىرىگە نۆۋەت بەرمەي نازۇك ئايىمغا ئەندەلۇسىيە ئاجايىباتلىرى، ئۇ بارغان باشقا يۇرتلار ھەققىدە سوئال سوراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پەرەڭ تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇشتى. فەتنە ئۇلارغا ئەندەلۇسىيەدە پەرەڭلەر ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن كېيىن ئۇ يەردە تۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولماي، ئاتىسىنىڭ قايتىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. سۆھبەت سوزۇلۇپ كەتتى، لېكىن ھېچكىم توختايدىغاندەك ئەمەس. ئەگەر مەلىكىنىڭ پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ھۇزۇرىغا كىرىشى زۆرۈر بولمىغىنىدا، مەجلىس ئەھلى تارقالمىدىغاندەك قىلاتتى.

فەتنە ئۆزى ئېيتىپ، كېتىش ئالدىدا خەدىچە بېگىمگە ئەندەلۇسىيە ئۇستىلىرى ئالتۇندىن ئىشلىگەن، دەستىسىگە ئىككى دانە لەئەل قالدالغان قول تۈگمەن سوۋغا قىلدى. سوۋغىنىڭ مەلىكىگە ئىنتايىن ياقىنى ئۇنىڭ چىرايىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مەلىكە ھەممە ئاياللارغا شاھانە سوۋغىلارنى بەردى، نازۇك ئايىمغا بولسا ئەلىشىر نەۋائىينىڭ دىۋانىنى سوۋغا قىلدى ۋە كېلەر ھەپتىگە خاس سۆھبەتكە تەكلىپ قىلدى.

فەتنە مەمنۇن ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بىرىنچى مەقسىتىگە ئېرىشتى، يەنى مەلىكىدە كۈچلۈك تەسىرات قالدۇردى. لېكىن، ئۇنىڭ ۋاقتى ناھايىتى ئاز ئىدى، بۈگۈن - ئەتە ئەلچىلەر سەمەرقەنتكە كېتىشى مۇمكىن. كوزىچى مۇھىددىننىڭ ئېيتىشىچە، ئەلچىلەرنىڭ تەييارلىقى ۋە سەپەرگە چىقىشىنى سۇلتان ھۈسەيىن مرزا ئۆزى نازارەت قىلىۋاتقانمىش...

فەتنە كۈنلەرنى تاقەتسىزلىك ئىچىدە ئۆتكۈزدى. مانا، ئارىدىن بەش كۈن ئۆتتى، ئۇ خەدىچە بېگىم ھۇزۇرىغا قايتا تەكلىپ قىلىنىمىدى. بۇ ئارىدا كوزىچى مۇھىددىن ئەلچىلەرنىڭ سەمەرقەنت تەرەپكە يولغا چىققانلىقى ھەققىدە خەۋەر ئېلىپ كەلدى. خەدىچە بېگىم بولسا سۇلتان ھۈسەيىن مرزىغا گەپ ئارىسىدا سەمەرقەنتلىك ئايال ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەندى. شاھ بىپەرۋالىق بىلەن ئاڭلىدى - دە: «ھازىرچە ئۇ خانىمنى مەجلىسىڭىزگە تەكلىپ قىلماي تۇرۇڭ» دېدى. مەلىكە ھەيران بولدى - يۇ، ئۇندىمىدى، پادىشاھ ئالىي ھەزرەتنىڭ كەيپىياتى ياخشى ئەمەس ئىدى، نېمىلا دېگەندىمۇ ئىناۋەتكە ئالمىدۇ. خەدىچە بېگىم يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ھۇزۇرىدا

بولغىنىدا، ئالىي ھەزرەت ئۇنىڭدىن: «مېھماننىڭنى كۆپ پەزىلەتلىك ئايال دەپ ئاڭلىدىم، نېمە مەقسەتتە كەلگەندۇ؟» دەپ سورىدى. مەلىكە تەمتىرەپ قالدى. دەرھەقىقەت، نازۇك ئايىم سەمەرقەنتتىن نېمە مەقسەتتە كەلگەنكەن؟ مېھماننىڭ ھېكايىسىگە مەھلىيا بولۇپ باشقىنى سۈرۈشتە قىلماپتۇ. مەلىكىنىڭ سۈكۈتتە ئولتۇرغىنىنى كۆرگەن سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا: «مەجلىسىڭىزگە كىرگەن ئادەمگە شۇنچە بېپەرۋا قارىدىڭىزمۇ؟ مەيلى خىجالەت بولماڭ، ئۇ ئايال دەرھەقىقەت ئەندەلۇسىيەدە تۇغۇلغان. ھازىر تۇل ئىكەن، مەۋلانا بېھزاد مۇخلىسلىرىدىن بولۇپ، ھازىر ئۆزى سىزغان مەشىقلىرىنى مەۋلاناغا كۆرسەتكىلى كەلگەنكەن، بۇ ماختاشقا لايىق ئىش،» دېدى مېھماندا كۈلۈپ. مەۋلانا ئەلىشىر نەۋائىي ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنچە كۈن ئۆتۈپ پادىشاھ ئالىي ھەزرەتنىڭ لېۋىدە تەبەسسۇمنى ئەمدى كۆرگەن مەلىكىنىڭ كۆڭلى يورۇغاندەك بولدى. دېمەك، پادىشاھ ئالىي ھەزرەت مېھمان ئارقىسىدىن ئايغاقچى قويغان، تەكشۈرگەن. گۇمان بۇلۇتى تارقىلىپتۇ، ئەمدى نازۇك ئايىمنى ساراياغا تەكلىپ قىلىپ، ئۇنىڭ ئاجايىپ سۆھبىتى، يىراق يۇرت ھەققىدىكى ھېكايىسىنى ئاڭلىسا بولىدۇ.

فىتىنە دەرھەقىقەت ئۆزى سىزغان كارامەت رەسىملىرىنى ئىككى - ئۈچ قېتىم ئۇستاز بېھزادگە كۆرسەتكەنىدى. ئۇستاز بۇ ئىستىدات ساھىبىنىڭ رەسىملىرىنى كۆرۈپ ئالقىشلىدى، مەسلىھەت بەردى. فىتىنە بېھزادنىڭ ئالدىغا «پىنھان» بارغانىدى، ھەتتا كوزىچى مۇھىددىن ئائىلىسىمۇ بۇنىڭدىن بىخەۋەر ئىدى. فىتىنە ئۆزىنى كۆزىتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ شۇنداق قىلغانىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشى سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا ئايغاقچىلىرىنىڭ ئالدىنىشىغا سەۋەب بولدى.

ۋاھالەنكى، ئالدىنقى مەجلىستىن ئون بىر كۈن ئۆتكەندە، خەدىچە بېگىم نازۇك ئايىم - فىتىنەنى ئۆز ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىلدى. بۇ قېتىم مەلىكە ھۇزۇرىدا پەقەت كېنىزەك گۈلناز، ئەمىر ئەفزەلىدىننىڭ خوتۇنى سەمەربانو ۋە خەدىچە بېگىمنىڭ قىزى ئاقبېگىملەر بار ئىدى، خالاس. سۆھبەت سۇس باشلاندى، ئالدىنقى سۆھبەتتە بولمىغان ئاقبېگىملا نازۇك ئايىمدىن ئەندەلۇسىيە ئاجايىباتلىرى ھەققىدە سوراپ، ئۇنىڭ ھالىنى قويمىدى. ئاقبېگىم بىرمۇنچە تەپسىلاتلارنى سۈرۈشتۈردى، مەلىكە خەدىچە بېگىم ماۋەرائۇننەھر ۋەقەلىرىنى، شەيبانىخان ۋە بابۇر مىرزا ھەققىدە بىلىدىغانلىرىنى ئېيتىپ بېرىشنى سورىدى. نازۇك ئايىم شەيبانىخاننىڭ بۇخارا ئەتراپىدىكى قارار گاھىدا ئىكەنلىكىنى، ياش بابۇر مىرزىنىڭ سەمەرقەنتتە قانداق ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقانلىقى ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتىپ بەردى.

— شەيبانىخان توغرىسىدا كۆپ ئاڭلىغانمەن، خان توغرىسىدا ئۇ تەرەپلەردە قانداق سۆزلەر بار؟ ئاچچىقى يامان دەپ ئاڭلىغانمىز، توغرىمۇ؟ — گۇمان بىلەن سورىدى خەدىچە بېگىم.

— مەلىكەم، شەيبانىخان توغرىسىدا خەلق ئىچىدە ھەر خىل سۆزلەر تارقالغان. بەزىلەر ئۈچۈن ئۇ زات تەڭرىتاۋالانىڭ يەر يۈزىدىكى كۆلەڭگىسى، يەنە بەزىلەر ئۈچۈن تالان - تاراج قىلغۇچى زالىم ھۆكۈمران، مەن بىچارە خان ھۇزۇرىدا بىر قېتىم بولغانمەن. ئۇ تەقۋادار، بىلىملىك، شېئىرمۇ ئوقۇيدىكەن، سالاپەتلىك، يېشى ئەللىكلەردە. ئەمما، ئۆزى ئۇلۇغۋار كۆرۈنىدۇ. — خان ھۇزۇرىدا بولدىڭىزمۇ؟ — سەگەكلەشتى مەلىكە.

— خاجە كاردەزەن قەلئەسىنى خان يىگىتلىرى بېسىۋالغاندا مېنى ئېلىپ قاچتى. كۆپەك قوشچى خان مەرھەمەتتىگە ئېرىشمەك نىيىتىدە مېنى خانغا سوۋغا قىلدى. ئوغلۇمنى باغرىمدىن ئېلىۋېلىپ

مېنى ئېلىپ قاچقانلىقىنى ئاڭلاپ، خان رەھىم قىلىپ ئۆيۈمگە يەتكۈزۈپ قويۇشنى بۇيرۇدى. — ئالىجاناب بىر ياخشىلىق، — نازۇك ئايىمنىڭ ھۆسنىگە مەھلىيا بولۇپ كۈلدى مەلىكە، — خان ئۈچۈن بۇ ئىش ئاسان بولمىغاندۇ؟ — بىلىمدىم، مەلىكەم. ئەمما، خاننىڭ مەقسىتى باشقا ئىدى، فېتنە چىرايلىق لېۋىنى چىشلىدى — دە، سۈكۈتكە چۈشتى. — مەلىكە تەئەججۈپ بىلەن فېتنىگە تىكىلدى، ئاقبېگىم بىلەن كېنىزەك يېقىنراق سۈرۈلۈشتى. — خاننىڭ مېنى قويۇپ بېرىشىدىكى مەقسەت، ماڭا بىر مۈشكۈل ئىش تاپشۇرۇش ئىكەن. ئامان قېلىش، نومۇسۇمنى ساقلاش ئۈچۈن رازى بولدۇم، باشقا ئىلاجىم يوق ئىدى. فېتنە ئاۋۋال مەلىكەگە، كېيىن ئاقبېگىم ۋە گۈلنازغا شۈبھىلەنگەندەك بىر نەزەر تاشلىدى. مەلىكە فېتنەنى بۇلارنىڭ ئالدىدا سۆزلەشتىن قورقۇۋاتىدۇ، دەپ چۈشەندى — دە: — گۈلناز سەن چىقىپ مۇزەففەر مىرزىنىڭ كېلىشىگە قىلىنىدىغان تەييارلىقنى تەكشۈرۈپ باق، ئۆزۈڭ كۆزىتىپ، شاھزادە كەلگەندە ئېيتارسەن. سەمەربانو، ئاقبېگىم، سىلەرمۇ چىقىپ دەم ئېلىڭلار، ئەتە يىراق سەپەرگە چىقىسىلەر، — مەلىكە ئېتىراز بىلدۈرۈپ يېقىمىسىز ئاھاڭدا بۇيرۇدى. ئاقبېگىم، سەمەربانو ۋە گۈلناز مەلىكەگە تەزىم قىلىپ خانداندىن چىقتى. — قانداق مۈشكۈل ئىش ئىكەن، قىزىم؟ مەخپىي بولمىسا ئېيتىڭ؟ — نازۇك ئايىمدىن سورىدى مەلىكە خالىي قالغاندا. — ھازىر مەخپىي ئەمەس، مەن پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ۋە سىزنىڭ پاناھىڭىزدىمەن. شەيبانىخان ماڭا بابۇر مىرزا سارىيىغا يېقىن بولۇپ، كېيىن مىرزىنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈشنى تاپشۇرغانىدى. سەمەرقەنت تەختىنى ئېلىش ئۈچۈن خان مېنىڭ ھۆسنۈمدىن پايدىلانماقچى بولدى، مەلىكەم! فېتنە غەمكىن كۆزىنى ئالاق — جالاق قىلىپ، ئۇزۇن كىرىپكىنى تىترەتتى. — ۋاي، قانخور! بۇ ئۆلۈمگە ئىتتىرىشقۇ! — مەن رازى بولۇپ خاجە كاردزەنگە كەلگىنىمدىن كېيىن، ئوغلۇمنى يىراق بىر قىشلاقتىكى قېرىندىشىمنىڭ تەربىيەسىگە بېرىپ، ئۆزۈم قاچتىم. — قەيەرگە؟ — ھىراتقا. مەن شۇ سەۋەبتىن بۇ يەردىمەن. — ئېرىڭىزچۇ، قىزىم؟ سىزنى ھىمايە قىلىمىدىمۇ؟ — ئېرىم شەيبانىخاننىڭ باھادىرلىرىدىن ئىدى. ئەندىجان ئۈچۈن بولغان ئۇرۇشتا مىرزا يىگىتلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن، — غەمكىن، نادامەتلىك بىر ئاھاڭدا جاۋاب بەردى فېتنە. — دەپمەك، سىز ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدىن ئەرزىيەت چېكىپسىز، شۇنداقمۇ؟ — ھاياتىم زەھەرلەنگەن، مەلىكەم. — مەلىكە نازۇك ئايىمنىڭ قىسمىتىگە ئەستايىدىل ئېچىنىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تەسەللى بەرگەن بولدى. فېتنىنىڭ راست ۋە يالغان ئارىلاش گەپلىرىگە ئىشەندى، سۆھبەتنى يېنىكلەشتۈرۈش ئۈچۈن تېمىنى ئۆزگەرتتى. — شەيبانىخان خېلى ئوبدان غەزەل پۈتمىدەكەن، شۇنداقمۇ؟ — بەزى غەزەللىرىنى ئوقۇغانمەن، يادىمدا بار. ئوقۇپ بېرىمۇ؟

— قېنى ئوقۇڭچۇ، قىزىم. فېتىنە غەزەل ئوقۇشقا باشلىدى، مەلىكە دىققەت بىلەن ئاڭلاپ شەيبانىخاننىڭ غەزەللىرىدىن ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىنى ئاڭلىماقچى بولدى. ئۇشبۇ بېيىت ئۇنىڭغا ماقۇل كەلدى:

ھەجر ئوتىندە ناتەۋان جىسمىم فىراقىڭ كېچەسى،
شەئىدەك باشدىن - ئاياق فۇرقەتدە ياقلىدى يەنە.

— بۇ بېيىت ماڭا بەكمۇ ياقتى، — مەلىكە بېيىتنى قايتۇرۇپ ئوقۇدى. ئاندىن سۆزىنى داۋام ئەتتى، — قىزىم، خان سەمەرقەنتنى ئالالارمۇ؟

— مەلىكەم، مەن بىرنەرسە دېيەلمەيمەن. بابۇر مىرزىنى شىجائەتلىك، قەھرىمان، ياش بولۇشىغا قارىماي تەدبىرلىك دېيىشىدۇ. ئاخىر ئۇ ئىككى يۈزدىن ئارتۇقراق يىگىتى بىلەن سەمەرقەنت دورغىسى جانۇەفا مىرزىنى قەلئەدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

— بابۇر مىرزا توغرىسىدا ئىككى يىلدىن بۇيان ئاجايىپ ۋەقەلەرنى ئاڭلىدىم. ئاتىسى ئۆمەر شەيخ مىرزىنى سەمەرقەنت سارىيىدا كۆرگەندىم، كۆپ ئېھتىراسلىق ئادەم ئىدى. ساددا ۋە بىپەرۋا، ھالال ئادەم دېيىشىدۇ. بابۇر مىرزا كىمنى تارتقاندۇ؟ ناھايىتى ئۇلۇغ بوۋىسى ئەمىر تۆمۈرنى تارتقان بولسا...

— بابۇر مىرزا توغرىسىدا قىزىق گەپلەر ئايلىنىپ يۈرىدۇ، مەلىكەم. ئۇنىڭ نىيىتى، سىز ئېيتقىنىڭىزدەك، تۆمۈر سەلتەنىتىنى تىكلەش بولسا كېرەك.

— يىراققا كۆز تىكىپتۇ - دە! شەيبانىخانمۇ تىنچمايدىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

— شەيبانىخان تەجرىبىلىك، بابۇر مىرزا بولسا شىجائەتلىك.

— شەيبانىخان قېرىپ كېتىۋاتىدۇ، بابۇر مىرزىنىڭ تەجرىبىسى ئاشماقتا، — مەلىكە ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيدە ئۈچ - تۆت قەدەم يۈردى. «ئەلچىلەر يولغا چىقتى. ھازىر كىم قۇدرەتلىك؟ شەيبانىخان. ھازىر كىم خەۋپلىك؟ شەيبانىخان. كىم كېيىن كۈچىيىشى مۇمكىن؟ بابۇر مىرزا، لېكىن بۇنىڭغا ئۇزاق ۋاقىت بار، دېمەك پادىشاھ ئالىي ھەزرەتنى ئاگاھلاندۇرۇش كېرەك. بابۇر مىرزىغا ھازىر ياردەم قولىنى سوزۇش ئۇنىڭ قۇدرەتلىك بولۇشىنى تېزلىتىدۇرۇش دېمەكتۇر. ئالىي ھەزرەت بابۇر مىرزىغا ياردەم بېرىپ ئۆزىگە قارشى كۈچىنى يېتىلدۈرمەيدۇ؟ بابۇر مىرزا سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزىنىڭ نەۋرىسى، كۆڭلىدە پادىشاھ ئالىي ھەزرەتكە غۇم ساقلىماسمىكىن؟» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى مەلىكە.

خەدىچە بېگىم شۇنداق مۇلاھىزىلەر بىلەن قايتا ئورنىغا ئولتۇردى. ئۇ سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ھەرىمىدە، ئالدىدا ئولتۇرغان گۈزەل ئايالدىنمۇ لاتاپەتلىك چاغلىرىدا ئاددىي بىر غۇنچە بولۇپ يۈرگەن ۋاقىتلىرىنى، ئاقبېگىمدەك قىز پەرزەنت كۆرگەن بولسىمۇ، سارايدا ھېچقانداق مەۋقەگە ئىگە بولماي خورلانغان كۈنلىرىنى ئەسلىدى. سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا بولسا ئۇنى سۆيۈپ، ئەركىنلىتىپ بېگىم، مەلىكە دەرىجىسىگە كۆتۈردى.

خەدىچە بېگىم چۆچۈپ ئويغانغاندەك بولدى - دە، قايتىپ جايىغا ئولتۇردى. شۇ پەيتتە كۆڭلىدە گۇمان پەيدا بولدى. «بۇ جۇۋان بىرەر فېتىنە بىلەن كەلگەنمىدۇ؟ شۇنچە تەپسىلاتنى قەيەردىن بىلىدۇ؟» —

دەپ ئويلىدى مەلىكە ۋە شۇ پەيتتە نازۇك ئايىمنىڭ بىلىنەر - بىلىنمەس ھاياجان بىلەن بىلىكىدىكى يىلان شەكلىدىكى ئىككى لەئىل كۆزلۈك بىلەن ئۆزىنى ئايلاندۇرۇۋاتقىنىغا كۆزى چۈشتى - دە، گۇمانى ئاشتى. «بۇ بىلەن نازۇك پەقەت مەلىكە بىلىكىنى بېزەيدىغان ئېسىل بېزەكقۇ! قانداق خىزمىتى بەدىلىگە قايسى ھۆكۈمران ئۇنى ھەدىيە قىلىدىكىن؟ لەئىل قانداق كۆزلىرى غەلىتە، ئېچىلىدىغاندەك كۆرۈنىدۇ! ۋەھالەنكى، كېنىزەك گۈلنازنىڭ بارمىقىدىكى ئۈزۈكمۇ شۇ ئايال بىلەن باغلىق بولسا؟ گۈلناز ئالدىغانمىدۇ؟» مەلىكىنىڭ كاللىسىدا شۇنداق گۇمانلىق پىكىر پەيدا بولدى، ئۇ فىتىنەگە سوغۇق تىكىلدى. مەلىكىنىڭ بۇ قارشىدىن فىتىنەنىڭ بەدىنى جۇغۇلداپ كەتتى - دە، دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

خەدىچە بېگىم قارشىسىدىكى ئايالنىڭ بىر پەس ساراسىمىگە چۈشكىنىنى سېزىپ، سىنىماقچى بولدى:

— خانىم، سىز شەيبانىخاننىڭ جاسۇسىغۇ؟ — مەلىكە ئەتەي سۈكۈت ساقلىدى، فىتىنەنىڭ بېشىغا گۈرۈزە بىلەن ئۇرۇلغاندەك گاڭگىراپ قالدى، — ياكى بابۇر مىرزا ئەۋەتتىمۇ؟ مەلىكىنىڭ كېيىنكى سۆزى فىتىنەنى ھوشىغا كەلتۈردى. «دېمەك، مەلىكە شۇبھىلەندى، بىراق ئېنىق بىلمەيدۇ. نېمە دېسەم بولاركىن؟ سۈكۈتنىڭ ئۆزى ھازىر ئۆلۈم بىلەن باراۋەر. مەككار!» فىتىنە بىردەم ئويلىنىپ قالدى ۋە پۇرسەت كەلگەنلىكىنى پەملەپ «ئىقرار» بولۇشنى قارار قىلدى.

— مەلىكەم، بۇ يەرگە مېنى بابۇر مىرزا ئەۋەتكەن، — يەرگە تىكىلدى فىتىنە.

— بابۇر مىرزا؟! — مەلىكىنى چاقماق ئۇرغاندەك بولدى.

— مەلىكەم...

— قانداق ئىش تاپشۇردى؟

— ھىراتتا كۈتۈپ تۇرۇشنى، ئەگەر ئەلچىلەر سەمەرقەنتكە ئەۋەتلىسە، ھېچ تەدبىر كۆرمىي قايتىشنى، ئەگەر شەيبانىخان ھۇزۇرىغا يول ئالسا... فىتىنە بىر ئاز سۈكۈت ساقلاپ ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئەگەر شەيبانىخان ھۇزۇرىغا بېرىشقا پەرمان بېرىلسە، ئەلچىنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇدى!

— ئەلچىنى ئۆلتۈرۈشنى؟ مەۋلانا كەمالىدىن ھۈسەيىن گازۇرگاھىنى؟ ئەلچىدە نېمە گۇناھ؟ ئۇ پەقەت ئەلچىغۇ!

— مەلىكەم، شەيبانىخان تەرەپكە ئەلچى ئەۋەتىلىشى بابۇر مىرزاغا ياردەم بېرىلمەيدۇ، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. بۇنداق بولسا خاننىڭ تەرىپىنى ئېلىش بىلەن باراۋەردۇر. ئەلچىنى ئۆلتۈرۈشتىن مەقسەت ۋاقىتنى ئۆتۈشتۈر. بابۇر مىرزا ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ۋاقىت كېرەك. پادىشاھ ئالىي ھەزرەتلىرى ئەلچىلەرنى سەمەرقەنتكە ئەۋەتكەنلىكى ئەينى مۇددىئە بولىدۇ!

— ئەينى مۇددىئە دەڭ؟! — زەھەر خەندە تەبەسسۇم قىلدى مەلىكە.

— بابۇر مىرزا شۇنداق ئىشلارغا قول ساپتۇ - دە؟ ئەلچىنى كىم ئۆلتۈرۈشى كېرەك ئىدى؟

— مەن، مەلىكەم، — كۈلدى فىتىنە، — مەن ئوقيا ئېتىشتا ئىسلام بارلاستىن قېلىشمايمەن، ئۇنىڭدىن باشقا، ھەرقانداق باھادىرنىڭ قىلىچىنى قولىدىن چۈشۈرۈۋېتىدىغان قوراللىق بار، — فىتىنە ئۇزۇن چېچىنىڭ ئۈچىنى بارمىقىغا ئوراپ، ئەتەي نازلىنىپ مەلىكىگە بىر نەزەر تاشلىدى.

خەدىچە بېگىم كۆڭلىدە نازۇك ئايىمنىڭ سۆزىگە ئىشەندى ھەمدە «ھە، بۇ قورالنىڭ دەرھەقىقەت

تەڭداشسىز قورال» دەپ خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. فىتىنە قولدىكى كۆزىگە زەھەر سېلىنغان بىلەزۈكنى ئايلاندۇردى. خەدىچە بېگىم يەنە گۇمان بىلەن بىلەزۈككە تىكىلدى.

— قىزىم، بابۇر مىرزىنىڭ ئادىمى ئىكەنلىكىڭىزنى قانداق ئىسپاتلايسىز؟ بەلكى شەيبانىخاننىڭ ئادىمى بولۇپ تۇرۇپ ئەتەي شۇنداق دېگەنسىز؟

— مەلىكەم، مېنىڭ ئىسپاتىم ئاۋۋال سىز بېگىمگە بولغان چەكسىز ھۆرمىتىمدۇر، ئاندىن كېيىن، — فىتىنە گويا ئىككىلەنگەندەك بولدى، — قولۇمدا مىرزىنىڭ بۇ يەردىكى ئادەملىرىگە يارلىقى باردۇر.

— يارلىق، قېنى؟

— مەن تۇرۇۋاتقان ئۆي كوزىچى مۇھىددىننىڭ ئۆيىدۇر. شۇ يەرگە يوشۇرۇپ قويغاندىم.

— يارلىقنى مىرزىنىڭ ئادەملىرىگە بەرمىدىڭىزمۇ؟

— ياق، زۆرۈرىيەت بولمىدى.

— ھازىر ئىككى نۆۋكەر ئەۋەتمەن، ئېيتىڭا، قەيەردىن ئىزدەيدۇ؟

— مەلىكەم، ئۆزۈم بېرىشىم كېرەك، يارلىقنى ھېچكىم تاپالمايدۇ.

— مەيلى، — مەلىكە بىر ئاز ئويلىدى، — كېيىن ئۇلار بىلەن بىللە ھۇزۇرۇمغا كېلىسىز، قورقماڭ.

مەلىكە چاۋاك چالغاندى، ئىشىك ئالدىدا كۈتۈپ تۇرغان كېنىزەك دەرھال كىردى.

— ئىككى نۆۋكەر تېزدىن تەييارلىنىپ خانىم بىلەن بىللە بېرىپ بىللە قايتىپ كەلسۇن! — مەلىكە كېنىزەكنىڭ قولىغا پىچىرلىدى: — ئېھتىيات قىلىشىڭىز، قېچىپ كەتمىسۇن، ئىككى ئەمەس بەش نۆۋكەر ئەۋەت، ئۈچى مەخپىي كۆزىتىپ بارسۇن، ياخشى تەيىنلە.»

فىتىنە ۋە كېنىزەك ئۆيدىن چىقتى، مەلىكە مېھماننى كۆزىتىپ قالدى. مەلىكە مۇلاھىزە قىلدى: «پادىشاھ ئالىي ھەزرەتكە ھازىر ئېيتسام بولارمۇ ياكى يارلىقنى ئېلىپ كېلىشكەندىن كېيىن ئېيتايىمۇ؟ ئەلچىلەر بەلكى چىلتۇختەرانغا يېتىپ بارغاندۇ.»

9

نۆۋكەرنىڭ كۆزىتىشى بىلەن كوزىچى مۇھىددىننىڭ ئۆيىگە كەلگەن فىتىنە ئۆزىگە ئاجرىتىلغان ئۆيىگە كىردى. كوزىچى مۇھىددىن ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى بولغان ئىشتىن بىخەۋەر، رەڭگى ئۆچۈپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇراتتى. فىتىنە كىچىك بىر ساندۇقنىڭ قۇلۇپىنى ئاچتى — دە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھەممە نەرسىنى گىلەم ئۈستىگە تۆكتى. گىلەم ئۈستىگە خالتا، نەۋائىي دىۋانى، غىلاپقا سېلىنغان خەنجەر چۈشتى. فىتىنە ساندۇق قاپقىقىنى بىر تەرەپكە سۈرۈپ يەنە باشقا نەرسىلەرنىمۇ گىلەم ئۈستىگە قويدى. ئاندىن ساندۇقنىڭ تۆت تەرەپىنى ئاجرىتىپ گىلەم ئۈستىگە قويدى. ئۇ قوللىنى ساندۇقنىڭ تېگىگە سېلىپ بىر تاختايىنى تارتتى ۋە تاختاي ئاستىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى ئالدى — دە، قاراپ تۇرغان نۆۋكەرگە ئۇزاتتى.

— مانا بابۇر مىرزىنىڭ مۆھرى بېسىلغان يارلىق، مەلىكىگە بېرەرسىز، — دەپ قولدىكى بىلەزۈكنى ئېلىشقا باشلىدى.

— خانىم، سىزمۇ بىللە بېرىڭ! — نۆۋكەرلەر ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى.

فىتىنە مەلىكە ھۇزۇرىدىن چىقىپ، تا كوزىچى مۇھىددىن ئۆيىگە كەلگۈچە خەدىچە بېگىمدىن قانداق ئامان قېلىشنى ئويلاپ كەلدى ۋە قېچىپ كېتىشكە ئىلاج يوقلۇقىنى چۈشەندى. شۇنىڭدىن كېيىن تەۋەككۈل قىلىپ زەھەر ئىچىشكە تەييارلىق قىلىپ قويغانىدى. ئۇ ئاستا تەسىر قىلىدىغان زەھەرنى ئىچىپ، ئۆزىنى ئۆلگەنگە سالماقچى بولدى.

— ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە، — فىتىنە بىلەزۈكنىڭ بىر كۆزىنى ئاچتى — دە، زەھەرنى يۈتتى، — ئەمدى مېنىڭ ئۆلۈكۈمنى ئېلىپ بېرىڭلار. مەلىكە ماڭا ئىشەنمىگەندەك قىلىدۇ. «نازۇك ئايىم مەلىكە ئۈچۈن، پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ئۈچۈن، بابۇر مىرزا ئۈچۈن جان پىدا قىلدى» دەڭلار، — فىتىنەنىڭ قولىدىكى بىلەزۈك گىلەم ئۈستىگە چۈشۈپ، يۇمىلاپ بېرىپ نۆۋكەرلەردىن بىرىنىڭ ئۆتۈكىگە تېگىپ توختىدى.

نۆۋكەر ئېگىلىپ بىلەزۈكنى قولىغا ئالدى ۋە شېرىكىگە ئۇزاتتى، ئۇ يانچۇقىغا سېلىپ قويدى. فىتىنە ئاخىرقى سۆزىنى تىترەپ تۇرۇپ تەستە ئېيتتى — دە، گىلەم ئۈستىگە يىقىلدى. نۆۋكەرلەر، كوزىچى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى ھاڭ — تاڭ بولۇپ قالدى. ئايالنىڭ قوللىرى، ئاياغلىرى تارتىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن نۆۋكەرلەر ئۆيىدىن چىقىپ، پىچىرلىشىپ، مەسلىھەتلەشتى — دە، كوزىچىنىڭ ئۆيى ئالدىدا ئىككى شېرىكىنى قالدۇرۇپ، مەلىكىگە خەۋەر قىلىپ «يارلىق» نى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن مېڭىشتى. ئۇلار قايتا ئۆيگە كىرىپ فىتىنەنىڭ رەڭگىنىڭ ئاپپاق ئاقىرىپ، بېھوش ياتقىنىنى كۆرۈپ، توغرا پىكىرگە كېلىشكەنلىكىگە ئىشەندى، يەنە ئارقىغا قايتىش تەرەددۇتدا بولدى. ئۆيىدە كوزىچى مۇھىددىن ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى قالدى. ئايال فىتىنەنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى — دە، بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ تىزىغا قويدى، فىتىنەنىڭ يۈرىكىگە قۇلاق سېلىپ ئاڭلىماقچى بولغانىدى، شۇ چاغدا فىتىنە كۆزىنى ئېچىپ شىۋىرلىدى: «سۇ، سۇ بېرىڭ!» مۇھىددىن يۈگۈرۈپ چىقىپ ساپال قاچىدا سۇ ئېلىپ كىردى، ئەر — خوتۇن ئۇنىڭغا سۇ ئىچۈردى. فىتىنە كاسىدىكى سۇنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنى زورلاپ ئىچتى — دە، بارماقلىرىنى ئاغزىغا تىقىپ داسقا قەي قىلدى. ئۇ بىر ئاز ئۆزىگە كەلگەندەك بولدى ۋە بۇيرۇدى:

— ھازىر بىر ئاز ئۆزۈمگە كەلدىم، لېكىن زەھەرنىڭ تەسىرى يەنە بار. مەن ھوشۇمدىن كېتىپ قىيىنلىشىم مۇمكىن. ئويۇمچە، سارايدىن كىمدۇر كېلىدۇ. ئەگەر بېھوش بولسام، كەلگەنلەرگە «ئۆلدى» دەپ كۆرسىتىڭ. ئۇلار گۇۋاھ بولسۇن. ئاندىن كېيىن مېنى يوشۇرۇپ قويۇڭلار. نېمىلا بولسۇن بىرەر كىشى ياكى باشقا نەرسىنى كېپەنگە ئوراپ، مازارغا ئېلىپ بېرىپ كۆمۈڭلار. ئەگەر ئەجىلىم يېتىپ ئۆلسەم، يوشۇرۇنچە باشقا بىرەر يەرگە دەپن قىلىڭلار. ئەجىلىم توشمىسا — ... فىتىنەنىڭ تىلى يەنە كالۋالاشتى.

فىتىنە كوزىچى مۇھىددىننىڭ خوتۇنىغا ئىما قىلىپ گىلەم ئۈستىدە ياتقان خالتىنى ئېلىپ كېلىشنى سورىدى. ئايال خالتىنى ئۇنىڭ قولىغا بەرگەندى، ئالدىراش بىر ئامال بىلەن بوغۇقچىنى يەشتى — دە، خالتىنى ئۆرۈپ سېلىكىدى، گىلەم ئۈستىگە ئالتۇن تەڭگىلەر ۋە خوتەن قەغىزىگە ئوراقلىق كىچىككىنە بىرنەرسە چۈشتى. فىتىنە ئالتۇنلارغا ئېتىبار قىلماي قەغەزگە ئورالغان نەرسىنى ئۆي ئىگىسى ئايالغا بەردى.

— بۇنى كېچىدە ماڭا ئىچۈرسىز، ئۈنتۈملىك، — دەپ ئۈلگۈردى — دە، ھوشىدىن كەتتى. كوزىچى مۇھىددىن ۋە ئۇنىڭ ئايالى فىتىنە ئېيتقان ھازىرلىقنى ئىشلەشكە باشلىدى...

نۆۋكەرلەر بابۇر مىرزىنىڭ «يارلىقى» ۋە فىتىنەنىڭ بىلەزۈكىنى خەدىچە بېگىمگە ئېلىپ كېلىپ، بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ئېيتىپ بەردى.

فىتىنەنىڭ زەھەر ئىچكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆلۈپ قېلىشى مۇمكىنلىكى خەدىچە بېگىمنى كۆپ تەشۋىشكە قويدى. «نازۇك ئايىم ھەقىقەتەن ساداقەتمەن بولغانلىقىدىن زەھەر ئىچتۈمۇ ياكى بىرەر سىرنى ئۆزى بىلەن گۆرگە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈنمۇ؟» دېگەن سوئال مەلىكە كۆڭلىگە ئارام بەرمىدى. مەلىكە تېزلىك بىلەن ئۆز تېۋىپى ۋە ئىككى كېنىزەكنى كوزىچى ئۆيىگە ئەۋەتتى. نۆۋكەرلەرگە كوزىچى ئۆيىنى كېچە - كۈندۈز يوشۇرۇن كۆزىتىپ تۇرۇشنى بۇيرۇدى. كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي كېنىزەكلەر ۋە تېۋىپ قايتىپ كېلىشتى، تېۋىپنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، نازۇك ئايىم جان ئۈزگەنىدى. مەلىكە بىلەزۈكىنى تېۋىپقا كۆرسەتكەندى، تېۋىپ ئۇنىڭ يەنە بىر كۆزىدە زەھەر بارلىقىنى ئېيتتى. مەلىكە بىلەزۈكىنى ساقلاپ قويۇشنى بۇيرۇدى. نازۇك ئايىمنىڭ ئۆلگەنلىكى ھەقىقىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپ، مەلىكە «يارلىق» نى ئېلىپ پادىشاھ ئالىي ھەزرەت ھۇزۇرىغا باردى. پادىشاھ ئۆلىمالار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. مەلىكە سۆھبەتنىڭ تۈگىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ ئولتۇردى. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ھۈسەيىن بايقارا سۆيۈملۈك خوتۇنى خەدىچە بېگىمنى قوبۇل قىلدى. مەلىكىنىڭ كۆڭلىنى پادىشاھنىڭ شېرىن سۆزلىرى تىنچىتتى. پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى خاتىرجەم ئاڭلىدى.

— قىزىق ئىش. ھەزرىتى ئەلىشىربەگ بابۇر مىرزا ھەققىدە كۆپ ياخشى سۆزلەرنى ئېيتقاندى. ئۇنى ئالىيجاناب، مەرت ۋە ئاقىل يىگىت دەپ تەرىپلىگەندى. ھالبۇكى، شۇنداق يىگىت پەسكەش ئىشلارنى، پادىشاھلارغا نامۇناسىپ ئىشلارنى قىلارمۇ؟ ئەمما يارلىقنى قانداق چۈشەنمەك كېرەك؟ راستتەك تۇرىدۇ. يارلىققا بابۇر مىرزىنىڭ مۆھرى بېسىلغانىكەنمۇ؟

— ئالىي ھەزرەت! مەنمۇ شۇنداق پىكىردىمەن. لېكىن بۇ ۋەقەلەر... ئالىي ھەزرەت، دەرۋەقە ئەلىشىربەگ كەچ كۈزدە مۇھەممەد ۋەلىبەگ ۋە دەرۋىش ئەلى كىتابدارلار بىلەن سەمەرقەنتتىن كەلگەن يىگىتنى شەۋقىيە بېغىدا قوبۇل قىلغانىكەن!

— مەلىكە، بۇنىڭدىن خەۋىرىم باردۇر. ئەلىشىربەگ ئاستىراپادقا بۇ ھەقتە يازغاندى. ئۇ يىگىت ئەلىشىربەگكە بابۇر مىرزىنىڭ مەكتۇپىنى ئېلىپ كەلگەنىكەن.

— پادىشاھىم، بابۇر مىرزا سىزدىن ياردەم سوراپ، يوشۇرۇنچە بەدىئۇزەمان مىرزا ھۇزۇرىغا ئۆز كىشىسىنى ئەۋەتكەنىمۇ.

— بۇ ئىش سىزدىن يوشۇرۇن ئەمەس، — كۈلدى ئالىي ھەزرەت، — بابۇر مىرزا ئوغلۇم بەدىئۇزەمان مىرزاغا ئۆز كىشىسىنى ئەۋەتكىنى ھەققىدە خەۋەر بەرگەندى.

— ئۇ نېمىشقا مۇزەففەر مىرزىدىن ياردەم سورىماپتۇ؟

— بۇ نېمە؟ قىزغىنىشمۇ؟ — ھەيران بولدى ھۈسەيىن بايقارا، — ياكى باشقا پىكىرىڭىز بارمۇ؟

— بۇ شاھزادىلەر ئوتتۇرىسىغا زىددىيەت سېلىش ئەمەسمىكەن، دەپ ئويلىدىم.

— ياق، بېگىم، بابۇر مىرزا ئۆزى نېمە ئەھۋالدا؟ بۇنداق ئويلىشىڭىز خاتادۇر. بەدىئۇزەمان

مىرزا ماۋەرائۇننەھر چېگراسىغا يېقىنراق، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭدىن ياردەم سورالغان.

— ئالىي ھەزرەت، مەن بىرنەرسىنى ئېيتىشنى ئۈنتۈپتىمەن. ئۇ ئايالنىڭ گېپىگە قارىغاندا،

بابۇر مىرزا يىراقنى كۆزلىگەندۇر، ئەمىر تۆمۈربەگ سەلتەنتىنى تىكلەش ئارزۇسىدا ئىكەن. — مەلىكە، ياش يىگىت ھەققىدە تۈرلۈك ۋەھىمىلەر توقۇيدۇ. ئەگەر مىرزانىڭ ئارزۇسى شۇنداق بولسا، ئۇنىڭ ئارزۇسى ئۇلۇغ ئىكەن. بۇ ئىش مېنىڭ ئارزۇيۇم ئىدى، ئەپسۇس ئەمدى قېرىپ قالدىم، — ھۈسەيىن بايقارا بىر ئاز خىيالغا چۆمدى، كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — نېمە ئۈچۈن ئۇ ئايال ئۆز خوجىسى ھەققىدە سىزگە بۇنداق دەيدۇ؟ بۇ ھال مەنتىقىگە زىتتۇ؟!

— ئۇ ئايال خاس سۆھبەتتە ئاڭلىغان گېپىنى ئېيتتى، لېكىن بابۇر مىرزاغا سادىق كۆرۈنىدۇ. بىكاردىن — بىكار جېنىنى پىدا قىلمىغاندۇ.

— راست سادىقمىدۇ ياكى باشقا بىر سىر بارمىدۇ؟

— ئالىي ھەزرەت، سەمەرقەنتكە ئەلچى ئەۋەت دەيدۇ، ھازىر بىزگە خەۋپ كەلتۈرمىگەن خانىشنى ئەشەددىي دۈشمەن قىلىۋالمايمىزمۇ؟ بابۇر مىرزانىڭ ماۋەرائۇننەھردىكى تەسىرى شۇ كۈنلەردە خېلى ئاشتى. تەرەپدارلىرى كۆپەيدى، ئۇ ياردەمگە ئۈنچە موھتاج بولمىسا كېرەك؟

— شۇنچە سوئال، ئاستىراپادا بىز بىرنەچچە مەنسەپدارلار، ئەمىرلەر بىلەن بۇ مەسىلىنى مۇزاكىرە قىلغانىدۇق. سوئاللىرىڭىزنىڭ جېنى بار، لېكىن بىز تۆمۈرىيلەر بىر — بىرىمىزگە ياردەم بەرمىسەك، بۈيۈك بوۋىمىزنىڭ پارچىلانغان سەلتەنتى پاراكەندە بولىدۇ. ئۇ ھالدا دۈشمەن بىزنى ئاسانلا يانپاشقا ئالىدۇ، بېگىم.

— سىزنىڭ سەلتەنتىڭىز بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئالىي ھەزرەت، ئەمما دۈشمەن قوينىغا قول سېلىپ، ئۇنىڭ نىيىتىنى بىلىشىمۇ مەملىكەت ئۈچۈن ئەمەسمۇ، شاھىم.

— ئەجەب پۇختا مۇلاھىزە قىلىپسىز، ئەمما ئەلچىلەرنى يولدىن قايتۇرۇش مۈشكۈل.

— شۇنداق، لېكىن سىز ئالىي ھەزرەت ئۈچۈن تەس ئەمەس. بەلكىم يولدىن قايتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوقتۇ؟

— سىز ئويلايسىزكى، كەمالىدىن ھۈسەيىن گازۇرگاھىنى سەمەرقەنت سارىيىغا ئەمەس، شەيبانىخان ھۇزۇرىغا ئەۋەتىش كېرەك ۋە ئۇنىڭ بىلەن تىنچ ياشاش ھەققىدە سۈلھى تۈزۈش كېرەك، شۇنداقمۇ؟

— بىلىمىدىم ئالىي ھەزرەت، بېشىم ئايلىنىپ قالدى، — نازلاندى مەلىكە، — ئەگەر خان سۈلھى تۈزۈشنى خالىمىسا، ئۇ ھالدا بابۇر مىرزاغا ياردەم بېرىلسە تۈزۈك بولار، پۇرسەت بار، سەمەرقەنت قەلئەسى مۇستەھكەم، مىرزا باتۇر، ئاۋام ۋە شەيخۇلئىسلام ئۇ تەرەپتە.

— بېگىم، ئاگاھلاندىرغىنىڭىز ياخشى بولدى. مەن بۈگۈن يەنە مۇلاھىزە قىلىپ باقارمەن. ھازىر گەپ ماۋەرائۇننەھردە، تۆمۈرىيلەرنىڭ ئۇ يەردىكى ھۆكۈمرانلىقى ئۈستىدە بولماقتا. بىر يۈز قىرىق يىل تۆمۈرىيلەر ئىلكىدە بولغان سەمەرقەنت شەيبانىخانغا ئۆتۈپ كەتسە ھىرات خەۋپ ئاستىدا قالىدۇ، بېگىم.

سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا ئورنىدىن تۈردى، مەلىكىمۇ ئورنىدىن تۈرۈپ، قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، يېرىم تەزىم بىلەن ھەشەمەتلىك، كەڭ خانىدىن چىقتى. پادىشاھ قەلبىدە قارىمۇقارشى پىكىرلەر جۈش ئۇراتتى، كۆز ئالدىدا دوستى ئەلشىر نەۋائىينىڭ ھارغىن، ئەمما نۇرلۇق سېيماسى تۇراتتى. ھۈسەيىن بايقارا كۆپ مۇلاھىزە قىلىپ، ھازىرچە ئېھتىياتكارلىق يولىنى تۇتۇشنى قارار قىلدى. «ئەگەر بابۇر مىرزا ئېغىر، مۈشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالسا، دوستۇم ئەلشىر نەۋائىينىڭ مەسلىھەتى بويىچە ياردەم بېرىشكە ئۈلگۈرىمەن» دەپ ئويلىدى. ئەتىسى تاڭ سەھەردە بىرى شەيبانىخان ھۇزۇرىغا، يەنە بىرى بابۇر مىرزاغا ياردەم بېرىشنى توختىتىپ تۇرۇش ھەققىدىكى ئالىي پەرماننى ئېلىپ بەدىئۇززەمان ھۇزۇرىغا، ئىككى چاپارمەن ئىككى تەرەپكە كەتتى.

بابۇر مىرزا مۇلاھىزە قىلىپ ئولتۇرغاندا، ھۇزۇرىغا خاجە كالانىبەگ ئالدىراش كىردى ۋە ئۆزىگە ئېيتتى:

— مىرزا ئەپۇ قىلغايىسىز، ئاۋارە قىلىپ مۇلاھىزىڭىزدىن قالدۇردۇم، — دېدى.

— نېمە بولدى خاجە كالانىبەگ؟ تىنچلىقمۇ؟ — خاتىرجەم سورىدى بابۇر مىرزا.

— بىز كۈتكەن ئەلچىلەر ھىراتتىن شەيبانىخان قارارگاھىغا بېرىپتۇ!

— كالانىبەگ! ئادىشىۋاتىمىغانسىز، — بابۇر مىرزا كىتابىنى ياپتى، — بىزگە كەلگەن خەۋەرگە قارىغاندا، كامالىددىن ھۈسەيىن گازۇرگاھى سەمەرقەنتكە بېرىشكە ئالىي پەرمان ئالغاندىغۇ؟

— لېكىن ئەلچىلەر ھازىر شەيبانىخان قارارگاھىدا ئىكەن!

— نېمە ئىش يۈز بەردىكىن؟ بىزنىڭ ئۈمىدىمىز ھەزرىتى ئەلىشىربەگدە ئىدى، ئەپسۇسكى، ئۇ زات ۋاقىتسىز ۋاپات بولدى. ۋاھالەنكى ئازراق ۋاقىت ئۆتۈپلا سىياسەت تەتۈر بولغىلى تۇردىمۇ؟

— ھىراتتىكى ئىشەنچلىك كىشىلەرنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، خەدىچە بېگىم سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا بىلەن ئۈزۈن سۆھبەت ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئەلچىلەرگە بۇخاراغا بېرىشقا ئالىي پەرمان بېرىلگەن. چاپارمەن ئەلچىلەرگە ئامۇدىن كېچىكىپ ئۆتىدىغان يەردە يېتىشىۋالغانمىش...

— يەنە قانداق خەۋەر بار؟

— ھىراتتا بىرەر ۋەقە يۈز بەرگەندەك كۆرۈنىدۇ. قانداقتۇر بىر چوكان سەمەرقەنتتىن بارغانىكەن. ئۇ مەلىكە خەدىچە بېگىم زىيارىتىدە بوپتۇ، ئۇ يەردىن چىقىپ زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋاپتۇ.

— بۇنىڭ ئەلچىلەر بىلەن قانداق ئالاقىسى بار؟

— بىلىمىدىم، لېكىن ئەلچىلەر ھازىر بۇخارادا.

— دېمەك، خاجە كالانىبەگ، ئۇلاردىن ياردەم سوراشقا بولمايدۇ. بىز ئەمدى ئۆز كۈچىمىزگىلا ئىشىنىپ شەيبانىخان بىلەن جەڭگە ھازىرلىق قىلىشىمىز كېرەك. ھىراتتا ۋاپات ئەتكەن ئايالنىڭ كىملىكىنى ئېنىقلاڭ، بەلكى شۇنىڭدىلا بىرەر نەرسە ئايدىڭلىشار.

— خوپ مىرزا، ئەمما بىز ھازىر شەيبانىخانغا قارشى چىقالمايمىز.

— قول قوۋۇشتۇرۇپ ئولتۇرغاندىن جەڭ قىلغان ئەۋزەل، تەقدىردە يېزىلغىنى بولار. ئەمما، سۇلتان ھۈسەيىن بايقارادەك مول تەجرىبىلىك پادىشاھ بۇ قېتىم ئاداشقانداك تۇرىدۇ. شەيبانىخانغا بىز بەرداشلىق بېرەلمىسەك، ئۇ ھامان بىر كۈنى قۇدرەت تىپىپ سۇلتان ھۈسەيىن بايقاراغا قارشى قىلىچ يالىڭاچلايدۇ. سۇلتان بۇنى ھېچ نەزەرگە ئالماپتۇ.

— ئېنىقكى، خان جۇرئەت قىلىدۇ.

— تەقدىردە قانداق يېزىلغىنىنى بىلىمىدىم، ئەمما قانداقتۇر گۇمان قەلبىمنى تاتىلايدۇ. خەدىچە بېگىم كۆپ خاتىرجەم. ۋاھالەنكى، سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا ھازىرغىچە شۇ مەككە ئايالنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئىش قىلارمۇ؟ ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس... خاجە كالانىبەگ، بولىدىغان ئىش بوپتۇ. ئەتە پېشىن نامىزدىن كېيىن يېقىن بەگلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىيلى، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇڭ، — بابۇر مىرزا خاجە كالانىبەگ بىلەن خەيرلىشىپ قولغا كىتابىنى ئالدى ۋە مۇھاكىمە بىلەن مەشغۇل بولۇپ كەتتى. قولىدىكى كىتاب ئۇلۇغ بوۋىسى ئەمىر تۆمۈربەگ نىزاملىرىنىڭ مەخسۇس كۆچۈرگۈزگەن نۇسخىسى ئىدى.

تاڭ سەھەردە، كېنىزەك گۈلناز مەلىكە خەدىچە بېگىم پەردازلىنىپ كىيىنىۋاتقان خانغا كىرىپ، مەلىكىنىڭ ئۈدۈلىدا تەرەددۇت قىلىپ تۇرۇپ قالدى. تەجرىبىلىك، نازۇك، دىتلىق گىرىمچىك مەلىكىنىڭ چېچىنى تارىغاچ، ئۈنىڭغا قانداقتۇر بىر ئىشنى ئېيتىپ بېرىۋاتقانىدى. مەلىكە گۈلنازنى كۆرۈپ، گىرىمچىككە «توختاپ تۇر» دېگەندەك ئىشارە قىلدى - دە، كېنىزەك تەرەپكە ئۆرۈلدى:

— رۇخسەتسىز كىرىپ كەلدىڭ، گۈلناز؟ بىرەر شۇم خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟

— ياق، ياق مەلىكەم، ئۆزۈم شۇنداقلا — ... گۈلناز گىرىمچىككە كۆز قىرىنى تاشلىدى.

— سۆزلەۋەر، ساداقەتبانۇدىن يوشۇرىدىغان سىر يوق، — مەلىكە كۈلۈمسىرەپ گىرىمچىككە قارىدى.

— مەلىكەم، بىر دەرۋىش يىگىت سىزنىڭ ھۇزۇرىڭىزغا كىرىشكە ئىجازەت سورىماقتا.

— كىم ئىكەن ئۇ دەرۋىش؟

— ئىسمىنى ئېيتىمىدى، لېكىن «مانا بۇنى مەلىكىگە بېرىپ قويۇڭ» دەپ بۇ خالتىنى بەردى، —

كېنىزەك مەلىكىگە خالتىنى ئۇزاتتى.

مەلىكە خالتىنى ئالدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ خانىنىڭ بىر چېتىگە باردى ۋە خالتىنى ئېچىپ

كۆردى. خالتىدا بالىلار بارمىقىچىلىك ساپال سۇنۇقى بار ئىدى. مەلىكە ئۆزى بەرگەن «يارلىق» نى

كۆرۈپ، شىددەت بىلەن گۈلناز تەرەپكە ئۆرۈلدى:

— كىرسۇن، سىلەرنى بىر ئازدىن كېيىن ئۆزۈم چاقىرىمەن، — مەلىكە كېنىزەك ۋە

گىرىمچىككە خانىدىن چىقىشنى بۇيرۇدى.

دەرۋىش يىگىت خانىگە كىرىپ، قولىنى كۆكسىگە قويۇپ مەلىكىگە سالام بەردى. مەلىكە دەرۋىشكە

ئۇنىڭ خالتىسىنى قايتۇرۇپ بەردى ۋە:

— بۇ يەرگە كېلىشىڭنى مەننى قىلغاندىمغۇ، ئوغلۇم، نېمە ئىش يۈز بەردى؟ — دېدى.

— كوزىچىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كەلگەن ئايال زەھەر ئىچىپ ئۆلۈپ دەپنە قىلىنغانىدى، —

سىرلىق بىر ئاھاڭدا شۇبىرلاپ جاۋاب بەردى دەرۋىش، — ئەمما ئول ئۆلمىگەنكەن!

— قانداق دەيسەن؟!

— بۇ ماڭا قاراڭغۇ، ئايال دەپنە قىلىنغان كۈنىنىڭ ئەتىسى گۇمانلىنىپ گۆركارنىڭ ئالدىغا

باردىم. دەپنە قىلىنغان مېيىت ئەمەس، بەلكى بىر كۆتەك ئىكەن، — دېدى.

— ئاھ، مەككار! بىزنى ئالدىغان ئوخشايدۇ ئۇ نازۇك ئايىم! كېيىن قانداق قىلدىڭ ئوغلۇم؟

— كېيىن ئاتامنىڭ ئۆيىگە باردىم ...

— ئاتامنىڭ؟ ئاتاڭ كىم ئوغلۇم؟

— مۇھىددىن كوزىچى. شۇ ئايال تۇرغان ئۆينىڭ ئىگىسى.

— يائىلا! كېيىنچۇ، نېمە سىرلاردىن ۋاقىپ بولدۇڭ؟

— باشقا ھېچ نەرسىدىن ۋاقىپ بولمىدىم، مەلىكەم. ئۇلار قاياققىدۇر غايىب بوپتۇ. كېيىن يەنە

مازارغا بارسام گۆركارنى ئۆلتۈرۈپ كېتىپتۇ، تۈنۈگۈن دەپنە قىپتۇ.

— ئاھ، مەككار!

— مەلىكەم، ئۇ ئايالنى مەن تاپمەن، ئەمما بىر ئىلتىماسم بار!

— ئېيت ئوغلۇم.

— ئاتا - ئانامنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچسىڭىز، ئۇلاردا ئەيب يوق. كىمگە باشپاناھ بولغىنىنى بىلمەيدۇ.

— مۇنداق دېگىن، مەيلى، ئۇلارنى ئەپۇ قىلىمەن. پەقەت تاكى تىرىكلا بولسام، خۇراسانغا قەدەم باسمىسۇن، بۇ سېنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن خىزمىتىڭنىڭ بەدىلى بولسۇن.

— تەشەككۈر مەلىكەم! سىز ئۈچۈن جېنىم پىدا بولسۇن!

— ئوغلۇم، ئاڭلا، سەن نازۇك ئايىمنى چوقۇم ئىزدەپ تاپقىن - دە، كىمىنىڭ مەخپىيەتلىكى ئىكەنلىكى ھەققىدە ماڭا خەۋەر بەرگىن. جازاسىنى ئۆزۈم بېرىمەن. بۇ خالىتىدا خىراجىتىڭغا يېتەرلىك تىللا بار، - مەلىكە يىگىتكە خالىتىنى ئۇزاتتى، - خەير، سېنى خۇداغا تاپشۇردۇم.

مەلىكە كوزىچى مۇھىددىننىڭ ئوغلىنى ئۇزاتتى - دە، گىرىمچىك ساداقەتبانۇنى چاقىردى. گىرىمچىك كىرىپ ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولدى، مەلىكە خىيالغا چۆمدى. ئۇ نازۇك ئايىمنىڭ نېمە ئۈچۈن زەھەر ئىچىپ باشقىلارغا ئۆزىنى ئۆلگەن قىلىپ كۆرسەتكىنىنى، قانداق قىلىپ مەلىكە قۇرغان تۇزاقتىن قېچىپ چىقىپ كەتكىنىنى ئويلايتتى ۋە ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى: «ئەگەر شەيبانخان بىلەن ئۇرۇشماسلىق كېلىشىمى تۈزۈلسە، شۇنىڭ ئۆزى مەقسەتكە مۇۋاپىق ئىش بولغۇسى. ئەنە شۇنىڭدا نازۇك ئايىمنىڭ فىتىنەسى ئەپ كېلىپ پادىشاھ ئالىي ھەزرەتكە پايدا كەلتۈرگۈسىدۇر» مەلىكە شۇنداق دەپ ئۆزىگە تەسەللى بەردى، لېكىن كۆڭلى نېمىگىدۇر غەش ئىدى.

* * *

بۇ ئىشتىن بىر ئايچە ۋاقىت ئۆتۈپ مەۋلانا كەمالىدىن ھۈسەيىن گازۇرگاھى باشلىق ئەلچىلەر شەيبانخان ھوزۇرىدىن قايتىپ ھىراتقا كېلىۋاتقىنىدا، شەھەرنىڭ شۇ دەۋرۋازىسىدىن جالدۇر - جۇلدۇر كىيىم كىيگەن ئىككى دەۋرۋاش يىگىت چىقىپ كېتىۋاتقاندى. بۇ دەۋرۋاشلارنىڭ بىرى نازۇك ئايىم - فىتىنە، ئىككىنچىسى بولسا كوزىچى مۇھىددىننىڭ ئوغلى بولۇپ، ئۇلار شەيبانخان ھوزۇرىغا تەشنا ئىدى....

1501 - يىلى 10 - ئايدا بابۇر مىرزا سەرىپۇلدا شەيبانخان بىلەن بولغان جەڭدە يېڭىلىپ سەمەرقەنت قەلئەسىگە بېكىندى ۋە بەش ئايچە قامالدا بولغاندىن كېيىن شەيبانخان بىلەن سۈلھى تۈزۈشكە مەجبۇر بولۇپ، شەھەرنى ۋە كېيىنرەك ماۋەرائۇننەھرنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى. سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا 1506 - يىلى شەيبانخانغا قارشى يۈرۈش قىلغاندا ۋاپات بولدى.

ئارىدىن بىر يىل ئۆتۈپ شەيبانخان ھىراتنى ئالدى. سۇلتان ھۈسەيىن بايقارانىڭ ھەرىمى بىلەن مەلىكە خەدىچە بېگىم ئۇنىڭ قولىغا چۈشتى.

خەدىچە بېگىم شەيبانخاننىڭ باغى نەۋدىكى ۋاقىتنىچە قارارگاھىدا نازۇك ئايىم - فىتىنەنى ۋە ئۆزىنىڭ «ئىشەنچلىك جاسۇسى» دەۋرۈش يىگىتىنى ئۇچراتتى...

(1993 - يىلى تاشكەنت نەۋرۇز نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ھىرات ھېكايىلىرى» ناملىق كىتابتىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلدى.)

(ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىدىن دەم ئېلىشقا چىققان)

جۈمە ئالىم

«مەجالسۇن - نەفائىس» نىڭ ئىجادىيەتلىرىنىڭ نەزەرىيەلىك ئىلمىي تەتقىقاتى

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، «مەجالسۇن - نەفائىس» بۈيۈك شائىر ئەلىشىر نەۋائىينىڭ مۇھىم ئەسەرلىرىدىن بىرى. ھازىر خېلى كۆپ ماتېرىياللاردا نەۋائىينىڭ بۇ ئەسىرىنى ئەدەبىي تەزكىرىچىلىككە ئائىت ئەسەر دەپ تەھلىل قىلىۋاتىدۇ. لېكىن، بىز ئەسەرگە تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ كىرىپ تەھلىل قىلىپ كۆرسەك، ئەسەرنىڭ ئەدەبىي تەنقىدكە دائىر ئەسەر ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز. ئۇنداقتا ئەدەبىي تەنقىد دېگەن نېمە؟ ئەدەبىي تەنقىد، ھەر خىل ئەدەبىيات ھادىسىلىرى (ئەدەبىي ئەسەر، يازغۇچى، كىتابخان، ئىجادىيەت، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى، ئىجتىمائىي ئۈنۈمى ۋە ئەدەبىياتقا مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمە)گە قارىتا ئەدەبىي زوق ئاساسىدا، ئېستېتىك ۋە تارىخىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە تەھلىل يۈرگۈزىدىغان ئىلمىي پائالىيەت ①. نەۋائىينىڭ «مەجالسۇن - نەفائىس» ناملىق ئەسىرى قانداقتۇر مەلۇم تارىخىي شەخس ياكى چوڭ تارىخىي ئىش - ۋەقەنى خاتىرىلەش، ئەسلەش بىلەن چەكلەنمەستىن، بەلكى ئەينى دەۋردىكى شائىر - ئەدىبلەرنىڭ ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئەدەبىي تەنقىد (باھا) ئېلىپ بارغان. نەۋائىي ئەسەرنىڭ ئاخىرىدا ھۈسەيىن بايقارا توغرىسىدا توختالغاندا، ئۇنىڭ سۈپەت ۋە مەجەزلىرى ئۈستىدە بىر قۇر توختالغاندىن كېيىن «خوش، ئۇزۇنغا سوزۇلغان سۆزلەر ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىتىگە مالاللىق يەتكۈزۈپ قويماسلىقى ئۈچۈن، ئەمدى ئەسلىي مەقسەت ۋە مۇددىئىغا كېلەيلى» دەپ ئاندىن رەسمىي ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن تەھلىل ئېلىپ بارىدۇ. بىز بۇ ئارقىلىق نەۋائىينىڭ ئەسلىي مەقسىتى يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئىجادىيىتى ئۈستىدە باھالاش ئېلىپ بېرىش ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز.

«قەيەردە سەنئەتكە مۇھەببەت بولمىسا، شۇ يەردە تەنقىد بولمايدۇ» ② دەيدۇ ئۇلۇغ شائىر پۈشكەن. ئەدەبىيات بولسا سەنئەتتىن ئىبارەت بۇ چوڭ كاتىگورىيە ئىچىدىكى بىر تۈر. شۇڭا، بۇ خىل سەنئەت مەۋجۇتلۇقى جايدا ئۇنىڭغا مېھىر - مۇھەببەتتىن بار خەلق ئىچىدە ئەدەبىي تەنقىد بىلەن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ھەقتە ف. ئىنگىلىس: «پەندە يۇقىرى چوققىغا چىقىشنى خالىغان مىللەت نەزەرىيەۋى تەپەككۈردىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلالمايدۇ، ئوخشاشلا سەنئەتتە يۇقىرى گۈللىنىشكە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلغان مىللەتمۇ سەنئەت نەزەرىيەسى تەتقىقاتى ۋە سەنئەت ئەمەلىيىتى سەنئەت تەنقىدىدىن بىر مىنۇتمۇ خالىي بولالمايدۇ» دەيدۇ ③. ئەدەبىي تەنقىد توغرا، ئىلمىي ئېلىپ بېرىلسا، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن پىشاقلىق رولىنى ئوينايدۇ، نەۋائىي دەل ئەدەبىياتنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى توغرا تونۇغان، قەلبىدە ئەدەبىياتقا نىسبەتەن چوڭقۇر مېھىر - مۇھەببەت ئورناتقان ئۇلۇغ شائىر. ئۇ ئەينى دەۋر شارائىتىدا شۇ جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى، قىسقىسى شۇ دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ بايراقدارى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىغا كۆڭۈل بۆلمەي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇڭا، نەۋائىي «مەجالسۇن - نەفائىس» ناملىق بۇ ئەسىرىنى يېزىش ئارقىلىق، ئۆز زامانداشلىرىنىڭ ئىجادىيەتلىرىگە قىسقىچە باھا بەرگەن.

تۆۋەندە مەزكۇر ئەسەردىكى ئەدەبىي تەنقىد ئۇسۇللىرىنى بىرقانچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاش ئارقىلىق مۇھاكىمە ئېلىپ بارماقچىمىز.

نەۋائىينىڭ بۇ ئەسىرى ھىجرىيە 896 - يىلى (مىلادىيە 1490 - 1491) يېزىلىپ ھىجرىيە 903 - يىلى (مىلادىيە 1497 - 1498) قايتا تۈزىتىلگەن. جەمئىي 8 مەجلىسكە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئاساسلىقى ئۆزىگە زامانداش بولغان 458 نەپەر شائىر - ئەدىبلەر ئۈستىدە توختالغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىنى تۆۋەندىكى يەتتە نۇقتا (ئۆلچەم) بويىچە باھالاپ چىققان.

① يازغۇچى خاراكتېرنى ئۆلچەم قىلغان باھا (تەنقىد)

نەۋائىينىڭ قارشىچە، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە يازغۇچىنىڭ قانچىلىك قابىلىيىتى بولسا، قايسى خىل ئىدىيە، قانداق پەزىلەت ئۈستۈن ئورۇننى ئىگىلىسە، ئەسىرىدىمۇ شۇنچىلىك قابىلىيەت، شۇ خىل ئىدىيە ۋە شۇ خىل روھ ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. نەۋائىي ئەسىرىدە مەۋلانا لەتىفىنىڭ:

«گەھ ئاقار، گەھ تامار لەبىڭ شەككەرى،

بىزگە تەگمەسمۇ ھېچ ئاقار - تامارى». (79 - بەت)

(يەشمىسى: لېۋىڭ شېكىرى گەھ ئاقىدۇ، گەھ تامىدۇ. ئاققان تامغىنىدىن بىزگە ھېچ نەرسە تەگمەسمۇ؟ 346 - بەت)

دېگەن بېيىتىنى نەقىل كەلتۈرۈپ: «بۇ بېيىت گەرچە ساددا بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن ئاپتورنىڭ قابىلىيەتلىك ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ» دەيدۇ ۋە بۇ ئارقىلىق يۇقىرىقى پىكىرنى دەلىللەيدۇ. نۇر سەئىد بەگنى تونۇشتۇرغاندا: «تەبىئىيەتتە قانچىلىك قابىلىيەت ۋە گۈزەللىك بارلىقىنى شېئىرلىرىدىن بىلسە بولىدۇ» دەيدۇ (347 - بەت). مەۋلانا يەھيا سىبەگىنى تونۇشتۇرغاندا: «ھەر كىشى ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىيىتىنى بىلمەكچى بولسا، ئۇنىڭ «شەبىستانى خەيال» ناملىق ئەسىرىنى ئوقۇسۇن» دەيدۇ (278 - بەت). بۇنىڭدىن بىز نەۋائىينىڭ يازغۇچى ياكى شائىرنىڭ پەزىلىتى ئۇنىڭ ئەسىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ دېگەن قارىشىنى بىلەلەيمىز.

مەۋلانا ساھىب بەلەخىي ئۈستىدە توختالغاندا: «ئۇنىڭ تەبىئىيەتتە ھەددىدىن زىيادە تەمەخورلۇق بولغانلىقى ئۈچۈن، شۇنچە قابىلىيەت ۋە ئارتۇقچىلىقى بار تۇرۇپمۇ، كىشىلەر ئارىسىدا ئىززىتى كەمرەك ئىدى» (284 - بەت) دەپ يازىدۇ ۋە «مەگەسى مۇردە بۇ ۋەد قەلىيەئى رۇيى ئاشەم، شۇ بۇشى زىندە بۇ ۋەد كونجۇدى رۇيى نانەم» 19 - بەت (يەشمىسى: ئۈلۈك پاشا ئېشىم ئۈستىدىكى توغرامچى گۆش، تىرىك پىت نېنىم ئۈستىدىكى كۈنجۈت ئىدى» (284 - بەت) دېگەن مىسراسىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، شائىرلارنىڭ تەبىئىيەتتىكى ناچار ئىللەتلەرنىڭمۇ ئەسىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدىغانلىقىنى، بۇ خىل ناچار ئىللەتنىڭ كىشىنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شۇڭلاشقا، شائىر ئەسەردە كۆپ قىسىم شائىرلارنىڭ ئىنسانىي پەزىلىتى ئۈستىدە تەپسىلىي تەنقىد قىلىدۇ. ياخشى پەزىلەتلىك شائىرلارنىڭ پەزىلىتىنى ماختايدۇ، ناچار ئىللەتلىك شائىرلارنىڭ ئىنسانىي تەبىئىيەتنى تەنقىد قىلىدۇ.

ئەدەبىي تەنقىد تەگەرچە ھەر خىل ئەدەبىيات ھادىسىلىرى ئۈستىدە ئىلمىي تەھلىل ئېلىپ بېرىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىكى مەركىزىي ھالقا يەنىلا ئەدەبىي ئەسەر. نەۋائىي بۇ تەرەپكىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلغان. مەسىلەن، ئۇ مەۋلانا ھۇمايى ئۈستىدە توختالغاندا: «كۆرۈنۈشتە يوقسۇل، نامرات ۋە كەم سۆزدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما خۇدا ساقلىسۇنكى، ئولتۇرۇشلاردا ئۇنىڭغا بىر ئاياق شاراب بەرسىلا،

ئۇنىڭ جېدەل - ماجىرا، غوۋغا، توپىلاڭ قىلىشتا پىر ئۇستاز ئىكەنلىكى نامايان بولىدۇ. ئەمما، قانداقلا بولمىسۇن ئۇنىڭ بۇ مەتلەئى ياخشى چىقىپتۇ» (486 - بەت) دەپ:

«جانا، مەنەم بەدەستى فىراقى تۇ مۇردەئى،
خۇن دەر تەنەم نەماندە چۇ نارى فۇسۇرى» (218 - بەت)

(يەشمىسى: ھەي جانان، مەن سېنىڭ پىراقىڭدا گويىكى ئېزىپ تاشلانغان بىر ئانارغا ئوخشاش، تېنىمدە قان قالمىغان مۇردىمەن) (487 - بەت) دېگەن مىسراسىنى تىلغا ئالىدۇ. ئەلى كامالىنى: «گېيى ناھايىتى سەت ۋە تەنتەك كىشى بولسىمۇ، ئەمما ياخشى ئىجادىيەتلىرى بار» (422 - بەت) دەپ يېزىپ، گەرچە ئۇلارنىڭ ئىنسانىي پەزىلىتىنى يەڭگىل تەنقىد قىلىسىمۇ، ياخشى چىققان بېيىتلىرىنى، ئەسەرلىرىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئېنىقكى شائىر، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئەدەبىلەرنىڭ، شائىرلارنىڭ پەزىلىتىنىڭ مۇھىم ئورۇنىنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىلەن بىللە، ئەدەبىي تەنقىد ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەركىزىي ھالقا ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن.

② تالانت ۋە بىلىمنى ئۆلچەم قىلغان باھا (تەنقىد)

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە يازغۇچى، شائىرلارنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى ۋە ئۇلاردىكى تالانت، ئەسەر سۈپىتىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم تەرەپلەرنىڭ بىرى. نەۋائىي خوجا ئىسمەتۇلانى: «زېھنى ناھايىتى ئۆتكۈر بولغانلىقتىن، ئۆزىنى شېئىرىيەت بېغىغا بېغىشلىدى» (277 - بەت) دەپ يازىدۇ. خوجا خىسرەۋنى: «زېھنى ئۆتكۈرلۈكتىن شۇنچە كۆپ مەشغۇلىيەت ۋە ئەرز دادلار بىلەن ئالدىراش بولسىمۇ، يەنە نەزمە، نەسرې، تارىخ، مۇئەمما پەنلىرى بىلەنمۇ مەشغۇل بولاتتى» (475 - بەت) دەپ يازىدۇ. مەۋلانە سەفائى ئۈستىدە توختالغاندا: «ئۇنىڭ زېھنى ۋە تالانتىدىن ئاجايىپ گۈزەل شېئىرلار چىقاتتى، بۇ بېيىت شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر» دەپ:

«مىنەمايەد گامى جەۋلان نەئلى شەبەرەڭگەت بە چەشم،
چۇن مەھى نەۋكەز نەزەر سازەند مەردۇم غايىبەش». (74 - بەت)

(يەشمىسى: چەۋەندازلىق پەيتىدە قارا رەڭلىك ئارغىمىقنىڭ تاقىسى كىشىگە گويى ئادەملەر كۆز تىكىپ تۇرغىنىدا غايىب بولغان يېڭى ئايىنى ئەسلىتىدۇ) (340 - بەت) دېگەن بېيىتنى نەقىل كەلتۈرىدۇ ۋە نۇرغۇن شائىرلارنىڭ ئىجادىيىتى ئۈستىدە قىسقا تەھلىل بىلەن كۆپايىلەنسۇمۇ، ئەمما كۆپ قىسىمنىڭ تالانتلىق ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىدۇ.

③ بەدىئىيلىك ۋە ئىدىيەۋىلىكىنى ئۆلچەم قىلغان باھا (تەنقىد)

نەۋائىي «مەجالسۇن - نەفائىس» تا يەنە شېئىرنىڭ بەدىئىيلىكىنى تۇتقا قىلىپ تۇرۇپ، مەزمۇنىنىڭ لوگىكىلىق باغلىنىشى ئۈستىدە ئەدەبىي تەنقىد ئېلىپ بارغان. بولۇپمۇ ھۈسەيىن بايقارا ئىجادىيىتى ئۈستىدە توختالغاندا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى لوگىكىلىق باغلىنىش، ئىپادىلەش ئۇسۇلى، زانىرى، قاپىيە قاتارلىق بەدىئىي شەكىللەر ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن توختالغان، ھۈسەيىن بايقارانىڭ لۇتقىيىنىڭ:

«ئەي، قەدىڭ تۇبىئى جەننەت خەددى گۈلگۈن ئۈستىنە،
كۆرمەدى مەۋران سېنىڭدەك ئاي گەردۈن ئۈستىنە». (239 - بەت)

(يەشمىسى: ھەي، سېنىڭ بويۇڭ جەننەتنىڭ تۇبى دەرىخىدۇر، ئۇنىڭ ئۈستىدە گۈل يۈزۈڭ ئورۇن

ئالغاندۇر، دەۋران پەلەك ئۈستىدە سېنىڭدەك ئايىنى كۆرۈپ باقمىغان (509) دېگەن مەشھۇر مەتلىنىڭ جاۋابەن يازغان:

«زۇلفۇڭ تارى تۈشۈپدۇر لەئلى مەيگۈن ئۈستىنە».
ئۆيلەكمىم جان رىشتىسى بىر قەترەئى خۇن ئۈستىنە». (239 - بەت)

(يەشمىسى: گويا جان رىشتىسى بىر تامچە قان ئۈستىگە چۈشكەندەك، ئۇنىڭ چاچلىرىنىڭ قىلى قىپقىزىل ياقۇتتەك لەۋلىرى ئۈستىگە چۈشۈپتۇ) (519) دېگەن بۇ مەتلەئىنى سېلىشتۇرۇپ: «كۆزى ئۆتكۈر كىشىلەر ئالدىدا بۇ ئىككى مەتلەئى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنىڭ قايسى دەرىجىدە ئىكەنلىكى ناھايىتى ئايان، چۈنكى مەۋلانە يۈزنى جەننەتتىكى تۈبى دەرىخىنىڭ ئۈستىدە قىياس قىپتۇ، لېكىن بىر - بىرىگە ناھايىتى يىراق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى مىسرا مەزمۇن جەھەتتىن باغلاشمايدۇ. ئۇنىڭغا جاۋابەن يېزىلغان كېيىنكى ئىككى مىسرا ئاجايىپ - غارايىپ مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندىن سىرت، يەنە ھەر ئىككى مىسرا بىر - بىرىگە لايىقلاشقان ھالدا چىقىپتۇ» دەپ يېزىپ، شېئىردىكى لوگىكىلىق باغلىنىش ئارقىلىق مەزمۇننىڭ ياخشى ئىپادىلەنگەنلىكىنى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى، تىل قاتارلىقلارنىڭ ناھايىتى مۇۋاپىق ئىشلىتىلگەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدۇ. بەدىئىيلىك بىلەن ئىدىيەۋىلىكنىڭ، يەنى شەكىلنىڭ مەزمۇنى ئىپادىلەشتىكى رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، ھۈسەيىن بايقارا ئىجادىيىتىنىڭ ئىدىيەۋىيلىك ۋە بەدىئىيلىككە يۇقىرى باھا بېرىدۇ.

«كۆزۈڭ نې بەلا قارا بولۇپتۇر،

كىم جانغە قارا بەلا بولۇپتۇر» (85 - بەت)

(يەشمىسى: كۆزۈڭ نېمە بالادىنكىن قارا بولۇپتۇ، خۇددى جانغا قارا بالا بولۇپتۇ). (352 - بەت) دېگەن بېيىتنىڭ قاپىيەنىڭ ياخشى چىققانلىقىنى، ھەم قاپىيەلىرىنىڭ سۆز ئويۇنى قىلىپ تۈزۈلگەچكە، بۇنىڭغا جاۋاب يېزىشنىڭ ئۆزىگىمۇ تەسلىكىنى يېزىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ بەدىئىيلىكىگە يۇقىرى باھا بېرىدۇ. ئابابەكرى مىرزىنىڭ:

ئەر كېرەك ئۆرتەنسە ياسنە بالىنە،

يارا يەپ ياتسە ئاتنىڭ يالىنە.

ئىت ئۆلۈمى بىرلە ئول نامەرد ئۆلەر،

ئەر ئاتانىپ دۈشمەنغە يالىنە.

(يەشمىسى: ئوغۇل بالا يېلىنچاپ تۇرغان ئوتتا ئۆرتەنگەن تەقدىردىمۇ، يارىلىنىپ ئاتنىڭ يالىدا يېتىپ قالغان ھالەتتىمۇ، ئەگەر ئەر ئاتالغان تۇرۇپ دۈشمەنگە يېلىنسا، ئۇنداق نامەرت ئىت ئۆلۈمى بىلەن ئۆلىدۇ) دېگەن تۇيۇقنىڭ گەرچە سۆزلىرى ئاددىي بولسىمۇ تەجىسس (شەكىلداش سۆز) نىڭ ياخشى چىققانلىقىنى، مەۋلانە سەئىدىنىڭ شېئىرلىرىدا مەسەل ئۇسلۇبىنىڭ بارلىقىنى، مىر خانىدىنىڭ ھەيرانلىق دۇنياسىنى كۆپ تەرىپلەيدىغانلىقىنى (428 - بەت)، مەۋلانە ئەھلىنىڭ كۆپ خىل شېئىرىي شەكىلدە ماھىرلىقىنى (393 - بەت)، ھەزرىتى ئەمىر قاسىم ئەنۋانىڭ مەسنەۋىلىرىنىڭ جالالىدىن رۇمى مەسنەۋىلىرىنىڭ ۋەزنىدە، يەنى «رەمەلى مۇسەددەس» ۋەزنىدە يېزىلغانلىقىنى (269 - بەت)

يازىدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، نەۋائىي بەدىئىيلىكىنى ئۆلچەم قىلىپ، شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىدىكى ۋەزىن، تۇراق، قاپىيە، شېئىرىي ئۇسلۇب، ئەدەبىي ژانىر، تىل، ئىپادىلەش ئۇسۇلى قاتارلىقلار توغرىسىدا ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن تەھلىل يۈرگۈزگەن ھەم بۇ تەھلىل جەريانى ئەسەردىكى ئەدەبىي تەنقىد ئەڭ ئاساسىي سالماقنى ئىگىلىگەن.

نەۋائىي ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئەدىب - شائىرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى، ئىجادىيەت يولى، تىل ئىشلىتىش ئۇسۇلى قاتارلىق تەرەپلەرگىمۇ دىققەت قىلىدۇ. مەسىلەن، مەۋلانە نەرگىسى ئۈستىدە توختالغاندا: «ئۇ قەيەردە ئازغىنا سۆز - ئىبارە ياكى نازۇك مەنىسىنى كۆرۈپ قالسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا ئادەتلىنىپ قاپتۇ. ئەگەر تەڭرى خالىسا، تەخەللۇسنى ئۆزگەرتكىنىدەك بۇ ئادەتتىنمۇ ئۆزگەرتەر» (372 - بەت) دەپ يېزىپ، شائىرلاردا خاسلىقنىڭ بولۇشىنى تەلپ قىلىدۇ ھەم كۆچۈرمىچىلىك قىلماسلىقىنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

④ تىل ئىشلىتىشنى ئۆلچەم قىلغان باھا

ئىجادىيەت تىلىسىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. ئىلىم ئەھلىگە ئايانكى، نەۋائىي تۈرك تىلىدا ئىجادىيەت ئېلىپ بېرىشنىڭ تەشەببۇسچىسى. ئۇ ئۆز ئانا تىلىنى ھۆرمەتلەيدۇ ۋە تىلنى شېئىرىيەتتىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل دەپ قارايدۇ. شۇڭا، كۆپ قىسىم شائىرلارنىڭ قايسى تىلدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى قەيت قىلىدۇ. مەسىلەن، مەۋلانە لۇتفىنىڭ تۈركچە دىۋانىنىڭ مەشھۇرلىقىنى، ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىشنىڭ مۈشكۈل ئىكەنلىكىنى (342 - بەت) ئىپتىخارلىق بىلەن تىلغا ئالىدۇ ۋە ئۇنى ئۆز زامانىنىڭ تىل ئۈستىسى دەپ تەرىپلەيدۇ. مەۋلانە ئەمىرنىڭ تۈركچە ئەسەرلەرنى ياخشى يازغان بولسىمۇ، لېكىن شوھرەت قازىنالمىغانلىقىدىن (278 - بەت) ئەپسۇسلىنىدۇ.

⑤ ئىلمىيلىك ۋە چىنلىقنى ئۆلچەم قىلغان باھا

نورمال ھەم جايىدا ئېلىپ بېرىلغان ئەدەبىي تەنقىد، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ. ئەكسىچە، زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىش ياكى يوققا چىقىرىۋېتىش بولسا توسقۇنلۇق رولىنى ئوينايدۇ. بىزمۇ بۇ خىل تەنقىدى ئىلمىي بولغان تەنقىد دەپ قارىمايمىز. نەۋائىي مەۋلانە ھۈسەيىن ۋائىز ئىجادىيىتىنى تونۇشتۇرغاندا: «مەۋلانە كۆپ پەنلەردە ئالىم بولغان، قولى گۈل، تەجرىبىلىك ئادەم. ئۇ چېقىلىپ باقمىغان پەن ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك، خۇسۇسەن نۇتۇق، خەتتاتلىق، ئاسترونومىيە پەنلىرى ئۇنىڭ ھەقىقىي بولۇپ، ھەر قايسىسىدا مەشھۇر، كۆزگە كۆرۈنگەن شېئىرلىرى بار. يازغان ئەسەرلىرىدىن بىرى «جاۋاھىرۇت - تەقىسر» بولۇپ، بەقەرە سۈرىسىنىلا بىر توم قىلىپ يېزىپتۇ. ئىنساپ بىلەن كېسىپ ئېيتقاندا، ھەممىسى يۈز توم بولىدۇ» (426 - بەت) دەپ يازىدۇ. بىز گەرچە مەۋلانە ھۈسەيىن ۋائىز ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى توغرىسىدا تولۇق مەلۇماتقا ئىگە بولمىساقمۇ، لېكىن نەۋائىينىڭ «ئىنساپ بىلەن كېسىپ ئېيتقاندا» دېگەن سۆزىدىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنى كۆپتۈرۈۋەتمىگەنلىكىنى بىلەلەيمىز.

ئەمىر شەيخ سۈھەيلى ئىجادىيىتىدە توختىلىپ بولغاندىن كېيىن: «ئۇنىڭ ئاۋۋالدىن ئاخىرغىچە پېقىر بىلەن ئىلتىپاتى، بىرلىك ۋە دوستلۇقى بار ئىدى. بۇنىڭدىن ئارتۇق تەرىپلەنسە، ئۆزۈمنى تەرىپلىگەندەك بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قىسقارتىلدى» (360 - بەت) دەپ يازىدۇ. كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، نەۋائىي ئەدەبىي تەنقىد ئەشتىن - ئاخىر ئىلمىيلىكنى ئاساس قىلىپ، مەيلى ئۆزىنىڭ يېقىن دوستى ياكى تۇغقىنى بولسۇن ۋە ياكى ئۆزى تونۇمايدىغان ئەدىب - شائىرلار بولسۇن ئىلمىي ۋە چىنلىق ئاساسىدا باھا بەرگەن.

مەلۇم تارىخىي باسقۇچتىكى ئەدەبىياتقا شۇ دەۋردىكى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ

تامغىسى بېسىلغان بولىدۇ. جۈملىدىن ئەدەبىي تەنقىد مۇ شۇنداق. ئەدەبىي تەنقىد تەنقىدچىنىڭ تەربىيەلىنىشى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ ئەدەبىي تەنقىد جەريانىدا ھەرگىزمۇ ئەينى دەۋر سىياسىتىنىڭ تەشەببۇسچىسى بولۇپ قالماستىكى، ئەمەلىي پاكىت ئاساسدا، ئىلمىي ۋە چىن ھالدا ئەدەبىي تەنقىد ئېلىپ بېرىشى كېرەك.

نەۋائىي ئەينى دەۋردە خاتا جازا بېرىلگەن كىشىلەر ۋە باشقىلار تەرىپىدىن قارا چاپلانغانلارنى دادىللىق بىلەن تىلغا ئالىدۇ. خان نەسەبىدىن بولسىمۇ ناچار خاراكتېرى ۋە ئىجادىيىتىدىكى يېتەرسىزلىكلەرنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. مەسىلەن، مەۋلانە ئەنسىنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن: «باشقىلارنىڭ شېئىرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالىدۇ» (322 - بەت) دەپ تۆھمەتلەنگەنلىكىگە بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. سەئىد ئەبۇ ئىسھاق ئاستىراپادى ئىجادىيىتى ئۈستىدە توختالغاندا: «قابىلىيەتلىك يىگىت ئىدى، مۇئامىلىسى ياخشى ئىدى. كۆڭۈلگە ياققۇدەك ئەخلاقى بار ئىدى. خوجەند ۋىلايىتىنىڭ قازىسى بىر ئېشەك پارا بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ۋەزىر ئۇنى قازىلىققا تەيىنلىگەنلىكىگە قارىتا ئېيتىلغان بۇ قىتئەسى مەشھۇر» (337 - بەت) دەپ:

«ھەمى گەشت دەر شەھر شەخسى زى خۇچان،
كى قازى شەۋەد، سەدر رازى نەمشۇد.
بىدانەش فەرى رىشۋەۋۇ گەشت قازى،
ئەگەر خەر نەمبۇد، قازى نەمشۇد. (70 - بەت)

(يەشمىسى: خوجەندىن كەلگەن بىر كىشى قازى بولۇش مەقسىتىدە شەھەردە ئايلىنىپ يۈرەتتى، بىراق قازى بولۇشقا ۋەزىر رازى ئەمەس ئىدى. ئاخىرى بىر ئېشەكنى ۋەزىرگە پارا بېرىپ قازى بولدى. ئېشەك بولمىسا قازى بولماس ئىدى» (337 - بەت) دېگەن قىتئەسىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، گەرچە ئەينى دەۋردىكى ۋەزىر ۋە قازىنىڭ پارخورلۇقىنى ئېچىپ بېرىدىغان، ھەتتا قازىنى ئېشەككە ئوخشىتىدىغان شېئىرنى يازغان بولسىمۇ، نەۋائىي ئۇنى قورقماستىن تىلغا ئالىدۇ. ھەتتا ئۇنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتى، قابىلىيىتىنى ماختايدۇ. ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، نەۋائىي ئەينى دەۋر سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي مۇھىت چەكلىمىسىدىن بۆسۈپ چىققان جەڭگىۋار روھقا ئىگە ئەدەبىي تەنقىدچى بولۇپ، ئەدەبىي تەنقىدنى ھەقىقىي ئەدەبىي تەنقىدچىلىك نۇقتىسىدىن، ئىلمىي ۋە چىنلىق ئاساسدا ئېلىپ بارغان.

⑥ خەلقنىڭ ئېستېتىك زوقىنى ئۆلچەم قىلغان باھا

ئەدەبىي ئەسەر كىتابخان بىلەن يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن ھامان مەلۇم ئىنكاستىن خالىي بولالمايدۇ. بۇ خىل ئىنكاس ئەسەرنىڭ تەسىرى، ئۈنۈمى ۋە رولىنى مەلۇم دەرىجىدە كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇيغۇرلاردا يازما ئەدەبىيات ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەزەلدىن راۋاجلانغان بولۇپ، يازما ئەدەبىيات شەكىللەنگەندىن كېيىنمۇ يېزىق ئارقىلىق ئىجاد قىلىنغان نۇرغۇن ئەسەرلەر خەلق تەرىپىدىن يادلىنىپ، ئېغىز ئەدەبىياتىغا كۆچكەن ۋە ئەسەرنى ئەينى دەۋردىن ھالقىتىپ، ھازىرغىچە ئېلىپ كەلگەن. شۇڭا، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئىنكاسىغا سەل قاراشقا بولمايدۇ.

نەۋائىي ھەزرىتى ئەمىر قاسىم ئەتۋانىڭ نەزىملىرىگە خەلقنىڭ بەك مايىل بولۇپ كەتكەنلىكىنى، شېئىرلىرىنى ئوقۇشقا ۋە كۆچۈرۈۋېلىشقا ئىنتىلىدىغانلىقىنى (269 - بەت)، مەۋلانە مۇھەممەد بەدەخشىنى سەمەرقەند شائىرلىرىنىڭ تىلىنىڭ راۋانلىقى ۋە گۈزەللىكى جەھەتتە بارچىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى (288 - بەت)، مەۋلانە مۇھەممەد مۇئەمماينى ھىراتلىقلار «مۇئەممانىڭ پىرى» دەپ ئاتىشىدىغانلىقىنى (315 - بەت) مەۋلانە كەمالنىڭ شېئىرلىرى ۋە ھۆسنخەتلىرى خەلق ئارىسىدا شان -

شۆھرەتتىن خالىي ئەمەسلىكى (346 - بەت) قاتارلىقلارنى يېزىپ، ئەدەبىي تەنقىدتىن ئىبارەت ئېستېتىك زوقنى ئاساس قىلىدىغان بۇ ئىلمىي پائالىيەتنى پەقەت ئۆزىنىڭلا ئېستېتىك زوقنى ئاساس قىلماستىن، بەلكى پۈتكۈل خەلقنىڭ ئېستېتىك زوقى ئاساسدا ئىلمىيلىككە كۆتۈرگەن.

⑦ سۈپەتنى ئۆلچەم قىلغان ئەدەبىي باھا

بىز بىر دەۋر ئەدەبىياتى ياكى بىرەر يازغۇچى ئىجادىيىتىنى باھالىغاندا، شۇ دەۋردە ياكى يازغۇچى پۈتكۈل ھاياتىدا قانچىلىك ئەسەر يازغانلىقىنى ئاساس قىلماستىن، بەلكى مەيدانغا كەلگەن ئەسەرلىرىنىڭ ئومۇمىي ساپاسى، سۈپىتىنى ئۆلچەم قىلىمىز.

نەۋائىي مىرزا شىھ ئىجادىيىتى ئۈستىدە توختىلىپ: «گەرچە غەزەللىرى ئاز بولسىمۇ، خالايقىنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى» (295 - بەت) دەپ يازىدۇ. سەئىد كەمال كىچىكلىكى بىش يۈز مىڭ بېيىتى، بىر قەسىدىسى بارلىقىنى، بۇنىڭدىن 12 مىڭ ياراملىق بېيىتنى تاللىۋېلىشقا بولىدىغانلىقىنى (316 - بەت) يازىدۇ. گەرچە نەۋائىي ئۇنىڭ 12 مىڭ بېيىتىدىن باشقا بېيىتنى ئىنكار قىلمىسىمۇ، بەش يۈز مىڭ بېيىتتىن 12 مىڭنى ياراملىق دەپ تاللىۋېلىشىدىن، ئۇنىڭ شېئىرلارنىڭ سۈپىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدىغانلىقىنى بىلىۋالالايمىز.

قىسقىسى، نەۋائىينىڭ «مەجالسۇن - نەفائىس» تا يەتمەكچى بولغان نىشانى ۋە ئېلىپ بارماقچى بولغان تەنقىد ئۇسۇللىرى كۆپ تەرەپلەرگە مۇناسىۋەتلىك ۋە كۆپ قاتلاملىق بولسىمۇ، لېكىن ئەسەرنىڭ سەھىپە چەكلىمىلىكى تۈپەيلىدىن، ئەسەردە كۆپ قىسىم شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن ۋەكىللىك ۋە تىپىك بولغان مىسرالارنى نەقىل كەلتۈرۈش ۋە ياكى يازغان ئەسەرنى قەيت قىلىش بىلەن ئىجادىيىتىنى ياخشى يامان ئەمەس دېگەن سۆزلەر بىلەن يىغىنچاقلاپ خۇلاسەلەيدۇ. بۇ خىل ئەھۋال ئەسەردە ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن ئېلىپ بېرىلىشىغا تەسىر يەتكۈزمەيمۇ قالغان. لېكىن، بىز نەۋائىينى «مەجالسۇن - نەفائىس» ناملىق بۇ ئەسىرى بىلەن بىر ئىلمىي، جەڭگىۋار روھقا ئىگە ئەدەبىي تەنقىدچى، ئەسەرنى بولسا ئەدەبىي تەنقىدكە ئائىت مول مەزمۇنلۇق ئەسەر دەپ ئېيتالايمىز.

بۇ ماقالىدە پەقەت دەسلەپكى ئىزدىنىش ئاساسىدىكى كۆزقاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى. پېشقەدەم ئۇستازلارنىڭ قىممەتلىك پىكىرىگە موھتاجمىز.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1. ئەلىشىر نەۋائىي: «مەجالسۇن - نەفائىس»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1994 - يىلى 10 - ئاي نەشرى.
2. ئابلىمىت ئەھمەت: «بۈيۈك شائىر ئەلىشىر نەۋائىي»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 - يىلى 11 - ئاي نەشرى.
3. ئەسئەت سۇلايمان: «ئەلىشىر نەۋائىي»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002 - يىلى 8 - ئاي نەشرى.
4. كېرىمجان ئابدۇرېھىم: «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تەنقىدچىلىك مەسىلىلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى.
5. غەيرەتجان ئوسمان: «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىيات تارىخى»، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى، 2002 - يىلى 8 - ئاي نەشرى. (2 - قىسىم).

ئىزاھلار:

- ①، ② ئابلەت ئۆمەر: «ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ئاساسلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى (972 - بەت)
- ③ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «قاتلاملىق ئېستېتىكا»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1994 - يىلى
- 10 - ئاي نەشرى (476 - بەت)

(شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكولتېتى 2003 - يىللىق ماگىستىر ئاسپىرانت)

ئەمەك ئۈشمەنمەز (تۈركىيە)

ئۆزبېكىستان قول يازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى

ئۈچۈن بىر مۇھىم ئىش: يۈسۈپجان ياسىن

قىسقىچە مەزمۇنى: ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى قارمىقىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بىرۈنى نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ ئۆزبېكىستاندىلا ئەمەس، يەنە دۇنيا كۈلتۈر ۋە مەدەنىيەتتىكىمۇ ئالاھىدە بىر ئورۇننى تۇتىدۇ. بۇ ئىنىستىتۇتقا قاراشلىق قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى بۈگۈنكى كۈندە ناھايىتى كۆپ تەتقىقاتچىلارنىڭ دىققىتىنى تارتماقتا.

دۇنيادىكى مۇھىم قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىنىڭ بىرى بولغان بۇ ئورۇن ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. كۈتۈپخانىدا قىممەتلىك نەچچە مىڭ پارچە قوليازما بار. تۈركچە، ئەرەبچە، پارسچە ۋە تاجىكچە قوليازىمىلار كۈتۈپخانا كاتالوگىدا تۈرلەرگە ئايرىلغان.

كىرىش سۆز

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى بىلەن مۇستەقىللىق ئېلان قىلغان دۆلەتلەردىن بىرى ئۆزبېكىستاندۇر. تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى ئىچىدە ئۈستۈن ئورۇن تۇتقان ئۆزبېكىستان ناھايىتى كۆپ جەھەتتىن باشقا تۈرك دۆلەتلىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۆزبېك تىلى بۈگۈنكى تۈركىي تىل شېۋىلىرى ئىچىدە ئىران تىلىنىڭ تەسىرىگە ئەڭ كۆپ ئۇچرىغان شېۋە سۈپىتىدە نامايان بولماقتا.

ماۋەرائۇننەھر ۋە خۇراسان رايونلىرىنىڭ ۋارىسى بولغان ئۆزبېكىستان ئۇزۇن يىللار مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ كەلگەن. ناھايىتى نۇرغۇن ئالىم، ئىلىم ئىگىلىرى ۋە تەسەۋۋۇپچىلارنى يېتىشتۈرگەن بۇ زېمىن دۇنيا تارىخىدا ئىلىم ۋە مەدەنىيەت مەركىزى سۈپىتىدە ئورۇن ئالغان. بىرۈنى، ئىبىن سىنا، ئەلى قۇشچى، زەمەخشەرى، ئەلىشىر نەۋائىي، مىرزا ئۇلۇغبەگ، بۇخارىي، تېمىزى، بابىر شاھ، شەيبانىخان، ھۈسەيىن بايقارا، مۇھەممەد پارسا قاتارلىق نۇرغۇن مەشھۇر كىشىلەر بۇ زېمىندا يېتىشكەن ۋە يەنە بۇ زېمىندا ئۆلمەس ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن.

ئامۇ دەرياسى بىلەن سىر دەرياسى ئارىسىغا جايلاشقان ماۋەرائۇننەھر رايونى مۇھىم ئىلىم مەركەزلىرىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا تۇرۇپ كەلگەن. سەمەرقەند، بۇخارا، شاش (تاشكەنت)، پەرغانە، ئەندىجان، قوقەند، خارەزم قاتارلىق جايلارنى بۇنىڭغا مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ئۆزبېكىستان مەمۇرىي جەھەتتە 12 رايون (ۋىلايەت) غا ئايرىلغان ①.

ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ
قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى

ئىسمىغا ئاتاپ ئۆزبېكىستاندا شەرقشۇناسلىق تەتقىقاتى ئىنىستىتۇتى قۇرۇلغان ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى 10 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 11 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان خارەزملىك مەشھۇر ئالىملارنىڭ

بىرىدۇر. ئۇ ئوتتۇزدىن كۆپرەك ساھەدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، 150 تىن ئارتۇق ئەسەر يازغان. تۈركچە، ئەرەبچە، پارىسچە، يۇنانچە، ئىبرانچە قاتارلىق نۇرغۇن تىللارنى بىلىدىغان ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۇنى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بۈگۈنكى كۈندە پۈتۈن دۇنيا تەرىپىدىن ئىتىراپ قىلىندى، بەزى پىكىرلىرى ئىلىم دۇنياسىدا پىرىنسىپ سۈپىتىدە قوبۇل قىلىندى. ئۆزبېكىستاندا ئۇنىڭ نامىدا شەرقشۇناسلىق تەتقىقاتى ئىنىستىتۇتى قۇرۇلدى.

ئۆزبېكىستاننىڭ پايتەختى تاشكەنتتىكى ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۇنى قولىغا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى «ئالىملار شەھىرى» دېيىلىدىغان رايونغا قۇرۇلغان. كۈتۈپخانا ئەلىشىر نەۋائىي تىل - ئەدەبىيات ئىنىستىتۇتى بىلەن بىر يەرگە جايلاشقان. بۇ ئىنىستىتۇتمۇ ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىگە قارايدۇ.

ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۇنى قولىغا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى 1943 - يىلى قۇرۇلغان ئۆزبېكىستان دۆلەتلىك كۈتۈپخانىسىنىڭ شەرق بۆلۈمى ئاساسىدا قۇرۇلغان ②. ئەل بىرۇنى قولىغا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى 1950 - يىلىغا قەدەر شەرق قولىغا ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئىنىستىتۇتى دېگەن نام ئاستىدا ئىلىم دۇنياسىغا خىزمەت قىلغان. بۇ كۈتۈپخانا 1950 - يىلىدىن كېيىن بۇ يەردە ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي تەتقىقاتلار، ساھەلەر ۋە بۇ يەردە ساقلانغان ئەسەرلەر نەزەردە تۇتۇلۇپ شەرقشۇناسلىق تەتقىقاتى ئىنىستىتۇتى دېگەن نام بىلەن ئاتىلىشقا باشلىغان.

دەسلەپكى يىللاردا ئىنىستىتۇتتا پەقەت بىرلا بۆلۈم بولغان. بۇ بۆلۈمدە شەرق قولىغا ئەسەرلىرى ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىلغان. كېيىنچە ئىنىستىتۇتنىڭ بۆلۈم سانى كۆپەيگەن. بۇ بۆلۈملەرنىڭ تەركىبىدە تەسنىفلەش (تۈرگە ئايرىش) ئىلمىي ئۆگىنىش ۋە تەسنىفلەش، تەتقىق قىلىش، نەشرگە تەييارلاش ۋە شەرق مىللەتلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ئەھۋاللىرىنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش قاتارلىق مۇتەخەسسسلەك ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يېڭى تارماقلار قۇرۇلغان. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، كۈتۈپخانىدا ساقلانغان قولىغا ئەسەرلەرنى ئەڭ ياخشى شەكىلدە رەتلەش ئۈچۈن ھەر خىل مۇتەخەسسسلەك ساھەلىرى قۇرۇلغان بۇ يۈزلىنىش بويىچە تەتقىقاتلار باشلانغان.

ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۇنى قولىغا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىنىڭ ئەسلىي (ئاساسىي) ئىلمىي پائالىيىتى بۇ ئورۇندىكى قولىغا ئەسەرلەرنى كاتالوگ خاتىرىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. چۈنكى، كۈتۈپخانا كاتالوگىدا ئورۇن ئالغان قولىغا ئەسەرلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇ يەردىكى قولىغا ئەسەرلەر دۇنيادىكى مۇھىم قولىغا ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۇنى قولىغا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدا ئىشلىگەنلەر بۇ يەرنىڭ بىر خەزىنە ئىكەنلىكىنى ئالغا سۈرىدۇ. بۇ يەردە ساقلانغان قولىغا ئەسەرلەرنىڭ ئەڭ قەدىمكىسى مىلادىيە 9 - ئەسىرگە ئائىتتۇر ③. ئەڭ يېڭىلىرىنىڭ ۋاقتى بولسا 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا توغرا كېلىدۇ. لېكىن، بۇ مەلۇماتلارنى ھېچقاچان ئىلىم دۇنياسى ئۈچۈن بىر باغلىغۇچى قىلىۋالماستىن كېرەك. چۈنكى، كۈتۈپخانىغا قويۇلغان قولىغا ئەسەرلەرنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ كۆچۈرۈلگەن ۋاقتى خاتىرىلەنمىگەن. بەزى قولىغا ئەسەرلەرنىڭ كۈتۈپخانىنىڭ تىزىملىك ئۈچۈرىدىمۇ خاتا تونۇشتۇرۇلغانلىقى ئېنىقلاندى، بەزى قولىغا ئەسەرلەرنىڭ كۆچۈرۈلگەن ۋاقتى تىزىملىك ئۈچۈرىدا تەخمىنىي ھالدا كۆرسىتىلگەن.

ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۇنى قولىغا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدا ساقلانغان قولىغا ئەسەرلەر ھەر خىل تىللاردا يېزىلغان. بۇ تىللار ئىچىدە تۈركچە، ئۇيغۇرچە، ئەرەبچە، پارىسچە، ئۆزبېكچە، تاجىكچە، ئوردوچە،

پەشتۇچە، تاتارچە، تۈركمەنچە، ئەزەرىچە ۋە بەزى يەرلىك خەلق تىللىرىنى ساناپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ يەردە «تۈركچە» سۆزى بىلەن ئىپادە قىلىنغان ئاناتولىيە تەۋەسىدە يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ تىلى قەدىمكى ئاناتولىيە تۈركچىسى ۋە ئوسمانلى تۈركچىسىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇ تىللاردا يېزىلغان ئەسەرلەر ئوتتۇرا ئەسىر ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋرلەرگە ئائىت بولۇپ، مەزمۇنى تارىخ، ئەدەبىيات، تىل، پەلسەپە، جۇغراپىيە، تېبابەت، ئاسترونومىيە، خەلق ھەكىملىكى، مۇزىكا، ماتېماتىكا، مەدەنىيلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش بىر يۈرۈش ئىلىم ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدا ھازىر 25 مىڭ 621 جىلت قوليازما ئەسەر ساقلانغان. بەزى رسالىلەر پەقەت بىرلا جىلد ھالىتىدە توپلانغان. تاش باسمىدىكى ۋە باشقا تۈپلەنگەن قوليازما قوشقاندا كۈتۈپخانىدا جەمئىي 39 مىڭ 300 جىلد ئەسەر بار. بۇ ئەسەرلەر ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شەرق ئەللىرى، يەنى تۈركىيە، ئىران، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان، جۇڭگو ۋە ئەرەب مەملىكەتلىرى ھەم ئۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن بولغان سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي، دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدىكى مەلۇماتلارنى ۋە باشقا ئۇچۇرلارنى بېرىدۇ.

بۇ ئىنىستىتۇتنىڭ قوليازما قىسمى ئىسلامىيەت، ئىسلام تارىخى، ئىسلام ئىلىملىرى (فېقىھ، كەلام، تەپسىر) ۋە تەسەۋۋۇپ ئىلىملىرىگە ئائىتتۇر. بۇ تېمىدىكى ئەسەرلەردە ئومۇمەن ئەرەبچە، پارىسچە ۋە تاجىكچە تىللار قوللىنىلغان. يەنە كونا (قەدىمكى) ئۆزبېك تىلىغا ئائىت ئەڭ مۇھىم مەنبەلەر، بولۇپمۇ 9 - ئەسىردىن 19 - ئەسىرگىچە بولغان دەۋرلەرگە ئائىت مەنبەلەر بۇ كۈتۈپخانىدا ساقلانماقتا. بۇ ئەسەرلەر ئىچىدە ئەڭ قەدىمكىسى «قۇرئان كەرىم» نىڭ 9 - ئەسىردە كۇفى خەت نۇسخىسى بىلەن يېزىلغان نۇسخىسىدۇر. بۇ ئىنىستىتۇتتا «قۇرئان كەرىم» نىڭ بۇنىڭغا ئوخشاش يەنە نۇرغۇن قوليازما نۇسخىلىرى بار. بۇلار ئومۇمەن 16 - ۋە 17 - ئەسىرلەردە كۆچۈرۈلگەن قۇرئان تەپسىرلىرىدۇر.

كۈتۈپخانا كاتالوگىدا مىڭ يىللىق تارىخنى قوينىدا ساقلاپ كەلگەن نۇرغۇن قىممەتلىك ھۆججەتلەر بار. بۇ ھۆججەتلەرنىڭ ئەڭ قەدىمكىسى 10 - ئەسىرگە، ئەڭ يېڭىسى 20 - ئەسىرگە ئائىت. بۇخارا، خىۋە ۋە قوقەند خانلىقلىرىغا ئائىت رەسمىي ھۆججەتلەرنىڭ كۆپ قىسمىمۇ يەنە بۇ ئورۇندا ساقلانماقتا. بۇ ھۆججەت ۋە مەلۇماتلارنى ئاساس قىلىپ ئىنىستىتۇت قارىمىقىدا ھەر خىل پەن ساھەلىرى تەشكىل قىلىنىشقا باشلىغان. يېڭى قۇرۇلغان پەن ساھەلىرىدە ئاشۇ ساھە بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىلىم ئىگىلىرى ھەر خىل ئەسەرلەرنى نەشر قىلىش بىلەنمۇ مەشغۇل بولماقتا.

1952 - يىلى باشلانغان كاتالوگ تۇرغۇزۇش خىزمىتى بۈگۈنگە قەدەر ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلدى. «ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرق قوليازما قىسمى» ناملىق كاتالوگ 11 جىلد، تارىخ، تېبابەت، شەرقشۇناسلىق ۋە تەسەۋۋۇپقا ئائىت «شەرق مەنبەلىرى» ئىككى جىلد قىلىپ نەشر قىلىندى. بۇنىڭدىن باشقا كۈتۈپخانىدىكى قوليازما قىسمى پەن تارماقلىرى بويىچە كاتالوگقا تۇرغۇزۇش ئىشى باشلانغان. ئەلىشىر نەۋائىي، خوجا ئەھمەد يەسەۋىي، ئەبۇ نەسىر فارابى، ئىبنى سىنا، ئەمىر خۇسەرۋە دېھلەۋىي، ئەبۇدۇررەھمان جامىي قاتارلىق مەشھۇر زاتلارنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ ئەسەرلەرنىڭمۇ كاتالوگى نەشر قىلىنماقتا. بۇنىڭدىن باشقا دۇنيانىڭ ئىلىم - پەن ئىشلىرى ئۈچۈن ھەسسە قوشقان مۇھىم كىشىلەرنىڭ ھاياتى، ئىلمى ۋە مەدەنىي مىراسلىرى ھەققىدەمۇ تۈرلۈك ئىلمىي تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. بۇ ئالىملاردىن ئەڭ مەشھۇرلىرى ئۇلۇغبەگ، ئىمام ئەل - بۇخارىي، ماتوردىي، خارزەمىي، فەرغانىي، فارابىي، ئىبنى سىنا قاتارلىقلاردۇر.

بۈگۈنكى كۈندىكى شەرقشۇناسلىق تەتقىقاتىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتى شەرق مەملىكەتلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىش ئۈچۈن سەپەرۋەرلىك خىزمىتىنى باشلىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن شەرق مەملىكەتلىرىگە ئائىت بۇ يەردە ساقلانغان تىل ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن تەتقىق قىلغان ياكى مۇناسىۋەتلىك مەملىكەتلەر بىلەن قوش تەرەپلىك ھەمكارلىقنى كۈچەيتكەن بۇ ئىنىستىتۇت شەرقشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ مۇھىم بىر مەركىزىگە ئايلاندى. مۇشۇ ئامىللار ۋەجىدىن ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتى قولىدا ئەسەرلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى پەن، مائارىپ ۋە مەدەنىيەت تەشكىلاتى (UNESCO) تەرىپىدىن «دۇنيادىكى ئەڭ باي قولىدا ئەسەرلىرى» دېگەن نام بىلەن مەدەنىيەت مىراسلىرى تىزىملىكىگە ئېلىندى.

ئالى ئىھسان چاغلار ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قولىدا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدىكى قولىدا ئەسەرلەردىن 12 مىڭ 500 نى ئارىگىنال ئەسەر دەپ قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سانىنىڭ 75 مىڭ پارچە ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالغان. تەبىئىيىكى بۇ سان ئەسەرنىڭ تۈرى ۋە خاراكتېرى جەھەتتە پەرقلىنىدۇ. لېكىن، بىزنىڭ بۇ يەردە بەرگەن مەلۇماتىمىز تامامەن بىرىنچى قول مەنبەلەردىن ئېلىنغان. ئۆزبېكىستاندا تۇرغان مەزگىلىدە ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قولىدا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدا ئىشلىدىم. بۇ مەزگىلدەمۇ قولىدا ئەسەرلەر ھەققىدە ھەم ئاكادېمىكلار ھەم كۈتۈپخانا مۇدىرىيىتىدىن ئەتراپلىق مەلۇماتقا ئېرىشىشكە تىرىشتىم. بۇ يەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەلۇماتلار ئاشۇلاردىن ئېرىشكەنلىرىمنىڭ تاللانمىسىدۇر.

كۈتۈپخانىدىكى قولىدا ئەسەرلەر ھەققىدە

25 مىڭدىن كۆپرەك قولىدا ئەسەرنى ئۆز قولىدا ساقلانغان ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قولىدا ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدا ھەم تۈرك ھەم شەرق دۇنياسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ناھايىتى نۇرغۇن قولىدا ئەسەرلەر بار. بىز ئاساسلىقى تۈركچە ۋە ئۆزبېكچە يېزىلغانلىرىغا دىققەتتىمىزنى ئاغدۇرىمىز. بۇنىڭدىن باشقا، كۈتۈپخانىدا ئەرەبچە ۋە پارسچە يېزىلغان نۇرغۇن مۇھىم مەنبەلەر بار. كۈتۈپخانىدىكى قولىدا ئەسەرلەرنىڭ تىلى ھەققىدە دىققەتنى تارتىدىغان بىر ئالاھىدىلىك باركى، ئۇ بولسىمۇ پارسچىدۇر. ئومۇمەن، ھەر ئون ئەسەرنىڭ تۆت - بەش پارچىسى پارسچە يېزىلغان. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بۇ ئورۇندىكى قولىدا ئەسەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى سەمەرقەند بىلەن بۇخارادا يېزىلغان، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ ئەسەرلەر ماۋەرائۇننەھر رايونىدا كۆچۈرۈلگەن. مەلۇم بولغىنىدەك، بۇ يەر كېيىن ئىرانلاشقان سوغدىلار ياشىغان جۇغراپىيىلىك رايون ئىدى. خارەزم رايونىدا يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ تىلى قىسمەن تۈركچە بولۇپ، قالغانلىرى ئومۇمەن ئەرەبچە ۋە پارسچە ئىدى. پەرغانە ۋادىسىدا يېزىلغان ئەسەرلەردىمۇ كۆپىنچە ئۇيغۇرچە ۋە ئۆزبېكچە ئىشلىتىلگەن. ئەينى شەكىلدە ئاناتولىيەدە ئوسمانلى تۈركچىسى بىلەن يېزىلغان ئەسەرلەرمۇ بۇ كۈتۈپخانىدا خېلىلا كۆپ ساننى تەشكىل قىلىدۇ. ئەۋنى، ئادلى، مۇھىبى، باقى قاتارلىقلارنىڭ دىۋانلىرىنى ۋە شۇنىڭدەك باشقا دىۋان شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئۇچرىتىش مۇمكىن بولغان بۇ كۈتۈپخانىدا قەدىمكى ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئۈچۈن ئىشەنچلىك مەنبەلەر بار. ئاشىق پاشانىڭ «غەربنامە» دېگەن ئەسىرىنىڭ كەمتۈك، ئەمما ئوچۇق كۆچۈرۈلگەن بىر نۇسخىسىمۇ يەنە بۇ ئورۇندا ساقلانغان. باشقا بىر ئەسەرنىڭ ئىچىدە ساقلانغان بۇ

قوليازما بۈگۈنگە قەدەر ئىلىم دۇنياسىغا تونۇتۇلمىغان. قوليازمىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئەھۋالى ھەققىدە بىر ماقالە يېزىلدى. «غەربنامە» نىڭ بۇ نۇسخىسى ئېھتىمال ئىستانبۇلدىن كەلتۈرۈلگەن بولسا كېرەك. چۈنكى، ئوسمانلىلار دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خانلىقلىرى بىلەن مەدەنىي ئالاقىلەر ناھايىتى جانلانغان. شۇ سەۋەبلىك سەمەرقەند، بۇخارا ۋە خىۋەدىن كەلگەن نۇرغۇن ئالىم ۋە ئىلىم ئەھلىلىرى ئىستانبۇلدىن قۇرۇق قول قايتىمىغان.

18 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قوقەند خانلىقى مۇستەقىللىق ئېلان قىلغاندا، بۈگۈنكى ئۆزبېكىستان تۈپرىقىدا ئۈچ مۇستەقىل خانلىق ئوتتۇرىغا چىققان. بۇلار خىۋە، بۇخارا ۋە قوقەند خانلىقلىرى ئىدى. ئەھۋالنىڭ بۇنداق بولۇشى كۈچلەر پەرقىنى پەيدا قىلغان. بۇ خىل پەرقلەر ۋە ئاجىزلىشىشتەك ۋەزىيەتكە ياندىشىپ ئىچكى رىقابەت پەيدا قىلغان سۈركىلىشلەر نەتىجىسىدە 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئوتتۇرا ئاسىيا خانلىقلىرىنىڭ ئىستانبۇلغا بولغان دىققىتى كۈچەيگەن ۋە داۋاملىق تۈردە ئەلچى ئەۋەتىپ، مەكتۇپ يوللاپ تۇرۇشقا باشلىغان. بۇنىڭدىن ھېس قىلىشقا بولىدۇكى، ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدىكى ئوسمانلى تۈركچىسى بىلەن يېزىلغان ئەسەرلەر بەلكىم بۇ دەۋرلەردە كەلتۈرۈلگەن. ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن بۇنداق دېيىش تەس، لېكىن زور كۆپ قىسمى ئۈچۈن يەنىلا مۇشۇنداق دېيىشكە بولىدۇ. بۇ قوليازمىلارنى ئەكەلدۈرۈش بىر تەرەپلىملىك بولغان ئەمەس. ئوتتۇرا ئاسىيا خانلىقلىرىدىنمۇ ئىستانبۇلغا نۇرغۇنلىغان قوليازمىلار ئېلىپ بېرىلغان. ئەلىشىر نەۋائىي ۋە بابۇر شاھ قاتارلىق مەشھۇر شائىر ۋە يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىمۇ ئىستانبۇل كۈتۈپخانىسىدا ساقلانغان.

كۈتۈپخانىدىكى دىققەتنى تارتىدىغان قوليازمىلارنىڭ بىرى تېببىي ئەسەرلەردۇر. مەن تۈركچە يېزىلغان نەچچە ئون تېببىي كىتابنى بىۋاسىتە كۆرۈش ۋە تەتقىق قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشتىم. «مۇنتەخەبى شىفا»، «ئەبۇابى شىفا» ۋە باشقا تېببىي ئەسەرلەرنى ئاناتولىيە تەۋەسىدىمۇ ئۇچرىتىش مۇمكىن.

تارىخ تەتقىقاتچىلىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم بولغان بۇ قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدا نەچچە مىڭ يارلىق، قازى خاتىرىلىرى، ۋەخپە ھۆججەتلىرى (ۋەخپە ھۆججەتلىرىنىڭ بەزىلىرى ئىستانبۇل، ئەدىرنە ۋە بۇرسا نوپۇسىدىكى ئائىلىلەرگە ئائىت)، ئوتتۇرا ئاسىيا خانلىقلىرى بىلەن ئوسمانلى ئىمپېرىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى يازما ئالاقىغا ئائىت ھۆججەتلەر بار.

تۈركچە قۇرئان تەرجىمىلىرى ۋە تەپسىرلىرى جەھەتتىنمۇ باي ھېسابلانغان بۇ كۈتۈپخانىدا ئوندىن ئارتۇق قۇرئان تەپسىرى بار. بۇ تەپسىرلەردىن بەزىلىرىنىڭ تىزىملىكى مۇنداق:

«تەرجىمەئى تەفسىرى مەۋلانا ياقۇبى چەرخى»، ھىجرىيە 993 - يىلى، 191 ۋاراق، ھەر ۋاراق 15 قۇر، تەرجىمە قىلغۇچى ۋە كۆچۈرگۈچى ئېنىق ئەمەس، ئۆزبېكچە.

«مىلادىيە 1845 - يىلىدىكى قۇرئان تەرجىمىسى»، 248 ۋاراق، ھەر بىر ۋاراق، 21 قۇر، مۇئەللىپى ۋە كۆچۈرگۈچىسى نامەلوم، ئۆزبېكچە.

«12 ۋاراقلىق كىچىك بىر قۇرئان تەفسىرى» ياكى «تەفسىرى مەۋاكىب»، مۇئەللىپى فەررۇھ ئىسمائىل، ئىستانبۇلدا يېزىلغان، 366 ۋاراق، ھەر بىر ۋاراق 17 قۇر، ھىجرىيە 1246 - يىلى،

ئوسمانلىچە. «هەفتىيەك تەفسىرى»، ھىجرىيە 1248 - يىلى، 322 ۋاراق، ھەر ۋاراق 11 قۇر، كۆچۈرگۈچى مۇھەممەد بىننى يارمۇھەممەد، تاتارچە.

«تەفسىرى كۇرساۋى»، «ياسىن» دىن «ناس» سۈرىسىگە قەدەر، 162 ۋاراق، ھەر ۋاراق 16 قۇر، مىلادىيە 1823 - يىلى، تاتارچە.

بۇ قۇرئان تەپسىرلىرى ئىچىدە مەۋلانا ياقۇبى چەرخىگە ئائىت بولغىنى نادىر ئەسەرلەر بۆلۈمىدە ساقلانماقتا. كۈتۈپخانىنىڭ نادىر ئەسەرلەر بۆلۈمىدىكى قولىيازىلارنىڭ دۇنيادا يەنە بىر نۇسخىسىنىڭ يوقلۇقى سۆزلىنىدۇ.

مىلادىيە 12 - ئەسىرگە ياكى 13 - ئەسىرگە ئائىت بولۇشى تەسەۋۋۇر قىلىنىۋاتقان قەدىمكى قۇرئان تەرجىمىسىمۇ نادىر ئەسەرلەر بۆلۈمىدە «2008» نومۇرلۇق تىزىملىكتە ساقلانماقتا. تۈركىيلەرنىڭ ئىسلامىيەتنى رەسمىي دۆلەت دىنى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىشىدىن كېيىن ئىشلەنگەن بۇ تەرجىمىنىڭ ئالاھىدىلىكى مۇنداق:

ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئەل بىرۈنى نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىدا «2008» دېگەن نومۇر بىلەن تىزىملانغان بۇ قۇرئان تەرجىمىسى كەمتۈك بولۇپ، جەمئىي 273 ۋاراقتىن تەركىب تاپقان. بۇ قۇرئان تەرجىمىسىدە 2 - سۈرە ئاساسەن تولۇق (قىسمەن كەمتۈكلۈك بار)، 3 - سۈرە تولۇق، 4 - سۈرە تولۇق ئىشلەنگەن، 5 - سۈرىدىن 1 - 117 - ئايەتلەر، 6 - سۈرىدىن 71 - 136 - ئايەتلەر بار. تەرجىمە قۇرۇمۇ قۇر قىلىنغان بولۇپ، ئەرەبچە سۆزلەرنىڭ ھەم تۈركچە، ھەم پارىسچە تەڭدىشى بېرىلگەن. 1 - 3 ۋە 19 - 22 بەتلەر كېيىن قوشۇلغان. ئۇلاردا پەقەت ئەرەبچە تېكىستى بېرىلگەن. مەن دوكتۇرلۇق دېسسىرتاتسىيەسى ياقلىغان بۇ قۇرئان تەرجىمەسىنى ئىلىم دۇنياسىغا تۇنجى بولۇپ تونۇتقان كىشى ئا. ئا. سېمېنوفتور سېمېنوف ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىگە قاراشلىق ئەل بىرۈنى نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ قولىيازما ئەسەرلىرىنىڭ كاتالوگىنى تەييارلىغان. كاتالوگنىڭ 4 - جىلىددا بۇ قۇرئان تەرجىمىسى ھەققىدە مەلۇمات بەرگەن. ئېكمانمۇ بۇ نۇسخا ھەققىدىكى مەلۇماتلىرىدا سېمېنوفقا تايانغان.

قۇر ئارىسىغا تۈركچە ۋە پارىسچە تەرجىمىسى بېرىلگەن باشقا بىر قۇرئان تەرجىمىسى ئەنگىلىيە (رىلاندىس) نۇسخىسىدۇر. ئەنگىلىيە نۇسخىسىدا قۇر ئارىسى ماھارىتى سۈپىتىدە پارىسچە سۆزلەر ئۈستىگە، تۈركچە سۆزلەر ئاستىغا يېزىلغان. تاشكەنت نۇسخىسىدا باشقىچە بىر يول تۇتۇلۇپ، ئەرەبچە ۋە پارىسچە تەرجىمىسى قىيپاش يېزىلغان. ئەرەبچە سۆزنىڭ ئوڭ تەرەپ باش قىسمىنىڭ ئاستىدا سولغا قاراپ سوزۇپ يېزىلغان شەكىلدە پارىسچە تەرجىمىسى بېرىلگەن ۋە بۇ پارىسچە تەرجىمىسى ئاخىرلاشقان يەردىن باشلاپ (بەزى پارىسچە تەرجىمىسىمۇ ئوتتۇرىدىن كېسىلگەن ھالەتتە) يۇقىرىغا، يەنى ئوڭ ئاستىدىن سول ئۈستى تەرەپكە سوزۇپ يېزىلغان شەكىلدە تۈركچە تەرجىمىسى بېرىلگەن. تەرجىمىنىڭ بۇ شەكىلگە نەزەر تاشلانسا تۈركچە ۋە پارىسچە سۆزلەر قول تۇتۇشۇپ ماڭغان بىر قىياپەتكە ئوخشايدۇ ياكى بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كەتكەن تاغ تىزمىلىرىنى ئەسلىتىدۇ.

كەمتۈك بولغان بۇ قۇرئان تەرجىمىسىنىڭ ھەربىر بېتىدە بەش قۇر خەت بار. ئەرەبچە ئايەتلىرى

سۇلۇس خەت نۇسخىسىدا توم يېزىلغان. تۈركچە ۋە پارىسچە تەرجىمىلىرى بولسا ئەرەبچە سۆزلەرگە نىسبەتەن خېلىلا ئىنچىكە يېزىلغان. قوليازىمنىڭ ئاساسىي بەتلەر مۇقاۋا ئىشلەنگەن چاغدا ئارىلىشىپ كەتكەن. 1 - 3 ۋە 19 - 22 بەتلەر كېيىن قوشۇلغان. ئۇلاردا پەقەت ئەرەبچە تېكىستى بېرىلگەن. تەرجىمىنىڭ باش تەرىپىدە «فاتىمە» سۈرىسى كەم. قوليازما «بەقەرە» سۈرىسى بىلەن باشلانغان. لېكىن، تەرجىمە 4 - ۋاراقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلىنىدۇ. بۇنىڭ ئالدىدىكى قىسىملار ئىلاۋە قىلىنغان ۋە پەقەت مۇناسىۋەتلىك ئايەتنىڭ تېكىستى بېرىلگەن بولۇپ، بۇنىڭ قوليازىمغا كېيىن قوشۇلغانلىقى مەلۇم. قەغەز ۋە يېزىق شەكلى تامامەن پەرقلىنىدۇ. بەزىدە تەرجىمىنىڭ ئوتتۇرىسى ۋە باشقا يەرلىرىدىمۇ ئوخشاش شەكىلدىكى ئىلاۋىلەر بار. ئىلاۋىلەرنىڭ تەرجىمىسى ئۈستىدە توختالمايمىز. باش قىسىمغا قوشۇلغان ئۈچ ۋاراقمۇ بەكلا تىتىلىپ ئۆتمىتۈشۈك بولۇپ كەتكەن، ھەتتا بەزى يەرلىرىدە بۇ ۋاراقلارنى ئوڭشاپ قويۇش ئۈچۈن باشقا خىلدىكى قەغەز پارچىلىرىنىڭ چاپلانغانلىقىنى كۆرىمىز. قوليازىمنىڭ ئوخشىمىغان يەرلىرىدىكى ئەسلىي ئەرەبچە تېكىست ئۆچۈپ كەتكەن ۋە بۇزۇلۇپ كەتكەن يەرلەر كېيىن باشقا خەت نۇسخىسى بىلەن قايتىدىن يېزىلغان، لېكىن مۇناسىۋەتلىك سۆزلەرنىڭ تۈركچە ۋە پارىسچە تەرجىمىسى بېرىلمىگەن. بەزى ۋاراقلاردا سىياھنىڭ تاراپ كېتىشى تۈپەيلىدىن (نەملىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن) تېكىستنىڭ تەرجىمە قىسمىنى ئوقۇشتا قىيىنچىلىق كۆرۈلىدۇ. ئوچۇق ۋە سىلىق سامان قەغەزىنىڭ ئۈستىگە يېزىلغان تەرجىمە تېكىستىنىڭ قەغەزى بەزى يەرلەردە ئالماشتۇرۇلغان. يەنى بەزىدە ئوچۇق سېرىق، پارىقراق سامان قەغەزىنىڭ ئورنىغا نوقۇت رەڭلىك قەغەز ئىشلىتىلگەن. قوليازىمنىڭ مۇقاۋىسى ئوچۇق قەھۋە رەڭگىدىكى خۇرۇمدىن ئىشلەنگەن. بۇ خۇرۇمنىڭ ئۈستىمۇ ھەر خىل گېئومېترىيەلىك شەكىللەر بىلەن بېزەلگەن. ئەل بىرۈنى نامىدىكى كۈتۈپخانىدا نادر قوليازما ئەسەرلەر ئارىسىدا ساقلاننىۋاتقان بۇ ئەسەر مەخسۇس ئىشلەنگەن قىزىل رەڭلىك بىر پارچە دۇخاۋا ئىچىدە ساقلانماقتا.

كەڭلىكى 29 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 36 سانتىمېتىر كېلىدىغان بۇ قوليازىمنىڭ ئۈستىدە ماۋەرائۇننەھر رايونىنىڭ بېزەكچىلىك سەنئىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان مۇتىفلار بار. ھەربىر ۋاراقنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپى ئوخشىمىغان ئىككى خىل شەكىلدىكى بېزەك بىلەن زىننەتلەنگەن. قوليازىمنىڭ بېشى ۋە سۈرىلەرنىڭ ئاخىرى ھەل رەڭ بىلەن بېزەلگەن. تېكىست ۋە جەدۋەل ئىچىدە ھەل رەڭ بىلەن ئىشلەنگەن بېزەكلەر ۋە ئۇتۋان ناملىرى بار.

سېمپونوف ئەسەر تىلىنىڭ كونا ئۆزبېكچە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. سېمپونوفنىڭ قارىشىچە، بۇ تەرجىمە 13 - ئەسىرگە مەنسۇپ ئىكەن. ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان بۇ پىكىرلىرىنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن پارىسچە تەرجىمىسىنىڭ تىلىنىڭ كىلاسسىك پارىسچە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. ئەينى شەكىلدە تۈركچە تەرجىمىسىدىكى سۆزلەرنى نەزەرگە ئېلىپ، بۇ تەرجىمىنىڭ تىلىنىڭ خاقانىيە - قىپچاق تۈركچىسى ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالغان.

ئۆزبېكىستان نۇسخىسىدا قۇرلار ئارىسىدىكى تەرجىمىنىڭ تۇنجى ۋارىقى مۇنداق شەكىلدە يېزىلغان.
2 - سۈرە (بەقەرە سۈرىسى، 23 - ئايەتنىڭ ئاخىرىدىن باشلانغان)

(1) تانۇكلارىڭىزنى تەڭرىدىن غەير ئەگەر ئەردىڭىز ئەرسە راست ئايگانلار (2) تاكى ئەگەر قىلمادىڭىز ئەرسە تاكى ھەرگىز قىلماغايىسىز، قورقۇڭ (3) ئوتدىن ئول كىم ئانىڭ تامدۇكى كىشىلەر

تاقى تاشلار (4) ئانۇك قىلىندى كافرلەرگا تاكى مۇژدە بىرگىل ئانلارگا كىم تاكى مۇتتاكىلەر (5) تاكى قىلدىلار ئەدگۇ ئامەللەرنى ھەقىقەت ئۈزە ئانلارگا بۇستانلار ...

خاتىمە

ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى قارىمىقىدىكى بۇ كۈتۈپخانا سۇلايمانىيە ۋە پېتېربۇرگ كۈتۈپخانىسىغا ئوخشاش مۇھىم قوليازما ۋە يادىكارلىق مەركەزلىرىدىن بىرى سۈپىتىدە ئىلىم دۇنياسىغا خىزمەت قىلماقتا.

كۈتۈپخانىدا ساقلانغان قوليازما ئەسەرلەر ئومۇمەن شەرق دۇنياسىغا ئائىت. بۇ قوليازما ئەسەرلەر ئارىسىدا كونا ئۇيغۇرچە ۋە ئۆزبېكچە يېزىلغان ئەسەرلەر تىل تەتقىقاتى جەھەتتىن ئېتىبارلىق مەنبەلەردۇر، بولۇپمۇ تۈركىي تىل تارىخىنىڭ دەۋرلىرىنى ھۆججەتلەرگە ئاساسەن تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنى خاراكتېرلەندۈرۈشتە بۇ يەردىكى قوليازمىلارنىڭ ئەھمىيىتىنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. پەرغانە ۋادىسى، ماۋەرائۇننەھر رايونى (سىر ۋە ئامۇ دەرياسى ئارىلىقىدىكى جايلار)، خۇراسان ۋە تارىم ھاۋزىسى تۈركىي تىلدا يېزىلغان ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنىڭ ماكانىغا ئايلانغان. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندىمۇ، ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى تۈركولوگىيە تەتقىقاتىدا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان مەركەزلەرنىڭ بىرىدۇر. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان رايونلاردا مەيدانغا كەلگەن قوليازىمىلار ئومۇمەن ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىغا توپلانغان ۋە كاتالوگلاشتۇرۇلغان، شۇنىڭدەك كونا ئۆزبېكچە ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان تەتقىقاتچىلارنىڭ مۇراجىئەت قىلىدىغان تۇنجى نۇقتىلىرىدىن بىرى يەنىلا ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىدۇر. ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىنىڭ فونىلىرى ئىككىنچى قەۋەتتە ساقلانماقتا. فونىلار ئەرەب يېزىقىدا ئۆزبېكچە تەييارلانغان. لېكىن، دىققەتنى تارتىدىغان بىر نۇقتا بار. بۇ يەردىكى فونىلارنىڭ بەزىلىرىدىكى مەلۇماتلار خاتا ۋە كەمتۈك، تەتقىقاتچىلار بۇ نۇقتىغا ناھايىتى دىققەت قىلىشى كېرەك. بەزىدە ئۆزبېكچە يېزىلغانلىقى سۆزلىنىدىغان قوليازىمىلارنىڭ پارسچە، تاجىكچە ياكى تاتارچە چىقىپ قىلىش ئېھتىماللىقىمۇ بار، ياكى بىر تېبابەت كىتابىنىڭ ئىچىدە «غەربنامە» ياكى «دىۋانى ھېكمەت» نۇسخىسىنىمۇ ئۇچرىتىپ قالغىمىز. ئەينى شەكىلدە ۋاراق سانى، كۆچۈرۈلگەن ۋاقتى ياكى كۆچۈرگۈچىنىڭ ئىسمىلىرىدىمۇ شۇ خىل خاتالىقلار ۋە كەمچىلىكلەر تۇيۇقسىز ئۇچرايدۇ. مۇشۇ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھەر بىر قوليازىمنى بىۋاسىتە كۆرۈپ تەتقىق قىلىش ۋە زۆرۈر ئىزاھاتلارنى يېزىشنىڭ پايدىسى بار.

ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قوليازما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسى نادىر ئەسەرلەر جەھەتتىمۇ ناھايىتى باي. كۈتۈپخانىدا نەچچە يۈز پارچە نادىر ئەسەر بار. قۇرئاننىڭ بەزى تەرجىمە ۋە تەپسىرلىرى، «مۇقەددىمەتۇل - ئەدەب» قاتارلىق ناھايىتى نۇرغۇن قوليازىمىلارنىڭ ئاسانلىقى تېپىلمايدىغان بەزى نۇسخىلىرى بۇ يەردە مەخسۇس بىر ئۆيدە ساقلانماقتا. قاراخانىيلار تۈركچىسى بىلەن يېزىلغان دەسلەپكى دەۋر ئەسەرلىرىدىن «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ بىر نۇسخىسىمۇ نادىر ئەسەرلەر قاتارىدا قويۇلغان. رەشىد رەھمەتى ئارات «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقاتىدا بۇ نۇسخىدىن بىۋاسىتە سۆز ئاچمىغان. بۇ يەردە «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ بىر ئەسلىي نۇسخىسى ۋە ئۇنىڭدىن كۆچۈرۈلگەن كىچىك ھەجىملىك ئۆرنەكلىرىمۇ بار. بۇلار ناھايىتى ئوچۇق ۋە چىرايلىق نەسەھەت نۇسخىسى بىلەن يېزىلغان. كۈتۈپخانا تىزىملىكىدە ئەسەرنىڭ تىلى «ئۇيغۇرچە» دەپ

خاراكتېرلەندۈرۈلگەن. ئۇنىڭ كۆچۈرۈلگەن يېرى قەشقەردۇر. بۇ يەردىكى ئەسلى چوڭ ھەجىملىك نۇسخا 223 ۋاراقتىن تەشكىل تاپقان، ھەر بىر ۋاراقتا 15 قۇر خەت يېزىلغان. قالغان تۆت نۇسخىنىڭ ھەر بىرى 50 ۋاراق كېلىدۇ.

ئۆزبېكىستان تۈركىي تىل تەتقىقاتى ئۈچۈن خېلىلا ھوسۇللۇق بىر مەملىكەتتۇر. بۇ يەردىكى ئەسەرلەرنى ئۇزۇن مەزگىللىك تەتقىقات ئارقىلىق پۈتۈن خاراكتېرى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىرىش زۆرۈر. بۇنىڭ ئۈچۈن تۈركىيە ۋە ئۆزبېكىستان ئالىملىرى ئورتاق تەتقىقات ئېلىپ بېرىشى شەرتتۇر.

ئىزاھلار:

- ① مەھمەت ساراي: «ئۆزبېك تۈركلىرى تارىخى»، نەسىل نەشرىياتى، 1993 - يىلى.
- ② بۇ كۈتۈپخانا ھازىر «ئەلىشىر نەۋائىي كۈتۈپخانىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. نۇرغۇن كىتابلار قويۇلغان (كۆپ قىسمى رۇسچە) بۇ كۈتۈپخانا ئەلىشىر نەۋائىي تىل - ئەدەبىيات ئىنىستىتۇتى بىلەن ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى قولىزما ئەسەرلەر كۈتۈپخانىسىنىڭ ئوتتۇرىغا جايلاشقان.
- ③ بۇ يەردە بېرىلگەن مەلۇماتلار كۈتۈپخانا مۇدىرىيىتى تەييارلىغان تونۇشتۇرۇش ۋارىقىدىن ئېلىندى. ئەسەرلەر ھەققىدە ھەر قانداق بىر مەلۇمات بېرىلمىگەن.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

- يۈسۈف تۈلۈم بەرداك، مەھمەت ماھۇر: «ئۆزبېكچە - تۈركچە ۋە تۈركچە - ئۆزبېكچە لۇغەت»، تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتلىرى فوندى، 1994 - يىلى، ئىستانبول.
- ئالى ئىھسان چاغلار: «تۈركىيە - ئۆزبېكىستان ئالاقىلىرىنىڭ ئىلمىي ۋە كۈلتۈرلەر دائىرىسى ھەققىدە»، «كۆكساۋە بۆلتەن»، 2008 - يىلى 29 - فېۋرال، ئەنقەرە.
- زافەر ئۆنلەر: «مۇنتەخەبى شىفا»، 1 كىرىش سۆز - مەتىن، تۈرك تىلى قۇرۇمى نەشرىياتى، ئەنقەرە.
- زافەر ئۆنلەر: «مۇنتەخەبى شىفا»، سۆزلۈك، سىمروغ نەشرىياتى، ئىستانبول.
- مەھمەت ساراي: «رۇس ئىشغالىيىتى دەۋرىدە ئوسمانلى دۆلىتى بىلەن تۈركىستان خانلىقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي مۇناسىۋەتلەر» (1775 - 1875)، ئىستانبول ئۈنۋېرسىتېتى نەشرىياتى.
- مەھمەت ساراي: «ئۆزبېك تۈركلىرى تارىخى»، نەسىل نەشرىياتى، 1993 - يىلى، ئىستانبول.
- ئا . ئا . سېمېنوف: «شەرق قوليازمىلىرى توپلىمى»، ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى، IV، تاشكەنت.
- ئەمەك ئۈشەنمەز: «شەرق تۈركچىسى بىلەن قىلىنغان قۇرئان تەرجىمىلىرى ھەققىدە»، «1 - قېتىملىق خەلقئارا دۇنيا تىلى تۈركچە سېمپوزىيۇمى»، 2008 - يىلى 11 - ئاينىڭ 20 - 21 - كۈنلىرى، تاشكەنت ئۈنۋېرسىتېتى، ئەنقەرە.

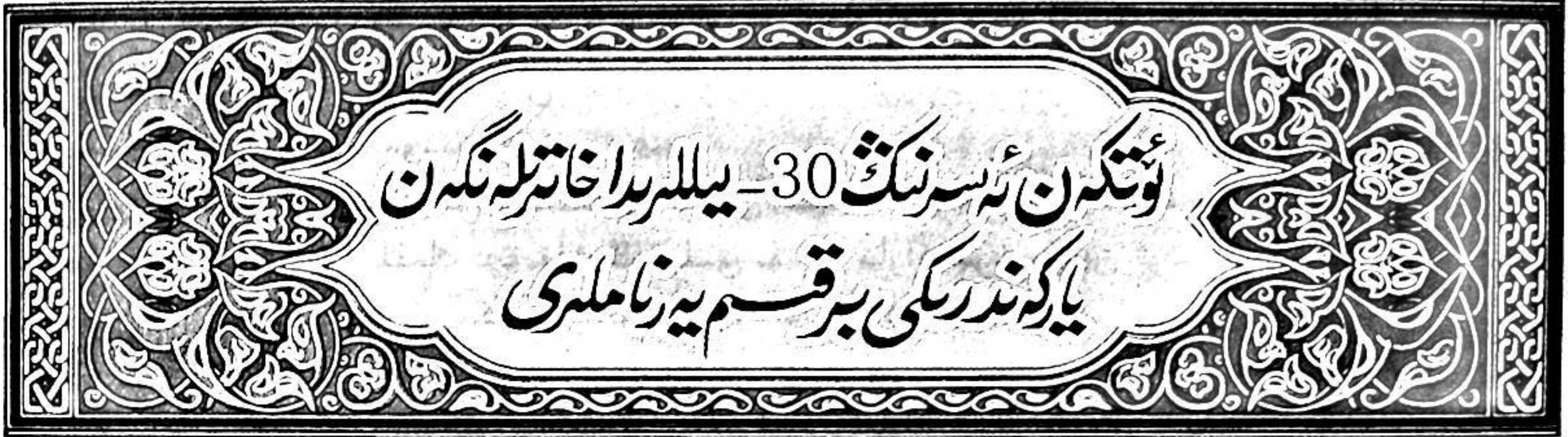
نەسىمى يازىجى: «دەسلەپكى تۈرك - ئىسلام دۆلەتلىرى تارىخى»، تۈرك دۇنياسى فوندى نەشرىياتى، ئەنقەرە.

ئا . ئورپىنبايېف، ئا . ئاخمېدوف، ب . ماننانوف: «ئەبۇ رەيھان ئەل بىرۈنى نامىدىكى شەرقسۇناسلىق ئىنىستىتۇتى»، 2002 - يىلى، تاشكەنت.

«شەرق قوليازمىلىرى خەزىنىسى»، 1998 - يىلى، تاشكەنت.

تۈركچە «خەلقئارا سوتسىيالى تەتقىقاتلار ژۇرنىلى» نىڭ 2009 - يىللىق 2 - سانىدىن تەرجىمە قىلىندى.

(ئۇيغۇرچىغا ئاغدۇرغۇچى ئۈرۈمچى شەھەرلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە)

سۇلتان مامۇت ئىبراھىم

ئىككى يىل ئىلگىرى ياركەند شەھىرىنىڭ 1873 - 1875 ۋە 1913 - 1932 - يىللىرى ئارىلىقىدا سىزىلغان ئىككى پارچە ئىنگىلىزچە خەرىتىسى بىلەن ئەينى دەۋردىكى شەھەر ئىچىدىكى مەھەللە ناملىرى، مازار ئىسىملىرى ۋە يېزا ناملىرى خاتىرىلەنگەن تىزىملىكنى ئۇچراتقاندىم، يەر ناملىرى خاتىرىلەنگەن تىزىملىك مۇھەممەد ياركەندىي دېگەن كىشى تەرىپىدىن چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇرچە يېزىق بىلەن يېزىلغان بولۇپ، يېزىلغان ۋاقتى ئەسكەرتىلمىگەن. ئەمما، تىزىملىككە كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ھازىرمۇ «شاھ مەنسۇر كوچىسى» دەپ ئاتىلىۋاتقان مەھەللىنىڭ نامىغا ئاساسلانغاندا، بۇ تىزىملىكنىڭ 1933 - يىلىدىن كېيىن يېزىلغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. چۈنكى، تارىخىي مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، شاھ مەنسۇر 1933 - يىلى خوتەندىن كېلىپ، ياركەندتە ئۆز ئالدىغا بىر مەزگىل ھاكىمىيەت تىكلەپ تۇرغان. مۇشۇ جەرياندا «شاھ مەنسۇر كوچىسى» دېگەن مەھەللە نامى پەيدا بولغان.

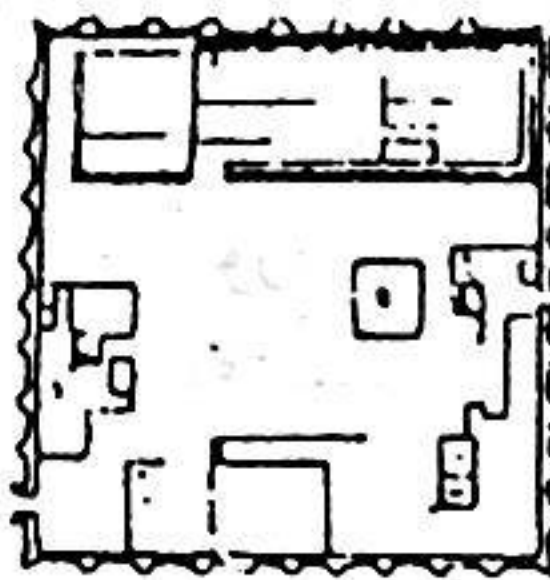
مەزكۇر تىزىملىكتە خاتىرىلەنگەن شەھەر ئىچىدىكى مەھەللە 108، شەھەر - يېزىلاردىكى مازار 23، يېزا 15 بولۇپ، جەمئىي 146 جاينىڭ نامى تونۇشتۇرۇلغان. شەھەر ئىچىدىكى مەھەللە ناملىرىنىڭ يېزىلىش تەرتىپى ئالدى بىلەن شەھەر (ھازىرقى كۈنشەھەر) نىڭ غەرب تەرىپىدىكى «ئالتۇن دەرۋازا» دائىرىسىدىكى مەھەللىلەر، ئاندىن شەھەرنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى «خانقاھ دەرۋازا» دائىرىسىدىكى مەھەللىلەر، ئاندىن شەھەرنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدىكى «قاراقات دەرۋازا» دائىرىسىدىكى مەھەللىلەر، ئاخىرىدا شەھەرنىڭ شىمال تەرىپىدىكى «تېرەكبىاغ دەرۋازا» دائىرىسىدىكى مەھەللىلەر بويىچە خاتىرىلەنگەن بولسىمۇ، ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر، كېيىنكى ئىككى دەرۋازىنىڭ ئىسمى يېزىلماي، ئۇلارنىڭ دائىرىسىدىكى مەھەللىلەرنىڭ ناملىرى يېزىلغان.

شەھەر ئىچىدىكى مەھەللىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى ئېنىقلاپ كۆرۈش مەقسىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنى زىيارەت قىلىش جەريانىدا، بىر قىسىم مەھەللىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ناملىرىنىڭ بۇرۇنقىدەك ساقلىنىپ قالغانلىقى، بەزى مەھەللىلەر ساقلىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ناملىرىنىڭ باشقا ناملارغا ئالمىشىپ كەتكەنلىكى ياكى تەلەپپۇز جەھەتتە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكى، يەنە بىر قىسىم مەھەللىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ناملىرىنىڭ يوقىلىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى، شۇنداقلا ھەرقايسى دەرۋازا دائىرىسىدىكى بىرقانچە مەھەللە ئوخشاش نام بىلەن ئاتالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۈنۈملۈك بولسا، بەزىلىرى ھېلىمۇ بۇرۇنقىدەك قوللىنىلغان. مەسىلەن، «چارسۇ كۆل» دېگەنگە ئوخشاش. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بەزى مازارلارنىڭ ئورنى ۋە نامى يوقالغان بولسا، يېزىلارنىڭ نامى ۋە

ياركەند خەرىتىسى

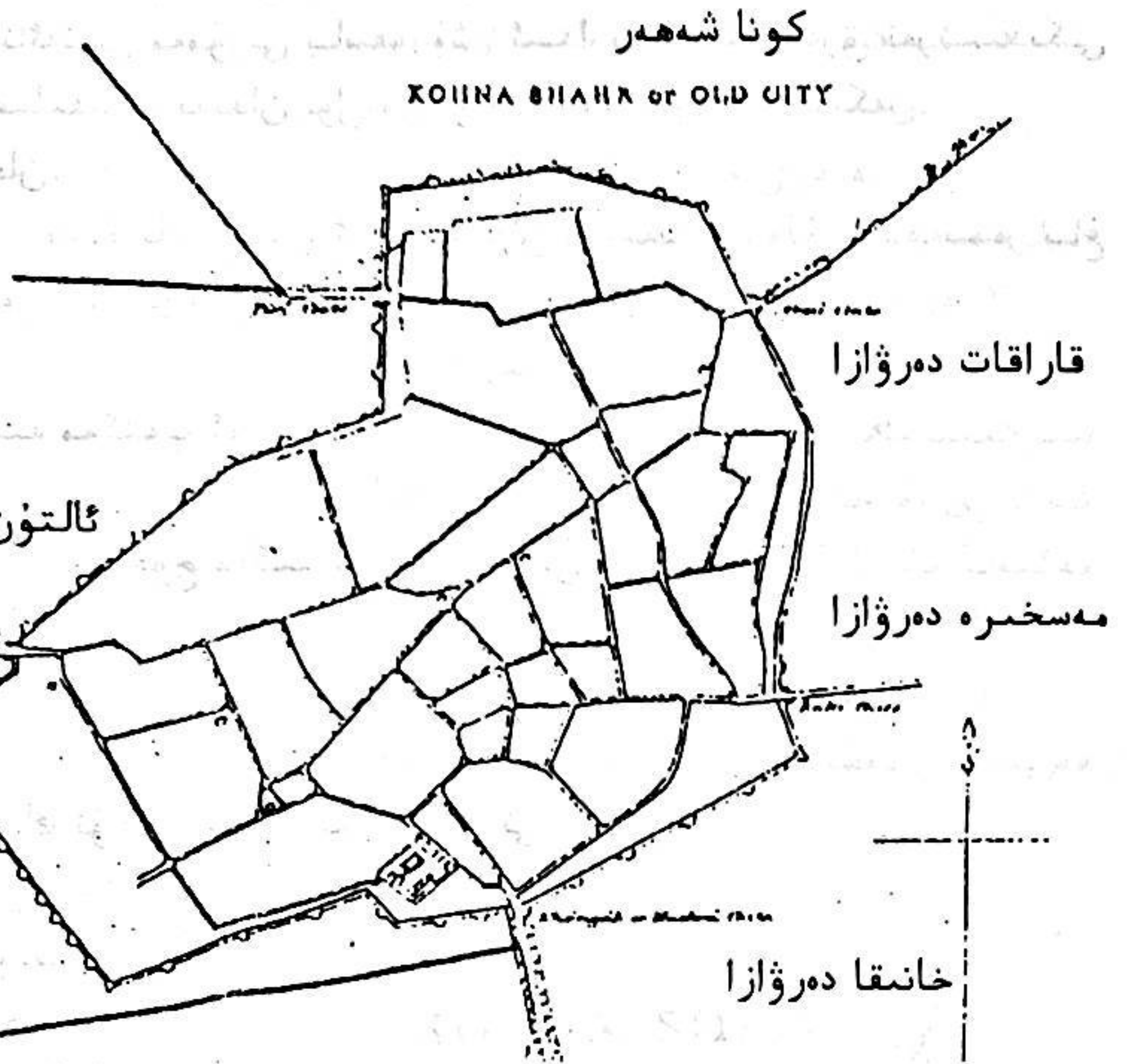
PLAN
of
YARKAND
Scale 2 1/2 Inches = 1 Mile
0 1 2 Miles

يېڭى شەھەر
YANGI BIHAR
or
NEW CITY

1. Government Palace
2. Railway Station

ئالتۇن دەرۋازا

سانىدىمۇ ئۆزگىرىش بولغان.

بۇ يەردە شۇنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، مەيلى شەھەر ئىچىدىكى ھەرقايسى دەۋرلەردە قوللىنىلغان مەھەللە ناملىرى، ياكى مازار ۋە يېزا ناملىرى بولسۇن، ئۇلار ئومۇمەن ئەجدادلىرىمىزدىن قالغان بىر خىل مىراس تەرىقىسىدىكى يېزىقىمىز تارىخى خاتىرە سۈپىتىدە شۇ جايلارنىڭ جۇغراپىيەلىك تۈزۈلۈشلىرىنى، شەھەر ئىچىدىكى ئاساسلىق كۆللەرنى، مەھەللىلەردىكى ھەر خىل دەرىجىلەرنى، شەھەر - يېزىلاردىكى بىر قىسىم ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى، خەلقىمىزنىڭ شۇ چاغلاردىكى دۇنيا قاراشلىرى ۋە كىشىلىك قاراشلىرىنى، خوجا - ئىشانلارنىڭ كىشىلەرنىڭ نەزەرىدىكى ئورنىنى، خەلقنىڭ تەبىقىلەرگە بۆلۈنۈش ئەھۋالى ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت شەكىللىرىنى، شۇغۇللىنىۋاتقان ھۈنەر - كەسىپلىرى ۋە تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۇسۇللىرىنى، بازارلارنىڭ تۈرلىرى ھەمدە جايلارنىڭ مەمۇرىي جەھەتتىكى باشقۇرۇش دائىرىسى قاتارلىقلارنى مەلۇم دەرىجىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەنلىكى بىلەن ئۇلارنى ئەلۋەتتە مۇئەييەن تەتقىق قىلىش قىممىتىگە ئىگە بىر خىل تارىخىي ماتېرىيال دەپ قاراشقا بولىدۇ.

شەھەر ئىچىدىكى مەھەللە ناملىرى

ئالتۇن دەرۋازا دائىرىسىدىكى مەھەللەلەر

1. بەگ مەھەللىسى: ھازىرقى «مانجۇ كۆل» مەھەللىسىنىڭ بۇرۇنقى نامى.

2. راۋاق مەھەللە: ھازىرقى سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ جەنۇبىدىكى مەھەللە بولۇپ، «ھەيدەر باغ يولى» نىڭ غەرب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ.
3. ئۆتۈك بازار مەھەللە: سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى يوقالغان مەھەللە. بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا قاغىلىققا بارىدىغان يول مۇشۇ مەھەللە ئىچىدىن ئۆتكەن.
4. قارا دەرۋازا مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
5. سوپىكار مەھەللىسى: ھازىرمۇ مۇشۇ نام بىلەن ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، «ھەيدەر باغ يولى» نىڭ شىمالى دوقمۇشنىڭ شەرق تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ.
6. ئالتۇن تېرەكلىك: ئۇنتۇلغان.
7. يېڭىبازار مەھەللە: بۇرۇنقى پارتىيە مەكتەپ ئەتراپى.
8. چوڭ گۆرباغ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
9. ئابدال مەھەللە: بۇرۇنقى يار كوچا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئەتراپىنى كۆرسىتىدۇ.
10. ئالتۇن گۈزەر مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
11. ئالتۇن باغ: ئۇنتۇلغان.
12. كىچىك راۋاق: ئۇنتۇلغان.
13. چوڭ خەندەك: ھازىرقى ناھىيەلىك ئۇيغۇر شىپاخانىنىڭ ئورنى.
14. راۋاق باغ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
15. لەڭگەر كوچا مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
16. غىياس بەگ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
17. كىچىك گۆرباغ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
18. ئوشۇر باقى كۆل مەھەللىسى: ھازىرقى ناھىيەلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ ئارقا تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان مەھەللە.
19. ئەزىمبەگ ئاخۇن مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
20. چىدىر باغ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
21. ھەيدەر باغ مەھەللىسى: ھازىرقى «ھەيدەر باغ يولى» نىڭ جەنۇب تەرەپ دوقمۇشى، يەنى «باغ مەھەللىسى» نىڭ غەربى.
22. ئارا ئوردا: ئۇنتۇلغان.
23. گۆرباغ: ھازىرمۇ مۇشۇنداق نام بىلەن ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، يەكەن بازارلىق شىپاخانىنىڭ ئەتراپىنى كۆرسىتىدۇ.

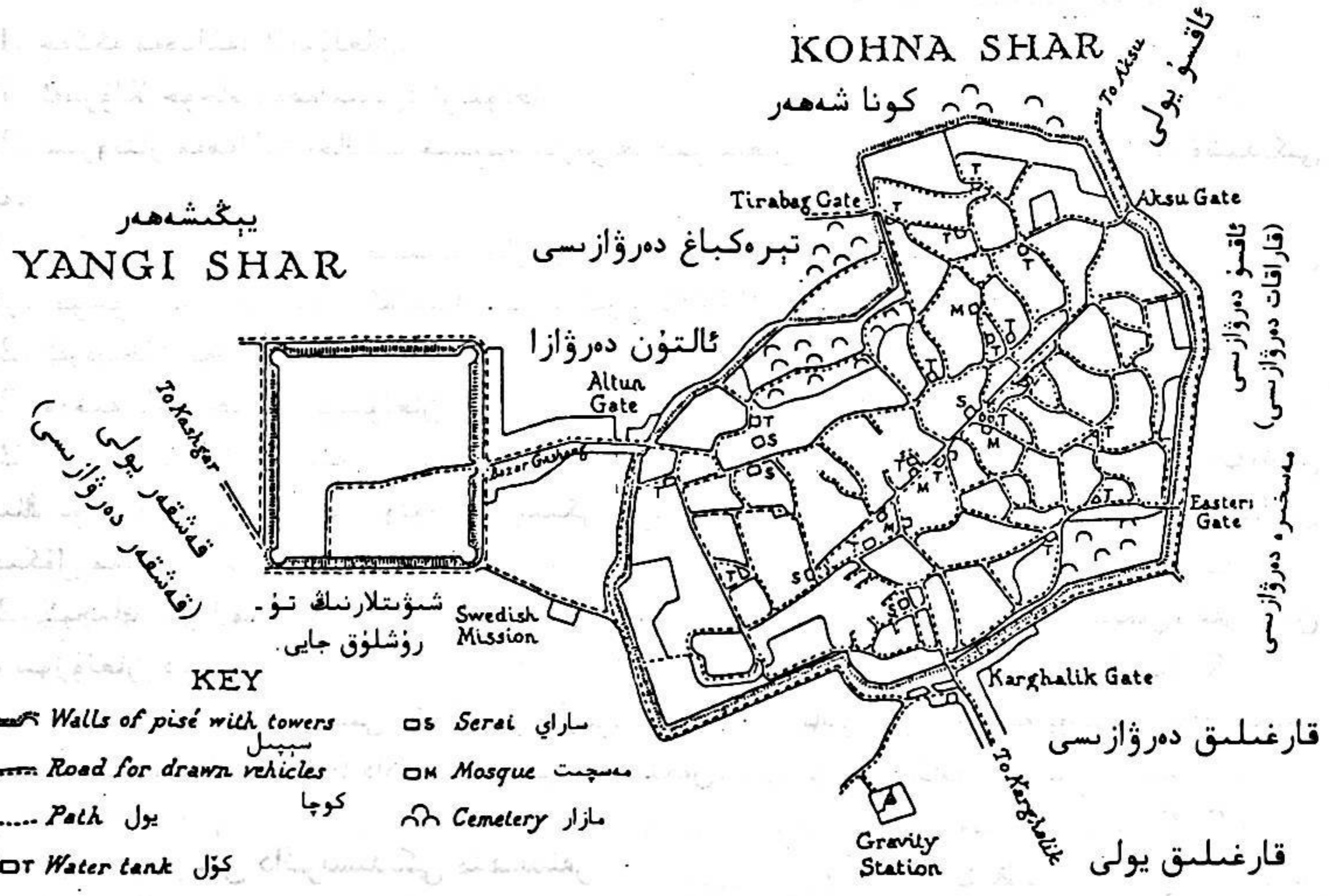
خانقا دەرۋازا دائىرىسىدىكى مەھەللىلەر

1. تۆمۈر خوجا كۆل مەھەللە: ھازىرمۇ مۇشۇ نام بىلەن ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، بۇرۇنقى رەستە ساقچىخانىسىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىنى كۆرسىتىدۇ.
2. باسمىچى مەھەللە: ھازىرقى «مەدەنىيەت باغچىسى» نىڭ ئورنىغا توغرا كېلىدىغان مەھەللە بولۇپ، بۇنىڭدىكى «باسمىچى» سەرگەز رەختكە گۈل باسقۇچى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.
3. چوڭ بازار كوچا: ئۇنتۇلغان.

4. داڭدار مەھەللە: ھازىرمۇ مۇشۇنداق نام بىلەن ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ «سۈبھى» ئولتۇراق بىناسىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى كوچىنى كۆرسىتىدۇ.
5. ئىچكىرى داڭدار مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
6. ئىچكىرى باسمىچى مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
7. چارسۇ كۆل مەھەللىسى: ھازىرقى «مەدەنىيەت باغچىسى» نىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان مەھەللە بولۇپ، ھازىرمۇ مۇشۇنداق نام بىلەن ئاتىلىدۇ.
8. قۇچقار ئاتا مەھەللىسى: ھازىرقى «سۈبھى» سودا مەركىزىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ.
9. چوڭ ھەلەمدان مەھەللىسى: «مەدەنىيەت باغچىسى» نىڭ غەرب تەرىپىدىكى «سۈبھى» سودا شىركىتىنىڭ بىناللىرى جايلاشقان مەھەللە. «ھەلەمدان» نىڭ ئەسلىي تەلەپپۇزى «ئەلەمدان» بولۇپ، ئىلگىرى بۇ جايدىكى كۆلمۇ «ئەلەمدان كۆلى» دەپ ئاتالغان ھەمدە خەلق ئىچىدە «ئەلەمدان كۆل بېشى مەكتەپ خانادۇر» دېگەندەك قوشاق پارچىلىرى ساقلانغان.
10. ئىچكىرىكى ئەلەمدان مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
11. ناسىر خوجا كۆل مەھەللىسى: غەدىگەرلىكنىڭ جەنۇبىدىكى نۇر تۇۋىگە بارىدىغان كوچىنىڭ غەربىدىكى مەسچىتنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللە بولۇپ، بۇ جاي كېيىن «سۈت - قايماق بازىرى» دەپمۇ

ياركەند شەھىرىنىڭ خەرىتىسى

ئاتالغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، كىشىلەر ناسىر خوجىنى «نەس خوجا» دېگەن تەنقىدىي نام بىلەنمۇ ئاتىغان.

12. غادىرگەرلىك: ھازىر «غەدىرگەرلىك» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىۋاتقان بۇ جاي كونا شەھەردىكى ئەڭ ئاۋات بازارلارنىڭ بىرى بولۇپ، «مەدەنىيەت باغچىسى» نىڭ شەرق، جەنۇب، غەرب تەرەپلىرىنى كۆرسىتىدۇ. «غادىرگەرلىك» نىڭ مەنىسى «غادىرلىق» (مازارلىق) قا قارىغۇچىلار مەھەللىسى دېگەنلىك بولىدۇ.

13. كىچىك يار كوچا: بۇ نام ئۇنتۇلغان. ئەمما، ھازىر خانىقا دەرۋازا دائىرىسىدە ئەمەس، بەلكى «تېرەكبىاغ دەرۋازىسى» دائىرىسىدە غەربتىن شەرققە سوزۇلغان ئۇزۇن بىر كوچا «يار كوچا» دەپ ئاتىلىدۇ.

14. دىۋى چوكان مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان. پېشقەدەملەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، «دىۋى چوكان» نىڭ مەنىسى «جەلپ قىلغۇچى چوكان» دېگەنلىك بولىدىكەن.

15. نۇر تۈۋى مەھەللىسى: «دۆڭ كوچا» نىڭ غەرب تەرەپ دوقمۇشىدىكى مەھەللە بولۇپ، ھازىرمۇ «نۇر تۈۋى» دەپ ئاتىلىدۇ.

16. زىبا كوچا: ھازىر «قوشۇمچە ئەترەت» دەپ ئاتىلىۋاتقان مەھەللىنىڭ غەرب تەرەپىدىكى شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان كوچا.

17. دۆڭ كوچا: «نۇر تۈۋى» مەھەللىسىنىڭ شەرق تەرەپىدىكى «ئوردا كۆل» مەھەللىسىگە بارىدىغان كوچا.

18. چەككە مەھەللە: ئۇنتۇلغان.

19. ئەمرۇللا خوجام مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.

20. سەرۋىناز مەھەللە: «جاللات خېنىم» مازىرىغا كىرىدىغان كوچىنىڭ غەرب تەرەپ دوقمۇشىدىكى مەھەللە.

21. ياڭاق مەھەللە: «جاللات خېنىم» مازىرىنىڭ شىمال تەرەپىدىكى مەھەللە بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا مۇشۇ جايغا چېپىلغان كۆلنىڭ نامى بىلەن «ياڭاقكۆل مەھەللىسى» دەپ ئاتالغان.

22. ئەرەبىخان مەھەللە: ئۇنتۇلغان.

23. ۋەخپە باغ مەھەللە: ئۇنتۇلغان.

24. جۇۋىچى مەھەللە: جامە مەسچىتىنىڭ شەرق تەرەپىدىكى «نۇر تۈۋى» مەھەللىسىگە بارىدىغان كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى مەھەللە بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ جايغا چېپىلغان كۆلنىڭ نامى بىلەن «جۇۋىچىكۆل مەھەللە» دەپ ئاتالغان.

25. كىچىك ئوردا مەھەللە: جامە مەسچىتىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرەپىگە توغرا كېلىدىغان، غەربتىن شەرققە سوزۇلغان كوچا.

26. خانىقا دەرۋازا مەھەللىسى: كىشىلەر ھازىرمۇ مۇشۇنداق ئاتاۋاتقان مەھەللە بولۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئالغا دادۇي» دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

مەسخىرە دەرۋازىسى دائىرىسىدىكى مەھەللىلەر

1. چارسا كۆل مەھەللە: ئۇنتۇلغان.

2. ھاجى خالدار مەھەللە: ھازىر «ھىجى خالتا» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، 4 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ كەينى تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ.
3. توغراقتۇۋى چوڭ كۆل: «نۇر تۇۋى» مەھەللىسىنىڭ جەنۇبىدىكى كوچىنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى مەھەللە بولۇپ، ھازىر «توغراق تۇۋى» دەپ ئاتىلىدۇ.
4. قەلەندەر خاننا: يار كوچا مەسچىتىنىڭ ئالدىدىكى مەھەللە بولۇپ، ھازىر ئۇنتۇلغان.
5. توغراقتۇۋى كىچىك كۆل: «غوجا مىڭدۆڭ» ئەتراپىغا توغرا كېلىدىغان مەھەللە.
6. سىرلىق مەسچىت مەھەللە: ئۇنتۇلغان مەھەللە بولۇپ، «قاراقات» دەرۋازىسىنىڭ يېنىنى كۆرسىتىدۇ.
7. قەبزە گۈزەر مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
8. قازى كۆل مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
9. توغراقكۆل: ئۇنتۇلغان.
10. تاشقى بۆز بازار مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
11. مىخچىگەرلىك مەھەللىسى: ھازىرقى 4 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى «سارايكۆل» گە بارىدىغان ئەگرى كوچا.
12. شاخار كوچا: ھازىر «شاخالى كوچا» دەپ ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، كونا شەھەر رەستىسىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ.
13. قىزلىق مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
14. كۆكساراي مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
15. ناۋاتمان كۆل مەھەللە: ئۇنتۇلغان مەھەللە بولۇپ، «نەمەتمان» نىڭ مەنىسى «كىگىزچى» دېگەنلىك بولىدۇ.
16. ئۇستا سەپەر مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
17. دارىلقەزا مەھەللە: كىشىلەر ھازىر «دۆرىقازا» دەپ تەلەپپۇز قىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، 4 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ كەينى تەرىپىدىكى «ھاجى خالدار» مەھەللىسىگە چېگرالىنىدۇ.
18. ساراي كۆلبېشى: يۇقىرىدا دېيىلگەن «مىخچىگەرلىك مەھەللىسى» نىڭ ئاخىرىدىكى «سارايكۆل» دەپ ئاتىلىۋاتقان مەھەللە.
19. ئوردا كۆل مەھەللە: ھازىرمۇ مۇشۇنداق نام بىلەن ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، بۇ جايدىكى كۆل ئورنى ناھىيە دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان ئورۇن قىلىپ بېكىتىلگەن.
20. كۆرەڭكۆل مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
21. چوڭقۇر ئېرىق بېشى: «ئازنا مەسچىت» نىڭ ئالدى تەرىپىدىكى غەربتىن شەرققە سوزۇلغان كوچا.
22. ئىچكىرىكى سەرگەز بازار: ئۇنتۇلغان.
23. تۈگىرمەن باش مەھەللە: ئۇنتۇلغان. «تۈگىرمەن» تۈگمەننىڭ ئەسلىي تەلەپپۇزى.
24. خوجا يۈسۈپ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
25. ئاق مەسچىت مەھەللە: ھازىرمۇ مۇشۇنداق ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، «سارايكۆل» نىڭ شىمال تەرىپىدىكى مەسچىتنىڭ ئەتراپىنى كۆرسىتىدۇ.
26. ئارا مەسچىت مەھەللە: ھازىرمۇ مۇشۇنداق ئاتىلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، يۇقىرىدا دېيىلگەن

9. سوقا كۆل مەھەللە: ئېشەك بازار مەھەللىنىڭ يېنىدىكى مەھەللە بولۇپ، ھازىر دەڭ (ئات - ئۇلاغ ساقلايدىغان ئورۇن) قىلىنغان.
10. كۆك مەسچىت مەھەللە: يۇقىرىدا دېيىلگەن «ساغرىچى» مەھەللىسىگە قوشنا مەھەللە.
11. كىچىك كۆنچى مەھەللە: «كۆك مەسچىت» مەھەللىسىگە چېگرالىنىدۇ.
12. قەلەندەر خان مەھەللىسى: بۇرۇنقى يار كوچا باشلانغۇچ مەكتەپ ئەتراپى.
13. مەرھۇسەين خەلىپە مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
14. تېرەكبىاغ ئوردا مەھەللە: ھازىر «تېرەكبىاغ ئوردا كۆل» دەپ ئاتىلىۋاتقان مەھەللە.
15. تېرەكبىاغ سېيىت خەلىپە مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
16. تېرەكبىاغ سوقاباش مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
17. كۇچار كۆل مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
18. گۈلگۈن كۆل مەھەللە: تېرەكبىاغ گۈزەر ئەتراپىدىكى مەھەللە بولۇپ، كىشىلەر ھازىر «غۇلغۇنكۆل» دەپ تەلەپپۇز قىلىشىدۇ.
19. تېرەكبىاغ دۆڭ كوچا مەھەللە: شاھ مەنسۇر كوچىسىغا بارىدىغان ئېگىزلىكتىكى كوچا.
20. شاھ مەنسۇر كوچىسى: ھازىر مۇشۇنداق نام بىلەن ئاتىلىۋاتقان كوچا بولۇپ، يۇقىرىدا دېيىلگەن «تېرەكبىاغ دۆڭكوچا» نىڭ ئاياغ تەرىپىگە، يەنى ھازىرقى ياشانغانلار ساناتورىيەسىنىڭ غەرب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ.
21. تېرەكبىاغ بەگ مەھەللىسى: ئۇنتۇلغان.
22. ماش جۇۋا مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
23. چارسۇ تۆمۈرچى مەھەللىسى: بۇ مەھەللە ھازىر يەكەن كونا شەھەردىكى ئاۋات بازارلارنىڭ بىرى بولۇپ، «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 2009 - يىللىق 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان، مىلادىيە 1871 - يىلى يېزىلغان «ياركەندلىك يۇسۇف ئاخۇننىڭ پادىشاھلىققا تەۋە قىرىق تۆت كىشىلىك ھۇجرا ئۆيلەرنى يەتتە يۈرۈش دۇكانلىرى بىلەن قوشۇپ ئىجارىگە ئالغانلىقى ھەققىدىكى ھۆججەت» تە ھازىر «چاسۇ» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىۋاتقان بۇ مەھەللىنىڭ نامى ئەسلىي تەلەپپۇزى بويىچە «چەھارسۇ بازار» دەپ خاتىرىلەنگەن.
24. چوڭ كۆنچى مەھەللە: بۇ شەھەرنىڭ شەرقىدىكى چوڭ مەھەللە بولۇپ، ھازىر «كۆنچىلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا كالا تېرىسىدىن ئىشلەنگەن بىر خىل يەرلىك خۇرۇم «كۆن» دەپ ئاتىلاتتى.
25. كىچىك ئەندىجان مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
26. مۇنار تۈۋى مەھەللە: ئازنا مەسچىتىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى مەھەللە.
27. كەسمە مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
28. چوڭ ئەندىجان مەھەللە: ئۇنتۇلغان.
29. ئەبىرىكىچى مەھەللە: ئۇنتۇلغان. «ئەبىرىكىچى» يۇلغۇندىن يىك ياسىغۇچى دېگەن مەنىدە.

مازار ئىسىملىرى

ئەينى دەۋردىكى ياركەند تەۋەسىدىكى مازارلاردىن تىزىملىكتە خاتىرىلەنگىنى 23 بولۇپ، ئۇلاردىن 9 مازار «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن، 14 مازار كىرگۈزۈلمىگەن. ئەكسىچە، يۇقىرىقى

كىتابتىكى تۆت مازارنىڭ ئىسمى مەزكۇر تىزىملىكتە ئۇچرىمايدۇ. بۇ بەلكىم ئاتىلىشتىكى پەرقىتىن ياكى باشقا سەۋەبتىن كېلىپ چىققان بولسا كېرەك. مەسىلەن، تىزىملىكتە «ھەزرىتى پىر بۇزىرۇكۋار» دەپ ئېلىنغان مازار ئىسمى «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا «خوجا مۇھەممەد شېرىپ مازىرى» دەپ، تىزىملىكتە «سېرىنار كۆل بېشىدىكى ئۇشتۇر خەلىپە ناملىق بۇزىرۇكۋار» دەپ ئېلىنغان مازار ئىسمى يۇقىرىقى كىتابتا «جاللات خېنىم مازىرى» دەپ ئېلىنغان ۋە باشقىلار. يۇقىرىقىدەك پەرقلەردىن باشقا يەنە تىزىملىكتە «دۇخان» دەپ ئېلىنغان، خەلق ئىچىدە «دۇخان پاشا» دەپ ئاتىلىۋاتقان «تارىخى رەشىدى» دە ① «دەۋاخان پادىشاھ» دەپ خاتىرىلەنگەن مازار ئىسمى «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا ئۇچرىمايدۇ ۋە باشقىلار.

تىزىملىكتە خاتىرىلەنگەن 23 مازار:

1. شەھەر ئىچى ئالتۇن دەرۋازا ئالدىدا ئالتۇن مازار: «سەئىدىيە خانىدانلىقى تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار» دېگەن كىتاب بىلەن ② «تارىخى ھەمىدىي» دە ③ تىزىملىكتىكىگە ئوخشاش «ئالتۇن مازار» دەپ ئېلىنغان. «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا «ئالتۇنلۇق مازىرى» دەپ ئېلىنغان.
2. كىچىك ئالتۇن مازار
3. يەتتە چىلتەن ناملىق ھەپتە مۇھەممەد بۇزىرۇكۋار: بۇ مازارنىڭ ئىسمى «تارىخى رەشىدى» دە ④ ۋە «تارىخى ھەمىدىي» دە ⑤ «ھەپتە مۇھەممەدان» دەپ خاتىرىلەنگەن. «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا «چىلتەن مازىرى» دەپ ئېلىنغان.
4. قاۋغات (ئەسلىي تەلەپپۇزى «قاراغات») دەرۋازا ئالدىدىكى قۇم چېچەك ناملىق ئوبۇل ئاتا، ئوبۇل ھەسەن بۇزىرۇكۋار؛ كىشىلەر ھازىر بۇ مازارنى «قۇم چېچەك مازار» دەپ ئاتىشىدۇ.
5. مەسخىرە دەرۋازىسى ئالدىدىكى خوجا مىڭدۆڭ بۇزىرۇكۋار.
6. سېرىنار كۆل بېشىدىكى ئۇشتۇر خەلىپە ناملىق بۇزىرۇكۋار: بۇ مازار ھازىر «جاللات خېنىم» مازىرى دەپ ئاتىلىدۇ.
7. ھەيدەرباغ قومۇشلۇق

نام ئىزاھاتى ماركىدا
 6/569/1 ماگىسترات
 1. شەھەر ئالتۇن دەرۋازىسىدىكى ئالتۇن مازار
 2. كىچىك ئالتۇن مازار
 3. يەتتە چىلتەن مازارى
 4. قاۋغات مازارى
 5. مەسخىرە مازارى
 6. سېرىنار كۆل مازارى
 7. ئۇشتۇر مازارى
 8. خەلىپە مازارى
 9. جاللات مازارى
 10. دەۋاخان مازارى
 11. ئۇيغۇر مازارى
 12. ئالتۇن مازارى
 13. ئالتۇن مازارى
 14. ئالتۇن مازارى
 15. ئالتۇن مازارى
 16. ئالتۇن مازارى
 17. ئالتۇن مازارى
 18. ئالتۇن مازارى
 19. ئالتۇن مازارى
 20. ئالتۇن مازارى
 21. ئالتۇن مازارى
 22. ئالتۇن مازارى
 23. ئالتۇن مازارى

- بۇزۇرۇكۋار. 8. قۇچقار ئاتا بۇزۇرۇكۋار.
9. سۈت بىبى بۇزۇرۇكۋار: «سەئىدىيە خاندانلىقى تارىخىغا دائىرى ماتېرىياللار» دېگەن كىتابتىمۇ ⑥ «سۈت بىبى» دەپ ئېلىنغان. «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا «سۈت پاشىم» دەپ ئېلىنغان.
10. ھەزرىتى پىر بۇزۇرۇكۋار: «تارىخى ھەممىدى» دە ⑦ «خوجا مۇھەممەد شېرىپ پىر بۇزۇرۇكۋار» دەپ، «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا «خوجا مۇھەممەد شېرىپ مازىرى» دەپ ئېلىنغان.
11. كىچىك ئالتۇن مازار: تىزىملىكتىكى 2 - مازار بىلەن بۇ 11 - مازارنىڭ ئىسمى ئوخشاشلا «كىچىك ئالتۇن مازار» دەپ ئېلىنغان. بۇ مازارنىڭ ئىسمى ئىككى جايدا تەكرار يېزىلىپ قالغاندەك قىلىندۇ.
12. ئىشقىل ناملىق مازار.
13. قۇمۇشلۇق ناملىق بۇزۇرۇكۋار.
14. دۇخان ناملىق بۇزۇرۇكۋار: يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك، بۇ مازارنىڭ ئىسمى «تارىخى رەشىدى» دە «دەۋاخان پادىشاھ» دەپ ئېلىنغان.
15. تاشلىق مازار.
16. سۇلتان ئۇۋەيس قەرنە مازىرى.
17. خوجا كاسانى ۋەلى مازىرى.
18. شەھىدان مازار: «ئۇيغۇر مازارلىرى» دېگەن كىتابتا «شەھىدان مازار» دەپ ئېلىنغان.
19. ياستون بۇزۇرۇكۋار: بۇ مازار ھازىر پوسكام ناھىيەسىنىڭ كۈيباغ يېزىسىدا بولۇپ، تىزىملىكتە يۇقىرىقىدەك «ياستون» دەپ، «ئۇيغۇر مازارلىرى» دا «ياسدۇن» دەپ، «قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە «ياسدۇڭ» دەپ ئېلىنغان. بۇ يەر نامىنىڭ توغرا تەلەپپۇزى تىزىملىكتىكىگە ئوخشاش «ياستون» بولۇشى مۇمكىن. بۇ يەر نامىدىكى «ياس» سۆزى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا ⑧ «زىيان، ئۆلۈم، ھالاكەت» دېگەن مەنىلەردە ئىزاھلانغان.
20. سۇلتان قارا ساقال مازىرى.
21. مىڭ گۈجەك ئاتام مازىرى.
22. زاكىر ئاتام مازىرى.
23. لەھمە ناملىق مازار.

يېزا ناملىرى

1. مىرشاھ: ھازىر ناھىيە مەركىزىگە تۆت كىلومېتىر كېلىدىغان بىر يېزا «مىشا» دەپ ئاتىلىدۇ. «ياركەند ناھىيەسىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە ئىزاھلاش ئىھتىياجى تۈپەيلىدىن توقۇپ چىقىلغان ئاددىي بىر رىۋايەت ئارقىلىق «مىشا» دېگەن يەر نامىنىڭ «مىرشاھ» دېگەن ئادەم ئىسمىدىن كېلىپ چىققانلىقى توغرىسىدىكى قىياس ئوتتۇرىغا قويۇلغان. شۇڭا، 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا مەيدانغا كەلگەن تىزىملىكتىكى «مىرشاھ» دېگەن بۇ يېزا نامىنىڭمۇ يۇقىرىغا ئوخشاش پەرەزگە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ يېزىلغان نام ئىكەنلىكىنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ. بۇنداق دېيىشىمىزدىكى سەۋەب، بىرى «مىرشاھ» دېگەن ئاتالغۇ تىلىمىزدا ئەزەلدىن بار بولغان ھەمدە كېيىنكى چاغلاردا «مىشا»

دەپ تەلەپپۇز قىلىنىش ئارقىلىق ئۇنتۇلغان ئاتالغۇ بولماستىن، بەلكى تىلىمىزغا كېيىنكى چاغلاردا پارسچىدىن كىرگەن ھەمدە ھەممە كىشى ھازىرغىچە ئۆز پېتى بىلەن «مىرشاھ» دەپ تەلەپپۇز قىلالايدىغان ۋە قىلىۋاتقان ئاتالغۇ. شۇنداق بولغاچقا «مىشا» دېگەن يەر نامىنى «مىرشاھ» تىن ئۆزگىرىپ كەلگەن، دەپ قاراش ئەقىلگە سىغمايدۇ. ئىككىنچىدىن، «مىشا» دېگەن يەر نامى ياركەند ناھىيەسىدىن باشقا يەنە پەيزىۋات ناھىيەسىدىمۇ بار. بەلكى بۇ ناھىيەدە بىر يېزا بىلەن بىر كەنت «مىشا» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر يەكەن ناھىيەسىدىكى «مىشا» دېگەن يەر نامى «مىرشاھ» دېگەن ئادەم ئىسمىدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن بولسا، ئۇنداقتا پەيزىۋات ناھىيەسىدىكى بىر يېزا بىلەن بىر كەنتنىڭ «مىشا» دېگەن نامىمۇ ئەلۋەتتە «مىرشاھ» دېگەن ئادەم ئىسمىدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن بولىدۇ. ۋاھالەنكى، ئارىلىقلىرى بىرقانچە يۈز كىلومېتىر كېلىدىغان بۇ ئىككى ناھىيەدىكى «مىشا» دەپ ئاتىلىۋاتقان يەر ناملىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئوخشاشلا «مىرشاھ» دېگەن بىر ئادەمنىڭ ئىسمىدىن ئۆزگىرىپ كەلگەنلىكى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. ئۈچىنچىدىن، «قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دەپ پەيزىۋات ناھىيەسىدىكى «مىشا» دېگەن يەر ناملىرى «مەنشا» دىن ئۆزگىرىپ كەلگەن، مەنىسى يېڭىدىن بەرپا بولغان يۇرت، دېگەنلىك بولىدۇ دەپ ئىزاھلانغان. دەل ئاشۇ تەزكىرىدە (266 - بەت) ياركەند ناھىيەسىدىكى «مىشا» دېگەن يەر نامى يۇقىرىقىغا پەقەت ئوخشىمىغان ھالدا «مىرزا» دېگەن ئادەم ئىسمىدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن، دەپ ئىزاھلانغان. يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئىمىن تۇرسۇن ئەپەندىم «شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» ژۇرنىلىنىڭ 1996 - يىللىق 3 - سانىدا «مىشا» دېگەن يەر نامى «مىشەر» دەپ ئاتىلىدىغان قوۋمنىڭ نامىدىن ئېلىنغان بولۇشى مۇمكىن، دېگەن پەرىزىنى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنداق قىلىپ «مىشا» دېگەن يەر نامىنىڭ ئېتىمولوگىيەسى توغرىسىدىكى پەرەزلەر بىر - بىرىگە ئوخشىمىغان ھالدا «مىرشاھ»، «مەنشا»، «مىرزا»، «مىشەر» دېگەندەك تۆت خىل سۆزگە باغلاپ قارالغان.

2. بۇ يەردە ئالدى بىلەن شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئەجدادلىرىمىز قوللانغان يەر ناملىرى ئانا تىلىمىزنىڭ تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە تەۋەررۈك، يېزىقىمىز تارىخىي خاتىرە سۈپىتىدە مىراس، ئاشۇ ئەجدادلىرىمىزنىڭ «قەدەم ئىزى» سۈپىتىدە تارىخىي ھۆججەت بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ئەلۋەتتە ئەجدادلىرىمىز بىلەن بىزنى ۋە كېيىنكى ئەۋلادلارنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان بىر خىل مەنىۋى رىشتە دەپ قاراشقا بولىدۇ. شۇڭا، يەر ناملىرىمىز ئۈستىدە ئويلىنىش ھەمدە ئۇلارنىڭ ئېتىمولوگىيەسى توغرىسىدا ئىزدىنىش ئەلۋەتتە ھەممىمىز ئۈچۈن بىر خىل مەسئۇلىيەت ۋە ئەھمىيەتلىك ئىش ھېسابلىنىدۇ. ئەپسۇسكى، جايلاردا تۈزۈلگەن ئايرىم يەر ناملىرى تەزكىرىلىرىدە ۋە بەزى شەخسلەرنىڭ ماقالىلىرىدە يەر ناملىرىنىڭ ئېتىمولوگىيەسىنى، يەنى ئەسلىي تەلەپپۇزى، مىللەت ياكى تىل تەۋەلىكى، مەنىسى، كېلىپ چىقىشى قاتارلىقلارنى قانداقتۇر دەپدەبىلىك سۆزلەرگە ياكى ئەرەبچە، پارسچە ئاتالغۇلارغا باغلىۋېلىپ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى مەنبەلىرىنى ۋە ئەجدادلىرىمىزنىڭ يەر ناملىرىنى قوللىنىش ئادىتىنى نەزەردىن ساقىت قىلىۋېتىدىغان بىر تەرەپلىملىكلەر مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. بۇنداق بولغاندا، يەر ناملىرىنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى ۋە ئۇلارنىڭ شۇ جايلارنىڭ ئەينى دەۋرلەردىكى تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئەھۋاللىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشتەك ئالاھىدىلىكى مۇجمەللىشىدۇ، خالاس. بۇ يەردە شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، «تارىخى رەشىدىي» ۋە «سەئىدىيە خانىدانلىقى تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار» قاتارلىق تارىخىي كىتابلاردا ياركەندنىڭ ھازىرقى يېزىلىرىدىن «ئارسلانباغ»، «ئارال» قاتارلىقلار، شۇنىڭدەك ھازىرقى «مىشا» يېزىسىغا تەۋە «كېسىمچى»، «قايماقچى»، «توغاچ»، «شامالباغ»

قاتارلىق كەنت ناملىرى ھازىرقى تەلەپپۇزغا ئوخشاش ھالەتتە خاتىرىلەنگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ يېزىمنىڭ «مىشا» دېگەن نامى خاتىرىلەنمىگەن. شۇڭا، بىز بۇ يېزىمنىڭ نامىنىڭ تارىخىي كىتابلاردا نېمە دەپ ئاتالغانلىقى توغرىسىدىكى مەلۇماتلارنى ئوتتۇرىغا قويالماساقمۇ، ئەمما قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى مەنبەلىرىنى ۋە ئەجدادلىرىمىزنىڭ يەر ناملىرىنى قوللىنىش ئادىتىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، «مىشا» دېگەن يەر نامىنىڭ ئېتمولوگىيەسى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى تۆۋەندىكىچە ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتىمىز:

تەتقىقاتلاردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئەجدادلىرىمىز ئەينى دەۋرلەردە ئۆزلىرى ماكانلاشقان جايلارغا، بولۇپمۇ يېزا - قىشلاقلارغا نام بېرىشتە ئۆزلىرىنىڭ ئانا تىلىنى ئاساس قىلغان. «مىشا» دېگەن يەر نامىنى قوللىنىشتىمۇ دەل شۇنداق بولغان. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى مەنبەلىرىگە قارىغاندا، ئەجدادلىرىمىز «م» تاۋۇشىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان «مىسل»، «مىش»، «مىشە»^⑨، «مىر»، «مىشچىك»، «مىشى»، «مىغار»، «مىن»^⑩ دېگەندەك ئۆزلىرىگە خاس ئاتالغۇلارنى ئىشلەتكەن. مەسىلەن، پاخالنى «مىسل»، مۈشۈكنى «مىش»، يۇڭى قىرقىۋېتىلگەن ئاشلانغان تېرىنى «مىشە»، ھەسەلنى «مىر»، ئاينىڭ 16 - كۈنىنى «مىشى»، بۇلاقنى «مىغار»، خىمىرنى «مىن» دەپ ئاتاشقان. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى «مىشە» دېگەن ئاتالغۇ تۇرپاندا يەرلىك شېۋە سۈپىتىدە ساقلىنىپ قالغان. ئابلەت ئابباس ئەپەندى «شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» ژۇرنىلىنىڭ 1996 - يىللىق 4 - ساندا يۇقىرىقىدەك قەدىمكى ئۇيغۇرچە ئاتالغۇلارغا نەزەرىنى ئاغدۇرغان ھالدا، «مىشا» دېگەن يەر نامى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى «مىشە» نىڭ ئۆزگەرگەن ۋارىيانتى. يەر نامى بولۇپ كەلگەندە، «تېرە خالتا تىككۈچى» ياكى «تېرە خالتا تىككۈچىلەر يۇرتى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، دەپ ئوتتۇرىغا قويغان. دەرۋەقە، بەزى پاكىتلار يۇقىرىقىدەك قاراشلارنى، يەنى «مىشە» نىڭ جايلاردىكى «مىشا» دەپ ئاتىلىۋاتقان يەر نامىنىڭ ھەقىقىي مەنبەسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرماقتا. ئالايلىق، يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدەك، ھازىرقى يەكەن ۋە پەيزىۋات ناھىيەلىرىدە بىر قانچە جاينىڭ «مىشا» دەپ ئاتىلىشى ھەمدە تۇرپان رايونىدا «مىشە» نىڭ يەرلىك شېۋە سۈپىتىدە ئەسلىدىكى مەنىسى بويىچە ساقلىنىشى قاتارلىق ئەھۋاللار ئەينى زامانلاردا تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدا ياشاپ كەلگەن ئەجدادلىرىمىزنىڭمۇ «مىشە» نى يۇقىرىقىدەك مەنىدە قوللىنىشتىن تاشقىرى، يەنە يەر نامى قىلىپمۇ قوللانغانلىقىنى ھەمدە ئۇنىڭ تەدرىجىي ئىستېمالدىن قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئەسلىدىكى «مىشە» نىڭ «مىشا» دەپ تەلەپپۇز قىلىشقا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەرمەكتە.

«مىشا» دېگەن يەر نامىنىڭ «مىشە» دىن ئۆزگىرىپ كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان يەنە بىر پاكىت ئەجدادلىرىمىزنىڭ يەر ناملىرىنى قوللىنىش ئادىتىدىن ئىبارەت. تارىختا ئەجدادلىرىمىزنىڭ يۇڭى قىرقىۋېتىلىپ ئاشلانغان تېرىنى «مىشە» دەپ ئاتىشى ھەمدە بۇ ئاتالغۇنىڭ يەر نامى قىلىپ قوللىنىشى تاسادىپىي مەيدانغا كېلىپ قالغان ھادىسە ئەمەس. ئەگەر بىز قەدىمكى زامانلاردىكى ئەمگەكچان، ئەقىللىق ئەجدادلىرىمىزنىڭ تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش لازىمەتلىكلىرى جەھەتتە نېمىلەرگە ئىھتىياجلىق بولغانلىقىنى ھەمدە شۇ زامانلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ۋە قول ھۈنەرۋەنچىلىك جەھەتتىكى ئەھۋاللارنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرسەك، ئاندىن كىشىلەرنىڭ «مىشە» گە بولغان ئىھتىياجىنى ۋە ئۇنىڭ جايلاردا يەر نامى قىلىپ قوللىنىشىچە بولغان سەۋەبلىرىنى بىر قەدەر توغرا چۈشىنەلەيمىز. ئەجدادلىرىمىز ئەينى زامانلاردا «مىشە» گە ئوخشاش ئۆزلىرى ئىھتىياجلىق بولۇپ كەلگەن ھەرخىل قورال - سايمان ۋە نەرسە كېرەكلەرنىڭ ئىسمىنى بىۋاسىتە يەر نامى قىلىپمۇ قوللانغان. بۇنىڭغا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ كۈنەشەھەر، يېڭىشەھەر، يوپۇرغا، يېڭىسار، يەكەن، مەكىت، مارالبېشى قاتارلىق

ناھىيەلىرىدىكى «شۇتا»، «چاچاپ»، «چوكا»، «لەمپە»، «كېمە»، «قوتان»، «توقام»، «چۈشۈرگە»، «توما» دېگەن يەر ناملىرىنى ھەمدە بۇلاردىن باشقا، يەنە «ھاسا»، «زەمبىل»، «سۈكەن»، «پالتا»، «خادا»، «كەتمەن»، «كۆتەك»، «قوزۇق» قاتارلىق قورال - سايمان ۋە نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ئىسمىغا باشقا قوشۇمچىلار، سان ياكى باشقا بىر ئىسمىنى قوشۇش ئارقىلىق ياسالغان «ھاساق ئېرىق»، «زەمبىل تاياق»، «سۈكەن ئاستى»، «پالتا ئېرىق»، «خادا تىك»، «مىڭ خادا»، «ئەللىك كەتمەن»، «كۆتەكلىك»، «سەكسەن قوزۇق» قاتارلىق كەنت - مەھەللە ناملىرىنىمۇ مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ. بۇلاردىن بىز «مىشا» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىۋاتقان يەر ناملىرىنىڭ ئەجدادلىرىمىزنىڭ نەرسە - كېرەك ئىسمىمىزنىمۇ بىۋاسىتە يەر نامى قىلىپ قوللىنىش ئادىتىدىن كەلگەن بىر خىل مىسال ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشىنىۋالالايمىز.

خۇلاسە قىلغاندا، «مىشا» دېگەن يەر نامى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى «مىشە» دېگەن ئاتالغۇدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ لۇغەت مەنىسى «يۇڭى قىر قىۋىتىلىپ ئاشلانغان تېرە» دېگەنلىك بولىدۇ. يەر نامى بولۇپ كەلگەندە بولسا، ئەينى دەۋر كىشىلىرىنىڭ ئىھتىياجىغا زۆرۈر بولغان بىر خىل تېرىنى (مىشەنى) ئىشلەپچىقىرىدىغان ئورۇن، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

3. قوشراپ: ھازىرمۇ «قوشراپ» دەپ ئاتىلىۋاتقان يېزا بولۇپ، ناھىيە مەركىزىنىڭ غەربىدىن 90 كىلومېتىر يىراقلىقتا. «قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا» دېگەن كىتابتا «قوشراپ» نىڭ مەنىسى «قوش بازار دېگەنلىك بولىدۇ» دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

4. راباتچى: ھازىرقى «خاڭدى» بازىرىنى كۆرسەتسە كېرەك. چۈنكى، ناھىيە مەركىزىنىڭ شىمالىدىن 40 كىلومېتىر كېلىدىغان بۇ بازارنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 1.5 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر كەنت ھازىرمۇ «راۋاتچى» (راباتچى) دەپ ئاتىلىدۇ. «رابات» ئۆتەك، چۈشكۈن دېگەن مەنىدە.

4. باش ئوپا: ھازىرقى «ئارسلانباغ» دائىرىسىنى كۆرسەتسە كېرەك. چۈنكى، ھازىر «ئوپا» دەپ ئاتىلىۋاتقان ئۆستەك ئارسلانباغ يېزىسىنىڭ «ئېلىش بېشى» كەنتىنىڭ تەۋەسىدىكى دەريا ئېقىنىدىن باشلىنىدۇ. «تارىخى رەشىدى» دە «ياركەندگە ئىككى فەرسەك يىراقلىقتىكى ئارسلانباغ ئاتلىق جاي» دەپ خاتىرىلەنگەن.

5. ئوتتۇرا ئوپا: بۇ ھازىرقى پەكچى يېزىسىنىڭ ئەتراپىنى كۆرسەتسە كېرەك. چۈنكى، «ئوپا» ئۆستىڭىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنى پەكچى يېزىسى تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ. «ئوپا» نىڭ ئەسلىي تەلەپپۇزى «ئوبا» بولۇپ، «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا «ئوبا - قەبىلە. ئوغۇزچە» دەپ كۆرسىتىلگەن.

6. تاغارچى: ھازىرمۇ «تاغارچى» دەپ ئاتىلىۋاتقان يېزا.

7. پوسكام: ھازىر ئايرىم ناھىيە.

8. بەشكەنت: ھازىرمۇ «بەشكەنت» دەپ ئاتىلىۋاتقان يېزا.

9. ئارال: ھازىرمۇ «ئارال» دەپ ئاتىلىۋاتقان يېزا بولۇپ، «سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار» دېگەن كىتابتا «ئارال» دېگەن يېزا نامى بىلەن مۇشۇ يېزا تەۋەسىدىكى ھازىرمۇ «كۆكقۇم» دەپ ئاتىلىۋاتقان كەنتنىڭ نامى خاتىرىلەنگەن.

10. ئوتۇنچى: ھازىرقى «چارىباغ» يېزىسىنى كۆرسىتىدۇ.

11. كامىرا ئوردا ئۆستەك: بۇ ھازىرقى «تومئۆستەك» يېزىسىنى كۆرسىتىدۇ. «كامىرا ئوردا ئۆستەك» دىكى «كامىرا» ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىغىچە ھازىرقى تومئۆستەك يېزىسىنىڭ نامى

- بولۇپ كەلگەن. «ئوردا ئۆستەك» بولسا، ھازىرمۇ مۇشۇ يېزىدىكى بىر كەنتنىڭ نامى بولۇپ كەلمەكتە.
12. ئاياغ ئوپا: ھازىرقى «ئېلىشقۇ» بازىرىنىڭ ئەتراپىنى كۆرسەتسە كېرەك. چۈنكى، «ئوپا» ئۆستىڭىنىڭ ئاخىرى ئېلىشقۇ بازىرىنىڭ «چىلانغىر» كەنتىدە ئاياغلىشىدۇ.
13. يېڭىئۆستەك: ھازىرمۇ مۇشۇنداق ئاتىلىۋاتقان يېزا.
14. يېڭىئاۋات: بۇ ناھىيە مەركىزىنىڭ شەرقىي شىمالىدىن 25 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى «ئاۋات» يېزىسىنىڭ بۇرۇنقى نامى بولۇشى مۇمكىن.
15. قاراقۇم: بۇ ھازىرقى «ئىشقۇل» يېزىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇرۇن مۇشۇ يېزا مەركىزىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن 8.5 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى «قاراقۇم» كەنتىنىڭ نامى بىلەن بۇ يېزا «قاراقۇم» دەپ ئاتالغان بولسا («سەئىدىيە خانىدانلىقىغا دائىر ماتېرىياللار» دېگەن كىتابتىمۇ «قاراقۇم» دەپ خاتىرىلەنگەن)، ھازىر يېزا مەركىزىنىڭ جەنۇبىدىن 3.2 كىلومېتىر كېلىدىغان «ئىشقۇل» كەنتىنىڭ نامى بىلەن بۇ يېزا «ئىشقۇل» دەپ ئاتىلىدۇ.

پايدىلانغان ماتېرىيال ۋە ئىزاھلار:

- ④ ① مىرزا مۇھەممەد ھەيدەر كۆرەگان: «تارىخى رەشىدى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2007 - يىلى 7 - ئاي نەشرى، 2 - قىسىم 638 -، 639 - ۋە 664 - بەتلەر.
- ⑥ ② شاھ مەھمۇد چۇراس: «سەئىدىيە خانىدانلىقى تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1988 - يىلى 9 - ئاي نەشرى، 15 -، 59 -، 122 -، 201 -، 202 - بەتلەر.
- ⑦ ⑤ ③ موللا موسا سايرامى: «تارىخى ھەممىدى». مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىلى 12 - ئاي نەشرى، 641 - بەت.
- ⑧ مەھمۇد كاشغەرىي: «تۈركىي تىللار دىۋانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 - يىلى 1 - ئاي ۋە 1980 - يىلى 8 - ئاي نەشرى، 3 - توم 218 - بەت؛ 1 - توم 117 - بەت.
- ⑨ غۇلام غوپۇرى: «ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈكى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىلى 1 - ئاي نەشرى، 241 - بەت.
- ⑩ ئابلىمىت ئەھەد، دىلدار مەمتىمىن: «قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى لۇغىتى»، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1989 - يىلى 1 - ئاي نەشرى، 386 -، 387 - بەتلەر.
- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002 - يىلى 3 - ئاي نەشرى، 256 - بەت.
- راھىلە داۋۇت: «ئۇيغۇر مازارلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 - يىلى 8 - ئاي نەشرى.
- سۇلتان مامۇت ئىبراھىم: «يۈرتىمىزدىكى يەر ناملىرىغا دائىر ئىزدىنىشلەر»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1996 - يىلى 6 - ئاي نەشرى.
- قۇربانجان ئابلىمىت نورۇزى، پالتاخۇن ئەۋلاخۇن: «شىنجاڭ يەر ناملىرىنىڭ ئېتىمولوگىيەسى»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2001 - يىلى 1 - ئاي نەشرى.

(ئاپتور يەكەن ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن دەم ئېلىشقا چىققان)

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

مەرۇپ ئىنتايىن سېخىي، قولى ئوچۇق ئادەم بولۇپ، ئالدىغا كەلگەن ھاجەتمەن يوقسۇللارغا دۇكاندىكى مال ۋە پۇللارنى بېرىپ رازى قىلىپ ماغدۇرىدىكەن. ئۇ بىر كۈندىلا دۇكاننىڭ مىڭ تىللىق دەسمايسىنى شەھەردىكى گادايلارغا، يېتىم - يېسىرلارغا بېرىپ تۈگىتىۋېتىپتۇ.

ئەتىسى ئەلى مەرۇپقا يەنە مىڭ تىللىق مال بېرىپ:

— ئەمدى بۇنداق قىلماڭ! — دەپ نەسەت قىلىپ يولغا ساپتۇ. مەرۇپ خوجايىنىنىڭ گېپىگە پىسەنت قىلماي، دۇكاندىكى ماللارنى ئالدىغا كەلگەن گادايلارغا تارقىتىپ بېرىپ تۈگىتىپتۇ. مەرۇپنىڭ داڭقى خوتەن پادىشاھىغا يېتىپتۇ. پادىشاھ ئۇنى چاقىرتىپتۇ. مەرۇپ كېلىشى بىلەنلا ئۇنىڭغا داستىخان سېلىپ، ھەرخىل تائاملارنى ھازىرلاپتۇ. تاماقتىن كېيىن پادىشاھ مەرۇپ ياماقچىدىن ئۇنىڭ قايسى شەھەردىن كەلگەنلىكىنى، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى سورايتۇ.

مەرۇپ ئۆزىنىڭ چوڭ سودىگەر ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ئۇنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن قولىدىكى ئۈزۈكنى چىقىرىپ، ئۇنىڭ قانداق تاش ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ نەرخىنى سورايتۇ.

مەرۇپ ئۈزۈكنى چىشى بىلەن سىناپ كۆرىمەن دەپ سۈندۈرۈپ قويۇپتۇ — دە، دەرھال:

— بۇ يارماس تاش ئىكەن، باھاسى مىڭ تىللاغا ئەرزىمەيدۇ، شاھىم. مەندە يۈز مىڭ تىللاغا

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا مىسىر شەھىرىدە مەرۇپ ياماقچى دېگەن بىر ئادەم بولغانىكەن. ئۇ ياماقچىلىق قىلىپ ئاران كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. مەرۇپ دامۇلا ئىمامنىڭ مەسلىھەتى بىلەن رىزۋان ئاتىن دېگەن بىر تۇل خوتۇنغا ئۆيلىنىپتۇ. رىزۋان ئاتىن ناھايىتى ھىلىگەر خوتۇن ئىكەن. رەم ئېچىش، پال سېلىش قاتارلىق خۇراپىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. رىزۋان ئاتىن ئېرىنىڭ ياماقچىلىق قىلىپ تاپقان پۇلىغا قانائەت قىلمايدىكەن.

بىر كۈنى مەرۇپ ياماقچى بازاردا كۈنبويى ئىشىسىز ئولتۇرۇپ، كەچقۇرۇن ئۆيىگە قۇرۇق قول قايتىپتۇ. رىزۋان ئاتىن ئېرىنى قارغاپ، تىللاپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

مەرۇپ ياماقچىمۇ راسا جېنىدىن تويغانىكەن. ئۇ شەھەردىن چىقىپ كېتىپتۇ — دە، كارۋانلارغا قوشۇلۇپ ئۇلارنىڭ تۆگە، ئاتلىرىنى بېقىپ قاراۋۇللۇق قىلىپ مىڭبىر ئازاب — ئوقۇبەتلەر بىلەن خوتەن شەھىرىگە يېتىپ بېرىپتۇ.

خوتەندە مەرۇپنىڭ تۈنۈشلىرىدىن ئەلى دېگەن بىر چوڭ سودىگەر باز ئىكەن. ئۇ مەرۇپنى كۆرۈپ قىلىپ، كۈچىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن تۈرلۈك ھىيلە — نەيرەڭلەر بىلەن ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ ۋە دەرھال ھاممامغا چۈشۈرۈپ ئۈستىبېشىغا يېڭى كىيىملەرنى كىيىدۈرۈپ، كاتتا زىياپەت بېرىپتۇ ھەمدە ئەتىسى مەرۇپقا دۇكان ئېچىپ بېرىپتۇ.

چىقىرىۋېلىشقا ھەرىكەت قىپتۇ. لېكىن، سوقا چىشى زادىلا مىدىرلىماپتۇ.

مەرۇپ توپىنى كولاپ تاشنى ئېلىۋەتمەكچى بوپتۇ. ئاخىر تاشنى كۈچەپ كۆتۈرۈپ بىر چەتكە ئىرغىتىپتۇ. قارىسا بىر پەلەمپەيلىك لەخمە تۇرغۇدەك.

مەرۇپ ئۆز تەلىمىنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، كۆزىنى چىك يومۇپتۇ - دە، پەلەمپەي بىلەن لەخمىگە چۈشۈپتۇ. پۈتى يەرگە تېگىشى بىلەن كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، ئەتراپ كۈندۈزدەك يوپپورۇق تۇرغۇدەك. لېكىن، ئۇ يەردە نە چىراغ، نە شام كۆرۈنمىگۈدەك. مەرۇپ بۇنىڭ سىرىنى بىلەلمەي ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ. لېكىن، ئىشىك قۇبىلىرىغا ئورنىتىلغان گۆھەرلەرنى كۆرۈپ يورۇقلۇقنىڭ گۆھەرلەردىن تارىغانلىقىنى بىلىپتۇ.

مەرۇپ قارىسا بۇ يەردە قىرىق ئۆي بار ئىكەن. بۇ ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى قىممەت باھالىق ياغاچلاردىن ياسالغان بولۇپ، ئاپپاق پەردىلەر تارتىلغانىكەن. ئۇ شۇ ئۆيلەرنىڭ بىرىگە كىرىپ قاراپ بېقىپتۇ. قارىسا، ئۆيدە قاتار - قاتار ساندۇقلار تولۇپ كېتىپتۇ. ساندۇقلارنىڭ ئاچقۇچى قۇلۇپتا تۇرغۇدەك. مەرۇپ دەرھال بىر ساندۇقنى ئېچىپ قارىسا ئىچىدە لىققىدە ئالتۇن، لەئىل كەبى قىممەت باھالىق نەرسىلەر بار ئىكەن. ئۇ ئەڭ ئاخىرقى ئۆيگە كىرىپتۇ. بۇ ئۆي ھەممىسىدىن كاتتا بولۇپ، ناھايىتى چىرايلىق بېزەلگەن ئىكەن. ئەمما، بۇ ئۆيدە ساندۇق، ئالتۇن كۆرۈنمەپتۇ. ئۆينىڭ تۆرىدە تەخت بولۇپ ئۇ ئەڭ قىممەت باھالىق تاشلار بىلەن بېزەلگەن ئىكەن. تەخت ئۈستىدىكى بىر ئالتۇن ساندۇق ئىچىدە زۇمرەت كۆزلۈك كۈمۈش ئۈزۈك چاقناپ تۇرغۇدەك.

مەرۇپ ئۈزۈكنى ئېلىپ بارمىقىغا ساپتۇ، ئۇ ئۈزۈكنى ياخشىراق كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ئۈزۈكنى سىلىغانىكەن، بىردىنلا قاتتىق گۈلدۈرلىگەن تاۋۇش ئاڭلىنىپتۇ. مەرۇپ قورقۇپ

ئەرزىدىغان ئېسىل تاشلار بار، - دەپتۇ. پادىشاھ ئۈزۈكنى مىڭ تىللاغا ئالغانىكەن، مەرۇپنىڭ ئېيتقان باھاسى ئويلىمىغان يەردىن چىقىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ياماقچى تەرىپ قىلغان يۈز مىڭ تىللالىق قىممەت باھا تاشلارنى ئېلىش ئۈچۈن قىزى جاھانارانى مەرۇپقا بەرمەكچى بوپتۇ.

ۋەزىرلەر مەرۇپتىن پادىشاھنىڭ يالغۇز قىزى جاھانارانى ئەمرىگە ئېلىشنى ئىلتىماس قىلىشىپتۇ. مەرۇپ: - مېنىڭ ماللىرىم، تۆگىلىرىم يولدا، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن توي قىلساق قانداق بولار؟ - دەپتەكەن، ئۇلار ئۇنىماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا قىلىپ، مەرۇپقا جاھانارانى ئېلىپ بېرىشىپتۇ.

مەرۇپ جاھانارا بىلەن ئۈچ ئاي تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ، ئاندىن:

- يولدا كېلىۋاتقان ماللىرىمدىن خەۋەر ئېلىپ كېلەي، - دەپ خوتەن شەھىرىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۆزىنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالماقچى بوپتۇ.

مەرۇپ توختىماي مېڭىپ بەكمۇ چارچاپتۇ. ئاچلىقتىن قىيىنلىپ ھالسىزلىنىپتۇ. يولدا كېتىۋېتىپ بىر دېھقاندىن نان بىلەن قېتىق سوراپتۇ. دېھقان:

- ئوغلۇم، مېنىڭ ئۆيۈم ئاۋۇ تۆپىلىكتە. سەن ئۆكۈزلىرىمگە قاراپ تۇرغىن، مەن بېرىپ نان بىلەن قېتىق ئېلىپ كېلەي، - دەپ ئۆيىگە مېڭىپتۇ. مەرۇپ ئازراق دەم ئېلىپ: «دېھقان كەلگۈچە يەر ھەيدەپ تۇراي» دەپ يەرنى ھەيدەشكە باشلاپتۇ. بىر چاغدا قارىسا سوقا چىشى بىر نەرسىگە قادىلىپتۇ. مەرۇپ شۇنچە كۈچسىمۇ ئۆكۈزلەر زادىلا ماڭالمىپتۇ. مەرۇپ ئۆزىچە: «ئەمدى مېنى خۇدا ئۇردى. شور پېشانە ئىكەنمەن، دېھقان كەلسە نېمە دەپ جاۋاب بېرەرمەن» دەپ قاينۇرۇپتۇ، ئۇ بىر ئىلاج قىلىپ سوقا چىشىنى

ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئادەم سۈرىتىگە كىرگەن دىۋىلەر، رەدىقاسىپ ئېلىپ كەلگەن كىشىلەر، چىرايلىق قىزلار قول قوۋۇشتۇرۇپ پەرمانبەردار بولۇپ تۇرغۇدەك. ئەمدى گەپنى دېھقاندىن ئاڭلاڭ.

دېھقان بىر چۆچەكتە قېتىق بىلەن تۆت دانە قاتتىق ناننى ئېلىپ كېلىۋېتىپ يىراقتىن ئۆز يېرىدە تىكىلگەن چېدىرلار ۋە ئاجايىپ ئاتلارنى كۆرۈپ ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ قويايلا دەپتۇ. مۇلازىملار مەرۇپنىڭ ئەمرى بىلەن دېھقاننى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىرىشىپتۇ. دېھقان مەرۇپنى پادىشاھ دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا تەزىم قىپتۇ. قۇرۇق قول كەلگەنلىكى ئۈچۈن كەچۈرۈم سوراپتۇ.

مەرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ دېھقاننى قۇچاقلاپتۇ: — ئاتا، سىز ئېلىپ كەلگەن بۇ نانلار بىلەن قېتىق ماڭا يەتتە ئىقلىمنىڭ پادىشاھلىقىدىنمۇ ئەۋزەل. نېمە تەلىپىڭىز بولسا ئېيتىڭ! — دەپتۇ. دېھقان مەرۇپقا تەزىم قىلىپ:

— پادىشاھىم، مەن مۇشۇ يەرنى تېرىش ئۈچۈن بىر بايدىن ئىجارىگە ئالغان، باي مېنى بەك خورلايدۇ. ماڭا تۈرلۈك - تۈمەن جەبىر - زۇلۇم قىلىدۇ. ئالغان ئون ئۆلۈش ھوسۇلۇمنىڭ توققۇز ئۆلۈشىنى باي تارتىۋالىدۇ. ئۆزۈمگە پەقەت بىر ھەسسلا ھوسۇل قالىدۇ. يىلبويى بالا - چاقام بىلەن ئىشلەيمەن، ئاخىر ئاچ - يالىڭاچ قالىمىز. تىلىكىم شۇكى، سىز ئاشۇ زالىم باينىڭ جازاسىنى بېرىپ مېنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرسىڭىز.

مەرۇپ دەرھال ئۆزۈكىنىڭ كۆزىگە قولىنى تەگكۈزۈپتۇ. شۇن ئان رەدىقاسىپ ھازىر بولۇپ يەر ئۆپۈپ خىزمەتكە تەييار بوپتۇ.

مەرۇپ دىۋىگە يەرنىڭ ئىگىسىنى ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ.

باي مەرۇپنى پادىشاھ دەپ ئويلاپتۇ. مەرۇپ زالىم بايغا قاراپ:

— لەنتى، سەن نېمىشقا دېھقانلارنى ئېزىسەن؟ — دەپ خىتاب قىپتۇ. باي ئېسەنگىرەپ مەرۇپنىڭ سورىقىغا جاۋاب بېرەلمەي قاپتۇ. مەرۇپ

ھوشىدىن كېتىپتۇ. بىر چاغدا كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ئىككى تال بېلىق قاناتلىق چوڭ بىر دىۋە ئۇنىڭ ئالدىدا تەزىم قىلىپ تۇرغۇدەك. دىۋە مەرۇپقا قاراپ:

— ھەي، سەئىد، نېمە خىزمەت بۇيرۇيسىز؟ تاغلارنى دەرياغا ئۆرۈيمۇ، يا شەھەرلەرنى سۇغا غەرق قىلىۋېتەيمۇ؟ — دەپ ئىككى پۈكلىنىپتۇ.

مەرۇپ قورققىنىدىن: — سەن ئۆزۈڭ كىم بولمىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

دىۋە: — ئەي سەئىد، — دەپتۇ دىۋە — مېنى رەدىقاسىپ دەيدۇ. قاپ تاغدىكى دىۋىلەرنىڭ پادىشاھى بولمەن. يەتتە يۈز مىڭ لەشكىرىم بار. كىمكى شۇ ئۆزۈكىنى قولغا ئالسا، مەن ئۇنىڭ خىزمەتكارى بولمەن. خالىسام، بىر شەھەرنى كۆچۈرۈپ دەرياغا تاشلايمەن. خالىسام، بىر لەھزەدە چۆللەردە شەھەرلەرنى پەيدا قىلىمەن، — دەپ يەنە ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىپتۇ.

مەرۇپ ئەس - ھوشىنى يىغىپ تۇرۇپ دىۋىگە مۇنداق دەپتۇ: — دەرھال توققۇز مىڭ ئەڭ ياخشى ئات، توققۇز مىڭ ئەڭ ياخشى نار تۆگە ھازىرلاپ، مۇشۇ يەردىكى ئالتۇن ۋە قىممەت باھالىق تاشلارنى ئات - تۆگىلەرگە ئارتىپ تاشقىرىغا چىقىرىپ شاھانە چېدىر تىككىن، ئون مىڭ نەپەر جەڭچى پالۋانلارنى ھازىر قىلغىن، دۇنيادا ھېچكىم كىيىمگەن شاھانە كىيىم - كېچەك، قىممەت باھالىق تاشلاردىن قىلىنغان ياراغلارنى تەييار قىلغىن!

رەدىقاسىپ ئىككى قولىنى كۆزىگە ئېلىپ بېرىپ تەزىم قىپتۇ ۋە:

— بۇيرۇقىڭىزنى دەرھال ئورۇنلايمەن، — دەپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. مەرۇپ تاشقىرىغا چىقسا رەدىقاسىپ ھەممە نەرسىنى ھازىرلاپ مەرۇپنى كۈتۈپ تۇرغۇدەك. مەرۇپ دەرھال قىممەت باھالىق شاھانە كىيىملەرنى كىيىپ، رەدىقاسىپ تەييارلىغان تەخت

قىيىنئاتىلىرى بىزنى يولغا چىقىپ سىزنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى، — دەپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلىشىپتۇ.

مەرۇپ شۇئان خەزىنىچىنى چاقىرىپ:

— ھەربىر چاپارمەنگە مىڭ تىللادىن پۇل بېرىلسۇن! — دەپ بۇيرۇپتۇ. چاپارمەنلەر ئالتۇننى ئېلىپ مەرۇپقا قۇللۇق قىلىشىپتۇ. ئاندىن پادىشاھقا خەۋەر بېرىش ئۈچۈن يۈرۈپ كېتىشىپتۇ.

چاپارمەنلەرنىڭ ئارقىسىدىن مەرۇپمۇ ئۆزىگە قاراشلىق ئادەملەرنى ياساندۇرۇپ، چىرايلىق ئاتلارنى مىنگۈزۈپ، دۇنيا — دۇنيا ئالتۇنلار، قىممەت باھالىق تاشلار، لەئىل — گۆھەرلەرنى نار تۆگىلەرگە ئارتىپ خوتەن شەھىرىگە راۋان بوپتۇ.

چاپارمەنلەر ئۇچقاندەك پادىشاھ ھۈزۈرىغا بېرىپ مەرۇپنىڭ دۆلىتىنى، شان — شەۋكىتىنى پادىشاھقا شۇنداق تەرتىپ — تەۋسىيە قىلىشىپتۇكى، خوتەن پادىشاھىنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قاپتۇ. چاپارمەنلەر ئەتىسى ئەتىگەندە مەرۇپنىڭ شەھەرگە كېلىدىغانلىقىنى پادىشاھقا مەلۇم قىلىشىپتۇ.

ئەتىسى چاشگاھ پەيتىدە شەھەرنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىن چاڭ — تۇزان كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي سەر خىل ئاتلارغا مىنگەن چىرايلىق يىگىت — قىزلار، رۇستەمدەك پالۋانلار، يۈك ئارتىلغان نار تۆگىلەر يېقىنلىشىپ كەپتۇ. بۇلارنىڭ ئالدىدا مەرۇپ ئەسئەد دەبدەبە بىلەن كېلىۋاتقۇدەك.

بۇنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ پەيلى بۇزۇلۇپ ھەسەت قىلىپ كۈيۈ ئوغلى بىلەن كۆرۈشمەپتۇ. مەرۇپ شەھەرگە جار سالدۇرۇپ غېرىب — مىسكىنلەرنى ئۆز يېنىغا چاقىرىپتۇ. ئۇلارغا كۆپلەپ مال — دۇنيا بېرىپ خۇرسەن قىپتۇ.

دېۋىلەرگە بۇيرۇپ باينىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. يەرنى دېھقانغا ئۆمۈرلۈك ھۆكۈم قىلىپ بېرىپتۇ. ئاندىن دېھقانغا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئاتا، ئەمدى يەر ئۆزىڭىزنىڭ بولدى. سىزگە ھېچكىم دەخلى قىلالمايدۇ. مەن سىزگە ئون ساندۇق تىللا بېرىمەن، سىز ئاشۇ باي بولغاندا زالىم بايدەك باشقا كەمبەغەل دېھقانلارنى ئەزمەي تىللارنى باشقا دېھقانلارغىمۇ بۆلۈپ بېرىڭ، ئۆزىڭىزمۇ بەھۇزۇر خەجلەپ يۈرۈۋېرىڭ. شۇنداق قىلىپ مەرۇپ دېھقانغا ئون ساندۇق تىللا بېرىپتۇ.

ئەمدى گەپنى خوتەن پادىشاھىدىن ئاڭلايلى. مەرۇپنىڭ قېچىپ كەتكىنىنى خوتەن پادىشاھى بىلىپ قاپتۇ.

پادىشاھ دەرھال مەرۇپنىڭ ئارقىسىدىن چاپارمەنلەرنى ئەۋەتىپ، ئۇنى نەدە تاپسا چەمبەرچاس باغلاپ، كىشەنلەپ ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ قەسەمىياد قىلىپ: «ئۇ نان قېپىنى شۇنداق ئازابلان ئۆلتۈرەيكى، بۇ ۋەقە باشقىلارغا قاتتىق ئىبرەت بولسۇن، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم مېنى ئالدىيالمايدىغان بولسۇن!» دەپتۇ.

خوتەن پادىشاھىنىڭ چاپارمەنلىرى مەرۇپنى تۇتۇپ كېلىشكە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار مەرۇپ تۇرغان يەرگە كېلىپ شاھانە چېدىرلارنى كۆرۈپ ھىران قىلىشىپتۇ. چۈنكى، ئۆمرىدە مۇنداق قىممەت با — ھالىق چېدىرلانى كۆرۈپ باقمىغانىكەن. چاپارمەنلەر ئاتتىن چۈشۈپ رۇخسەت سوراپ، چېدىر ئە — چىگە كىرىشىپتۇ ۋە مەرۇپقا تەزىم قىلىشىپتۇ.

مەرۇپ ئۇلارغا قاراپ:

— خۇش كېلىپسىزلىرىم، خوتەن شاھىنىڭ چاپارمەنلىرى! خوش، نېمە خىزمەت بىلەن كەلدىڭلار؟ — دەپتۇ. چاپارمەنلەر يەر ئۆپۈپ:

— ئەي، شاھىنشاه، جانابىڭىزنىڭ

(توپلاپ رەتلىگۈچى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىن دەم ئېلىشقا چىققان)

تۇرپان قەدىمىي توي - مۇراسىم تېكىستلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: بۇغدا ئابدۇللا

تۇرپان قەدىمىي توي - مۇراسىم تېكىستلىرى

بىر تەرەفدە يىگىتلەر داق چېلىپ بۇ قىسمى ناخشى ئايتىپ تۇرادۇر:

گۈللەر قاتار ئويناڭلار، ياخشى ياردىن ئارايلماڭلار، گۈليار.
 قەدىر بىلگەن ئاشقنى، گۈل يارەي، جاننى خەشلاپ ئويناڭلار، گۈليار.
 سەن مېنىڭ يارمىدىڭ، مەندىن نېچۈك ئايرىلىدىڭ، گۈليار،
 ھەر يەردە قاراپ كۆرسەم، گۈليارەي، يارىم سېنى ساغىندىم، گۈليار.
 كۆزۈڭ بىرلە كۆردۈڭمۇ، قۇلاق ئىشتىكەن يالغان، گۈليار،
 يارىم ئۆزىدىن باشلىق، گۈليارەي، كەل دېگەنگە مەن بارغان، گۈليار.
 تۆپەگە چىقسام قارارمەن يارىنىڭ كەلگەن يولىغە، گۈليار،
 ئەمدى ھەرگىز قاراماسەن گۈليارەي، بىۋەفا يار يولىغە، گۈليار.
 ھىجراننىڭمەن دېگەن ناخشىغە بۇ قىسىم بىيىتلارنى ئايتادۇر:

بۇغداينى ئورۇپ قويدۇق گۈچۈڭ دېگەن تۈز يەردە،
 ئەمدى يەنە كۆرۈشسەك ئون بىرىنچى ئاي كۈزلەردە.
 ئۈگەزگە چىقىپ تۇرساڭ قىزىل گۈلۈڭ باشىڭدا،
 ئۆلۈپ كەتسەم ئارمان يوق بىردەم ئولتۇر قاشىمدا.
 مەن يارىمدىن ئايرىلىپ سەۋدايى بولدۇم ساغىرىپ،
 مەن يىغلاماي كىم يىغلاسون، ئايدەك يارىمدىن ئايرىلىپ.
 ئۆيۈمدىن چىقتىم شول زەمان، قالغىن، بەرادەرلەر، ئامان،
 ئۆمرۈم كېتىپ ئاخىر زەمان، مەن يىغلاماي كىم يىغلاسون.

ئاللا ئات مېنىڭ ئاتىم، ئۆلسە كىلەمدۇر خەتىم،
بالىلار كىچىك قالدى يەتىم، مەن يىغلاماي كىم يىغلايغۇن.

تۆپەگە چىقسام قارارمەن يارنىڭ كەتكەن يولىغا،
ئەمدى ھەرگىز قاراماسەن بىۋەفا يار يولىغا.
دەردى يوق دەمەسەن مېنى دەردىم ئىچىمدە يەتكۈچە،
ئولتۇرۇپ بولمامدۇر تاشلاپ ئايتىپ پۈتكۈچە.
كەتتىلەر كۆڭلى قارا، كېتەمسەن يارىم دېمەدى،
چىناغە چاينى قويۇپ ئىچەمسەن يارىم دېمەدى.
ھاۋانىڭ تۇتۇقلىقى ئاسماندا ئاينىڭ يوقلۇقى،
بۇ مېنىڭ يىغلاماقىم يانمدا يارنىڭ يوقلۇقى.
بۇ مېنىڭ شۇم تالىم تالىيە ئىچىندە بەختى يوق،
يەنە ئاتسام چۈچۈشۈدۇ، ئوڭ قولۇم نىڭ نەقى يوق.
ئالەمنىڭ مەلالىدىن باشىم ئايلانپ كەلدىم،
ئىستەڭلەر، سورىماڭلار ياردىن ئايرىلىپ كەلدىم.
دەندانە چۈكە قوللۇرۇڭ، گۈل غۈنچەسىدەك بويلۇرۇڭ،
قايداغ چىداي، جانىم يارىم، بىزگە سالغان كويلۇرۇڭ.

ئالمادەك رەڭلىگ ئىدىم، رەڭگىمنى سارغارتتى فىراق،
قاشلار قىيغان قەلەمدەك كۆزلەرى رەۋشەن چىراغ.
قارا يەغاچ كىسىپ قويدۇم قۇراسە قالارمەن دەپ،
ياڭى يار تۇتۇپ قويدۇم بوراسە ئالۇرمەن دەپ.
قارامۇقۇم ساچىلىپ كەتتى تېرىپ بەرسەڭچۇ،
سۆيەي دېسەم بويۇم يەتمەس ئىگىلىپ بەرسەڭچۇ.
كىچىككىنە باغىرتاغىم باغىرداپ ئۇچتى،
فوتىدىكى تاسمىلار تاتىشىپ ئۇچتى.
يارنىڭ يارى يىقىن ئۈچۈن كۈندە كۆرۈشتى،
مېنىڭ يارىم يالغۇز ئۈچۈن كۆزۈمدىن ئۇچتى.
قارا - قارا قاشلارنىڭ، ئايدەك جامالىڭ،
مېنى ئوتغە سالپ نەدۇر خىيالىڭ.
تاماكام تۈگەپ قىلىپ تىۋە تابانى تارتتىم،
مەن كىچىك تۇرۇپ يار دەردىنى تولا تارتتىم.

ئۇششاق يىگىتلەر بۇ قىسمى ناخشى ئايتادۇر:

دەرد ئەلەملەر كېلەدۇر ئوغۇل بالانىڭ باشىغە،
 سايدا تۈگۈرمەندلەر يۈرىدۇر كۆزىدىن ئاققان ياشىغە.
 تاغما تاغلاردىن ئېگىز مورى چىتەينىڭ تاغلارنى،
 تۆپەسىگە قار ياغادۇر ئاستىنىدا باغلارنى.
 مەن دۇتارنى چالامەن كەمپەردەگە،
 ئەمدى مەن قايداغ چىداي ئاق جۇگاننىڭ دەردىگە.
 ئېگىزگىنە تۆپەم بولسە قاراپ ياتقالى،
 كىچىككىنە خەنجەر بولسە يۈرەك يارغالى.
 بۇ سەفەر ئۇزۇن سەفەر سايدا مېنىڭ ھالىم نە كېچەر،
 سېنىڭ ئوتۇڭ ئۈچسە ئۈچەر، مېنىڭ ئوتۇم قايداغ ئۈچەر.
 يۇلتۇز بىلەن كاغەز ئەتتىم، سىيا بىلەن سۆز،
 ئالتۇن بىلەن ئۈزۈك ئەتتىم، لەئىل بىلەن كۆز.
 ئالتۇن بىلەن ئەتكەن ئۈزۈك ئوتىرى قولۇڭدا،
 سېنى كۆرگەن كىشى قايداغ چىدار بۇ تۇرقوڭدا.
 ئۆيۈڭگە كىرىپ باقسام ئۆيىنىڭ تۆرەسى مورا،
 ئەجەپ مەيدەم ئاغرىيدۇر، يارنىڭ ئەمچەكى دورا.
 قوغۇن فەلىكى ئىستەيمەن تابۇز تافالمايمەن،
 سەندىن ئارىلىپ بېرىپ يالغۇز ياتالمايمەن.
 كېتەمسەن يوللارنىڭ بولغاي، ساڭا يولدا قىزىلگۈل ھەمراھىڭ،
 مەندىن بۆلەك يار تۇتساڭ خۇممار كۆزۈڭ كور بولغاي.
 ھەۋاما ھەۋامىدۇر قار - يامغۇر ياغامىدۇر،
 قىز ئۈچۈن يىگىت ئۆلمەك شەرىئەدە رەۋامىدۇر.
 ئالما سېتىپ ئولتۇرسام قىزىلىنى فارلايدۇر،
 ئالەمدە كىشى كۆپدۇر، كۆڭلۈم سېنى خالايدۇر.
 كاككۈكۈم كاككۈك قىلادۇر ھەر يەردە غەرىب،
 بىز ئىككۈۋەن دوست بولالى سىز مۇسافىر بىر غەرىب.
 يافانىپ ئالدىڭىزغا تۇشتى ئەشمە - ئەشمە ساچلارنىڭ،
 بۇ مېنى بىچارە قىلغان ئەگمە - ئەگمە قاشلارنىڭ.
 ئەگمە - ئەگمە قاشلارنىڭغە بىر دۇئايى بەندەمەن،
 كېچەسى ئوتۇڭدا كويسام، كۈندۈزى كويۇڭدا مەن.
 لاچىن بولۇپ ئوينايمەن باغنىڭدا، تېرەكىڭدە،
 يىلقا بولۇپ ئوينايمەن باغرىڭدا، يۈرەكىڭدە.

(نەشرگە تەييارلىغۇچى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدىن دەم ئېلىشقا چىققان)

زندہ دل مہ جنونستک ٹولش کھلی چون لہ یلغہ سہ
پس نپی ناسخ ثانی مہیدن تاو لاما غلسق نہ می شہرہ

تالسب نو لکتم تا پسا ش داعی بوبہ سکم یلیہ مس
سرنہ فس غافل سبب مہ تلوب یانندن تہ لب

تہ ہر برتے برلہ رحمت یا مخوری گہر بولیدہ دوز
کھن شہرہ س بولتہ لا، نہ ڈمڈمہ ستور بولہ سہب

گہر ناوا تا پاسا نہ ڈلیے لہ بلہ رختک زکسرین
تاک شہرہ ستور چون مودام نہ فرزون بولور مہیدن تہ رہا

نوشہ

«شاهنامه» داستانغا ئىشلەنگەن قىستۇرما رەسىم

源 泉 (布拉克)

(维吾尔文)

总134期

(قوش ئايلىق ژۇرنال) ئومۇمىي 134 - سان

BULAK A BIMONTHLY JOURNAL IN UIGHUR LANGUAGE

主编:阿布莱提·伊明 副主编:买买提吐尔地 باش مۇھەررىرى: لەھەت لىمىن مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مەرزەخىمەت

新疆人民出版社编辑出版
(乌鲁木齐市解放南路348号)
新疆澳尔通(MORTOM)印刷有限责任公司印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订閱

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر)
شىنجاڭ مورتوم (MORTOM) مەتبەئە چىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھىرىلىك پوچتا ئىدارىسى تارقىتىدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一连续出版物号:CN65-1063/
国际标准连续出版物号:ISSN 1005-0876
国外发行号:Q1118 邮政编码:830001
邮政代号:58-108 定价:7.50元
广告经营许可证号:6500006000043

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
خەلقئارالىق ئۆلچەملىك ژۇرنال نومۇرى:
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى: Q1118 پوچتا نومۇرى: 830001
پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 58-108 باھاسى: 7.50 يۈەن
ئېلان تىجارىتى ئىجازەتنامىسى نومۇرى: 6500006000043